Sürekli Devrim Teorisi

Michael Löwy

EŞİTSİZ VE BİLEŞİK GELİŞİM SİYASETİ

İngilizce'den Çeviren: Aslı Önal

AYRINTI

MICHAEL LÖWY

Karl Marx, *Che Guevara*, *Liberation Theology*, *Walter Benjamin* ve *Franz Kafka* gibi pek çok çalışmanın altına imza atan Marksist sosyolog ve filizof Michael Löwy 1938'de Brezilya'da doğdu. Fransız Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nde (CNRS) toplumsal bilimler araştırmalarında yöneticilik yapan Löwy, Paris VIII Üniversitesi'nin yanı sıra, Los Angeles'teki California Üniversitesi ile Michigan, Stanford ve Pittsburg üniversitelerinde misafir öğretim üyesi olarak dersler verdi. 1985'lere kadar genel çalışma alanı sosyolojik ve tarihsel açıdan Marksist düşünce olan Löwy'nin 1985'ten sonraki ilgi alanı genellikle romantik anti-kapitalizm hareketler yahut Avrupalı Yahudilerin kültürel varoluşları gibi temalar olmuş; din ve siyaset arasındaki ilişkileri irdelemiştir. Çalışma alanı ziyadesiyle geniş olan Löwy'nin esas ilgisi Marksist düşüncenin tarihsel ve siyasal serüvenidir...

Ayrıntı: 955
İnceleme Dizisi: 270

Sürekli Devrim Teorisi
Eşitsiz ve Bileşik Gelişim Siyaseti
Michael Löwy

Kitabın Özgün Adı
The Politics of Combined and Uneven Development
The Theory of Permanent Revolution

İngilizce'den Çeviren
Aslı Önal

Yayıma Hazırlayan
Derviş Aydın Akkoç

Son Okuma
Ceren Ataer

© 1981, Michael Löwy

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
AnatoliaLit aracılığıyla alınmıştır.

Kapak Fotoğrafı
Hulton Archive/Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85 - 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: *İstanbul, Ocak 2016*
Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-605-314-065-8
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Michael Löwy

Sürekli Devrim Teorisi

Eşitsiz ve Bileşik Gelişim Siyaseti

İNCELEME DİZİSİ
SON ÇIKAN KİTAPLAR

ÇALIŞMAK SAĞLIĞA ZARARLIDIR
Annie Thébaud-Mony

BERABER
Richard Sennett

HAYATIN ANLAMI
Terry Eagleton

DUYURU
Michael Hardt-Antonio Negri

KÜRESELLEŞMENİN SONU MU?
Arif Dirlik

İSYAN PAZARLANIYOR
Joseph Heath & Andrew Potter

VAMPİRİN KÜLTÜR TARİHİ
Gülay Er Pasin

TUHAF ALAN
Burcu Canar

ÜTOPYA
Nilnur Tandaçgüneş

AKIL HASTALIĞI VE PSİKOLOJİ
Michel Foucault

İŞLETME HASTALIĞINA
TUTULMUŞ TOPLUM
Vincent de Gaulejac

ETİN CİNSEL POLİTİKASI
Carol J. Adams

TOPLUMLA YÜZLEŞME
Zülküf Kara

iKOMÜNİZM
Colin Cremin

KÜRESEL ÇARKIN DIŞINDA
KALANLAR
Kathrin Hartmann

AZINLIĞIN ZENGİNLİĞİ HEPİMİZİN
ÇIKARINA MIDIR?
Zygmunt Bauman

PSİKOLOJİDE SÖZ VE ANLAM
ANALİZİ
Sibel A. Arkonaç

ÇALIŞMA SORUNU
Kathi Weeks

BENLİK YANILSAMASI
Bruce Hood

VAHŞİ HUKUK
Cormac Cullinan

TÜRKİYE KENTLEŞMESİNİN
TOPLUMSAL ARKEOLOJİSİ
Erbatur Çavuşoğlu

MARKSİZMDEN SONRA MARX
Tom Rockmore

OYUN, OYUNBAZLIK, YARATICILIK
VE İNOVASYON
Patrick Bateson & Paul Martin

İLAHİ GAZAP:
DEHA NEDİR? DÂHİ KİMDİR?
Darrin M. McMahon

HARCIYORUM ÖYLEYSE VARIM
Ekonominin Gerçek Maliyeti
Philip Roscoe

KREDİOKRASİ
ve Borç Reddi Davası
Andrew Ross

ZİHİN VE DOĞA ARASINDA
Bir Psikoloji Tarihi
Roger Smith

ÖZGÜRLÜK
Zygmunt Bauman

ZAMANI YAŞAMAK
Jean Chesneaux

CAN ÇEKİŞEN İMPARATORLUK
Francis Shor

İçindekiler

1 Marx ve Engels'te Devrim Kavramları 7
2 Rusya'da Sürekli Devrim 47
3 Genel Teorinin Ortaya Çıkışı 103
4 Sonuçlar 143
5 Yirmi Birinci Yüzyılda Sürekli Devrim 201

1
Marx ve Engels'te Devrim Kavramları

İlk defa Leon Troçki tarafından 1905-6 yıllarında formülleştirilen sürekli devrim teorisi, diyalektik olarak birbirine bağlı üç temel sorunla alakalı teorik bir alanı tanımlar. Bu sorunlar; (a) "geri kalmış" (azgelişmiş, yarı-feodal, kapitalizm-öncesi yahut sanayi-öncesi) ülkelerde proleter devrimin gerçekleşme imkânı; (b) burjuva-demokratik görevler diye tabir edilen görevleri (ulusal bağımsızlık ve birlik, köylülerin özgürleşmesi, demokratik oy hakkı vb) işçilerin kendi güçlerine dayanarak, belirli sosyalist görevlerle kaçınılmaz bir uyum içinde üstlenmeleri sayesinde demokratik devrimden sosyalist devrime kesintisiz geçiş ve (c) devrimci sürecin uluslarara-

sı boyutta yaygınlaştırılması ve sosyalizmin dünya ölçeğinde inşa edilmesi. Hiç şüphesiz ki, sürekli devrim teorisi formülasyonu ve bu formülasyonun ortaya attığı yeni sorunsal, İkinci Enternasyonal'in evrimci Marksizminden cüretkâr ve özgün bir kopuşa işaret eder. Ne var ki, sözü edilen teori, günümüze kadar devam edecek bir tartışmanın da fitilini ateşlemiştir: Troçki'nin sürekli devrim teorisi, klasik sosyalist teorinin yaratıcı bir biçimde geliştirilmiş hali midir yoksa Marx'ın tasavvur ettiği şekliyle tarihsel materyalizmin temel ilkelerine ters düşen bir kırılmaya mı karşılık gelir?

Her cenahtan anti-Marksist tarafından bıkıp usanmadan dillendirilen klişelerden biri şudur: "Marksizm'e göre, proleter devrim sanayileşmenin nihai sonucu olmalıydı ve öncelikle ileri derecede sanayileşmiş ülkelerde ve ancak bundan çok sonra Rusya'da gerçekleşmeliydi."[1] Ne yazık ki bu basmakalıp iddia zamanla dogmatik bir geçerlilik kazanmış; üstelik 19. yüzyılın sonlarından günümüze kadar birçok Marksist tarafından da allanıp pullanmak suretiyle kabul görmüştür. Sözgelimi, otorite hususunda Papa'dan geri kalmayan ve zaten Alman Marksizminin "Papası" addedilen Kautsky, 1909'da şu düşünceleri öne sürüyordu: "Marx ve Engels devrimin herhangi bir zamanda ve isteğe bağlı olarak değil, bilakis yalnızca belirli koşulların zorunlu sonucuna bağlı olarak gerçekleşebileceğini düşünüyorlardı. Nitekim bu koşulların eksikliği durumunda devrimin gerçekleşmesi de mümkün olmayacaktı. Devrim yalnızca kapitalist üretim sisteminin yüksek bir gelişmişlik düzeyine ulaştığı ve üretim araçlarının ortak mülkiyetine izin veren iktisadi koşulların ortaya çıktığı bir durumda gerçekleşecekti."[2] Kautsky bu tezinden hareketle Ekim Devrimi'ni eleştirmekten de geri durmamıştı. Kaustky'e göre, Rusya gibi geri kalmış bir ülkenin işçi sınıfı, sosyalizmi inşa etme kudretinden yoksundu

1. Karl Popper, *The Open Society and Its Enemies Cilt 2*, Londra 1962, s. 111 [*Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 2*, Çev. Harun Rızatepe, Liberte Yayınları, İstanbul, 2013].

2. Karl Kautsky, *Le Chemin du Pouvoir*, Paris 1969, s. 3. Ayrıca bkz. Massimo Salvadori, *Karl Kautsky and The Socialist Revolution* 1880-1938, Londra 1979, s. 224.

ve bu nedenle de proletarya diktatörlüğünü kurmaktan kaçınılmalıydı.

İktisadi gelişme ve sosyalist devrim arasındaki bu tek yönlü ilişki söz konusu olduğunda, pek çok Marksist ve onların en sert eleştirmenleri arasında ince bir fikir birliği kurulmuş ve bu da, tarihsel materyalizmin bizatihi kendi iflasını analitik olarak kanıtladığı yollu Marksizm karşıtı muayyen yorumları güçlendirmiştir. Şayet Marx hakikaten de Kautsky'nin kendisine atfettiği şeye basitçe inanıyor olsaydı, bu durumda 20. yüzyılda yaşanan fiili tarihsel gelişmeler Marx'ın tüm öngörülerini çürütmüş olurdu. Devrim ihtimalinin *ulusal düzeydeki* iktisadi potansiyele doğrudan indirgenmesi, özellikle 1917'den beri yaşanan devrimler ve devrimci hareketler silsilesini –ki bunların çoğu dünya kapitalizminin iktisadi kalelerinden ziyade "zayıf halkalar"da gerçekleşmiştir– teorik terimlerle açıklamayı neredeyse imkânsız hale getirir. Teori ve gerçeklik arasındaki bu bariz uyumsuzluk, kimi yorumcuların Marksizmin temelden geçersiz olduğuna yönelik inançlarını teyit etmeye yaradı sadece. Özellikle bazı sağ kanat sosyal demokratlara göre de, söz konusu uyumsuzluk, Bolşeviklerin "Anti-Marksist maceracılığını" ve daha sonrasında gerçekleşen, tarihin demir yasalarının üzerinden sıçrama girişimlerini ispat etmişti. Batı Avrupa'daki devrimci sosyalistler bile, köken itibariyle Bolşeviklerin başarısını "ortodoks" Marksizm anlayışıyla bağdaştırma hususunda büyük sıkıntılar yaşamışlardı. Nitekim genç Gramsci, Ekim Devrimi'ni "Kapital'e karşı devrim" olarak göklere çıkaracak kadar gözü pek davranmıştı.[3] Gramsci'nin çifte anlama gelen bu sözü, Rus Devrimi'nin patlak vermesiy-

3. "Rusya'da Marx'ın *Kapital*'i proletaryadan daha çok burjuvazinin kitabıydı. *Kapital*, olayların önceden belirlenmiş bir yolu nasıl izlemesi gerektiğinin eleştirel bir göstergesi olarak değerlendiriliyordu. Buna göre, proletaryanın bizatihi kendi ayaklanmasını, sınıf çıkarlarını ve devrimini düşünebilmesinden önce, Batı tipi bir uygarlığın kurulmasına paralel olarak Rusya'da burjuvazinin nasıl gelişeceğinin ve kapitalist çağın nasıl açılmak zorunda olduğunun kanıtları mevcuttu kitapta. Ne var ki, olaylar ideolojilerin hakkından geldi." ("The Revolutions against Capital", *Selections from Political Writings 1910-1920*, Quintin Hoare (der.), Londra 1977, s. 34)

le birlikte "son kavga"nın Petrograd, Şangay ya da Havana'dan ziyade Berlin, Londra ya da Chicago'da verileceğine şartlanmış sosyalist militan bir neslin zihinsel donanımında ve dünya görüşünde yarattığı gerilimi çok iyi ifade ediyordu.

Troçki'nin mekanik sosyalizme geçiş teorisinden özgün kopuşunu incelemeden önce, Marx ve Engels'in çalışmalarını daha detaylı bir biçimde sorgulamak gerek. İkinci Enternasyonal'in Kautskyci ortodoksisi, Marx'ın sosyalist devrim teorisinin ruhunu –gri sakallı liderlerinin daima ve ısrarla iddia ettikleri üzere– müridane bir şekilde yeniden mi üretmişti? Yoksa sahip olduğu girift kıvrım ve nüansları düzleştirerek onu çarpıtmış mıydı? Benim kanaatim, Marx ve Engels'in yazılarının titiz bir analizinin, nihai anlamda Troçki tarafından teorileştirilen sürekli devrim kavramına zemin hazırlayacak fikir ve hipotezlere gebe, daha girift ve örtülü bir sorunsalı ortaya koyduğu yönünde. Elbette, "kurucu babaların" bazı metinlerinin bariz bir biçimde *aşamacı* (sözgelimi tarihsel, ekonomik veya sosyo-politik aşamaların şaşmaz bir biçimde birbirini izlemesi varsayımı) perspektiften izler taşıdığı su götürmez. Ben bu çelişkiyi yok saymak yerine, söz konusu çelişkiyi Marx ve Engels'in fikirlerindeki teorik ve stratejik problemlerle alakalı uygun bir bağlama yerleştirmeye çalışacağım. Marx ve Engels'in tasavvur ettiği sürekli devrime ilişkin sistematik araştırmaların yokluğu nedeniyle, bu bölümde, teorinin farklılık arz eden "aşamacı" ve "süreklilikçi" düğümlerini –ki bunların 19. yüzyıl devrimleri üzerindeki yansımaları ortadadır– çözmeye teşebbüs edeceğim. Bu esnada, Gramsci'nin 1917'de gündeme getirdiği paradoksal soruyu da yanıtlamayı deneyeceğim: Rus Devrimi, *Kapital*'in ve klasik Marksizmin kuvvetli bir olumsuzlaması mıydı?

Marx ve Engels, geri kalmış, yarı-feodal ve mutlakiyetçi ülkelerdeki devrimleri nasıl tahayyül etmişlerdi? Geçmiş burjuva devrim modellerinin kaçınılmaz bir tekrarına mı inanıyorlardı, yoksa devrimci sürecin kesintisiz gelişiminin

proleter iktidarın muhkemleşmesine doğru yöneleceğini mi öngörüyorlardı? Marx ve Engels'in yazılarında, bu soruların tutarlı ve tek bir yanıtının olmadığı görülür. Aksine bu yazılarda, dönemin çelişkili toplumsal gerçekliğinin ve değişen doğasının ifadesi olan çelişkili unsurlarla karşılaşılır. Öncelikle, "burjuva devrimi" Marx ve Engels'in siyasi düşüncelerinde formüle edilmeden yahut kesin bir biçimde tanımlanmadan bırakılmıştır. Söz konusu kavram [burjuva devrimi], bazen geçmişte yaşanan iki büyük burjuva devriminin –1648 ve 1789 Devrimleri– sahip olduğu varsayılan kimi ortak özelliklere bağlı olarak kullanılmıştır. Marx'ın 1848'de *Neue Rheinische Zeitung* gazetesinin sayfalarında izah ettiği gibi: "Burjuvazi, bu devrimlerden zaferle çıktı; fakat *burjuvazinin zaferi*, o dönemdeki *yeni bir toplumsal düzenin zaferi*ydi: Feodal mülkiyet karşısında burjuva mülkiyetinin zaferi, köylülük/taşralılık [provincialism] karşısında ulusun, loncalar karşısında rekabetin, en büyük evladın miras üstünlüğü karşısında varisler arası eşit bölüşümün (...) batıl inanç karşısında aydınlanmanın (...) kahramanca miskinlik karşısında sanayinin, ortaçağ menşeili imtiyazlar karşısında medeni hukukunun zaferi."[4] Ne var ki, Marx ve Engels nezdinde, esasında yalnızca Fransız Devrimi "klasik" bir burjuva devrim modeli sunuyordu çünkü İngiliz öncülünün aksine "Fransız Devrimi geçmişin geleneklerinde kapanmaz bir gedik açmış; feodalizmin son kalıntılarını da silip süpürmüştü."[5]

4. Karl Marx, *The Revolutions of 1848*, Harmondsworth 1973, s. 192-3 ["Burjuvazi ve Karşı Devrim-İkinci Makale", *Seçme Yapıtlar 1*, Çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1976].

5. Friedrich Engels, *Special Introduction to the English Edition of Socialim: Utopian and Scientific* (1892), *Marx ve Engels Selected Works*, Londra 1975, s. 387 [*Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, Çev. Yayın Kurulu, Sol Yayınları, Ankara, 1998]. *Siyasi İktidar ve Toplumsal Sınıflar* (Çev. Şule Ünsaldı, Epos, İstanbul, 2014) kitabında Poulantzas, 1789 Devrimi'nin diğer "burjuva devrimleri" için gerçekten de örnek niteliğinde bir model sunup sunmadığını sorgular. Bu soruya ilişkin bir tartışma, bu kitabın konusu dışında kalmakla birlikte belirtmemiz gerekir ki Poulantzas'ın 1789'un paradigmatik yorumlanışı konusunda asıl kredi yi Gramsci'ye veriyor olması bir hatadır; zira bu yorum ilk kez Marx ve Engels tarafından yapılmıştır.

Sonuç olarak "devrimci burjuvazi" kavramı, 1789 modeliyle derinlemesine bağlantılıdır. 18. yüzyılın Fransız burjuvazisi, 19. yüzyıl Avrupa burjuvazilerinin (özellikle de Alman burjuvazisinin) devrimci ve devrimci olmayan karakterini belirleyecek bir ölçüt haline gelmiştir. 1848 devrimi sırasında gazetecilik yapan Marx, yazılarında sürekli olarak 1789 burjuvazisinin devrimci cesaretini Alman orta sınıfının korkaklığıyla kıyaslıyordu. Fransız burjuvazisi köylü sınıfıyla kurduğu anti-feodal ittifakı sürdürürken, Alman burjuvazisi 1848-50 yıllarında aristokrasiyi ve kralı yumuşatmak için köylüye namertçe ihanet etmişti.[6] Alman orta sınıfının aksine 1789-94 yıllarının Fransız burjuvazisi gerçekten de, (Marx'ın düşüncesinde) eski feodal düzen karşısında modernitenin genel çıkarlarının vücut bulmuş hali olarak hareket etmişti.[7] Marx ve Engels'in Fransız burjuvazisine yönelik değerlendirmelerinin tarihsel doğruluğunu tartmak, bu çalışmanın amacını aşmaktadır. Hal böyleyken, Marx ve Engels'in başka birtakım durumlardan hareketle, devrim sürecini tetikleyen başlıca gücün gerçekte burjuvazi değil, sans-culotte'lar olduğunu açıkça teslim ettiklerini söylemek yeterli olacaktır.[8] "Burjuva-demokratik devrimi" ifadesi, daha sonraları, İkinci Enternasyonal zamanında, Marksizmin yaygınlaşmış aşamacı yorumlarına zemin hazırlayan sosyo-politik bir kategori halini almış; özellikle de Rus Sosyal Demokrasisi içinde yürütülen siyasi münakaşalara stratejik bir ufuk sağlamıştır. Fakat yine de Marx ve Engels'in kavramın kendisinden hoşnut olmadıkları yönünde hayli kanıt mevcuttur. Marx henüz *Komünist Manifesto* yıllarında dahi, "demokrasi"yi burjuva devriminden ziyade sosyalist devrimin özel görevlerinden biri olarak değerlendirmişti: "İşçi sınıfının devrimde atacağı ilk adım, proletaryayı egemen sınıf konu-

6. Bkz. "The Bill for the Abolition of Feudal Burdens", *The Revolutions of 1848*, s. 137-143.
7. Bkz. "The Bourgeosie and the Counter-Revolution", a.g.e., s. 193-4.
8. Bkz. Marx, "Moralizing Criticism and Critical Morality" (1847), *Collected Works Cilt 6*, Londra 1976, s. 319.

muna yükseltmek ve demokrasi mücadelesini kazanmaktır."[9] Sonraki yıllarda hem Marx hem de Engels, burjuvazinin kendi "tarihsel görevlerini" (feodal kurum ve engellerin ortadan kaldırılması, sanayinin serbest gelişimi, ulusal bağımsızlık ve birlik vb) başarıyla tamamlamak için gerçekten de bir "devrim"e ihtiyaç duyup duymadığını daha derinlemesine sorgulamaya başladılar. Örneğin, 1895 yılında Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşımı* adlı kitabına yazdığı önsözde Engels, III. Napoleon ve Bismarck'ın tarihsel rolleriyle ilgili şu hipotezi ortaya atacaktı: 1851'den sonra, "aşağıdan yukarıya devrimler dönemi bir süreliğine sona ermişti; bu süreci yukarıdan aşağıya devrimler dönemi izledi (...) Gelgelelim genel sonuç, Polonya istisna olmak üzere, Avrupa'daki büyük ulusların bağımsızlıklarının ve iç birliklerinin fiilen kurulup yerleşmesi oldu (...) 1848 devriminin mezar kazıcıları devrimin istencinin vasileri haline gelmişlerdi."[10] Marx ve Engels tarafından sistemleştirilmeden bırakılmıştır bu fikir. Hal böyle olsa da, yazılarından halk seferberliği yahut siyasi kopuşlar olmaksızın burjuvazinin devrimci olmayan araçlarla –"yukarıdan devrimlerle"– amaçlarına ulaşabilir hale gelmesinin, gelecekte gerçekleşecek burjuva devrimlerinin akıbetini belirsizleştirdiği sonucu çıkarılabilir.

Marx ve Engels'in yazılarında "burjuva devrimi" kavramı bile bu denli muğlakken feodal-mutlakiyetçi yapılara sahip ülkelerdeki devrimci sürecin karakteri meselesi çok daha çelişkilidir. Bir dizi metinde, özellikle de Engels tarafından kaleme alınan kimi metinlerde, burjuva devrimini veya endüstriyel kapitalizmi, proletaryanın özerk devrimci müdahalesi için gerekli tarihsel koşul(lar) olarak tanımlayan aşamacı doktrinin bariz izlerini görmek mümkündür. Bu tez kimi zaman iktisadi, kimi zamansa sosyo-politik açıdan gerekçelendirilmiştir. Birbirinden farklılaşan bu iki yaklaşımı ayrı ayrı incelemek gerek.

9. Manifesto of the Communist Party, *Revolutions of 1848*, s. 86 [*Komünist Parti Manifestosu*, Çev. Yayın Kurulu, Sol Yayınları, Ankara, 1998].
10. *Selected Works*, s. 647-8 [Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşımları* (1848-1850), Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 2012].

En uç örnekte, aşamacı yaklaşımın iktisadi dayanağı üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi olarak sunulur. Kapitalizm teknolojik yaratıcılığı besleme ve üretimi genişletme yetisini tükettiği vakit yıkılabilir sadece. Engels 1848 örneğinin bu durumu açıkça yansıtmadığına ilişkin gözlemini, 1895'te yazdığı şu sözlerle dile getirir: "Tarih gösterdi ki, Kıta Avrupa'sındaki iktisadi gelişme durumu, o dönemde [1848'de], kapitalist üretimin kaldırılması için henüz yeterince olgunlaşmamıştı. Tarih bunu, 1848'den bu yana bütün Kıta Avrupa'sını kaplamış olan (tüm bunlar kapitalist bir temel üzerinde, yani 1848'de pekâlâ genişlemeye elverişli bir temel üzerinde olmak üzere) iktisadi devrim ile tanıtladı."[11] Bu ifadeleri, Marx'ın 1859 yılında *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* için yazdığı meşhur Önsöz ile kıyaslayalım: "Bütün üretici güçleri yeteri kadar gelişmeden önce, hiçbir toplumsal düzen yıkılmaz."[12] Marx ve Engels kendilerini bu katı iktisadiyatçı ve belirlenimci sorunsalla sınırlayıp devrim düşüncesini de can çekişen kapitalizmin ölümüne hasretmiş olsalardı, bu durumda, sadece geç Victoria dönemi İngiltere'si değil, 19. yüzyıl toplumlarının tamamının sosyalizm için yeterli olgunlukta olmadığını iddia etmek gerekirdi. Hakikaten de, soyut anlamda ekonomik gelişme potansiyelinin ortadan kalkmasını sosyalizmin yapısal önkoşulu olarak tanımladığımızda, bugün bile hangi ülke bu kriteri yerine getiriyor olabilir ki?

Bir yandan da yine aynı metinlerde, üretici güçlerin azami gelişiminden ziyade üretim *ilişkilerinin* dönüşümüne odaklanan iktisadi aşamacılığın üstü kapalı bir biçimini görmek de mümkündür. Burada sosyalist devrimin belirleyici maddi koşulu, sanayileşmenin köylü, zanaatkâr ve genel olarak küçük üretici gibi kapitalizm-öncesi katmanları lağvetmesiyle ortaya çıkan fabrika proletaryasının biçimlenip merkezileşmesidir. Dolayısıyla devrim yalnızca, kapitalizmin toplumsal yapıyı, birbirine açıkça düşman olan proleterler ve burjuva orduları

11. A.g.e., s. 646.

12. Preface to *A Contrbution towards the Critique of Political Economy*, Moskova 1970, s. 21 [*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1976].

olarak kutuplaştırıp basite indirgediği koşullarda mümkündür.[13] Marx ve Engels'in bazı yazılarında, dönemin İngiltere'sini proleter devriminin artık kaçınılmaz olduğu; sosyalizm içinse en "olgun" ve hatta kimi zaman *tek* olgun ülke olarak tanımlamalarının nedeni de budur.[14]

Marx ve Engels, kaçınılmaz bir burjuva-devrimci aşamayı açıkça iktisaden temellendirmiş olmalarına rağmen, "sürekliliksçi" türde bir devrim kavrayışını çağrıştıran sosyo-politik bir perspektif de öne sürmüşlerdir. Monarşiyi ve feodal soyluların iktidarını ortadan kaldırmak suretiyle, siyasi ortamın burjuvazi ve proletaryanın doğrudan karşı karşıya gelecek şekilde basitleştirilmesi halinde burjuva devrimi, geçiş sorunsalının bir önkoşulu olarak karşımıza çıkar. "İşçiler (...) burjuvaziye karşı verecekleri mücadelenin, yalnızca burjuvazinin muzaffer olduğu gün başlayacağını biliyorlar. İşçiler *burjuva devrimi*ni *işçi devrimi*nin bir önkoşulu olarak kabul etmeliler. Gelgelelim tek bir an için bile olsa, bunu kendi *nihai* amaçları olarak görmemeliler."[15] Bu yaklaşımın daha önceki formülasyonlardan farkı şu şekilde değerlendirilebilir: Birbirini değişmez bir biçimde takip eden iktisadi aşamalardan iç içe geçmiş siyasi evreler dizisine doğru odak kayması yaşanmıştır. Aşamacı boyut baki olmasına bakidir ama bu boyut burjuva devriminin devrimci proleter siyasetin olmazsa olmaz şartı olduğu yönündeki kategorik ve kısmen soyut bir iddiaya indirgenmiştir.

Marx'a göre aşamacı devrim teorisi, iktidara "zamanından önce" ulaşma imkânını dışlamıyordu. Ne var ki, böylesi bir deneyim [iktidara ulaşmak] Marx nezdinde kısa süreli bir piyes-

13. Karş. Marx, "Montesquieu LVI" (21 Ocak 1849), *Collected Works Cilt 6*, s. 266; Engels, "The Movements of 1847" (20 Ocak 1948), a.g.e., s. 520-529; *Introduction to Class Strugles in France*, s. 646-647.

14. "İngiltere, sermayenin metropolü, şimdiye dek dünya pazarını yöneten güç, günümüzde işçi devrimi açısından en önemli ülkedir; dahası, bu devrimin maddi koşullarının belli bir olgunluk derecesine eriştiği tek ülkedir." (Marx to S. Meyer and A. Vogt, *Marx and Engels on Britain*, Moskova 1957, s. 507 ["Marx'ın Meyer ve Vogt'a 9 Nisan 1870 Tarihli Mektubu", *Seçme Yazışmalar 2 (1870-1895)*, Çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara, 1996].

15. "Moralizing Criticism and Critical Morality, s. 331-3.

ten daha fazlasını ifade etmiyordu. Olur da proletarya birtakım beklenmedik ve tesadüfi olaylar sonucu burjuva devriminden önce iktidarı ele geçirirse, toplumsal olarak etkin ve nüfuzlu bir burjuvazinin siyasi aracı veya geçici vekili olmaya mahkûm olacaktır. Marx –bana kalırsa pek de ikna edici olmayan bir biçimde– Jakoben Diktatörlüğünün Dördüncü Yılı'nda bu tür bir olaya tarihsel örnek bulunabileceğini iddia ediyordu.[16] Buna göre Sans-culotte'lar tarafından iktidara getirilen Kamu Güvenliği Komitesi kendisini alt sınıfların değil, burjuvazinin kurtuluşuna hizmet eder bir konumda bulmuştu. 1850'de Komünist Birliği Merkez Komitesi içinde dönen tartışmalar sırasında Marx, bu fikri –bu kez küçük burjuva katmanların baskın toplumsal ağırlığı ve bu katmanların Fransa'daki ideolojisi üzerinde durarak– daha da detaylandırdı. Muzaffer işçi sınıfı, modern endüstri tarafından bu denli az dönüştürülmüş bir ülkede iktidarı sayıca kendinden üstün köylüler ve alt orta sınıflarla paylaşmaya mahkûm olacak, dahası proletarya müttefiklerinin taleplerini yasallaştırırken kendi sınıfsal taleplerini ötelemek zorunda kalacaktı.[17] Engels, 1853'te Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta, bu teze farklı bir açılım getiriyordu. Marx devrimci hükümetin toplumsal gelişme aşamasına mahkûm olduğunu vurgulaya dursun, Engels ise maceraperestliğin doğuracağı tehlikeleri dert ediniyor; Almanya'daki "partilerinin" "vaktinden önce" iktidarı ele geçirmek zorunda kalması halinde, yani "zamansız" birtakım "komünist deneyim ve sıçramalara giriştiği" takdirde uğrayacağı kaçınılmaz yenilgiden duyduğu korkuyu dile getiriyordu.[18] Uyarı niteliğindeki bu imalar, Rusya gibi ülkelerde proleter iktidarının köylülerle kurulacak ittifak ve burjuva-demokratik görevlerin icrası gibi unsurlarla sınırlandırılması noktasında, İkinci Enternasyonal'de yürütülen siyaset üzerinde yoğun etkiler bıraktı.

---

16. A.g.e.
17. "Minutes of the Central Committee Meeting of 15 September 1850", *Revolutions of 1848*, s. 343.
18. Bkz. *Ausgewählte Briefe*, Berlin 1953, s. 94-4 [*Seçme Yazışmalar 1*, Çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, 1995].

Marx ve Engels'in yazılarında yer alan bu farklı formülasyonların tamamı, aslında tek bir devrim senaryosu sunar. Sürekli devrim *düşüncesi*nin, biraz çelişkili bir biçimde ve kimi zaman da aşamacı kavramlarla yan yana karşımıza çıktığına tanık oluruz. Bir başka ifadeyle, sürekli devrim düşüncesi, periferide yer alan, geri kalmış ya da yarı-feodal Avrupa ülkelerinde bile olsa, proletaryanın kapitalizmi alaşağı edip devlet iktidarını sürdürmesini sağlayacak kesintisiz bir devrimci süreci ifade etmektedir. "Teori" yerine "düşünce" ifadesini kullanmamın nedeni, Marx ve Engels'te tutarlı ve sistematik bir sürekli devrim teorisinden bahsetmenin mümkün olmamasıdır. Marx ve Engels'in yazılarında, bir görünüp bir kaybolan ama hiçbir koşulda bütüncül bir doktrine yahut evrensel bir stratejiye oturmayan bir dizi bölük pörçük kavramla, peygamberane sezgilerle ve ham görüşlerle karşılaşırız daha ziyade. Bunlar her şeyden önce metodolojik bir öneme sahiptir: Bize Marx ve Engels'in, tarihsel görevler zincirinde meydana gelecek herhangi bir kopuşun *nesnel imkânını* teslim ettiklerini, bu görevlerin de birbiriyle karmaşık ve diyalektik bir eklemlenme içinde olduğunu, tarihsel materyalizmin –en azından kurucuların eserlerinde uygulandığı haliyle– metafizik ya da iktisadiyatçı bir evrimciliğe indirgenemeyeceğini gösterirler.

"Sürekli devrim" kavramı Marx tarafından ilk kez 1844 tarihli metninde, *Yahudi Sorunu*'nda kullanıldı. Jakobenizmi burjuva toplumuna siyasal alanın üstünlüğünü dayatan teröristçe bir teşebbüs (ki Jakobenizmin fiili temeliydi terörizm) olarak eleştirdiği paragrafta şunları dile getirmişti Marx: "[Jakobenler] bunu yalnızca, bizatihi kendi varoluş koşullarına karşıtlık içinde, şiddet ihtiva eden bir çelişki sayesinde ve devrimin *sürekliliğ*ini kabullenmek koşuluyla başarabilirler; bu nedenle de tıpkı savaşın barışla sonlanması gibi, politik dram da zorunlu olarak dinin, özel mülkiyetin ve sivil toplumun (bürgerlichen Gesellschaft) tüm öğelerinin restorasyonuyla sona erer."[19] El-

19. *Early Writings*, Harmondsworth 1975, s. 222. [*Yahudi Sorunu*, Çev. Yayın Kurulu, Sol Yayınları, Ankara, 1997].

bette *terimin* 1844 yılındaki bu saf kullanımı, geri kalmış ülkelerdeki proletaryayı iktidara taşıyacak kesintisiz bir süreç olarak, sürekli devrim fikriyle çok az alakalıydı. Jakobenler, devrimci proletaryanın müjdecisi olmaktan hayli uzaktı; Marx da bu dönemde kavramı gevşek bir tarzda kullanma eğilimindeydi. Örneğin, terimin *Kutsal Aile*'de (1845) yer alan, Napoleon ile alakalı ünlü paragraftaki kullanılış şekline bakalım: "Napoleon *sürekli devrim*in yerine *sürekli savaşı* koyarak Terörü idealleştirdi."[20] Ancak 1850'ye gelindiğindedir ki Marx, terimi bugün bilinen anlamıyla kullanmaya başladı. Yine de, terimin mevcut sorunsalın ihtiva ettiği göndermeyle gerçekten uyumlu olup olmadığı sorgulanabilir. Sürekli devrim terimi, daimi ve aralıksız bir devinimin çağrışımını ifade ettiği için, yanlış anlaşılmaya veya kafa karışıklığına davetiye çıkarmaz mı? Belki de "kesintisiz ve bileşik devrim" gibi bir ifade daha açık olacaktır. Bununla birlikte, devrimci gelenek yaklaşık yüz yıldır Marx'ın formülünü kendi sözcük anlamını da aşan zengin içeriklerle donatıyor; bunun için sosyalist söylemde çok sık görülen sözcüksel bir üstbelirlenim örneği olan, aşırı yüklenmiş ve içlerine sayısız anlam sıkıştırılmış "sosyalizm" ve "komünizm" gibi gösterenleri düşünmek yeterli olacaktır. Troçki "bu ziyadesiyle şatafatlı ifade"den bahsederken, bu sorunun varlığının pekâlâ farkındaydı.[21]

---

20. *Collected Works Cilt 4*, s. 123. "Sürekli devrim" ifadesinin kökeni nedir? Birçok yazar, kavramın ilk kullanımını Blanqui'ye atfeder fakat ben Blanqui'nin yazılarında herhangi bir ize rastlayamadım ve ayrıca Marx bu kavramı Blanqui'nin çalışmalarıyla tanışmadan önce kullanmaya başlamıştı. Diğer yandan, kavramın kökeni doğrudan Jakobenlerin kullanımına uzanıyor da olabilir. Devrimci kriz anlarında Jakobenler Kulübü, "en permanence" (sürekli-aralıksız) toplantılar düzenleyeceğini ilan ediyordu. Terim ilk kez, Marx'ın da kesinlikle bildiği, Fransız Devrimi ile ilgili yazılmış Almanca bir metinde ortaya çıktı. Marx 1843 yılında Kreuznach'da bu metnin üzerine şu satırları not almıştı: W. Wachsmuth, *Geschichte Frankreichs im Revolutionsalter*, Hamburg 1842, cilt 2, s. 341 – "Von den Jakobinern ging die Nachricht ein, dass sie in Permanenz erklärt hatten." Bununla ilgili olarak bkz. J. Bruhat, "Marx et la révolution française", *Annales d'Histoire de la Revolution Française*, Sayı 184, Nisan-Haziran 1966, s. 138.

21. Preface to the First Edition (1922), *1905*, New York 1971, s. vi. [*1905*, Çev. Ufuk Demirsoy, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2000]. Nicolas Krasso

Buradaki kritik soru şu: Marx ve Engels, Kıta Avrupası'ndaki devrim meselesine eğildikleri muhtelif metinlerde geçen "sürekli devrim" terimiyle esas olarak neyi ifade etmek istemişlerdi? Doğrusunu söylemek gerekirse, kavramın en zengin, titiz ve gelişkin kullanımlarına *Almanya* üzerine yazdıkları metinlerde rastlanabilir. Her ne kadar Alman İmparatorluğu yüzyılın sonuna gelindiğinde Avrupa'nın sanayi devi haline gelecek olsa da, unutulmamalıdır ki 1844-56 yıllarının "Almanya"sı hâlâ yarı-feodal, sanayileşmemiş ve siyasi olarak da bölünmüş bir vaziyetteydi. En güçlü merkezi eyaletlerinden biri olan Kaiser II. Wilhelm'in Prusya'sı, Avrupa'da reformdan geçmemiş mutlakiyetçi rejimlere çok iyi bir örnek teşkil ediyordu. Bu minvalde, Marx'ın proletaryayı devrimci bir aktör olarak ilk kez açıkça tanımladığı çalışmasının, aynı zamanda Almanya'daki sınıf mücadelesi için ilk kez "süreklilikçi" bir proje tasarladığı çalışma olması da son derece ilginçtir: *Deutsch-Französische Jahrbücher*'de 1844 yılında yayımlanan, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* için yazdığı "Giriş" bölümünden bahsediyorum. Marx'ın *Rheinische Zeitung*'un genç ve gözü kara editörü olarak (1842-43), Alman liberal burjuvazisiyle kurduğu işbirliğinden hareketle kazandığı kişisel deneyim, sınıfın devrimci kapasitesiyle ilgili olumsuz düşünceler edinmesine neden oldu. Gazete hissedarlarının Prusya Devleti'nin uyguladığı sansür karşısında sergilediği gurursuz teslimiyet Marx'ı o derece tiksindirdi ki, bir editörden beklenecek ılımlı ve uzlaşmacı tavrı takınmak yerine Mart 1843'te gazeteden istifa etti. Kısa bir süre sonra Ruge'ye yazdığı mektup, burjuva filistenizmini, yani "özgür bir cumhuriyetçi insan" olmak için mücadele etmek yerine koyun gibi itaat etme ve iktidara yaranma çabasını ne denli küçük gördüğünün bir ifa-

("Trotsky's Marxism", *New Left Review*, Sayı 44, Temmuz-Ağustos 1967, s. 67-8) Troçki'nin sözüm ona kafa karışıklığını ("Bu süreci 'sürekli devrim' olarak adlandırıyor - en derin tespitlerinde bile gözlemlenebilen, bilimsel kesinlikten yoksun, uygunsuz bir adlandırma) ortaya koymaya çalışırken, Troçki'nin kavramı Marx'tan ödünç alarak kullandığı gerçeğini basitçe gözden kaçırıyor.

desidir.[22] 1844 tarihli "Giriş" metninde, bu fikirler keskinleşip güçlenmiştir. Marx'a göre, Alman burjuvazisinde "bir süreliğine de olsa halkın ruhuyla özdeşleşme olanağı sağlayan o kafa genişliği, maddi gücü coşturan ve onu siyasal güç durumuna dönüştüren o deha, şu "Ben hiçbir şey değilim, ama her şey olmalıyım" belgisini hasma bir meydan okuma gibi ileri süren o devrimci cüret" bulunmamaktadır.[23] Böylece Alman burjuvazisini, Sieyès tarafından kaleme alınmış –1789'un devrimci Fransız burjuvazisinin benzersiz manifestosu olan– *Qu'est-ce que le Tiers Etat?*'nın* cüretkâr ifadelerini kullanarak ironik bir biçimde yerden yere vurmuştur Marx.

1840'ların Alman burjuvazisi, yarım yüzyıl öncesinin Fransız orta sınıflarıyla kıyaslandığında, neden bu denli zayıf karakterli ve ürkekti? Marx'ın "Giriş" yazısında ortaya koyduğu dikkate değer sosyolojik açıklama, modern sürekli devrim teorisinin kimi belli başlı unsurlarının tohumlarını içeriyordu. Marx bilhassa Alman toplumunun *aynı anda hem geri kalmış hem de gelişmiş olan karakterini* büyük bir keskinlikle şu şekilde çözümlemişti:

> [B]urjuva-sivil toplumun zaferini kutlamadan önce yenilgiyi yaşayan, (...) özlerini kendi büyüklüğü içinde gösteremeden önce kendi darlığı içinde gösteren bütün alanlar (...) aynı şeyi yapıyor, öyle ki büyük bir rol oynamak fırsatı bile daha ortaya çıkmadan önce geçmiş oluyor, öyle ki [toplumun] her sınıfı kendinin üstündeki sınıfla savaşıma girişir girişmez, daha önce onu aşağıdaki sınıfla karşı karşıya getiren savaşımın içine gömülmüş bulunuyor. Şimdi prensler krallıkla, bürokratlar soylulukla, burjuva onların hepsiyle savaşım

22. "Letters from the *Franco-German Yearbooks*", *Early Writings*, s. 201. Bu dönemin daha detaylı bir analizi için yine benim yazmış olduğum şu kitaba bakılabilir: *La théorie de la rèvolution chez le jeune Marx*, Paris 1970.

23. *Early Wiritings*, s. 254. [*Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi*, Çev. Kenan Somer, Sol Yay., İstanbul, 1997].

* Marx, Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*'nin Giriş bölümünde geçen "Ben hiçbir şey değilim, ama her şey olmalıyım" ifadesiyle, Sieyes'in 1789'da yayınladığı ünlü broşürün başlığına anıştırmada bulunuyor: Tiers Etat [Üçüncü sınıf, burjuvazi] nedir? Her şey. Şimdiye kadarki siyasal düzen içinde neydi? Hiçbir şey. Ne istiyor? Bir şey olmak. (ç.n.)

içinde bulunurken, proleterler daha şimdiden burjuvayla savaşıma girişiyor. Orta sınıf ise kurtuluş düşüncesine kendi açısından daha yeni sarılırken, siyasal teorinin ilerlemesi gibi toplumsal koşulların evrimi de, daha şimdiden bu görüş açısının geçerliliğinin kalmamış olduğunu ya da en azından ihtimal dahilinde olduğunu açıklıyor.[24]

İşte bu nedenle, işçi sınıfının "aşağıda" oluşturduğu tehdit, Alman burjuvazisini muhafazakârlaştırmış ve onun herhangi bir devrimci güce dönüşmesine engel olmuştur. Marx bu tespitten hareketle, sadece kendisini daha aşağıda olan bir sınıfa karşı korumak için gerekli güç ve ayrıcalık hiyerarşisinden yoksun "evrensel bir sınıf"ın Almanya'yı geçmişin prangalarından kurtarabileceği sonucuna varmıştır. Bu sınıf, elbette ki proletaryadır. Fakat proletaryanın arzuladığı kurtuluş, basitçe rejimin reformu demek değildir; "radikal zincirlere vurulmuş" bir sınıf olarak proletarya, radikal bir devrime ve genel anlamda insanlığın kurtuluşuna, yani komünizme gereksinim duyar. Sonuçta, "Almanya için ütopyacı olan şeyi *radikal* devrim değil, *evrensel insani* kurtuluş da değil ama tersine, kısmi devrim, *salt* siyasal devrim, yapının direklerini ayakta bırakacak devrim oluşturuyor (...) Almanya'da evrensel kurtuluş her kısmi kurtuluşun *conditio sine qua no*'nunu [olmazsa olmaz koşulunu] oluşturuyor."[25] Elbette, Marx bunları yazdığı tarihte, Alman işçi sınıfı hareketleri henüz ortada yoktu; dolayısıyla Marx'ın öne sürdüğü bu gözü pek tez, Almanya'daki koşulların doğru bir tasviri olmaktan ziyade esasında Fransa örneğinden çıkarsanan -ki Marx tam da bu tarihlerde Paris'in gizli devrimci dernek ve komünist zanaatkârlarından oluşan yeraltı dünyasıyla tanışma imkânı bulmuştu- değerlendirmelere dayanmaktadır. Fakat birkaç ay sonra Silezya'da gerçekleşen büyük dokumacılar ayaklanmasıyla, Marx'ın öngörüleri

24. A.g.e, s. 255.

25. A.g.e., s. 253, 255. (Ayrıca bkz. s. 257: "Almanya'da *ortaçağdan* kurtulmak, ortaçağın *kısmi* aşılmalarından kurtulunca olanaklı görünüyor. Almanya'da *hiçbir* kölelik biçimi *tüm* kölelik biçimi paramparça edilmeden sona erdirilemiyor.")

şaşırtıcı bir biçimde doğrulanmış olacaktır. Ağustos ayında Marx, Sizleya'da yaşanan gelişmeleri, Ruge ile girdiği süreğen polemiğe bir fon olarak kullanır ve Alman işçi sınıfının bu ilk ayaklanmasıyla ilgili şunları kaleme alır: "[N]asıl ki Alman burjuvazisinin güçsüzlüğü Almanya'nın *politik* güçsüzlüğüyse, Alman proletaryasının yetenekleri de, Almanya'nın *toplumsal* yetenekleridir." Marx ayrıca "bu olayın anlaşılması için gerekli ilk ön bilgilerin" *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*'ne yazdığı Giriş bölümünde bulunabileceğini belirtir.[26]

Üç yıl sonra yayımlanan *Komünist Manifesto*, Alman devriminin muhtemel seyri üzerine daha da muğlak birtakım iddialar öne sürer; öyle ki hem aşamacı yaklaşımın hem de sürekli devrimin savunucuları, *Manifesto*'nun pasajlarında kendi duruşlarını destekleyecek birtakım referanslar bulabilmiştir. 1844 metinlerinin aksine *Manifesto*, burjuvazi için devrimci bir rol varsayımında bulunur ve bu varsayımdan hareketle Marx ve Engels, proletaryanın eski düzene karşı burjuvaziyle ortak bir cephe oluşturması gerektiğini iddia eder. *Manifesto*'da dile getirilen bu varsayımın, Alman Meclisi'nin 1847 yılının Mart ayında gerçekleştirilen toplantıları sırasında, burjuvazi ile monarşi arasında yaşanan çatışmalara bir tepki olduğu öne sürülebilir. Burjuvaziyle yapılacak *taktiksel* bir ittifakın gerekli olabileceği koşullar Marx ve Engels tarafından tasavvur edilmiş olsa dahi, *Manifesto*'da geliştirilmiş olan *stratejik* kavramlar, bariz bir biçimde süreklilikçi olan bir kadranda yer alır:

> "Komünistler dikkatlerini esas olarak Almanya'ya çeviriyorlar, çünkü bu ülke 17. yüzyılda İngiltere'dekinden ve 18. yüzyılda Fransa'dakinden daha gelişkin bir Avrupa uygarlığı koşulları altında ve çok daha fazla gelişmiş bir proletarya ile yapılmak zorunda olan bir burjuva devriminin arifesindedir; Almanya'daki burjuva devrimi, onu hemen izleyecek bir proleter devriminin başlangıcı olacaktır."[27]

26. "Critical Notes on the Article "The King of Prussia and Social Reform. By a Prussian" (1844), a.g.e., s. 417.
27. *Revolutions of 1848*, s. 98 [*Komünist Parti Manifestosu*, Çev. Yayın Kurulu, Sol Yayınları, Ankara, 1998].

Bu ünlü paragraf, sürekli devrim teorisinin gelecekteki tartışmalarında belirleyici rol oynayacak olan birtakım unsurlar içermektedir. Bunlar; (1) "devrimci olgunluk" için bir gösterge olarak toplumsal ve iktisadi gelişmişlik ("medeniyet") düzeyinin, tek bir ulus-devlet için ölçülemeyeceği ve ancak uygun evrensel bağlam içerisinde (19. yüzyıl için bu bağlam elbette Avrupa idi) değerlendirilmesi gerektiği fikri, (2) Alman proletaryasının toplumsal ve siyasi ağırlığının, İngiltere veya Fransa'da deneyimlendiği haliyle "klasik" bir burjuva-demokratik devrimin tekrarını imkânsız kıldığı yönündeki anlayış ve (3) (burjuva devriminin *zorunlu önceliği* kabulü, *Manifesto*'nun aşamacı bir okumasına kapı aralıyor olsa da) burjuva ve proleter devrimlerinin *iki farklı tarihsel aşama*dan ziyade asıl olarak aynı *kesintisiz* devrimci sürecin *iki moment* olduğu yönündeki sezgisel görüş.

Almanya'da yaşanan 1848-49 Devrim sürecinde Marx ve Engels, *Manifesto*'da ortaya koydukları stratejik yönelimi teste tabi tutma olanağına sahip oldular. Fernando Claudín'in o dönemde Marx ve Engels'in siyasi düşüncesinde gerçekleşen evrimi incelediği dikkat çekici çalışmasının[28] da yardımıyla, *Neue Rheinische Zeitung*'da sergiledikleri duruşu, sonrasında devrimci fırtına arifesinde geliştirdikleri yaklaşım ile karşılaştırabiliriz.

1848 yılının tamamına tekabül eden ilk dönemde Marx ve Engels, stratejilerinin ilk taktiksel önceliğini uygulamaya çalışır: burjuvaziyle birlikte mutlakiyetçilik karşısında verilecek ortak mücadele. Köln Demokratik Birliği'ne katılarak bazı önde gelen orta sınıf aktivistlerinin –basitçe "demokrasi organı" olarak tanımladıkları– *Neue Rheinische Zeitung*'un çıkarılması sürecine katılımını sağlamaya çalışırlar.[29] Burjuva

28. *Marx, Engels y la revolución de 1848*, Madrid 1975.

29. Yirminci yüzyıl Marksistlerinin bu taktiğin meşruiyeti üzerine yaptığı farklı yorumları karşılaştırmak öğretici olacaktır. Örneğin Lenin 1905 yılında, burjuvaziyle yapılan bu tür bir işbirliğinin "şimdiki bakış açımızla hayret verici ve inanılmaz" göründüğünü ve bunun ancak "Almanya'nın o dönemki küçük-burjuva ortamı" ışığında açıklanabilir olduğunu yazar. Yine 1905 yılında Rosa Luxemburg, bu taktiğin başarısızlığa mahkûm ve Marx tarafından da "son derece umutsuz ve istisnai" koşullar altında kabul edilmiş olduğunu dile getirir. Buna

dostları, gazeteyi birkaç hafta sonra terk etmiş olsa da Marx ve Engels, bir birlik temeli arayışında ısrarcı olurlar. 1849'un Ocak ayında Marx, daha ziyade demokratik dayanışmanın aşamacı bir savunması niteliğinde olan bir makale yayımlar.[30] Yine aynı dönemde, burjuvaziyle ittifak taktiği meselesini sorguladıkları makaleler de kaleme alırlar. Engels, bilhassa bu konuyla ilgili olarak, Frankfurt Meclisi'nin monarşiye utanmazca teslim olması ve işçi-köylü direnişinin Prusya birlikleri tarafından kanlı bir biçimde bastırılmasından kısa süre sonra, Eylül 1848'de bir makale yayımlar. Engels'e göre, "Viyana ve Paris'te, Berlin ve Frankfurt'ta, Londra ve Milano'da" artık günün gereği halini almış olan mücadele, "burjuvazinin siyasi çöküşü" anlamına gelmektedir. Kıtadaki her barikatın ardında yükselen, "Avrupa proletaryasının muharebe birliğinin sembolü", gölgesinde Alman işçilerinin "aristokrasi ve burjuvazinin birleşik Prusya Meclisi"ne karşı savaştığı kızıl bayraktır. Burjuvazi o günlerde kendisini her türlü toplumsal ayaklanma karşısında doğrudan tehdit altında hissetmektedir ve kitleler yalnızca militer-demokratik devlete karşı değil, "silahlı burjuvazinin kendisine karşı" da mücadele etmek zorundadır.[31]

---

karşılık Stalin, Çin Komünist Partisi'nin Kuomintang ile gerçekleştirdiği ölümcül ittifakı meşrulaştırmak için 1927 yılında kaleme aldığı yazısında, Marx'ın taktiğinin tamamıyla "doğru" olduğunu öne sürer. (Karş. Marx, Engels, Lenin, Stalin, *Zur Deutschen Geschichte Band II*, I. Halbband, Berlin 1954, s. 213, 576; ve Rosa Luxemburg, *Gesammelte Werke, Band 2*, Berlin 1974, s. 212.

30. "Fakat işçilere ve küçük burjuvaziye şunu söylüyoruz: sahip olduğu sanayiyle, sonucunda hepinizin özgürleşeceği yeni bir toplumun kurulması için gerekli maddi araçları yaratan modern burjuva toplumunda acı çekmek, sınıflarınızı muhafaza etme bahanesiyle tüm ulusu ortaçağ barbarlığına mahkûm eden, mazide kalmış, ilkel bir toplum biçimine geri dönmekten daha iyidir." (Marx, "Montesquieu LVI", s. 266) Bu aşırı uç formülasyon, *Marx'ın Neue Rheinische Zeitung*'da ortaya koyduğu genel eğilimden oldukça farklılaşmakta ve genel yaklaşımıyla da bariz bir uyumsuzluk sergilemektedir. Buna rağmen, Rus (ve Menşevik) tarihçi Nicolaievski, kaleme aldığı Marx biyografisinde, Marx'ın bu kuraldışı ifadelerinin üzerinde büyük bir iştahla durur: "Marx, *Neue Rheinische Zeitung*'da ne daha önce ne de daha sonra, kendisini 'böylesi bir açıklık' ile ifade etmiştir. (B. Nicolaievski ve O. Maenchen-Helfen, *Karl Marx*, Paris 1937, s. 157)

31. "The Uprising in Frankfurt" (20 Eylül 1848), *Collected Works Cilt 7*, s. 444.

1848 yılının Aralık ayından sonra Marx, bu görüşü "Burjuvazi ve Karşı-Devrim" adıyla yayımlanan, ünlü makale dizisiyle daha da geliştirir. "Almanya'da saf bir *burjuva devrimi* (...) imkânsızdır. Mümkün olan ya feodal ve mutlakiyetçi bir karşı-devrim ya da bir *sosyal-cumhuriyetçi devrim*dir."[32] Peki, böyle bir devrimin itici güçleri neler olmalıdır? Şubat 1849'da yazdığı makalede Marx, bu sorunun yanıtını şu şekilde verir: "toplumun en radikal ve devrimci sınıfları", yani işçiler, köylüler ve küçük-burjuvazi.[33] Marx, Nisan ayından önce Demokratik Birlik'ten ayrılır ve tüm enerjisini Köln İşçi Birliği'nin kuruluşuna harcamaya başlar. Siyasi odağında meydana gelen bu değişim, meşhur "Ücretli Emek ve Sermaye" çalışmasında da yansımalarını bulur. Makalenin Giriş bölümü, Avrupa'da yaşanacak herhangi bir devrimci ayaklanmanın "devrimci işçi sınıfı zafere ulaşıncaya dek başarısızlıkla sonuçlanmak zorunda olduğu" uyarısıyla başlar: "[H]er türlü toplumsal reform (...) proleter devrimi ile feodal karşı-devrimin bir *dünya savaşı* içinde silahlarla boy ölçüşecekleri ana kadar bir ütopya olarak" kalmaya mahkûmdur.[34] Böylece Marx *Neue Rheinische Zeitung*'un kapanmasından hemen önce, *Manifesto*'nun Almanya'da yaşanacak burjuva devriminin ilk safhası üzerindeki ısrarını bir kenara bırakıp, tüm sorunsalı evrensel alan doğrultusunda yeniden konumlandırmış olur. Bu, Marx'ın orta sınıflarla girişilecek herhangi bir taktik ittifaka duyduğu güvensizliğin tepe noktasıdır; burjuvazinin her seferinde işçi sınıfına ihanet ederek monarşiye teslim olması, Marx'ın ana hatları ilk kez 1844 yılında çizilen süreklilikçi çizgiye geri dönmesine neden olmuştur.

Marx'ın burjuvazinin devrimci kapasitesi konusunda ikinci kez yaşadığı bu hayal kırıklığını ve sonrasında gerçekleri

32. *Revolutions of 1848*, s. 193-4; 212.
33. "The *Kölnische Zeitung* on the Electipns" (1 Şubat 1849), *Collected Works Cilt 8*, s. 289.
34. *Wage Labour and Capital*, *Collected Works Cilt 9*, s. 198 ["Ücretli Emek ve Sermaye", *Seçme Yapıtlar 1*, Çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1976].

görmeye başlama sürecini, *Rheinische Zeitung*'un 1843 yılında kapatılmasının ardından yaşadığı liberalizmden ani kopuş süreciyle kıyaslamak ilginç olacaktır. Her iki örnekte de, baştaki varsayım -her ne kadar çeşitli şüphe ve çekincelerle malul olsa da- burjuvazinin feodal-mutlakiyetçi sisteme ciddi bir biçimde karşı duracak kapasiteye sahip olduğu yönündeydi. Her iki örnekte de, yaşadığı pratik deneyim Marx'ı bu inanışı terk etmek zorunda bıraktı. (İlerleyen sayfalarda da göreceğimiz gibi, benzer bir analitik dönüşüm süreci 1850'ler İspanyası örneği için de tekrarlanacaktı.) Marx ve Engels'i, sonraki "Marksistler"den ayıran en önemli özellik, tam da bu hatalı teorik varsayımları sınıf mücadelesi ışığında yeniden değerlendirmek suretiyle düzeltme yetenekleridir.

Marx ve Engels İngiltere'deki sürgün yıllarında, Alman devriminin dinamikleri ile ilgili fikirlerini daha da radikalleştirmeye devam ederler. Sözgelimi Engels, 1850'nin Mart ve Nisan aylarında yayımladığı "Alman Emperyal Anayasası Girişimi" makalesinde şöyle bir sonuca varmaktadır: "1848 Haziran yenilgisinin ardından, Avrupa kıtasının medenileşmiş kısmı için artık mesele şundan ibarettir: ya devrimci proletaryanın hâkimiyeti ya da Şubat'tan önce yönetimde olan sınıfların hâkimiyeti. Bir orta yol artık söz konusu değildir. Özellikle Almanya'da, burjuvazi yönetme yeteneğinden yoksun olduğunu kanıtlamış ve insanlar üzerinde sahip olduğu hâkimiyeti, bunu yalnızca aristokrasi ve bürokrasiye teslim etmesi koşuluyla devam ettirebileceğini bir kez daha göstermiştir (...) Proletaryanın bütüncül hâkimiyeti tesis edilmeden, Almanya'da devrimin bir sonuca ulaştırılması artık mümkün değildir."[35] Marx ve Engels bir yandan da, sürekli devrim yaklaşımlarını en açık, tutarlı ve anlaşılır bir biçimde dile getirdikleri metin olan "Merkez Komitesinin Komünist Birliğe Çağrısı"nı kaleme alır. Başlangıç noktalarını, "liberal" burjuvazi ile monarşi arasındaki kötücül ittifakın ağır yergisi oluşturur. Bu gerici koalisyona karşı, proletarya ve küçük burjuva demokratik

35. "The Campaign for the German Imperial Constitution", a.g.e. Cilt 10, s. 237.

partilerinin ortak eylemini savunurlar. Ne var ki bahsettikleri "demokratik birlik" kavramı, bu defa devrim sürecinin daha enternasyonalist ve süreklilikçi bir kavramsallaştırması içine yerleştirilmiştir: "Demokratik küçük-burjuvazinin devrimi olabildiğince çabuk sonuçlandırmayı arzulamasına karşılık, az çok mülk sahibi tüm sınıflar egemen konumlarından uzaklaştırılıncaya dek, proletarya devlet gücünü ele geçirinceye ve yalnızca bir tek ülkedeki değil, dünyanın tüm önde gelen ülkelerindeki proleterlerin birliğinin, bu ülkelerin proleterleri arasındaki rekabetin ortadan kalkmış olduğu ve hiç değilse belli başlı üretici güçlerin proleterlerin ellerinde toplanmış bulunduğu noktaya ulaşıncaya dek, devrimi sürekli kılmak bizim sorunumuz ve bizim görevimizdir."[36] Bu çarpıcı paragraf, Troçki tarafından sürekli devrim teorisi içinde daha da geliştirilecek olan üç ana temadan bahseder. Bunlar; (1) yarı-feodal ülkelerde, iktidarın işçi sınıfının eline geçmesiyle sonuçlanacak bir kesintisiz devrim, (2) iktidardaki proletarya tarafından kesin bir biçimde anti-kapitalist ve sosyalist önlemlerin uygulanışı ve (3) devrim süreci ile sınıf ve özel mülkiyetten azade, yeni sosyalist toplumun zorunlu enternasyonal karakteridir.

Bu yaklaşım göz önüne alındığında, proletaryanın devrimci hareketi nasıl şekillenmelidir? Marx, bir sonraki devrimci dalganın Almanya'da demokratik partiyi (burjuva/küçük burjuva) iktidara taşıyacağını öngörmektedir. Fakat işçiler bir yandan da "[y]eni resmi hükümetler yanında, aynı anda, ister yerel idari komiteler ve yerel konseyler biçiminde olsun, ister işçi kulüpleri ya da işçi komiteleri biçiminde, kendi öz devrimci işçi hükümetlerini kurmalıdırlar, öyle ki, demokratik burjuva hükümetler yalnızca işçilerin desteğini o anda yitirmekle kalmasınlar, kendilerinin tüm işçi yığınları tarafından desteklenen yetkililer tarafından denetlendiklerini ve tehdit edildiklerini daha baştan görsünler."[37] Bu noktada, ortaya konan bu

36. Marx ve Engels, *Revolutions of 1848*, s. 323-4 ["Merkez Komitesinin Komünist Birliğe Çağrısı", *Seçme Yapıtlar 1*, Çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1976].
37. A.g.e., s. 326.

eylem planının Ekim Devrimi'nin işçi konseyleriyle, yani ikili iktidar ve sürekli devrim temalarıyla arasındaki inanılmaz benzerliği vurgulamamıza gerek var mı? Marx ve Engels'in işçi konseylerinin merkezileştirilmesi ve "kızıl muhafızlar"[38] ile desteklenmesi ihtiyacına yaptığı vurgu göz önüne alındığında, bu benzerlik daha da belirgin bir hal almaktadır. Metin nihayet, Alman işçilerine yapılan, demokratik küçük burjuvazinin ikiyüzlü sloganlarına kanmadan kendi bağımsız partilerini kurma çağrısıyla son bulur. "Savaş naraları, 'Devrimin Sürekliliği' olmalıdır."[39]

Gayet açık nedenlerden ötürü bu metin, Marx'ın siyasi düşüncesinin dogmatik anlamda aşamacı yorumcuları nezdinde bir utanç ve rahatsızlık kaynağıdır. Bazılarına göre metin, "tarihsel materyalizmle bağdaşmayan" devrimci bir plan öne sürerken, bazılarına göre ise Marx'ın düşüncesinde bir "Jakoben-Blanquist sapma"ya tekabül eder.[40] Örneğin Menşevik tarihçi Nicolaievski'ye göre "bu metnin gerçekte tüm detaylarıyla Marx'ın görüşlerini yansıttığını kabul etmek güçtür" ve metin esasen "Marx ile Komünist Birliği'nin aşırı radikal kanadı arasındaki 'uzlaşma'nın bir ürünüdür."[41] Bununla birlikte, bahsi geçen yorumcuların çoğu, ilk defa 1889 yılında Bernstein tarafından dile getirilen, "Çağrı"nın ve burada ortaya konan sürekli devrim teorisinin "Blanquizm"in kalıcı etkilerini taşıdığı yönündeki suçlamaları da kabul et-

38. "[İ]şçiler, komutanları kendileri tarafından seçilen ve kendilerinin seçtikleri bir genelkurmaya sahip bir proleter muhafız olarak örgütlenme ve kendilerini, devlet otoritesinin değil, işçilerin kurmayı başaracakları devrimci topluluk konseylerinin emrine verme işine girişmelidirler." (A.g.e., s. 326)

39. A.g.e, s. 330.

40. Karş. J. Plamenatz, *German Marxism and Russian Communism*, Londra 1963, s. 127 ve George Lichtheim, *Marxism*, New York 1962, s. 125.

41. *Karl Marx*, s. 173. Bu tez, Richard Hunt (*The Political Ideas of Marx and Engels*, Londra 1975) gibi bazı yazarlar tarafından da savunulmuştur. Hunt'a göre 1850 yılına ait bu metin, Marx'ın "taktiksel ödünleri"nin bir ifadesidir. Robin Blackburn ise bu yapay yorumları "Marxism: Theory of Proletarian Revolution" (*New Left Review*, Sayı 97, Mayıs-Haziran 1976, s. 12-13) isimli makalesinde derinlemesine eleştirir.

mektedir.[42] Ancak bu suçlamalar, sadece "Çağrı"nın ortaya koyduğu sorunsalın Blanquizm'den tamamen farklılaşması nedeniyle değil (sözgelimi, "Çağrı"da ısrarla dile getirilen, işçi sınıfının devrimci öz-örgütlenmesi ile Blanqui'nin komplo kavramı nasıl birbiriyle bağdaştırılabilir?), aynı zamanda "sürekli devrim" kavramının kesinlikle Blanquist bir kökeni olmaması anlamında da, son derece mesnetsizdir. Bildiğim kadarıyla, Blanqui'nin yazılarında ne terim ne de kavram gün yüzüne çıkmıştır; dahası, 1844-45 yıllarında Marx terimi ilk kez kullandığında, Blanqui'nin çalışmalarından fiilen habersizdi. Gerçekte Bernstein'ın Marx'ın 1850 yılında dile getirdiği fikirleri "Blanquist" sıfatıyla karalayabilmesi için, öncelikle kavramın konvansiyonel anlamını "yeniden tanımlaması" icap ederdi. Bu durumda Bernstein için "Blanquizm" artık yalnızca gizli bir cemiyet ("üstünkörü bir tanım") tarafından örgütlenmiş, devrimci bir darbe teorisi değil, daha ziyade "devrimci politik şiddetin ve onun ifadesi olan devrimci mülksüzleştirmenin sınırsız ve yaratıcı gücünün teorisi"dir.[43] Elbette böylesi geniş bir tanım içerisinde her tür sosyalist devrimci dalga *apriori* bir biçimde "Blanquist" olarak yaftalanabilir. Dahası Bernstein'ın, Marx ve Engels'teki "Blanquist hata"nın temel kaynağının *diyalektiğin* kendisinden başka bir şey olmadığını iddia etmesi, felsefi bir önseziden başka bir şey değildir. Bernstein'a göre, Almanya'da yaşanacak bir sonraki devrimci patlamanın bir "sürekli devrim"e dönüşeceği yönündeki kavramlaştırma, "iktisadi analizden şiddete kaba bir geçiş"e cevaz veren, "her şeyi kendi karşıtına dönüştüren" ve "en başından itibaren bütünüyle yanlış olduğu için bu denli tehlikeli" olan Hegelci diyalektiğin bir ürünüdür.[44]

Oysa Marx ve Engels, iktisadi evrim ve siyasi şiddet ya da demokratik devrim ve sosyalist devrim arasındaki katı ve uz-

42. *Les presupposés du socialisme*, Paris 1974, s. 58-67 [*Sosyalizmin Önkoşulları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri*, Çev. Levent Bakaç, Yazılama Yayınları, İstanbul, 2011].
43. A.g.e., s. 59.
44. A.g.e., s. 67.

laşmaz ikiliği, tam da sahip oldukları bu diyalektik yaklaşım sayesinde aşmayı başarmıştır. Sürekli devrim teorisinin temellerini oluşturmalarını sağlayan şey, bu farklı uğrakların çelişkili birliğini ve bu durumu olanaklı kılan, tarihsel süreç içindeki niteliksel sıçramaların ("sert geçişler"in) varlığını teslim etmiş olmalarıdır. Bu diyalektik yöntem karşısında Bernstein'ın önerebildiği tek şey, "korkunç hatalara düşmekten kaçınmanın tek yolu" olarak "ampirizme bir geri dönüş" olmuştur.[45] Gerçekten de süreklilikçilik ve aşamacılığın birbiriyle çelişen yöntemsel önermelerini kimse bu denli ustalıkla çözmemişti!

Elbette "Çağrı"da öngörülen "ampirik" olayların –Almanya'da yaşanacak sonraki devrimci süreç, demokratik partinin zaferi vb– gerçekleşmediği tamamıyla doğrudur. Fakat tarih "Çağrı"nın kısa vadeli öngörülerini haksız çıkarmakla beraber, yirminci yüzyılın proletarya devrimleri üzerine yaptığı tasvirlerin ne denli parlak olduğunu da kanıtlamıştır.[46] Marx ve Engels'in olağanüstü verimli diyalektik yaklaşımı, geri kalmış kapitalist ülkelerdeki sınıf savaşıyla ilintili pek çok soruna da değinir. Öyle ki, henüz 1850'lerin başında kaleme alınan yazılarında, devrimin kapitalist sistemin merkezinden ziyade periferide patlak vermesinin çok daha kolay olduğuna dair sezgisel tespitler yer alır. "[Ş]iddetli patlamalar, burjuva gövdesinin yüreğine, merkezine vurmadan önce uç bölümlerinde meydana gelmek zorundadır, çünkü merkezde denge olanağı uç bölgelerdekinden daha fazladır."[47] 1850 yılında Marx için bu "yürek"

45. A.g.e., s. 67.

46. Troçki, Marx ve Engels'in 1850 yılında dile getirilen öngörülerindeki yanlışlar üzerine, çok isabetli olduğunu düşündüğüm, birtakım yorumlarda bulunur: "Marx 1848 burjuva devrimini doğrudan doğruya proleter devriminin başlangıcı olarak kabul etti. Marx 'yanılmıştı'. Ancak onun yanılgısı yöntemsel değil, olaylara ilişkindi sadece. 1848 Devrimi sosyalist devrime dönüşmedi. Ama demokrasiye ulaşamamasının nedeni tam da bu idi." (*The Permanent Revolution*, New York 1969, s. 131) [*Sürekli Devrim*, Çev. A. Muhittin, Köz Yayınları, İstanbul, 1976]. Gerçeklere dayanan hata ile yöntemsel doğruluk arasındaki bu ayrım paradoksal olmakla birlikte Marx'ın 1848-50 devrimleri üzerine yazdıklarını yorumlamak konusunda büyük önem arz etmektedir.

47. *The Class Struggles in France*, Marx ve Engels, *Surveys from Exile*, Harmondsworth 1973, s. 131 [Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşımları* (1848-1850), Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 2012].

Britanya iken "uç bölümler" Batı ve Orta Avrupa ülkeleridir. İlk defa yine bu dönemde ana hatları beliren bir başka ufuk açıcı görüş de köylü meselesiyle ilgilidir. Almanya'da başarısızlıkla sonuçlanan devrim deneyiminden yola çıkarak Marx, Nisan 1856'da Engels'e yazdığı bir mektupta şu satırları kaleme alır: "Almanya'da her şey, proletarya devriminin, Köylü Savaşının bir tür ikinci baskısıyla desteklenmesi olasılığına bağlı bulunmaktadır."[48] Lenin bu paragrafı daha sonraları şu şekilde yorumlayacaktır: "Almanya'da demokratik (burjuva) devrim tamamlanmadığı sürece Marx, bütün dikkatleri sosyalist proletaryanın taktiklerine, köylülüğün demokratik enerjisinin gelişmesi üzerine çevirdi."[49] Asıl sorunsalının burjuva devrimi değil ve fakat *proletarya devrimi*ne verilecek köylü desteği olması noktasında (ki bu fikir Troçki'nin 1905 sonrası yazdıklarının merkezi temasını oluşturacaktı) Marx'ın duruşu çok daha radikaldir.

Marx ve Engels tarafından 1848 ve 1850 yılları arasında ana hatları çizilen sürekli devrim stratejisinin *biçimsel* anlamda, siyasi ve toplumsal çalkantılar arasında giderek artan şekilde radikalleşen güçlerin birbirinin yerine geçmesi ile karakterize olan 1789 Fransız Devrimi'nden etkilendiği son derece açıktır. Engels kapatılmasından yaklaşık bir kuşak sonra *Neue Rheinische Zeitung*'un bir bilançosunu çıkarmış ve o dönemlerde Marx ile birlikte 1848 yılının fırtınalı Şubat-Mart aylarını "Büyük Fransız Devrimi'ndeki gibi, halkın kendi savaşımlarıyla paralel geliştiği (...) uzun bir devrimin bitimi değil, tersine, başlangıcı" olarak tasavvur ettiklerini belirtmiştir.[50] Engels,

48. *Ausgewählte Schriften*, II, Moskova 1934, s. 440 ["Marx'tan Manchester'deki Engels'e (Londra, 16 Nisan 1856), *Seçme Yazışmalar 1 (1844-1869)*, Çev. Yurdakul Fidancı, Sol Yayınları, Ankara, 1995].

49. "Karl Marx", *Selected Works Cilt 1*, Moskova 1967, s. 58 [*Marx Engels Marksizm*, Çev. Vahap Erdoğdu, Sol Yayınları, Ankara, 1976].

50. "Marx und die *Rheinische Zeitung* 1848-49", *Zur Deutschen Geschichte II/1*, s. 220. [*Seçme Yapıtlar 3*, Çev. M. Kabagil, A. Gelen, K. Somer, V. Erdoğdu, Ö. Ünalan, M. Belli, S. Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1979]. Engels, 1849 tarihli bir makalesinde Jakoben diktatörlüğü ile Macar Ayaklanması'nı şu terimler aracılığıyla karşılaştırır: "*Lévee en masse*, ulusal silah üretimi, sürekli devrim, kısacası

Marat'nın *en permanence* bir devrim süreci öngörmesi noktasında, bu yönelimin öncüsü olduğuna inanmaktadır.[51] Ancak Engels, Fransız Devrimi'nin toplumsal içeriğini (ve radikalleşmeyi daha da derinleştirmesi sürecini) sürekli devrim yaklaşımından ayıran şeylerin tamamını, bu paragrafta yeterince vurgulamaz. Biçimsel analojiler seviyesinin ötesinde, tamamıyla farklı tarihsel dayanaklar söz konusudur çünkü 1848 devrimleri proletaryanın gücü açısından yeni bir çağın başlangıcı olmuştur. Bu nedenle, Babeuf'ün aksine gerçek bir antikapitalist programı olmaması nedeniyle, Marat'ya verilen referans son derece şaşırtıcıdır.

Geçmişte bir burjuva devrimi yaşamış ve Kıta'daki en sanayileşmiş ülkede gerçekleşmesine rağmen, Fransa'daki 1848 Devrimi Marx ve Engels tarafından bir sürekli devrim süreci olarak değerlendirilir. Küçük burjuvazi ve köylülüğün sayıca üstünlüğü, işçi devriminin önünde büyük bir engel teşkil ederken, monarşik bir devletin varlığı ve siyasi gücün neredeyse sadece finans aristokrasisinin elinde toplanmış olması, birtakım devrimci-demokratik görevleri zorunlu kılar. Bu nedenle 1848 Fransa'sı üretici güçlerin gelişimi ve sınıf yapısının kutuplaşması noktasında Almanya'nın "geri kalmışlığı" ve İngiltere'nin "olgunluğu" arasında tam ortada duran bir toplumsal yapı teşkil eder. Bu karmaşık durum, Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşımları* isimli kitabında oldukça çelişkili bir biçimde analiz edilir. Marx bir yandan şu görüşü öne sürer: "Yalnızca sanayi burjuvazisinin egemenliği feodal toplumun maddi köklerini söküp atabilir ve üzerinde bir proleter devriminin gerçekleşebileceği tek alanı açar, engellerini ortadan kaldırır." Fakat bir yandan da, Paris istisna olmak üzere, proletaryanın "köylülerin ve küçük-burjuvaların sayıca üstünlüğü yanında hemen hemen tamamıyla kaybolacağını" belirtir. Bu argüman,

görkemli 1793 yılının temel karakteristikleri, Kossuth tarafından silahlandırılmış, organize edilmiş ve ateşlenmiş haliyle bugün Macaristan'da tekrar karşımıza çıkmaktadır." (italikler bana aittir; "The Magyar Struggle", *Revolutions of 1848*, s. 213-4)

51. "Marx und die *Rheinische Zeitung*", s. 221.

proletarya devrimi olasılığını, Fransa'nın bütünüyle sanayileştiği ve orta katmanların bütünüyle proleterleştiği daha sonraki bir tarihsel aşamaya erteleyen, iktisadiyatçı bir yaklaşımın bir anlamda yeniden canlandığını göstermektedir. Fakat yine aynı paragrafta Marx, şu görüşleri dile getirir: "Ulusun, burjuva rejimine, sermayenin egemenliğine başkaldırmış, proletarya ile burjuvazi arasında yer alan kitlesi, yani köylülük ve küçük burjuvazi, devrimin ileri doğru yürüyüşü ile proleterleri öncüleri olarak tanıyıp onlara katılmak zorunda bırakılmadıkça, Fransız işçileri ileriye doğru bir tek adım dahi atamazlar ve bu rejimin tek bir kılına bile dokunamazlardı. İşçiler bu zaferi ancak korkunç Haziran yenilgisi ile satın alabilirlerdi."[52] Marx, devrim sürecinin izlediği yolun kendisine odaklanmakla, katı bir aşamacılıktan sürekli devrim yaklaşımına kaymaktadır. Sözgelimi, 1850 yılının Mart ayında yapılan ara seçimlerde solun aldığı zaferi, proletarya liderliği altındaki büyük halk koalisyonunun ilk kazanımlarından biri olarak yorumlar: "Bu, tıpkı Şubat'ta olduğu gibi, *burjuvazi ve hükümete karşı genel bir koalisyon*dur. Fakat bu kez *devrimci birliğin başı proletarya*dır."[53] Dahası proletaryanın başında da, "bizzat burjuvazi tarafından Blanqui'nin adıyla anılan" devrimci sosyalizm yahut komünizm vardır. "Bu sosyalizm genel olarak, sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılması, sınıf farklılıklarının dayandığı bütün üretim ilişkilerinin ortadan kaldırılması (...) üzer[in]e devrimin sürekliliğinin ilanıdır, zorunlu bir geçiş noktası olarak proletaryanın sınıf diktatörlüğüdür."[54]

Bu nedenle, Marx'a göre Fransa'da sosyalist devrim, proletaryanın diğer halk tabakalarının, özellikle de köylülüğün desteğini sağlaması koşuluyla mümkündür. *Onsekizinci Brumaire*'de geçen bilindik bir paragrafta bu sav, "köylü milletler"in tamamını kapsayacak biçimde genişletilir. Yaygın bir biçimde sanayileşme ve proleterleşme, artık işçilerin gücü

52. *Surveys From Excile*, s. 46-7 [Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşımları* (1848-1850), Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 2012].
53. A.g.e., s. 125.
54. A.g.e., s. 123.

için gerekli mutlak önkoşullar olarak sunulmaz; sorun daha ziyade siyasi terimler üzerinden tartışılır – sürekli devrimin tutunup kökleşmesini belirleyecek olan unsur, proletaryanın kendinden alt tabakalarda yer alan kitleler üzerinde hegemonya oluşturma kapasitesidir.[55] Marx'ın Fransa'daki proleter devrimi sürekli devrim olarak tasavvur etmesinin bir diğer nedeni de, devrimin uluslararası alanda karşılık bulup yayılmış olmasıdır. Ona göre, "yeni Fransız devrimi, derhal ulusal alandan ayrılmak ve 19. yüzyılın toplumsal devriminin üstün gelebileceği tek alanı, Avrupa alanını ele geçirmek zorunda olacaktır."[56] Rus ve Alman devrimlerinin karşılıklı bağımlılığı yönündeki Bolşevik kavramlaştırmayı andırır bir biçimde Marx, Fransa ve İngiltere devrimleri arasındaki diyalektik ilişkiye vurgu yapar: Fransız işçilerinin muzaffer yükselişi, Fransız Devrimi'nin İngiltere'nin iktisadi gücü ve dünyadaki üstünlüğü karşısında yenilgiye uğrayıp tecrit edilmemesi koşuluyla, Avrupa'nın kurtuluşunun ilk adımı olacaktır. Dolayısıyla yalnızca İngiliz işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesi koşuluyla "toplumsal devrim, Ütopya Krallığı'ndan Gerçeklik Krallığı'na geçecektir."[57] *Fransa'da Sınıf Savaşımları*'nda geçen bir paragrafta Marx, kapitalizmin küresel karakterini ve farklı ulusal bağlamlardaki sınıf mücadeleleri arasında ister istemez oluşturduğu bağları vurgulayan, proleter devrimin enternasyonalist bir kavramsallaştırmasını benimsemiş olarak, Fransız işçi hareketinin milliyetçi birtakım yanılsamalarını eleştirir: "İşçiler nasıl burjuvazinin koltuğu altında özgürlüklerine kavuşabileceklerine inanıyorlarsa, aynı şekilde, başka burjuva ulusların yanında

55. "Napoléon'un yeniden tahta çıkışından umutsuzluğa düşen Fransız köylüsü, kendi küçük işletmesine olan inancını yitiriyor, bu küçük mülkiyet üzerine kurulu bütün devlet yapısını deviriyor ve *proletarya devrimi, böylece koroyu gerçekleştiriyor, bu koro olmadan onun solosu bütün köylü uluslarda bir cenaze marşı halini alıyor.*" (*The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte, Surveys from Exile*, s. 245) [*Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i, Seçme Yapıtlar 1*, Çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1976].

56. *Class Struggles in France, Surveys from Exile*, s. 61-62 [Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşımları* (1848-1850), Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 2012].

57. "The Revolutionary Movement" (1 Ocak 1849), *Collected Works Cilt 8*, s. 215.

ve Fransa'nın ulusal sınırları içinde bir proletarya devrimi yapabileceklerini düşünüyorlardı. Ama Fransa'nın üretim koşulları, dış ticareti ile dünya pazarı üzerindeki durumuyla ve bu pazarın yasaları ile belirlenmiştir. Fransa, Avrupa çapında, dünya pazarının zorbası İngiltere üzerinde de tepkisi olan bir devrimci savaş olmadan bunları nasıl kırabilirdi?"[58] Bu tür bir formülleştirme, devrimci sürecin enternasyonal boyutu sorunsalını hakkıyla ortaya koymakla birlikte, bu sürecin –Troçki'nin metinlerinde de ortaya konduğu haliyle– sürecin *eşitsiz* karakterini ve dolayısıyla da farklı ülkelerdeki kriz ve kitle hareketlerinin fiili özerkliğini göz ardı etmektedir.

Fransız ve Alman devrimlerinin uğradığı yenilgiden birkaç sene sonra, 1848-50 olaylarının yankıları İspanya gibi fazlasıyla beklenmedik bir ülkede de hissedilmeye başlanır. Haziran 1854'te, geniş halk kitleleri tarafından desteklenen "liberal" generaller O'Donnell ve Espartero, siyasi hükümlüleri özgürlüğe kavuşturan ve birtakım reformlar vaat eden bir askeri ayaklanma gerçekleştirir. *New York Daily Tribune*'da yazdığı bir dizi makalede, yaşanan olayları dikkatli bir biçimde analiz eden Marx, monarşiyi muhafaza etmek isteyen ordu ile genel oy hakkı, karşı-devrimcilerin mülkiyetlerine el konulması vb talepleri olan halk arasındaki karşıtlıklara vurgu yapar. Bununla birlikte, Haziran 1848'in İspanya'da benzer bir örneğinin yaşanacağı konusunda çok da umutlu değildir. Bilakis, ona göre, "İspanya gibi kaynakları henüz gelişmemiş ve nüfusu yalnızca on beş milyonla sınırlı bir ülkede, modern anlamıyla toplumsal mesele gerçek bir temelden yoksundur."[59] Geçmişe dönüp bakıldığında, Marx'ın ortaya koyduğu iddianın ilk kısmının biraz gelgeç bir havada olduğu öne sürülebilir. Zira her şeyden önce, Marx'ın "toplumsal mesele"nin kesin olarak gündemde olduğunu iddia ettiği Prusya'nın nüfusu o dönemde İspanya'nın çok az üzerinde, yani on yedi milyon kadardır. Buna karşın id-

58. *Surveys from Exile*, s. 45.
59. Marx ve Engels, *Revolution in Spain*, New York 1938, s. 126 (yeniden tercüme edilmiştir).

dianın ikinci kısmı daha ikna edicidir: iktisadi ve toplumsal az gelişmişliği nedeniyle, proletaryanın yürüteceği mücadele anlamında "toplumsal mesele", İspanya'da henüz bir gündem konusu değildir. Ne var ki bundan iki yıl sonra Marx, İspanya'da yaşanan devrimci krizin başka bir merhaleye evrilmesiyle birlikte, bu yarı aşamacı görüşü terk eder. Temmuz 1856'da O'Donnell, krallıkla girdiği işbirliği neticesinde darbe yoluyla iktidarı ele geçirmiştir. Liberal pozisyonunu hâlâ korumakta olan Espartero kaçıp saklanmak durumunda kalırken, Cortes ürkek birtakım direniş girişimlerinin ardından kendisini feshederek (burjuva) ulusal milislere dağılmasını salık vermiştir. Yalnızca Madrid'in işçi mahalleleri –birkaç gün süren kentsel bir gerilla savaşının ardından– düzenli ordu tarafından bastırılıncaya kadar mücadeleye devam etmiştir. İspanyol proletaryası, neticede kendi "Haziran"ını kahramanca yaşamayı başarmıştır. Önceki yorumlarında bazı düzeltmeler yapan Marx'a göre yaşanan olaylar "proletaryanın [nasıl] ihanete uğradığını ve burjuvazi tarafından yüzüstü bırakıldığını" göstermektedir. Dahası, 1856 İspanya'sında "artık elimizde olan şey basitçe, bir yanda saray ve ordu ve diğer yanda halkın olduğu bir karşıtlık değil, Batı Avrupa'nın geri kalanında var olduğu gibi, halk katmanları arasındaki ayrımlar"dır.[60] İspanya'da yaşanan darbenin toplumsal mantığı Louis Bonaparte'ın Onsekizinci Brumaire'i ile nihai olarak aynıdır: sanayi ve ticaret burjuvazisi bir yandan askeri despotizme karşı çıkarken, bir yandan da işçilerin mobilize olmasından korkar ve bu nedenle generallerden onursuzca medet ummayı, proletaryayla yapılacak demokratik bir ittifaka tercih eder.[61] Marx, 1856 olayları üzerine yazdığı ilk makaleyi, İspanya'da gelişen olaylar karşısında yaşadığı bariz şaşkınlığın yanı sıra, ülkenin görece "olgunlaşmamışlığı" konusundaki varsayımlarını nasıl yeniden gözden geçirmek zorunda kaldığını ortaya koyan, "İspanya örneğinden çıkardığı dersin şaşırtıcı ve bir o kadar da etkileyici olduğu" ifadesini

60. Ag.e., s. 144, 151 (yeniden tercüme edilmiştir).
61. Ag.e., s. 147 (yeniden tercüme edilmiştir).

kullanarak bitirir.[62] 18 Ağustos 1856 tarihli ikinci bir makalede, 1856 ayaklanmalarının 1854 devriminin liberal-burjuva ve darbeci çerçevesinin ötesine nasıl geçtiğini analiz eder ve şu öngörüde bulunur: "bir sonraki Avrupa devrimi İspanya'yı işbirliği yapmak için yeterli olgunlukta bulacaktır. 1854 ve 1856 yılları, İspanya'nın bu olgunluğa ulaşmak için yaşamak zorunda olduğu geçiş aşamalarıdır."[63]

Marx ne tür bir Avrupa devrimi tahayyül ediyordu? Bu yıllarda Engels'e yazdığı bir mektupta şu kanısını dile getirir: "Kıta Avrupası'nda devrimin eli kulağında ve üstelik başlar başlamaz sosyalist bir nitelik kazanacak."[64] Bu öngörü bariz biçimde yanlış olmakla birlikte Marx'ın İspanya örneği özelinde yaptığı yorumu açıkça ortaya koymaktadır. İlk olarak, İspanya'nın yakında gerçekleşmesi beklenen bir Avrupa sosyalist devriminde üzerine düşen rolü oynamaya hazır olduğuna inanmaktadır. İkinci olarak ise, İspanya'nın "olgunluğu" iktisadi büyüme veya sanayi devriminin değil, bilhassa burjuvazinin karşı-devrimci rolü ve proleter kitlelerin mücadele sürecinde edindiği deneyimin de dahil olduğu bir dizi sosyo-politik gelişmenin sonucudur. Ana odağın, daha öncesinin farklı aşamalar öngören belirlenimci yaklaşımından yeni bir sürekli devrim senaryosuna kayması, Marx ve Engels'in Alman devriminin stratejik kavramlaştırması üzerinde geçmiş yıllarda yapmış oldukları düzeltmeleri hatırlatmaktadır. Ancak bu seferki revizyon, Marx'ın başlangıç noktasının İspanya'daki herhangi bir proleter hareketin ortaya çıkma olasılığını bütünüyle reddi olması nedeniyle, çok daha esaslıdır.

Marx'ın İspanya'daki sürekli devrim üzerine, çoğunlukla unutulmuş ve üzerine tartışılmamış değerlendirmeleri, (1840'lardaki ilk kıpırtılarından 1850'lerdeki son yankılarına kadar) aşağı yukarı 1848 yılına tekabül eden devrimci süreçlerin tartışıldığı metinlerden oluşturulan seçkinin son bölü-

62. Ag.e., s. 148 (yeniden tercüme edilmiştir).
63. Ag.e., s. 154 (yeniden tercüme edilmiştir).
64. 8 Ekim 1858 tarihli mektup, *Ausgewählte Briefe*, s. 133 [*Seçme Yazışmalar 1 (1844-1869)*, Çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara, 1995].

münü teşkil eder. Devrimci strateji tartışmalarının yavaş yavaş canlılığını yitirmesiyle beraber, sürekli devrim meselesi de güncel siyasi çerçevenin dışına itilmiştir. Yirmi yıldan uzun bir aranın ardından, kesintisiz ve bileşik devrimin tarihsel olarak ilk kez somutlanacağı başka bir ülke ve toplumsal yapı bağlamında yeniden ortaya çıkacaktır: Rusya.

Marx'ın Rus meselesine yaklaşımının yöntemsel temelini anlayabilmek için, popülist teorisyen Mikhailovsky ile 1877 yılında girdiği polemiği yeniden hatırlamak gerekir. *Kapital*'de ortaya koyduğu "ilkel birikim" modelini Rusya örneği üzerine oturtmaya çalışmakla suçlanan Marx, bu suçlamadan duyduğu rahatsızlığı şu sözlerle dile getirir: "[Mikhailovsky], Batı Avrupa'da kapitalizmin başlangıcına ilişkin tarihsel eskizimi, hangi tarihsel koşullar içinde olursa olsunlar (...) tüm ulusların alnına yazılmış genel gelişme yolunun tarihsel-felsefi teorisine dönüştürmekte ısrar ediyor."[65] Marx'ın Rusya ve dünya pazarındaki diğer "geri kalmış" uluslar üzerine görüşlerini kavramak adına, bu paragrafın ortaya koyduğu olağanüstü açıklık ve önemi bir kez daha vurgulamanın gereği var mı? Aynı sorun, bu kez 1881 yılında, popülizm ideallerinin Rusya'daki pek çok devrimci aydını hâlâ etkisi altında bulundurduğu bir dönemde, Vera Zasulich'e yazdığı bir mektupta dile getirilir. Marx, kendisine "dünyadaki tüm ülkeler için kapitalist üretimin tüm aşamalarından geçmenin tarihsel olarak zorunlu olduğu yönündeki bir teori" atfeden bazı Rus "Marksistler"den yakınmaktadır. *Kapital*'in yazarı cevaben, kitabın ilkel birikim bölümünde köylülüğün topraksızlaştırılması gerekliliği üzerine yaptığı analizinin "açık bir biçimde *Batı Avrupa ülkeleriyle* sınırlı olduğu"nun altını çizer.[66] Yaptığı bu vurgular, Marx'ı herhangi bir evrimci, tek yönlü, mekanik ya da soyut tarihsel hareket ve sosyo-ekonomik gelişme kavramlaştırmasından

65. Marx ve Engels, The Russian Menace to Europe, Londra 1953, s. 217 ["Marx'tan Oteçestvenniye Zapiski Yazıkuruluna Kasım 1877", *Seçme Yazışmalar 2 (1870-1895)*, Çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara, 1996].

66. Ag.e., s. 277-78 ["Marx'tan Cenevre'deki Vera Ivanovna Zasuliç'e, 8 Mart 1881"]

açık bir biçimde özgür kılmaktadır. Batı Avrupa örneğini evrensel bir model olarak alıp kutsallaştırmayı reddetmesi, esasen somut toplumsal gelişmenin çok biçimli karakterini teşhis etmesini sağlamıştır. Dahası bu durum, Asya'daki ve genel olarak "periferi"deki toplumsal ve tarihsel aşamaların *Kapital*'de analiz edildiğinden (feodalizm, feodalizmin krizi, merkantilizm, imalat, ağır sanayi) farklı bir biçimde birbirini takip edebileceği yönündeki teorik olasılığın önünü açmıştır. 1877 ile 1882 yılları arasında Rusya üzerine kaleme aldığı yazılarında Marx, kendinden menkul Rus "Marksistleri"nin metafizik evrenselciliği (geschichtsphilosophie) ile Narodniklerin şoven tikelcilikleri arasındaki karşıtlığın ötesine geçerek genel ile tikel arasında diyalektik bir sentez oluşturmayı başarmış ve bu sayede dönemin Rus ekonomisi ve toplumunun sahip olduğu kendine has çelişkileri kavrayabilmiştir.

O halde, 1870'lerden itibaren Marx ve Engels tarafından biraz da endişeyle beklenen Rus devriminin temel karakteri ne olmalıdır? Engels'e göre (1894), Rus burjuvazisinin liberal, hele ki devrimci bir rol oynama olasılığı çok düşüktür: "Bir yandan [burjuvazinin] hâlâ despotik otokrasiyi hoş görüyor olmasının tek nedeni (...) otokrasinin –burjuva-liberal doğrultuda da olsa– herhangi bir değişimden daha büyük bir emniyet sağlıyor olmasıdır. Bunun sonucunun ne olacağı da, Rusya'nın iç meseleleri göz önüne alındığında kimse tarafından öngörülemez."[67] Rusya'daki devrimci başkaldırının "öngörülemeyen" sonuçları neler olabilir? Engels Rus Devrimi ile ilgili olarak birkaç kez "1789 bir kez başlatıldığı zaman 1793 pek uzaklarda olmayacaktır" ifadesini kullanmıştır.[68] Burada sorun elbette ki Marx ve Engels'te "1793"ün öneminin son derece muğlak oluşudur. Bazen, Engels'in 1849 yılında Macaristan üzerine yazdığı makalesinde olduğu gibi, *en permanence* devrimin eşanlamlısı olarak kullanılırken bazen de yalnızca

67. A.g.e., s. 240.

68. "Die Arbeiterbewegung in Deutschland, Frankreich, den USA und Russland" (1878), *Werke 19*, s. 115; ayrıca bkz. Vera Zasulich'e Mektup (23 Nisan 1885), *Ausgewählte Briefe*, s. 457.

burjuva devriminin vazifelerinin halk tabakasına ait araçlar yoluyla gerçekleştirilmesi olarak görülür (tıpkı Marx'ın 1848 yılında burjuvazi ve karşı-devrim üzerine kaleme aldığı makalelerde olduğu gibi). Slav devrimciler toplantısına gönderdikleri bir mesajda Marx ve Engels, "gelecekte kurulacak bir Rus komünü" ifadesini içeren farklı bir tarihsel analoji kullanırlar.[69] Bu, basitçe Paris Komünü'nün onuncu yıldönümüne tekabül eden retorik bir formül müdür? Bana göre, gerçekte ifade ettiği anlam çok daha derindir; ancak bunu idrak etmek için öncelikle Marx ve Engels'in -popülist çevrelerce sıklıkla dile getirilen- Rusya'nın sahip olduğu geleneksel kır komününden kapitalist gelişmenin beraberinde getirdiği felaketleri aşmak için kullanılacak bir kısa yolun toplumsal tabanı olarak istifade edebileceği yönündeki iddia karşısında aldıkları tutumu analiz etmek gerekir. 1877 yılında yazdığı bir mektupta Marx, Rusya'nın "kapitalist sistemin cilvelerini yaşamamak adına, tarihin bir insana sunup sunabileceği en büyük fırsatı" boşa harcama tehlikesi taşıdığını belirtir. Sonraları, Zasulich'e cevaben yazdığı 1881 tarihli mektubunda ise bu ifadesini, *obschtchina*'yı (Rus kır komünü) doğrudan "Rusya'nın toplumsal canlanışının dayanak noktası" olarak konumlandırarak açıklığa kavuşturur.[70] Nihayetinde Marx, günümüze ulaşmayı başarmış bir mektup taslağında bu meseleyi, kır komünlerinin sosyalizme geçişte sağlayacakları hücresel yapıya olanak tanıyacak olan *siyasi* koşullara yaptığı özel vurguyla daha açık bir biçimde ele alır. "Rus köy komününü yalnızca bir Rus Devrimi kurtarabilir (...) Bu devrim zamanında gerçekleşir ve tüm güçlerini kır komününün özgür gelişimini temin etmek için seferber ederse, bahsettiğimiz kır komünü sonrasında Rus toplumunun yenileyici unsuru olacak ve ona kapitalist sistem tarafından köleleştirilmiş ülkeler arasında üstünlük sağlayacaktır."[71]

69. *Werke 19*, s. 244.
70. *The Russian Menace to Europe*, s. 217, 278-9.
71. A.g.e., s. 226.

Bu mektubun ilginç bir hikâyesi vardır. Parçaları ilk kez 1911 yılında Riazanov tarafından bulunur. Riazanov sonrasında, tek tek Zasulich, Plekhanov ve Axelrod'a, mektubun nihai alıcısı olup olmadıklarını sorar ve hepsinden olumsuz yanıt alır. Ne var ki 1923 yılında umulmadık bir biçimde, mektubun tamamı Axelrod'un kâğıtları arasından çıkar. Üç Menşevik liderin sergilediği bu unutkanlık esasında bize bir şeyler anlatmaktadır. Mektubu ortaya çıkarmak istememelerinin nedeni muhtemelen mektubun içeriğinin, inşa ettikleri Marksist ortodoksi ve bunun Rusya'daki uygulanışıyla aşikâr bir biçimde çelişiyor olmasıdır.[72] Fakat yine de Marx'ın *obschtchina* üzerine yaptığı yorumlarla Narodniklerin yardımına koşmak niyetinde olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Popülistler, Rusya'nın kurtuluşunun tek yolunun itibarını çoktan yitirmiş ve yozlaşmış Avrupa'dan hem manevi hem de siyasi anlamda kopması olduğunu savunurken Marx, Rus kır komününün Avrupa'ya özgü ve enternasyonal yapılar söz konusu olduğunda oynayabileceği potansiyel rolü görebilmiştir. Öyle ki, 1881'de Zasulich'e gönderilmek üzere kaleme alınan mektubun kimi parçalarında Marx şu ifadeleri dile getirmiştir: "Rusya, modern bir tarihsel çevrede yer almaktadır. Üstün medeniyetlerin çağdaşıdır, kapitalist üretimin hüküm sürdüğü dünya pazarına kökten bağlıdır. Bu üretim tarzının olumlu sonuçlarını doğru

72. Bu konuyla ilgili olarak *The Russian Menace to Europe*'un 279. sayfasında yer alan editöre ait nota bakılabilir. Aynı derecede önemli bir diğer konu da, 1924 yılında yayımlanmasından kısa süre sonra Menşevik tarihçi Nicolaievski'nin mektup üzerine yaptığı yorumdur. Metinle "ortodoks" Marksizmin Menşevik versiyonu arasındaki çelişkinin farkında olan Nicolaievski, mektubu taktiksel birtakım ihtiyaçların ürünü olarak açıklamaya çalışmıştır: *Narodnaya Volya*'nın çarlık karşısında verdiği cesur mücadeleye duyduğu sempati nedeniyle Marx, popülistlerle arasında var olan farklılıkları ifşa etmek ya da (Plekhanov, Axelrod ve Zasulich liderliğindeki) *Tcherny Peredel*'deki proto-Marksistlerin *Narodnaya Volya* karşısında yürüttükleri polemik savaşta koz olarak kullanılmasına izin vermek istememiştir (bkz. B. Nicolaievski, "Marx und das Russische Problem", Die Gesellschaft, 1 Jahrgang, 4 (Temmuz 1924), s. 364-66). Fakat mektubun orijinal taslağı ile Axelrod'a gönderilen nihai halini karşılaştırmak, Nicolaievski tarafından ortaya konan bu rasyonelleştirme çabalarını boşa çıkarmak için yeterlidir.

değerlendirerek arkaik köy komünü yapısını ortadan kaldırmak yerine, geliştirip dönüştürebilecek durumdadır."[73] Peki, bu "değerlendirme" nasıl olacaktı? Henüz 1873 yılında yazdığı ve *obschtchina*'nın rolünün Marksist anlamda teorileştirilmesi yönünde muhtemelen atılan ilk adım olan bir makalede Engels, Batı'da yaşanacak bir devrimin gerekli bir önkoşul olduğunu, çünkü ancak o zaman tarım makineleri ve diğer ileri girdilerin komünlerin modernleştirilmesi amacıyla kullanılabileceğini öne sürüyordu: "Rus sistemini komün mülkiyetinden kurtaracak ve gerçekten yaşayan bir biçim almasını sağlayacak bir şey varsa, o da Batı Avrupa'da gerçekleşecek bir proleter devrimdir."[74] Marx'ın bu bakış açısını paylaşıp paylaşmadığını kestirmek zordur, fakat *Manifesto*'nun 1882 yılı Rusça baskısının "önsöz"ünde bu iki devrimin diyalektik karşılıklılığının her iki yazar tarafından da kabul edildiği görülmektedir: "Eğer Rus Devrimi, Batı'daki bir proleter devrimin habercisi olur ve bunlar böylelikle birbirlerini tamamlarlarsa, Rusya'daki mevcut ortak toprak sahipliği, komünist bir gelişmenin başlangıç noktası olabilir."[75]

Marx'ın ölümünün ardından Engels, *obschtchina*'nın geleceği ve Rusya'nın kapitalist aşamadan kaçma şansına dair kuşkularını açıkça dile getirmeye başlar.[76] 1892 yılında popülist bir

73. *The Russian Menace*, s. 222-3.

74. "Russia and the Social Revolution" (1873), a.g.e., s. 213. Engels'in, Rusya ve sanayileşmiş Batı'daki devrimler arasındaki zorunlu bağ üzerine bir başka iddiası da şudur: kapitalizm ancak kendi anavatanında mağlup edildiğinde ve "geri kalmış ülkeler bu örneğe bakıp 'işlerin nasıl halledildiğini' ve modern endüstriyel üretici güçlerin ortak mülkiyete hizmet edecek şekilde nasıl kullanıldığını gördüklerinde" sosyalizme doğru yürüyüşlerini hızlandırabilecektir (bkz. "Russia and the Revolutio Reconsidered" (1894), a.g.e., s. 234-5.

75. A.g.e., s. 228 ["Komünist Manifesto-1882 Rusça Baskıya Önsöz", *Seçme Yapıtlar 1*, Çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1976].

76. Ancak bu Engels'in Plekhanov'un duruşunu, özellikle de *Narodnaya Volya* karşısındaki şiddetli saldırılarını kabul ettiği anlamına gelmemelidir. Engels'in Plekhanov hakkındaki çekinceleri için karş. Vera Zasulich'e yazdığı mektup (23 Nisan 1885, *Ausgewählte Briefe*, s. 455-57) ve Kautsky'nin Bernstein'a yazdığı mektup (30 Haziran 1885, aktaran Kurt Mandelbaum, *Sozialdemokratie und Leninismus*, Berlin 1974, s. 76).

ahbabı olan Danielson'a yazdığı mektupta şu satırları kaleme alır: "Korkarım *obschtchina*'yı geçmişe ait bir rüya olarak değerlendirmeli ve gelecekte ortaya çıkacak kapitalist Rusya'yı hesaba katmalıyız."[77] Engels'in kır komünü konusunda karamsar olmak için geçerli bir nedeni vardır; zira Rusya'da sanayi kapitalizminin 1890 yılından sonra yaşadığı hızlı gelişim, kapitalist olmayan bir yolun olanaklılığına dair Marx'la birlikte taşıdıkları umutları aynı hızla ortadan kaldırmıştır. *Ve bir kez daha tahminsel bir hata, çok daha temel bir gerçeği içinde barındırmaktadır:* Rusya'nın Batı Avrupa ile eş zamanlı veya çok daha önce "komünist gelişme yolu"na girebileceği gerçeği. Daha genel bir ifadeyle, Marx ve Engels'in Rusya üzerine görüşleri, devrimin kapitalizm-öncesi tortularla malul az gelişmiş bir ülkede nasıl gerçekleşebileceği, sosyalizme geçişi nasıl başlatabileceği ve bu tür muazzam bir girişimin neden büyük ölçüde devrimin Batı'ya doğru yayılmasına bağlı olduğu ile ilgili bir teorinin temel unsurlarını ortaya koymaktadır. Bu noktada, bütün bir yirminci yüzyıl tarihinin tam da bu tahmin ve önsezileri doğrular nitelikte bir seyir izlediğini belirtmek lüzumsuz olacaktır. Marx ve Engels'in tarihsel sürecin mantığıyla ilgili içgörülerinin bu denli derin ve önemli olmasının nedeni, tarihin sayısız birleşim, kaynaşma, süreksizlik, kırılma ve ani, niteliksel sıçramalar aracılığıyla tek bir doğrultuda değil, bilakis diyalektik olarak ilerlediği kabulünden yola çıkıyor olmasıdır. Rusya ile ilgili yazdıklarının belirleyici yöntemsel veçhelerinden biri, her türden "altyapısal kaderciliği" ve Rus tarihinin iktisadi yapısıyla önceden belirlenmiş olduğu yönündeki –Menşevikler'in yaptığına benzer türde– kavramsallaştırmaların reddidir. Sosyoekonomik koşullar, tanımlanmış ve uygulanabilir olası alternatiflerin alanını inkâr edilmez bir biçimde sınırlandırmış olsa da, tarihin nihai kararı Rusya ve Avrupa'da yaşanan devrimler gibi özerk siyasi etkenlere bağlı olmuştur.

Sonuç olarak, Marx ve Engels'in az gelişmiş ya da yarı-feodal ülkelerdeki devrim meselesi üzerine yazdıklarının bir çifte

77. *Ausgewählte Briefe*, s. 531.

çelişki ortaya koyduğu kanaatindeyim: ilki, devrimin aşamacı ve süreklilikçi tasavvurları arasındaki çelişki; ikincisi ise kısa vadeli ampirik hata ile derin tarihsel sezgi arasındaki çelişki. Ortaya koydukları siyasi teoride gördüğümüz bu süreğen çelişkiler, gerçekliğin kendisinde var olan bir çelişkinin (Marx ve Engels'in yaşadığı tarihsel devrin doğasında var olan bir çelişkinin) kırılımlarıdır. Troçki, *Sonuçlar ve Olasılıklar* (1906)'da on dokuzuncu yüzyılda Almanya gibi ülkelerin tarihsel deneyimleri üzerine şu tür tespitlerde bulunur: "Kapitalizm, eski feodal ilişkilerin ortadan kaldırılmasını zorunlu kılacak kadar gelişmiş, ama yeni sınai ilişkilerin ürünü olan işçi sınıfını belirleyici bir politik güç olarak öne çıkaracak kadar gelişmemişti. Proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişki, Almanya'nın ulusal çerçevesi içinde bile, burjuvazinin ulusal egemenlik rolünü korkusuzca yüklenmesini olanaksız kılacak kadar ileri gitmiş, ama bu rolü işçi sınıfının üstlenmesine elverecek kadar ileri gitmemişti."[78] Başka bir deyişle, bir burjuva devrimi için çok geç olmakla birlikte, bir proleter devrimi için hâlâ çok erkendi. Bazen burjuvazinin devrimci bir rol oynamak konusundaki yetersizliği, bazen de proletaryanın yeterince olgunlaşmamış olması üzerinde duran Marx ve Engels'in değişen pozisyonları, bu ikilem göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Onlar bu ikilemle kahramanca mücadele etmişler, ne var ki bu ikilemin bizatihi toplumsal gerçekliğin dönüşümünü içeren çözümünü ıskalamışlardır.

Hal böyleyken, Troçki'nin yorumları yeniden ele alınıp değerlendirilmelidir: 1848 yılından sonra burjuvazi, 1789'a kıyasla artık hegemonik devrimci bir rol oynamazken, sermayenin çıkarlarına hizmet eden önemli siyasi ve iktisadi değişimlerin yarı-mutlakiyetçi yahut askeri devletlerin aktörleri tarafından gerçekleştirildiği de bir gerçektir. Fransa, Almanya, İtalya ve Japonya'da yaşanan *yukarıdan yarı-devrimler*, 19.

78. Londra 1962, s. 189 [*Sürekli Devrim*, Çev. A. Muhittin, Köz Yayınları, İstanbul, 1976]. Ayrıca Brossat'nın mükemmel çalışması *Aux origines de la révolution permanente: la pensée du jeune Trotsky*'ye bakınız (Maspero, Paris 1974, s. 18).

yüzyılın ikinci yarısının belirleyici olaylarından olmuştur. Marx 1859 yılından sonra kaleme aldığı yazılarında bu olaylara yer vermiş olsa da, III. Napoleon ve Bismarck'ın tarihsel rolleri üzerine yürüttüğü çalışmalar aracılığıyla bu olayları daha derinlemesine ve kapsamlı bir biçimde değerlendiren Engels olmuştur.[79] Engels, Bonapartizmin bir türü olarak tanımladığı Bismarck Almanya'sı örneği için şu satırları kalem alır: "Prusya'nın tuhaf yazgısı, onun 1808-1813'te başlamış ve 1848'de de az biraz sürdürmüş bulunduğu burjuva devrimini, bu yüzyılın sonuna doğru, gönül açıcı bir Bonapartçılık biçimi altında tamamlamasını istedi."[80] Bu noktada, hem Marx hem de Engels'in bu dönemin en önemli "yukarıdan burjuva devrimi" olan İtalyan Risorgimento'sunu büyük ölçüde öngörmüş olduklarını belirtmemiz gerekir. İtalya'da ulusal birliğin tesisi için verilen mücadele, Bismarck Almanya'sı ile kıyaslanamayacak büyüklükte popüler ve demokratik seferberlik biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Engels ilginç bir biçimde, Risorgimento'nun kitlesel boyutuna fazla önem atfetmemiş, bunun yerine burjuva liderliğinin sınırlılıklarını ön plana çıkarmıştır: "Ulusal kurtuluş sırasında ve onun ardından iktidara gelen burjuvazi, zaferini tamamlamaya istekli değildi. Ne feodalizmin kalıntılarını yok etmek için inisiyatif aldı ne de ulusal üretimi modern burjuva modele göre yeniden örgütledi."[81]

79. "Einleitung zu den 'Klassenkämpfen in Frankreich'" (1895), Marx, *Ausgewählte Schriften, Band II*, Moskova 1934, s. 217. Ayrıca bkz. Marx, "Die Erfurterei im Jahre 1859", *Werke 13*, s. 414. "Yukarıdan yarı-devrim" kavramının içine, yeni sınıflar veya hâkim fraksiyonların (özellikle de burjuvazinin) eski oligarşiyle girdiği "tarihsel uzlaşma" yararına otoriter devlet erki tarafından uygulanan - toplumsal, iktisadi ve siyasi - tüm önemli dönüşümleri dahil ediyorum. Çoğu kez kitleleri ezme pahasına ve gerçek anlamda bir halk seferberliği ile gerçekleşmeyen bu değişimler, kısmi, kusurlu ve yarım kalmıştır. Daha sonra göreceğimiz gibi, bu olgu yalnızca 19. yüzyıla özgü de değildir.

80. *La révolution démocratique bourgeois en Allemagne*, Paris 1951, s. 20 [Köylüler Savaşı, Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1975].

81. Marx ve Engels, *Scritti italiani*, Milano ve Roma 1955, s. 170 ["Gelecek İtalyan Devrimi ve Sosyalist Parti", *Seçme Yapıtlar 3*, Çev. M. Kabagil, A. Gelen, K. Somer, V. Erdoğdu, Ö. Ünalan, M. Belli, S. Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1979].

Avrupa tarihinin bu önemli bloğunun Marx ve Engels'in yazılarında yeterli alakayı görmemiş olması ve özellikle Engels'in kaleme almış olduğu, Bismarck programı veya Risorgimento tarafından temsil edilen sosyo-ekonomik dönüşüm tarzına odaklanan metinlerde, 1848 devrimlerinden -özellikle de "Bonapartizm"den- devşirilmiş ve fakat belirli çelişkileri açıklamak konusunda yetersiz birtakım kavramlar kullanılması gerçekten büyük talihsizliktir. Zira Gramsci'nin kavramlaştırdığı haliyle "yarı-devrimler" ve "pasif devrimler" -Rusya'da serfliğin kaldırılması gibi birtakım sınırlı "burjuva" reformlarıyla birlikte- yirminci yüzyılın Avrupa devrimlerine temel oluşturmuştur. Bu yukarıdan reformlar tamamlanmamış ve dolayısıyla mutlakiyetçi devletin -burjuvazi tarafından ortadan kaldırıl(a)mayacak- feodal döküntü ve kalıntılarından tam manasıyla kurtulamamış olduğundan, proletaryanın demokrasi bayrağını kendi adına taşımasına izin veren şiddetli çelişkiler yaratmıştır. 1874 yılında *Almanya'da Köylü Savaşları* için yazdığı önsözde Engels, Almanya'nın bir kuşak sonra nasıl görüneceği ile ilgili tahminlerini ironik bir dille şu şekilde ortaya koymuştur: "Ve her şey iyi gider, eğer dünya uslu uslu olduğu yerde kalır ve eğer hepimiz uzun yıllar yaşarsak, belki de, 1900'de, Prusya hükümetinin tüm feodal kurumları gerçekten kaldırdığını ve en sonunda Prusya'nın, Fransa'nın, 1792'de bulunduğu noktaya vardığını görebiliriz."[82] Fakat olaylar Engels'in tahminlerinden çok farklı bir yönde gelişmiş ve II. Wilhelm'in Prusya'sı, 1792'nin cumhuriyetçi Fransası'ndan fazlasıyla uzaklaşmıştır. Monarşi ve oligarşi, ancak Kasım 1918'de gerçekleşen bir işçi devrimi ile alaşağı edilebilmiştir. 1918-1920 yılları arasında Almanya, Avusturya, Macaristan ve İtalya'yı sarsan devrimci dalgaların nedeni, bariz bir biçimde reformların üst üste yığılarak gecikmiş olmasıdır. Bir başka deyişle, burjuva demokratik devrimlerin sonuca ulaşmasında burjuvazinin sergilediği liderlik zafiyeti, proletaryanın kendisi tarafından yönetilen devrimci kabarmalar için gerekli koşulları yaratmıştır.

82. *La revolution démocratique bourgeois en Allemagne*, s. 20.

2
Rusya'da Sürekli Devrim

Troçki'nin sürekli devrim teorisi, 1905-6 yılları Rusyası'nın devrimci kargaşa ortamında doğdu. Marx ve Engels'in 1848-50 yılları arasında yazdıkları ve *en permanence* devrim kavramının ana hatlarıyla ilk kez belirdiği ufuk açıcı yazılarda olduğu gibi, Troçki'nin bu dönemdeki çalışmaları da –özellikle de *Sonuçlar ve Olasılıklar*– halihazırda yaşanmakta olan bir devrim sürecinin sorunlarıyla son derece yoğun ve coşkulu bir biçimde meşgul olan bir bakış açısıyla kaleme alındı. Çalışmalarının ilk ve en önemli özelliği özgün oluşlarıdır. Troçki'nin 1905 devrimi üzerine tezleri, Rusya'da sınıf mücadelesinin geleceği ile ilgili İkinci Enternasyonal'in dile getirdiği hâkim

inançlardan radikal bir kopuşu ifade ediyordu. Engels'in ölümünün ardından, gelecekte yaşanacak Rus devriminin kaçınılmaz olarak burjuva karakterde olacağı yönündeki görüş, "ortodoks" Marksistler arasında evrensel ve neredeyse kutsal kabul edilen bir varsayım halini almıştı. Bu savı, Rus sosyal demokrasisi içindeki tüm fraksiyonlar tartışmasız bir biçimde kendi başlangıç noktaları olarak benimsemişlerdi. Kendi aralarında yürüttükleri tartışmalar ise, söz konusu burjuva devrimi esnasında proletaryanın üstleneceği roller ve diğer sınıflarla girişeceği zorunlu sınıfsal ittifaklar üzerine yapılan farklı yorumlardan kaynaklanıyordu. *Troçki, kutsal kabul edilen bu dogmayı ilk ve uzun yıllar boyunca sorgulayan tek Marksist olacaktı.* Troçki'nin yaklaşımının niteliksel özgünlüğünü değerlendirmeden önce, bu yaklaşımın Rusya ve uluslararası emek hareketleri içerisinde yer alan çağdaşlarının görüşleriyle karşılaştırmamız gerekiyor.

Daha önce de gördüğümüz üzere Marx ve Engels, Rusya'nın Batı Avrupa ile aynı yolu izlemeye mahkûm olduğu ya da Rusya'da ileri endüstriyel kapitalizm olgunlaşmadan sosyalist bir devrimin gerçekleşemeyeceği gibi konularda pek de ikna olmuş değillerdi. Hal böyleyken 1917 yılına dek Rus ve Batı Marksizmlerinde hegemonik bir yere sahip olan bu doktrinci varsayımları onlara atfetmek imkânsızdır. Bu varsayımların kökenleri başka yerlerde, özellikle de Georgi Valentinovich Plekhanov (1856-1918)'un yazdıklarına aranmalı. Rus devrimi özelinde aşamacı anlayış, tutarlı ve sistematik bir biçimde ilk kez Plekhanov tarafından geliştirilmiş; üstelik bu anlayış geri kalmış veya azgelişmiş ülkelerle ilgili benzer kuramsallaştırmaların dayandığı temel paradigma halini almıştır. Bu elbette ki, Plekhanov'un yorumunun meşruiyetini Marx ve Engels'in belirli metinlerinden almadığı anlamına gelmez, zira kendisi 1859'da *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* için yazılmış olan "Giriş" bölümünden ve diğer makalelerden alıntılar yapmaktadır. Plekhanov'u akıl hocalarının yolundan ayıran esas şey, Batı Avrupa'ya özgü değişmez ve tek yönlü bir gelişim mo-

delini Rusya'ya giydirmeye çalışmak için gösterdiği müthiş çabadır. Marx ve Engels bu yoruma açıkça karşı çıkıp onun mekanik biçimciliğini eleştirmişlerdir; daha önce de bahsi geçen, Marx'ın 1877 yılına ait mektubu buna işaret eder. Plekhanov ise, kendi duruşunun netice itibariyle Marx'ınkinden bile daha ortodoks olduğu konusunda giderek artan ısrarıyla, kendi zihinsel bağımsızlığını inkâr edilemez bir biçimde ortaya koymuştur. "Rus Marksizminin Babası"nın Rusya üzerine görüşlerinin, Marx'ın görüşlerinden hayli keskin bir biçimde farklılaşması ironiktir.

Öte yandan, Plekhanov'un "Marksizmi"nin Marx'tan yöntem ve epistemoloji anlamında ne ölçüde ayrıldığı da pekâlâ sorgulanabilir. Benim kanaatim, Plekhanov'un yazılarını dikkatli bir biçimde incelediğimizde, bu yazıların Marx ve Engels'in devrimci diyalektiğinden son derece farklı bir yaklaşım ortaya koyduğu yönünde. Plekhanov'un kendi siyaset teorisine metodolojik bir zemin oluşturan, ön-diyalektik olarak nitelendirilebilecek ve birbiriyle yakından ilişkili birtakım "eğilimler" içermektedir söz konusu yazılar:

(1) Marx'ın yeni materyalizmi ile Helvetius, La Mettrie, Feuerbach gibi düşünürlerin eski metafizik materyalizmi arasındaki mesafeyi göz ardı etme yönündeki eğilim. Plekhanov, Marx'ın *Feuerbach* Üzerine Tezler'inin "Feurbach'ın felsefesini reddetmediğini, yalnızca üzerinde bazı değişiklikler yaptığını" ve "Marx ve Engels'in materyalist düşüncelerinin Feuerbach felsefesinin içsel mantığı doğrultusunda geliştirilmiş olduğunu" iddia edecek kadar ileri gitmiştir.[1]

(2) Tarihin, toplumsal gelişme kurallarına dair kaderci bir algıya yol açacak şekilde, metafizik bir biçimde doğallaştırılmasına yazılarında sıkça rastlanmaktadır. Örne-

1. *Les questions fondamentales du marxisme*, Paris 1953, s. 32-3 [*Marksizmin Temel Sorunları*, Çev. Erdem Buri / Selahattin Hilav, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1994].

ğin ona göre, emek hareketinin programlanmış amaçlarına ulaşması "güneşin sabah doğacak oluşu kadar kati"dir.[2]

(3) Üretici güçlerin büyümesini, toplumsal ve siyasi gelişmenin münhasır temeli olarak gören "nesnelci" bir iktisadiyatçılık: "Bir halkın gerçek demokrasiye ne derecede hazır olduğu (...) iktisadi gelişiminin derecesine bağlıdır. Üretici güçlerin gelişimi, bizi hedeflerimize daha da yaklaştırır ve proletaryanın zaferini garanti altına alır."[3]

Plekhanov'un siyasi analizlerinde ifadesini bulan bu genel önermeler, Menşevizmin de temel stratejik eksenini oluşturmuştur. Nitekim Menşevizmin özünde, Rusya'nın geri, "Asyatik" ve barbar bir ülke olduğu; proletaryanın iktidara gelebilmesi için de uzun bir sanayileşme ve "Avrupalılaşma" aşamasına ihtiyaç duyduğu inancı yatar. Rusya bir burjuva-demokratik devrim için yeterli olgunluğa eriştiğinde, proletaryanın görevi liberal burjuvaziyi otokrasinin devrilmesi ve "modern" ("Avrupalı") bir anayasal devletin kurulması konusunda desteklemektir. Rusya sadece ileri kapitalizm ve parlamenter demokrasi aşamalarına tamamen geçtikten sonra, gerekli maddi ve siyasi koşullar sosyalist bir devrim için uygun olacaktır.[4]

Plekhanov bu yönelimini, Marksizme dönüşünden 1918

2. Aktaran A. Walecki, "Le problème de la révolution russe chez Plekhanov", *Histoire du marxisme contemporain*, Paris 1977, s. 286.

3. "Noscontroverses", *Oeuvres philosophiques*, Paris 1970, s. 286.

4. Bu düşünce, Plekhanov'un Çarlıkla mücadelede işçi sınıfının oynayacağı hegemonik rolü kimi yazılarında onaylıyor olması ile çelişmemektedir. Örneğin 1902 yılında Plekhanov şunları kaleme almıştır: "Partimiz, mutlakiyetçilikle mücadele görevini ve bu mücadeledeki hegemonyayı kendisi üstlenecektir." (*Sochinennya*, der. Riazanov, Cilt 12, Moskova 1923-7, s. 101-2) Fakat aynı zamanda, Rusya'nın geleceğinin "burjuvazinin zaferi" ile çizilmiş olduğu konusunda da ısrar etmektedir. Başka bir deyişle Plekhanov, proletaryanın hegemonik rolünün iktidarı ele geçirmesine yetmeyeceğine inanmaktadır: Emek hareketi, Çarlık rejiminin devrilmesinin ardından burjuva iktidarını tarihsel görevlerini yerine getirmesi için rahat bırakmalıdır. Bkz. Perry Anderson, "The Antinomies of Antonio Gramsci", *New Left Review*, Sayı 100, Ocak 1977, s. 15-16.

yılındaki ölümüne kadar, siyasi konjonktür veya somut tarihsel koşullarda yaşanan değişikliklerden bağımsız bir biçimde ve alışılmadık bir sertlik ve ısrarla savunmuştur. Bir anlamda, 1881 yılında not defterine yazdığı şu satırlarla, siyasi felsefesinin son sözünü çoktan dile getirmişti Plekhanov: "Rusya, kapitalizme giden yolda bir yol ayrımında bulunuyor ve diğer tüm çözüm yolları ona kapanmış durumda. Kapitalizmle savaşmak için geriye yalnızca tek bir yol kalmıştır: Mümkün olduğunca kapitalizmin gelişmesine yardım etmek."[5] Bu tek yönlü belirlenimcilik ve kapitalist yol dışındaki herhangi bir tarihsel alternatif tahayyülünün kararlı bir şekilde reddi, Plekhanov'un tüm siyasi faaliyetlerinin temelinde yatmaktadır. Bu bakış açısı ilk kez 1883-84 yıllarında, Plekhanov'un popülizmle giriştiği bir dizi büyük polemik tartışma neticesinde ve bu tartışmalardan hareketle Rus Marksizmini neredeyse tek başına kurduğunda ortaya çıkmıştır. Plekhanov *Sosyalizm ve Siyasi Mücadele* (1883) ve *Ayrılıklarımız* (1885) adlı ilk kitapçıklarında Rusya'da kapitalizmin gelişiminin bilimsel bir tahlilinden yola çıkarak, popülistlerin hata ve yanılgılarını açık etmeye çalışmıştır. Ne var ki, Narodniklerin kır komünü ve Rus tarım sosyalizmi üzerine kurdukları öznelci fantezileri çürütürken, aynı zamanda onların görece zengin ve gerçekçi sezgilerini de mahkûm eder: sosyalizme giden özgül bir yol fikri, gelecek devrimde köylülüğün önemi... Narodniklerin Slavcı mistisizmlerini reddetmekte haklı çıkmış olsa da, bunun yerine önerdiği şey, Rusya'nın kapitalist gelişimi ve burjuva iktidarının Batılı formlarını yeniden üretmesi gerektiğini dogmatik bir biçimde savunan, dar görüşlü bir Avrupa-merkezcilik olmuştur.

Plekhanov 1903 yılında Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Menşevik kanadının liderliğini üstlenmesinin ardından, aynı tez cephanesini bu kez de Bolşeviklerle gireceği savaşta kullanmaya başlar. 1905 devrimi boyunca Plekhanov ve Menşevik yoldaşları şu görüşü savunmaya devam ederler: "Şimdi

5. *Literaturnie nasledi G. V. Plekhanova*, Cilt 1, Moskova 1939-40, s. 206-7.

burjuvazinin sırası ve proletarya tarihi kendi ellerine alıp onu değiştiremez."[6] Bu ifade, tıpkı yıl içinde mevsimlerin nesnel ve kaçınılmaz bir biçimde birbirini kovalaması gibi, sosyo-ekonomik aşama ve sınıfların belirli bir zorunluluğa göre birbirini takip etmesi gerektiğini savunan, doğalcı ve şeyleştirici bir tarih algısının birebir formülasyonu gibidir adeta. İnsanların verili koşullar altında kendi tarihlerini yazdıklarını savunan Marksist tarihselcilik fikri, Plekhanov'un yazılarında yerini bütünüyle "nesnel", yani proletaryanın devrimci pratiğine ve siyasi sürece yaratıcı müdahalesine yer bırakmayan bir tarih algısına bırakmıştır. Plekhanov bilim adına, proletaryayı tarihi kendi ellerine almaktan men etmiştir.

Plekhanov, Rus işçi hareketi tarihinin en mühim uğrağı olan 1917 yılında dahi, katı bir biçimde aşamacı olan doktrinlerine büyük bir inatla tutunmaya devam eder. Lenin geleneksel öğretilerden kesin bir kopuşu ifade eden, Trostky'ninkine benzeyen süreklilikçi bir bakış açısını benimsediği meşhur *Nisan Tezleri*'ni yayımladığında, Plekhanov hemen düşmanca bir karşı atak başlatır: "[Lenin] [b]urjuvazinin çıkarlarıyla tüm bağları koparark, sosyalist devrimi yok ediyor (...) Sosyalist devrimi bu şekilde aceleye getirme girişimi, anarşistlerin 1889 Enternasyonal Kongresi'nde, burjuvazinin henüz olgunlaşmadığı bir zamanda kalkıştıkları girişimlere benzetilebilir."[7] Plekhanov'un trajedisi şuydu aslında: İşçi sınıfı kendisini giderek radikalleştirip burjuvazi karşısındaki mücadelesini şiddetlendirdikçe, "Rus Marksizminin Babası" teorisinin putlaşmış

6. *Nachalo*'nun Menşevik üyelerine yazılan mektup (18 Aralık 1905), aktaran Ella Feldman-Belfer, "The Conflicts and Dilemmas of the Marxist Path of G. V. Plekhanov", Doktora Tezi, Tel Aviv Üniversitesi, 1972, s. 222. Bu koşullar altında, liberal burjuvazinin başlıca siyasi ifadesi olan Anayasal Demokrasi Partisi Kadetlerin lideri Miliukov'un onu coşkuyla göklere çıkarması pek de şaşırtıcı olmayacaktır. "Eğer G. V. Plekhanov'un yoldaşları, liderlerinin görmeyi başardığı en önemli şeyi gerçekten anlasalardı ve 'liberal burjuvazi' methiyelerinden onun kadar az rahatsızlık duysalardı, Tanrım, bu şimdiki siyasi sorunlarımızın izahını öyle kolaylaştırırdı ki..." (a.g.e., s. 220).

7. *Edinstvo* 11 (12 Nisan 1917) ve 18 (20 Nisan 1917), a.g.e., s. 365. Plekhanov'un yazılarında sürekli olarak geçen "olgunluk" terimi, tarihin "doğallaştırılması"nın bir tür parolası gibidir.

ve esnemez tutarlılığını korumak adına, muhafazakâr olmasa da daha ılımlı pozisyonlar benimsemeye başlamasına rağmen, işçiler arasındaki sosyalist tahrik ve propagandanın kısıtlanması gerektiği üzerindeki ısrarını korumuş olmasıdır. Rus sınıf mücadelesinin gerçek evrimiyle bağlarını o denli koparmıştır ki, 1918 yılında ölüm döşeğindeyken eski dostu Leo Deutsch'a şu soruyu yöneltebilmiştir: "Bu geri ve yarı-Asyatik ülkede Marksist propagandayı çok mu erken başlattık acaba?"[8] Malum acı sona kadar, Marksizmin "ortodoks" yorumuna büyük bir inatla tutunan Plekhanov, kendi yorumunun muzaffer olmamasının tek nedeninin Marksizmin Rusya'daki emekçi kitlelerce bilinmiyor olduğunu savunmak gibi tuhaf bir sonuca varmıştır.

Daha önce de belirtildiği üzere, Rus devriminin mutlaka burjuva-demokratik bir içeriğe sahip olması gerektiği, 1917 öncesinin Rus Marksizmi ve enternasyonal Marsizmin tüm kesimleri tarafından paylaşılan bir önvarsayımdı elbette. Lenin ve Bolşeviklerin, Plekhanov ve Menşeviklerden farklılaştığı nokta, burjuva görevlerin yerine getirilmesinde liderlik rolünü hangi sınıfın üstleneceği meselesiydi. Sonrakiler, hegemonik sınıfın bizatihi burjuvazi olması gerektiğini savunurken, öncekilerse işçiler ve köylüler arasında gerçekleşecek bir ittifak üzerinde duruyorlardı. Gelgelelim, Lenin'in kendisini Plekhanov'un felsefi çömezi olarak gördüğünü (en azından 1914 yılına kadar), büyük epistemolojik yapıtı *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'in ustasından büyük izler taşıdığını hatırlamamız gerekir. Bu safhada Lenin, Plekhanov'un ön-diyalektik Marksizminin bazı temel önermelerini ve bunların stratejik neticelerini, sözgelimi Rus devriminin burjuva-demokratik karaktere sahip olması gerektiğini kabul ediyordu. Buna rağmen, Plekhanov'un aksine, popülist geleneği bütünüyle silip atmayı reddediyordu. Tarım sosyalizmi rüyasını da reddeden Lenin, entelicansiya ve özellikle de (Plekhanov'un eski kafalı ve gerici olarak nitelendirdiği) köylülüğün devrimci süreçte

8. Aktaran Feldman-Belfer, s. 388.

oynayacakları rollere dair popülist görüşleri ciddiyetle benimsiyordu. Dahası Lenin Menşevizmin maneviyatçı lideriyle kıyaslandığında, en başından itibaren daha radikal ve somut bir siyasi yönelim ortaya koyuyordu.

Lenin'in bu dönemde yazmış olduğu en önemli siyasi metin olan *Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*'nin (1905) dikkatli bir okuması, Lenin'in düşüncesindeki kurucu devrimci gerçekçilik ile "ortodoks Marksizm"in dayattığı sınırlılıklar arasındaki *gerilimi* olağanüstü bir açıklıkla ortaya koyar. Söz konusu metin, Rus burjuvazisinin ancak proletarya hegemonyası altındaki işçi-köylü cephesi tarafından gerçekleştirebilecek bir demokratik devrime başarılı bir şekilde önderlik etme konusundaki yetersizliğini son derece aydınlatıcı biçimde ve derinlemesine analiz eder. Bununla birlikte, kitapçıkta yer alan sayısız paragrafta devrimin kati burjuva karakteri üzerinde de kategorik olarak durulur; "işçi sınıfının kurtuluşunun, kapitalizmin daha da fazla gelişmesi dışında mümkün olmadığı yollu düşünce", "gerici" bir düşünce olarak mahkûm edilir.[9] Lenin bu ikinci tezini, ön-diyalektik Marksizmin klasik nakaratından da yardım alarak şu şekilde destekler: "Rusya'nın ulaşmış olduğu ekonomik gelişme (nesnel koşullar) ve geniş proletarya yığınlarının ulaşmış oldukları bilinç ve örgütlenme düzeyi (nesnel koşullarla kopmaz bağları olan öznel koşullar) işçi sınıfının hemen ve tamamen kurtuluşunu olanaksızlaştırmaktadır. Ancak en cahil kişilerdir ki, şu anda gelişmekte olan demokratik devrimin burjuva niteliği-

9. *Two Tactics of Social-Democracy in the Democratic Revolution, Collected Works* (Bundan sonra CW olarak bahsedilecektir), Cilt 9, Moskova 1962, s. 49 [*Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*, Çev. Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 1992]. Ayrıca bkz., s. 49: "Marksistler, Rus devriminin burjuva niteliğine kesinlikle inanmışlardır. Bu ne demektir? Bu demektir ki, siyasal sistemdeki demokratik reformlar ve Rusya için bir zorunluluk haline gelmiş bulunan toplumsal ve ekonomik reformlar, kendi başlarına, kapitalizmin yok edilmesi, burjuva yönetiminin yok edilmesi anlamına gelmezler. Tersine, bunlar, gerçekten ilk kez olarak, Rusya'da kapitalizmin, Asya biçimi ile değil de, Avrupa biçimi ile yayılması ve hızlı bir biçimde gelişmesi için gerekli ortamı yaratacaktır; bunlar, ilk kez olarak, sınıf olarak burjuvazinin yönetimini olanaklı kılacaktır."

ne gözlerini kapayabilirler."[10] Nesnel olan öznel olanı belirler, ekonomi bilincin koşuludur. İkinci Enternasyonal'in materyalist öğretisinin özü işte bu iki ifadede yatmaktadır; Lenin'in zengin ve kuvvetli siyasi sezgileri bu özün muazzam ağırlığı altında ezilmektedir.

Kendi içerisinde, erken Leninizmin tüm müphemliklerini yansıtan "Proletarya ve Köylülüğün Devrimci-Demokratik Diktatörlüğü" formülü, 1917 öncesinin "eski Bolşevizmi" için adeta bir parola mahiyetindeydi. Buna karşılık, Lenin'in siyasetinin radikal biçimde yenilikçi olan ve böylelikle Bolşevizmi Menşevizmden kesin biçimde ayıran boyutu, çok daha esnek ve gerçekçi nitelikteki "İşçi-Köylü İktidarı" formülünde ifadesini bulmaktadır. Sonradan Troçki'nin de işaret ettiği üzere, bu son slogan her sınıfın özgül ağırlığının birtakım mekanik ilkeler tarafından *a priori* olarak belirlenmediğini, daha ziyade "cebirsel" bir niteliğe sahip olduğunu gösterir. Öte yandan, bariz bir biçimde paradoksal olan "demokratik diktatörlük" terimi ise İkinci Enternasyonal'in resmi Marksizmi tarafından dayatılan kısıtlamaları gözler önüne serer: devrim *demokratik*, yani *burjuva* olmak zorundadır. Lenin bu önermenin kaynağının "Marksizmin temel ilkeleri"[11] olduğu üzerinde ısrarla durmaktadır ki, bu da aslında kaynak olarak Plekhanov'un kavradığı ve öğrettiği haliyle Marksizmden bahsettiğini göstermektedir.

İki Taktik'te geçen ve çağdaş Marksizmin *analitik* (öndiyalektik) karakterinin yol açtığı metodolojik engellere örnek teşkil eden bir diğer husus da, Paris Komünü'nün Rus Devrimi için bir model olarak açık bir biçimde reddedilmesidir. Lenin'e göre, Komün'ün başarısız olmasının nedeni, "demokratik bir devrimle sosyalist bir devrimin öğelerini birbirinden ayırma yeteneği"nden yoksun olmasıdır, zira "cumhuriyet uğruna savaşma görevini sosyalizm uğruna savaşma göreviyle karıştırmıştır. Ancak *bizimki* [Rusya'da gelecekte kurulacak olan geçici

10. A.g.e., s. 28.
11. A.g.e., s. 49.

devrimci hükümet] öyle olmaması gereken bir hükümettir."[12] İlerleyen sayfalarda da göreceğimiz üzere, Paris Komünü'ne geri dönmek Lenin'in Nisan 1917'de "eski Bolşevizmi" esaslı bir biçimde yeniden gözden geçirirken attığı en belirleyici adımlardan biri olmuştur.

Lenin'in 1905 devrimi üzerine yazdıklarında, sosyalizm doğrultusunda kesintisiz bir devrimci gelişme fikrini ima eder görünen bazı paragraflar yer almaktadır; bu kaydı düşmeden geçmek haksızlık olur. Bu yazılar arasında özellikle ilgi çekici olanı, Eylül 1905'te kaleme alınmış olan köylülük üzerine bir makaledir. Lenin makalede şu görüşleri dile getirir: "Demokratik devrimden sonra, güçlerimiz ölçüsünde, yani bilinçli ve örgütlü proletaryanın güçleri ölçüsünde, sosyalist devrime geçmeye hemen başlayacağız. Biz kesintisiz devrimden yanayız. Yarı yolda durmayacağız."[13] Fakat bu son derece istisnai bir formülasyondur, üstelik bu dönemde kaleme alınmış yazılarının çok büyük bir kısmında sergilediği yönelimle örtüşmemektedir.[14]

Lenin 1914 öncesi Plekhanov ile girdiği polemiklerde sıklıkla bir otorite olarak Kautsky'ye başvurur. Örneğin, Kautsky'nin Rus devrimi üzerine yazdığı bir makalede (1907), "Plekhanov'a karşı doğrudan bir darbe" görür; bir başka yerde Kautsky ve Bolşevikler arasındaki fikirsel benzerlikleri vurgular: "Burjuvazinin istikrarsızlığına rağmen, proletarya ve köylülük tarafından gerçekleştirilen burjuva devrimi, Bolşevik taktiklerin temel ilkelerindendir ve bu ilkeler Kautsky tarafından da bütünüyle onaylanmaktadır."[15] Kautsky sahiden de, "Rus Devriminin İtici

12. CW, Cilt 9, s. 80-81. Lenin'in 1914 öncesi görüşlerine dair bir analiz için şu makalemden yararlanılabilir: "From the Great Logic of Hegel to the Finland Station of Petrograd", *Critique*, Sayı 6 (Bahar 1976).

13. CW, Cilt 9, s. 237 ["Sosyal Demokrasinin Köylü Hareketiyle İlişkisi", *Lenin Seçme Eserler*, Cilt 3, Çev. Saliha N. Kaya, İnter Yayınları, İstnbul, 1994].

14. Bkz. Norman Geras, *The Legacy of Rosa Luxemburg*, Londra 1976, s. 92-3.

15. CW, Cilt 11, s. 372-3 ["K. Kautsky'nin Rus Devriminin İtici Güçleri ve Olasılıkları Broşürünün Rusça Çevirisine Önsöz", *Gençlik Üzerine*, Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1993]. Ayrıca bkz. Massimo Salvadori, *Karl Kautsky and the Socialist Revolution*, 1880-1938, Londra 1979, s. 100-8.

Güçleri ve Olasılıkları" isimli makalesinde (1906), Menşevizm ile karşıtlık içinde (1917'de benimseyeceği tutumla tezat oluşturan), son derece radikal birtakım görüşler öne sürmektedir: "Proletarya bağımsız devrimci emellere sahip, bağımsız bir sınıf olarak ortaya çıktığında, burjuvazi devrimci bir sınıf olmaktan çıkacaktır (...) Tam da bu nedenle burjuvazi, kimsenin burjuva olarak nitelendiremeyeceği Rusya'daki mevcut devrimci hareketin itici güçlerinden biri değildir." Fakat Kautsky sosyalist devrim imkânını kategorik olarak reddederken ortodoks dogmayı da yeniden teyit etmektedir: "Fakat yine de buna sosyalist bir hareket diyemeyiz. Bu, hiçbir durumda bir proleter iktidarı veya diktatörlüğüyle sonuçlanmayacaktır. Rus proletaryası bunun için son derece güçsüz ve azgelişmiştir." Bununla birlikte Kautsky, sosyal demokrasinin diğer sınıfların (özellikle de köylülüğün) desteğini alarak iktidara gelme olasılığını teslim eder; fakat bu durumda da "muzaffer bir parti olarak kendi programını uygularken, proletaryayı destekleyen sınıfların çıkarlarının izin verdiğinden daha öteye geçemeyecektir." Lenin tarafından üzerinde durulan hususları Kautsky de vurgular: "[K]öylüler olmadan, Rusya'da zafer kazanamayız. Fakat köylülerin sosyalist olmasını da bekleyemeyiz." Bu nedenle, "her ne kadar Sosyal Demokrasi'yi geçici olarak iktidara taşıyacak olsa da, mevcut Rus devriminin sosyalist bir üretim biçimini başlatması olanaksız görünmektedir."[16]

Geçici bir işçi iktidarı hipotezi, Rosa Luxemburg'un 1905 devrimi üzerine yazdıklarının da merkezinde yer almaktadır. Luxemburg 1906 yılında Plekhanov'a karşı yazmış olduğu bir makalede, bu tür bir deneyimin koşul ve sınırlarını tahlil etmeye çalışır: "En devrimci unsur olan proletarya, eski rejimi tasfiye etme görevini, 'yönetimi ele geçirmek' ve böylelikle karşı-devrimle mücadele edebilmek için, belki de kendi üzerine alacaktır. Doğası gereği gerici olan burjuvazinin devrimi engellemesinin önüne bu şekilde geçebilir (...) Görünen o ki, hiçbir sosyal demokrat, proletaryanın iktidarda kalma olasılığı üzerine hayaller

16. *Neue Zeit* (25 Jahrgang), Stuttgart 1907, s. 330-33 (vurgular bana ait).

kurmuyor. Proletarya iktidarı elinde tutabilir; kendi sınıf fikirlerinin egemenliğini ve sosyalizmi tesis etmesi anlamına gelir bu da. Fakat mevcut durumda, proletaryanın güçleri bunu yapmasına olanak tanıyacak yeterlikte değil, çünkü dar anlamıyla proletarya mevcut Rusya İmparatorluğu içerisindeki toplumun küçük bir azınlığını oluşturuyor (...) Çarlığın yıkılmasının ardından iktidar, toplumun en devrimci kesimi olan proletaryanın eline geçecek; fakat iktidar, iktidara gelmesi yasayla belirlenmiş olanların eline geçmediği sürece."[17] Rosa Luxemburg'a göre, bu yasal iktidar, Rus nüfusunun çoğunluğunu oluşturan köylü ve küçük-burjuva demokratların temsilcilerinin kaçınılmaz bir biçimde baskın olacağı, demokratik yollarla seçilmiş bir kurucu meclis olmalıdır. Luxemburg'un sergilediği bu tutum, Marx'ın 1847'de dile getirdiği, proletaryanın iktidara "zamanından önce" gelmesinin ister istemez geçici ve devrimin burjuva doğasının zaruretleriyle sınırlı olacağı yönündeki uyarıları anımsatmaktadır. Luxemburg'un kavrayışı, Plekhanov'un ve hatta bir ölçüde Lenin'inkinden daha gelişkin olmakla birlikte en kökleşmiş ve "kendinden menkul" sosyal-demokratik dogmayı sorgulamadan bırakmıştır: Rus devriminin kaçınılmaz burjuva karakteri. Fakat yine de Luxemburg'un kimi yazılarında, sürekli devrim teorisine dair en mühim düşünce –burjuva ve sosyalist devrimler arasındaki tarihsel birlik ve pratikteki iç içe geçmişlik– sezgisel bir biçimde kendini hissettirir: "Rusya'daki mevcut devrim, geçmiş tüm devrimlerin *içeriğinin* çok ötesine geçiyor (...) Bu nedenle, hem yöntem hem içerik anlamında, tamamıyla yeni bir devrim biçimi. Biçimi itibariyle burjuva-demokratik, özü itibarıyla proleter-sosyalist, dahası hem içeriği hem de biçimi itibariyle geçmişin burjuva devrimleri ile geleceğin proleter devrimleri arasında bir *geçiş* formudur." Fakat aynı makalede yer alan daha sonraki bir paragrafta Luxemburg, yeniden geleneksel varsayım zeminine geri çekiliyor: "proletarya şimdi sosyalizmin uygulanmasını öncelikli görevi addetmiyor; öncelikle sosyaliz-

17. "Blanquisme et social-démocratie", *Czerwony Sztander*, Sayı 82 (Haziran 1906), çevirisi *Quatrième Internationale*, Sayı 2 (Nisan 1972), s. 55.

min uygulanması için gerekli burjuva-kapitalist ön koşulları yaratması gerekiyor."[18]

Luxemburg ve Lenin'in stratejik bakış açıları arasındaki temel farklılık, proletarya ve köylüler arasındaki ilişki meselesidir. 1907 ve 1909 yıllarında Rus sosyal demokratlarıyla gerçekleştirilen konferanslar sırasında Luxemburg, ilk kez Troçki tarafından 1905 yılında ortaya konan formülasyonu benimsemiştir: "köylülük tarafından desteklenen proletaryanın diktatörlüğü."[19] Lenin 1909 konferansında bu sloganı desteklemiş olsa da, Luxemburg ile arasında yine de hatırı sayılır bir mesafe vardır, zira Luxemburg devrimci iktidarın işçiler ve köylüler tarafından müşterek kullanımına inanmamaktadır. Ona göre, Rusya'daki demokratik devrimin görevleri yalnızca tüm iktidarın proletaryanın elinde toplanmasıyla yerine getirilebilir.[20] Troçki muhtemelen formülasyonları arasındaki tesadüfler nedeniyle, sonraki yıllarda kaleme aldığı otobiyografisinde, 1909 konferansı için "sürekli devrim meselesi ile ilgili olarak Rosa, benimle aynı tutumu benimsemiştir" diye yazar.[21] Oysa bu pek de doğru değildir, zira Luxemburg devrim tarafından yürürlüğe konacak programın burjuva karakteri meselesiyle ilgili olarak sürekli devrim teorisinden ziyade Lenin'e yakın durmaktadır. 1931 yılında Stalin, cehalet ve bilinçli çarpıtmanın bileşimi tipik bir demecinde, sürekli devrim teorisi tarihine katkıda bulunmaya çalışır: "Parvus ve Rosa Luxemburg ütopik ve yarı-Menşevik bir sürekli devrim şeması icat ettiler (...) Sürekli devrimin bu yarı-Menşevik şeması daha sonra Troçki tarafından benimsendi."[22]

18. "Die Russische Revolution (1649-1789-1905)", *Gesammelte Werke*, Cilt 2, Berlin 1970, s. 8-9.

19. Bkz. Trotsky, *The Permanent Revolution* (1930), Londra 1962, s. 73 [*Sürekli Devrim*, Çev. A. Muhittin, Köz Yayınları, İstanbul, 1976].

20. Bkz. "Die Lehren der Drei Dumas", *Przeglad Socjaldemokratcyczny*, Sayı 3 (Mayıs 1908), Luxemburg, *Internationalizmus und Klassenkampf*, Luchterland 1971, s. 359-71.

21. *My Life*, New York 1960, s. 203 [*Hayatım*, Çev. Müntekim Öçmen, Yazın Yayınları, İstanbul, 1999].

22. "Some Questions Concerning the History of Bolshevism", *Leninizm*, Londra 1940, s. 392 ["Bolşevik Tarihinin Bazı Sorunları Üzerine", *Leninizmin Sorunları*, Çev. Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 1992]. Lenin, Luxemburg ve

Aslında "sürekli devrim" terimini Rus devrimiyle ilişkili bir biçimde ve Troçki'den önce ilk kez kullanan yazarlar Kautsky ve Franz Mehring'dir. Kautsky, 1905 devrimi üzerine yazdığı coşkulu ve radikal makalesinde şunları dillendirir: "Sürekli devrim (...) Rusya'da proletaryanın tam olarak ihtiyaç duyduğu şeydir." Fakat görünen o ki sürekli devrim onun için şu ifadeden fazlası değildir: "devrimci koşullar altında proletarya (...) kendi damgasını devlet ve toplum üzerine en etkin biçimde vuracak ve onlardan çok büyük imtiyazlar elde edecektir."[23] Bundan birkaç ay sonra Mehring, Kasım 1905'te *Neue Zeit*'ta "Die Revolution in Permanenz" başlığıyla yayımlanan makalesinde, Avrupa'da yaşanan 1848 ayaklanmaları ile çağdaş Rus devrimi arasındaki farklılıkları vurgular. Buna göre, teslim olmayı reddederek halk seferberliğine hız veren Rus işçi sınıfı, devrimin öncü gücü haline gelmiştir. Burjuvazinin "ne pahasına olursa olsun düzen" sloganına, işçi sınıfı cüretkârca "sürekli devrim" naralarıyla karşılık vermiştir.[24] Mehring'in titiz bir okuması, onun 1905-6 yıllarındaki Troçki (veya 1850 yılındaki Marx) gibi bir sürekli devrim savunucusu olarak değerlendirilemeyeceğini kanıtlar.[25] Fakat İkinci Enternasyonal'in terminolojisinde neredeyse tedavülden kalkmış olan "sürekli devrim" teriminin kullanımı konusunda Troçki'ye ilham verdiği de kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Troçki *Yeni Yol*'da terimin kökeniyle ilgili şunları hatırlatır: "Franz Mehring [terimi] 1905-7 devrimi için kullanmıştır. Sürekli devrimin tam olarak tercümesi, devam eden, kesintisiz devrim demektir."[26] Fakat Troçki, Mehring ve Kautsky'nin benzer bir "sürekli dev-

---

Troçki'nin stratejik bakış açıları arasındaki ilişkinin mükemmel bir analizi için bkz. Norman Geras, a.g.e., 2. Bölüm.

23. "Die Folgen des japanischen Sieges und die Sozialdemokratie", *Neue Zeit*, Sayı 13, 1904-5, Cilt, s. 492., aktaran Salvadori, a.g.e., s. 102.

24. *Neue Zeit*, (24 Jahsgang), Band 1 1904-5, s. 169-71.

25. Bkz. A.g.e., s. 171.

26. *The New Course* (1923), Troçki, *The Challenge of the Left Opposition 1923-1925*, New York 1975, s. 102 [*Yeni Yol*, Çev. Sanem Öztürk, Yazın Yayınları, İstanbul, 2009].

rim perspektifi"ni paylaştıklarını söylerken yanılıyordu.[27] Zira Mehring, her ne kadar terimi Kautsky ile neredeyse aynı anlamda kullanmış olsa da, teorinin yaşamsal çekirdeğini oluşturan ve sosyalist devrime kadar uzanan kesintisiz demokrasi kavramını reddetmiştir. İnsan, Troçki'nin Luxemburg, Mehring, Kautsky ve bir ölçüde Lenin ile fikirlerinin özdeşliğini savunarak, zaman zaman kendi fikirlerinin özgünlüğünü en aza indirmeye çalıştığı izlenimine kapılmadan edemiyor. Şüphesiz ki, sürekli devrim teorisinin doğasına atfedilmiş olan "sapkınlık" iddialarını hafifletme yönünde geçmişe yönelik bir çabadır bu. Fakat Troçki'ye karşı çıkan çağdaşları onun fikirlerinin yeniliği konusunda yanılmamaktadır. Örneğin, Mehring'in makalesi derhal Rusça'ya çevrilerek Troçki'nin Petrograd'da çıkardığı gazete olan *Nachalo*'da yayımlanmıştır. Yine aynı sayıda Troçki'nin "sürekli devrim" terimini muhtemelen ilk kez kullandığı makale de yer almaktadır: "İlk amaç ile nihai amaç arasında sürekli devrimci bir zincir yer almalıdır." Menşeviklerin lideri Martov, yıllar sonra yazdığı bir yazıda, Troçki'nin makalesinden "Rus Sosyal Demokrasi Programı'nın teorik temellerinden bir sapma" olarak bahseder. Kabul edilebilir olarak nitelendirdiği Mehring'in yazısıyla Troçki'nin makalesi arasında bariz bir ayrım yapmaktadır. Martov'a göre, Troçki "üretici güçlerin mevcut düzeyinden kaynaklanan tarihsel görev"in sınırlarını aştığı için "ütopyacı"dır.[28]

Troçki'nin süreklilikçi stratejisinin terminolojik kaynağı Mehring ise şayet, teorik kaynağı kimdir? Parvus'tan (Alexander Israel Helphand) Troçki'nin gerçek ilham kaynağı ve akıl hocası olarak sıklıkla bahsedilir; Troçki'nin düşmanlarından bazıları (örneğin Stalin) sürekli devrim teorisinin entelektüel sorumluluğunu büyük ölçüde Parvus'a atfederler.[29] Troçki hiç-

27. Preface (1922), 1905, Londra 1971, s. viii [*1905*, Çev. Ufuk Demirsoy, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2000].

28. *Die Geschichte der Russischen Sozialdemokratie*, Berlin 1926, s. 164-5.

29. Bu tartışma için bkz. I. Deutscher, *The Prophet Armed*, Londra 1954, s. 102-3 [*Troçki: Silahlı Sosyalist*, Cilt 1, Çev. Rasih Güran, Ağaoğlu Yayınları, İstanbul, 1974]. Bu ithamın altında yatan esas niyet Troçki'yi, savaş öncesi dönemde sos-

bir zaman Parvus'a olan borcunu gizleme ihtiyacı duymamıştır. Yazılarının çoğunda -özellikle de *Hayatım*'da- Parvus'un "düşüncesinin olağanüstü gözü pekliği"ni vurgulayıp "proletaryanın iktidarı ele geçirmesini, ulaşılmaz bir 'nihai' amaçtan ziyade günümüze dair uygulanabilir bir görev" olarak görmeye başlamasında ona çok şey borçlu olduğunu kabul ederek, kendisine duyduğu saygıyı ortaya koyar.[30] Fakat daha sonra da göreceğimiz gibi, Troçki'nin aksine Parvus sınırın ötesine aslında hiçbir zaman geçmemiş; sahip olduğu stratejik bakış açısı, Rus devriminin mutlak "burjuva" niteliği öğretisinin çerçevesinden hiçbir zaman kopmamıştır. Buna rağmen, Troçki'nin Rusya'nın devrimci geleceğine dair peygamberane görüşlerine zemin hazırlayan üç temel meseleye katkıda bulunmuştur:

(1) 1904 yılında *Iskra*'da yayımlanan "Savaş ve Devrim" üzerine yazdığı bir dizi makalede, dünya kapitalist sisteminin bir bütün olarak anlaşılması doğrultusunda metodolojik bir kategori olarak *bütünselliği* kullanmıştır. Bu makalelerin Troçki'nin fikirleri üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Parvus'un biyografisini yazan Zeman ve Scharlau'nun bu konuyla ilgili gözlemleri şu şekildedir: "Parvus'un kapitalizmin evrensel bir sisteme dönüşmesi, ulus-devletin öneminin azalması, burjuvazi ile proletaryanın çıkarlarının devletler çerçevesinin dışında ve birbirine paralel biçimde genişlemesi üzerine olan tezleri Troçki tarafından bütünüyle devralınmıştır."[31]

(2) Rus toplum yapısının özgünlükleri hakkında (kısmen liberal tarihçi Miliukov'un çalışmalarından esinlenen) yaptığı analizi: Rus devlet ve toplumunun yarı-Asyatik

yal demokrasinin aşırı sol kanadının adanmış bir üyesi olmasının ardından Birinci Dünya Savaşı'nda Alman kayserinin diplomatik ajanı olan "dönek" Parvus'un öğrencisi olarak göstermektir.

30. *My Life*, New York 1970, s. 167 [*Hayatım*, Çev. Müntekim Öçmen, Yazın Yayınları, İstanbul, 1999].

31. Z. A. Zeman ve W. B. Scharlau, *The Merchant of Revolution: The Life of Alexander Israel Helphand (Parvus) 1867-1924*, Londra 1965, s. 66.

yapısı, ekonomik olmaktan ziyade yönetimsel-bürokratik merkezler niteliğindeki şehirlerin çok az gelişmesine, bu durum da devrimci demokrasinin geleneksel toplumsal tabanını oluşturan küçük-burjuva tabakaların ve zanaatkârların güçsüz olmasına neden olmuştur. 19. yüzyılın sonunda gelişen kentsel ekonomi, devasa fabrikaları ve merkezileşmiş proletaryası ile birlikte bütünüyle kapitalist karakterdeydi. Bu nedenle, Parvus'un ifade ettiği gibi "tüm bunlar küçük-burjuva demokrasisinin gelişimi için olumsuz olmakla beraber Rusya'da proleter sınıf bilincinin oluşumuna yol açmıştı."[32]

(3) "Proletarya siyasi iktidarı Rus devrimi yoluyla ele geçirebilir ve geçirmelidir" fikri. Parvus "tarımsal", "geri kalmış" ve "Asyatik" bir ülke olan Rusya'da proleter bir devletin kurulma imkânını muhtemelen ilk kez tahayyül eden bir düşünür olarak Marksizm tarihine geçmelidir. Parvus bu fikri ilk kez, Troçki'nin makalelerinden derlenen ve *9 Ocak'tan Önce* adıyla basılan kitapçık için yazdığı "Önsöz"de dile getirmişti: "Rusya'daki devrimci dönüşümü yalnızca işçiler tamamlayabilir. Rusya'daki geçici devrimci hükümet, işçi demokrasisi hükümeti olacaktır. Rus proletaryasının devrimci hareketine yön veren şey sosyal demokrasi ise, bu hükümet de sosyal-demokrat bir hükümet olacaktır."[33] Daha önce de gördüğümüz üzere, Troçki ve Luxemburg'un kısa süre içinde benimsediği bu tutuma, Lenin Mart 1905'te yazdığı bir makalede açıkça karşı çıkmıştır: "Bu mümkün değildir, çünkü yalnızca ulusun büyük bir çoğunluğu tarafından desteklenen bir devrimci diktatörlüğün belirli bir devamlılığı olabilir (...) Fakat Rus proletaryası şu anda ulus içinde bir azınlık durumundadır."[34]

32. Troçki'nin kitapçığına yazdığı önsöz, *Bis zum 9 Januar (9 Ocak'tan Önce)*, Zeman ve Scharlau.
33. A.g.e., s. 358.
34. Aktaran Zeman ve Scharlau, *The Merchant of Revolution*, s. 79.

Ne yazık ki Parvus, 1904-5 yıllarında kaleme aldığı parlak makale ve yazılarıyla açmış olduğu bu cesur yoldan bir süre sonra ayrılmıştır. Son tahlilde, İkinci Enternasyonal'in Rus devriminin sosyalist olmayacağı yönündeki sarsılmaz kanaatinin esiri olmuştur.[35] Öyle ki öngördüğü işçi hükümetinin doğrudan sosyalist herhangi bir tedbir alması bile gerekmemekte, o dönemde Avustralya'da var olan "sosyalist" hükümeti model alarak, kapitalist üretim tarzının sınırları içerisinde işçi sınıfının yararına birtakım sosyal mevzuat ve reformlar yapması yeterli olmaktadır.[36] Diğer bir deyişle Parvus, tarihin lokomotifini değiştirmek istemekle birlikte raylara dokunmaya yanaşmamıştır.[37]

Rus Marksistler tarafından 19. yüzyılın sonlarından 1917'ye dek geliştirilmiş olan, Rus devrimine dair farklı görüşlerin bir özeti, Troçki'nin getirdiği özgün teorik yeniliği hakkıyla konumlandırmada bize yardımcı olacaktır. Nicolaion gibi sözde Marksist popülistler ile onların tam karşısında yer alan ve Marksist argümanları Rusya'daki kapitalizmin ilerici karakterini meşrulaştırmak için kullanan Piotr Struve gibi "legal Marksistler"in düşüncelerini bir kenara bırakırsak,[38] geriye dar

35. Bkz. a.g.e., s. 358.

36. "Bu nedenle [Parvus'un] öngörüleri, demokratik devrimin sosyalist devrime dönüşmesine değil, tarihte ilk kez bir çiftçi sistemi temeli üzerinde yükselmiş ve bir burjuva rejimi olmanın ötesine geçememiş Avustralya tipi bir işçi demokrasisinin Rusya'da kurulmasına işaret etmektedir yalnızca." ("The Three Conceptions of the Russian Revolution" (1939), *Writngs 1938-39*, New York 1969, s. 115) ["Rus Devrimi'nin Üç Kavranışı", *Rusya'da Sürekli Devrim, Sonuçlar ve Olasılıklar*, Çev. Orhan Koçak, Kardelen Yayınları, İstanbul, 1990].

37. Parvus ve Troçki arasındaki farklılıkların kusursuz bir analizi için bkz. Brossat: "Parvus, dünya ölçeğindeki nesnel koşulların olgunluğunun Rusya gibi geri kalmış bir ülkedeki proleter devrim imkânının ortaya koyduğu bariz sapmaya nasıl yol açtığını anlamak için gerekli kavramlara ve tarihsel anlayışa sahip olsa da, bir şeyleri keşfetmenin eşiğinde durup kalmıştır. Hiç şüphesiz ki bu eşiğin sınırları Alman sosyal demokrasisinin ortodoks düşünce ekolüne duyduğu bağlılık tarafından çizilmiştir. Bu nedenle, bu dönemde ihtiyaç duyulan yeni Marksizm anlayışının eşiğinden geçerek Parvus'u arkasında bırakan kişi *yalnızca* Troçki olmuştur..." Brossat, s. 101.

38. Troçki, her şeyden önce "kapitalist gelişmenin zorunluluğu ve tarihsel olarak ilerlemeci karakteri"ne dair bir öğreti olarak algılanan Marksizmin, 19. yüzyılın

manada sosyal-demokrat kamp içerisinde *sınırları belli dört ana pozisyon* kalmış oluyor.[39]

(1) Devrimi doğası gereği bir burjuva devrimi olarak gören, itici gücünü ise proletarya ile liberal burjuvazi arasında kurulacak bir ittifakta bulan Menşevik bakış açısı.
(2) Bolşevik bakış açısı, devrimin kaçınılmaz biçimde burjuva-demokratik karakterde olacağını kabul etmekle beraber burjuvaziyi devrimci bloğun dışında bırakmaktadır. Lenin'e göre, esas devrimci güçler, kendi aralarında oluşturacakları ittifak yoluyla ortak bir demokratik devrimci diktatörlük kuracak olan proletarya ve köylülüktür.
(3) Parvus'un savunduğu ve Luxemburg tarafından da benimsenen teori, son kertede devrimin burjuva karakterini teslim etmekle beraber köylülük tarafından desteklenen proletaryanın hegemonik devrimci rolü üzerinde ısrar etmektedir. Çarlık rejiminin yıkılmasının tek yolu, sosyal demokrasiyle idare edilen bir işçi yönetiminin kurulmasıdır. Fakat bir yandan da bu tür bir proleter hükümet kendi programını uygularken burjuva demokrasisinin değişmez sınırlarının ötesine geçemeyecektir.[40]
(4) Son olarak Troçki'nin yalnızca proletaryanın hegemonik rolü ve iktidara gelme zorunluluğunu değil, aynı zamanda demokratik devrimin sosyalist devrime dönüşme imkânını da tahayyül eden bakış açısı.

---

sonunda Rusya'da nasıl "büyük entelicansiya tabakasının sermayenin entelektüel uşakları olma rolüyle uzlaşması"na hizmet eden bir ideolojiye dönüştüğüne dikkat çeker. ("Uber den Marxismus in Russland", *Neue Zeit*, Sayı 26, Band 1, Stuttgart 1908, s. 8).

39. "Rus Devrimi'nin Üç Kavranışı" isimli herkesçe malum makalesinde (bkz. dipnot 36), Troçki bu pozisyonlardan birini göz ardı ederek resmi basitleştirir.

40. Kautsky, Rusya üzerine 1906 yılında yazdığı makale açısından değerlendirildiğinde (bkz. dipnot 15 ve 16) Lenin ve Luxemburg arasında bir noktaya yerleştirilebilir. Ancak elbette 1917 yılında geleneksel Menşevik bakış açısını benimsemiştir.

Peki, tek başına Troçki, İkinci Enternasyonal Marksizminin kördüğümünü çözmeyi ve diğer tüm Marksist teorisyenler tarafından sorgulanmadan bırakılan bir sorunsal olan burjuva-demokratik Rus devriminin dogmatik yorumunun ötesinde birtakım devrimci olanakları kavramayı nasıl başarmıştı?

Lev Davidovitch Bronstein'ın 1905 yılından önce yazdıkları gerçekte çağdaşlarının siyasi ufkunun ötesine geçmiyordu. Öyle ki, Lenin'in *Ne Yapmalı?*'da öne sürdüğü tezlere karşı gerçekleştirdiği meşhur saldırıyı da içeren *Siyasi Görevlerimiz* (1904) kitabında, Menşevizmden pek de ayrışmayan bir tutum benimsemişti: "Burjuvaziye karşı genel bir siyasi hücum gerçekleştirmemiz henüz mümkün görünmüyor (...) Proletaryanın sınıf mücadelesi yalnızca -besbelli hükümet değil muhalefet partisi rolünü üstlenmek zorunda kalacağımız- geleceğin özgür Rusyası'nda tam anlamıyla gelişmiş olacaktır."[41] Yine aynı makalede alternatif bir bakış açısını sezdiren paragraflara da rastlamak mümkündür: "Komünistler olarak bizler, proleter görevlerimizi ne unutabilir veya bastırabiliriz ne de bunu yapmak isteriz. Devrimci taktiklerimizin tamamı, yalnızca gündelik siyasetin bezdiriciliğinde değil, devrimci patlamanın arifesinde ve bizatihi devrimin doğum sancılarında da bu görevlere hizmet etmelidir."[42] Troçki'nin yazılarındaki gerilimse, yaklaşmakta olan Menşevizmden kopuşunun sinyallerini vermektedir: "Değerli Hocam Pavel Borisovitch Axelrod'a" diyerek Menşevik Axelrod'a ithaf ettiği bu kitabı bitirdikten yalnızca bir ay sonra, Menşeviklerin burjuvazinin "liberal ziyafetleri" için yürüttüğü kampanyayı desteklemeyi reddeder ve onlarla kurmuş olduğu kısa ömürlü ittifakı da böylece bozmuş olur. Birkaç ay sonra, Aralık 1904'te yayımladığı *9 Ocak'tan Önce* isimli kitapçıkta, burjuva liberalizmine sert bir saldırı başlatır. Bu çalışmasında proletaryayı halkın öncüsü ve ulusal devrimin lideri olarak tanımlar, fakat yine de devrimci hareketin amaçlarını kurucu meclisin kurulması

41. *Nos tâches politiques*, Paris 1970, s. 120.
42. A.g.e., s. 44.

gibi burjuva-demokratik görevlerle sınırlandırmaya devam eder.[43]

Troçki asıl "büyük sıçrayışını", sürekli devrim teorisinin ilk unsurlarını formülleştirerek 1905 yılının devrimci yangını sırasında gerçekleştirir; bu da onu Avrupa Marksizminin ideolojik ve siyasi öncüsü konumuna yerleştirir. Lasalle'ın 1848 Devrimi üzerine çalışmalarının Rusya baskısı için Haziran ayında yazdığı önsözde, Rusya'da kurulacak proleter bir hükümete dair Bolşeviklerin görüşlerine alternatif bir bakış açısını ilk kez olarak ortaya koyar: "Proletaryanın tarihsel misyonunu yerine getirmek için -tıpkı burjuvazinin bir zamanlar yapmış olduğu gibi- köylülük ve küçük-burjuvazinin desteğine ihtiyaç duyduğu son derece açıktır. Proletarya köylü halka liderlik eder ve onu hareketin içine çeker (...) Öncü güç bizatihi proletaryadır. Bu 'proletarya ve köylülüğün diktatörlüğü'nden ziyade köylülük tarafından desteklenen bir proletarya diktatörlüğüdür."[44] O yaz mevsiminin ilerleyen günlerinde en aykırı düşüncesini formülleştirmeye başlar: sabit aşamalar olmaksızın, kesintisiz bir biçimde sosyalist devrime dönüşecek bir demokratik devrim imkânı. 1905 yılının Temmuz ve Ekim ayları arasında, Finlandiya'da inzivaya çekilmiş olduğu dönemde yazdığı bir makalede şu görüşleri öne sürmektedir: "Proletarya şimdiden devrimci sahneyi işgal etmiş durumdadır. İşçiler aracılığıyla köylü sınıfını peşinden sürükleyebilecek olan yalnızca ve yalnızca sosyal-demokrasidir. Bu durum, Rus sosyal-demokrasisinin önüne daha önce Batı ülkelerinde gerçekleşen iktidarı zapt etme perspektiflerini koymuştur. Sosyal-demokrasinin

43. Deutscher tarafından "The Proletariat and the Revolution" başlığı altında verilmiştir (I. Deutscher, *The Age of Permanent Revolution: A Trotsky Anthology*, New York 1964, s. 42, 44, 49). Kanaatimce Brossat bu metni süreklilikçi bakış açısına esaslı bir geçiş -"karmaşık, belirsiz ve çelişkili bir kopuş süreci veya zemin değişikliği"- olarak değerlendirmekte hatalıdır (Brossat, s. 87, 90). Zira kitapçığın ana kavramı olan proletaryanın hegemonik rolü, başta Lenin ve Bolşevikler olmak üzere, Rus Marksizmi tarafından da dile getirilmektedir. Kitapçığın getirdiği esas yenilik, Parvus tarafından yazılmış olan ve Rusya'da bir işçi hükümeti kavramlaştırmasının ilk kez geliştirildiği önsözdür.

44. Önsöz, Lasalle, *Rech Pered Sudom Prisyarnikh*, St. Petersburg 1905, s. 27.

doğrudan görevi demokratik devrimi tamamlamak olacaktır. Ama iktidarı bir kez zapt ettiğinde proletarya partisinin demokratik bir programla yetinmesi mümkün olmayacaktır. Parti sosyalist önlemler yoluna girmeye zorlanacaktır. Bu yönde alabileceği yol yalnızca güçlerimizin iç ilişkilerine değil, aynı zamanda uluslararası duruma da bağlı olacaktır."[45] Daha önce, Lenin'in demokratik-cumhuriyetçi devrim ile sosyalist devrimi birbirine "karıştırması" nedeniyle Paris Komünü'nü bir model olarak almayı reddettiğinden bahsetmiştik. Fakat Troçki Aralık 1905'te Komün'ü tam da aynı nedenden ötürü örnek niteliğinde bir dayanak olarak kullanmıştır. Marx'ın Paris Komünü üzerine yazdıklarının Rusya baskısı için kaleme aldığı önsözde, Rusya'da kurulacak olan gelecek işçi hükümetinin tıpkı 1871 yılındaki komün üyeleri gibi "kendi konumunun mantığı gereği kolektivist tedbirler almaya zorlanacağı" kehanetinde bulunmuştur.[46]

Rusya'daki diğer Marksizm taraftarları, Troçki'nin cesur tezlerini neden ütopyacı ve maceraperest olarak değerlendiriyorlardı? Sürekli devrimin ilk versiyonuna yöneltilen düşmanca tepkilerin kısmi sorumlusu devrimci nesiller arasındaki farklılık olabilir. Rus Marksistlerinin ilk nesline mensup olan Plekhanov, Axelrod ve Zasulich, "sosyalist" ütopyalarına istinaden Rus özgücülüğü doktrinini eleştirdikleri popülizmin etkilerine karşı çetin bir savaş vermek zorunda kalmışlardı. Lenin'in en sevdiği metaforu kullanarak ifade edecek olursak, Rusya'daki kapitalist gelişmenin kaçınılmazlığını gösterebilmek için "çubuğu bükme" konusunda biraz ileri gitmişlerdi. Troçki ise onlardan yirmi beş yaş daha gençti; az çok kazanılmış bir ideolojik mücadele içerisinde, Narodniklerin görüşlerinden daha farklı ve incelikli bir bakış açısı geliştirme ayrıcalığını kendisine tanıyabiliyordu (Lenin bu anlamda daha arada bir pozisyon benimsemişti). Öncülleri ve akıl hocalarının ak-

45. *My Life*'tan alıntılanmıştır, s. 171-2 [*Hayatım*, Çev. Müntekim Öçmen, Yazın Yayınları, İstanbul, 1999].
46. Önsöz, Marx, *Parizskaya Kommuna*, St. Petersburg 1906, s. xx.

sine, Rusya'nın Batı Avrupa ile aynı kaderi paylaşmaktan kaçamayacağı görüşünü her koşulda kanıtlama ihtiyacı hususunda ise daha az saplantılıydı.[47] Yine de bu durum, aralarındaki görüş farklılığını açıklamak için yeterli değildir, zira Martov gibi Menşevikler veya Kamenec gibi Bolşevikler de Trotsky'nin çağdaşları olmakla beraber onun görüşlerine nerdeyse hiç katılmamışlardır.

Trotsky'nin siyasi cesareti ve sürekli devrim teorisinin kökenlerine dair titiz bir çalışma, Trotsky'nin görüşlerinin özgül bir Marksizm anlayışı üzerinde, bir başka ifadeyle İkinci Enternasyonal'in egemen ortodoksisinden farklılaşan bir diyalektik materyalist yöntem üzerinde temellendiğini gözler önüne serer. Trotsky'yi Rus Marsizmine egemen olan akımlarından ayıran bu yöntemsel özgüllük, eserleriyle genç Trotsky'ye tarihsel materyalizmin temelleri konusunda yol gösteren Antonio Labriola adlı düşünürle alakalıdır. Trotsky muhtemelen çok fazla şey borçludur Labriola'ya. Nitekim Trotsky yazdığı otobiyografisinde, 1893 yılında Odessa'daki tutukluğu sırasında Labriola'nın makalesini bir solukta bitirmekten duyduğu "haz"dan bahseder.[48] "Materyalist diyalektik" ile ilk tanışması, İkinci Enternasyonal'in belli başlı teorik figürlerinden en az ortodoks olanıyla karşılaşması sayesinde gerçekleşmiştir. Gramsci'nin de ifade ettiği gibi, "praksis felsefesini bilimsel olarak kurmaya çalışmış tek adam" olarak Labriola'nın, savaş öncesi Avrupa Marksizmi panoraması içerisinde çok özel bir yeri vardır.[49] Hegelci ekol içerisinde yoğrulmuş olan Labriola, İtalyan Marksizmi içerisinde hızla çoğalan neo-pozitivist ve kaba materyalist eğilimlere (örneğin Turati) karşı bıkıp usanmadan mücadele etmişti. *Bütünsellik* mefhumunu yeniden

47. Bkz. Denise Avanas, *Economie et politique dans la pensée de Trotsky*, Paris 1970, s. 7. Nesillerin bilgi süreçleri üzerindeki rolü üzerine yazan Mannheim'a göre "her nesil daha en başında deneyimleme, düşünme, hissetme ve davranmanın olası pek çok yöntem ve aracını ortadan kaldırır ve bireyin kendini ifade etme alanını belirli birtakım imkânlarla sınırlar." (Karl Mannheim, Wissensoziologie, Neuwid 1964, s. 528).

48. *My Life*, s. 119.

49. *Prison Notebooks*, Londra 1971, s. 387.

tesis etmeye ve tarihsel materyalizmi başka eğilimlere indirgenemeyecek, kendine yeten ve bağımsız bir teorik sistem olarak müdafaa etmeye çalışan Labriola, Marksizmin ortodoks iktisadiyatçı yorumuna ilk karşı çıkanlardan biriydi.[50] Dahası, akademik dogmacılığa ve Marx ve Engels'in kitaplarına Talmud'a tapar gibi tapınılmasına karşı çıkıyor, "öğretiyi tüm yer ve zamanlarda geçerli bir tarih yorumu için bir tür kutsal kitap ya da reçeteye indirgeme" yönündeki her tür girişimi eleştiriyordu: "Marksizm (...) Marx ve Engels'in yazdıklarıyla sınırlı değildir, sınırlandırılamaz da (...) Öğretinin kendisi *eleştirel* olduğundan, *eleştirellik* dışında herhangi bir yöntem benimsenerek geliştirilemez, uygulanamaz veya düzeltilemez."[51]

Dolayısıyla Troçki'nin başlangıç noktası, Labriola'nın telkin ettiği bu eleştirel, diyalektik ve anti-dogmatik Marksizm anlayışı olmuştur: "Marksizm her şeyden önce bir analiz yöntemidir; ama metinlerin analizi değil, toplumsal ilişkilerin analizidir."[52] Troçki, "proletaryanın politik hegemonyasının 'zamansızlığını' kanıtlamak için" sürekli olarak Marx'ın metinlerinden alıntılar yapan Menşevikler ile girdiği polemiklerde, Mevşeviklerden "dünyaya yalnızca Marx'ın eserlerinin basılı olduğu kâğıtlardan baktıkları" için "[k]endilerini Marksist sayan skolastikler" olarak bahseder.[53] *Sonuçlar ve Olasılıklar*'da, Alman burjuvazisi ve proletaryasının tarihsel geri kalmışlığını "böyle efendiye böyle uşak" ifadesini kullanarak birbiriyle ilişkilendiren, Engels'in hayli bilinen (ve o dönemde yanlış bir biçimde Marx'a atfedilen) bir metnini eleştirmekten de geri

50. "Yeni materyalist tarih anlayışını tarihin iktisadi bir yorumu olarak telakki edenler yanılıyorlar. Bu daha ziyade organik bir tarih anlayışıdır. İçinde toplumsal yaşamın birliğini ve bütünselliği yansıtılmıştır. Bizatihi iktisat sürecin akışı içerisine yedirilmiş (...) ve tarihsel olarak idrak edilmiştir." (*Antonio Labriola, La concepción materialista de la historia* [1897], Havana 1970, s. 115.

51.A.g.e., s. 243.

52. *Results and Prospects*, Londra 1962, s. 196. ["Sonuçlar ve Olasılıklar", *Sürekli Devrim*, Çev. A. Muhittin, Köz Yayınları, İstanbul, 1976].

53. "The Proletariat and the Russian Revolution", *1905*, s. 295. ["Proletarya ve Rus Devrimi", *1905*, Çev. Ufuk Demirsoy, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2000].

durmaz. Metinsel ortodoksi onu pek de endişelendirmemektedir; daha sonra da göreceğimiz üzere tartışmalarının çok büyük bir kısmı Rus toplum yapısının itinalı bir analizi üzerinde temellenmektedir. Öyle ki, Troçki'nin sürekli devrim tezini desteklemek adına Marx'tan alıntı yaptığı tek paragraf, *Komünist Manifesto*'da geçen ve Marx'ın Alman burjuva devriminin proleter devrimin doğrudan başlangıcı olacağını öne sürdüğü paragraf olmuştur.[54]

Troçki'nin kurucu babalar karşısındaki tavrı, onun entelektüel serbestliğini ve özgünlüğünü gösterir, fakat yine de kendi kafasındaki sorunsala açıkça paralel bir tartışma yürüten, Marx'ın diğer birçok metnine –özellikle de *Merkez Komitesi'nin Komünist Birliğe Çağrısı* (Mart 1850) ile 1877-1882 yılları arasında Rusya üzerine yazdıkları– başvurmamış olması son derece şaşırtıcıdır. *Mart Çağrısı* söz konusu olduğunda yapılabilecek tek makul açıklama, Troçki'nin o dönemde (1905-1908) metnin varlığından haberdar olmaması olabilir, zira metnin 1885 yılında Zurich'te yayımlanmış olan yeni baskısı Rusya'da pek bilinmiyordu ve yeni Almanca baskısı da ancak 1914 yılında yayımlanmıştı. Dolayısıyla Troçki "sürekli devrim" terimini Mehring'in 1905 tarihli makalesi sayesinde keşfetti. Fakat Marx'ın *Manifesto*'nun Rusça basımı için yazdığı Önsöz gibi Trotksy'nin bihaber olamayacağı Rusya üzerine metinleri hususunda ise, özellikle *obshtchina*'nın rolü gibi birtakım popülist fikirlere eğilim gösterdikleri için bu metinlerden bilinçli olarak yararlanmamış olabilir. Nitekim Narodniklere verilecek en ufak bir taviz, onu Rus Sosyal Demokrasisi içerisinde daha da yalnızlaştırıp hasımlarının saldırılarına daha da açık hale getirecektir.

Yine de Troçki'nin Marx'ın metinlerinden ödünç almadığı her şey, Marksist *metod*a olan sadakati ile telafi edilmiştir denilebilir. Ayrıca Plekhanov ve Menşeviklerin çalışmaları son derece büyük bir yorumsal otoriteye sahip olsalar da, Troçki'nin çalışmalarında aşikâr olan *diyalektik* yaklaşımdan

54. *Results and Prospects*, s. 217-8.

yoksundurlar. Şimdi, Troçki'nin sürekli devrim teorisinin orijinal versiyonunun temelinde yatan metodolojinin en önemli ve ayırt edici beş özelliğine odaklanalım:

(1) Troçki, karşıtlıkların birliğini savunan diyalektik bir bakış açısından hareketle, Bolşeviklerin proletaryanın sosyalist diktatörlüğü ile "işçi ve köylülüğün demokratik diktatörlüğü" arasında yaptığı katı ayrımı "mantıksal ve tümüyle biçimsel bir işlem" olarak eleştirir. Mantık yürütme şekli "bizimkisi bir burjuva devrimi, dolayısıyla Kadetleri desteklemeliyiz" tarzı "boş bir tasım"a indirgenebilecek Plekhanov ile girdiği polemiklerde, bu soyut mantığa daha da sert bir şekilde saldırır. Ayrıca, Menşevik Cheravanin'in analizlerini eleştirdiği çarpıcı bir paragrafta, Menşevik siyasetinin *analitik* (yani soyut-biçimsel, ön-diyalektik) karakterini doğrudan mahkûm eder: "Tscherewanin taktiklerini, tıpkı Spinoza'nın kendi etiğini yaptığı gibi, yani geometrik olarak inşa ediyor."[55] Elbette Troçki, Lenin'in aksine, bir filozof değildir ve neredeyse hiçbir zaman özellikle felsefi metinler kaleme almamıştır, fakat bu durum, aşamacı yaklaşımlarla arasındaki ihtilafın metodolojik boyutunu kavrayışındaki keskinliği daha da dikkate değer hale getirmektedir.

(2) Lukács *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nde, bütünsellik kategorisinin Marx'ın metodunun özünü ve hatta bilgi alanı içerisinde devrimin temel ilkesini oluşturduğunu vurgular.[56] Troçki'nin düşüncesi, bu Lukácsçı tezin en istisnai ve

55. "The Proletariat and the Russian Revolution", s. 289. Ayrıca bkz. "Our Differences", *1905*, s. 306-12 ["Farklılıklarımız", *1905*, Çev. Ufuk Demirsoy, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2000]. Britanyalı komünistler tarafından yakın zamanda kaleme alınmış bir kitapçıkta dile getirilen, Troçki ile Menşevikler arasındaki ayrımın "teorik olmayan, son derece belirgin bir taktiksel-siyasi ayrım" olduğu yönündeki yüzeysel ve gülünç görüşü ciddiye almak pek de mümkün değildir. (Loizos Michail, *The Theory of Permanent Revolution*, Londra 1977, s. 28)

56. Londra 1971 [*Tarih ve Sınıf Bilinci*, Çev. Yılmaz Öner, Belge Yayınları, İstanbul, 2014].

önemli örneklerindendir. Öyle ki Troçki'nin ortaya koyduğu devrimci teorinin üstünlüğünün en önemli nedenlerinden biri, kapitalizm ve sınıf mücadelesini dünya ölçeğinde bir süreç olarak tahayyül eden *bütünsellik yaklaşımını* benimsemiş olmasıdır. Daha önce bahsi geçen *Lasalle*'ın Rusça baskısı için yazdığı önsözde şu görüşleri dile getirir: "Üretim tarzı ve ticaretiyle tüm ülkeleri birbirine bağlayan kapitalizm, tüm dünyayı tek bir iktisadi ve siyasi organizmaya dönüştürmüştür (...) Bu durum, şu anda gelişmekte olan olaylara doğrudan doğruya uluslararası bir nitelik kazandırmakta ve yeni bir ufuk açmaktadır. Rusya'nın işçi sınıfı tarafından yönetilen politik kurtuluşu (...) onu dünya kapitalizminin, bütün nesnel şartları tarih tarafından yaratılmış olan tasfiyesinin başlatıcısı haline getirecektir."[57] Rusya'nın sosyalist-devrimci "olgunluğu"nu *ulusal* bir ekonomik belirlenimcilik çerçevesinden hareketle değerlendiren geleneksel yaklaşımın ötesine geçebilmenin tek yolu sorunu bu şekilde -kapitalist sistemin kendi bütünselliği içindeki "olgunluğu" düzeyinde- ele almaktır.[58]

(3) Troçki, Plekhanov'un Marksizm yorumunun alameti farikalarından biri olan iktisadiyatçılığı (tüm toplumsal, siyasi ve ideolojik çelişkileri, karşılaştırılamaz ve tek taraflı bir biçimde "iktisadi altyapı"ya indirgeme eğilimini) açıkça reddeder. Hakikaten de Troçki'nin iktisadiyatçılıktan kopuşu, sürekli devrim teorisi doğrultusunda attığı en belirleyici adımlardan biridir. *Sonuçlar ve Olasılıklar*'da yer alan önemli bir paragraf, bu kopuşun siyasi etkilerini büyük bir kesinlikle ortaya koyar: "Proletaryanın diktatörlüğünün teknik gelişmeye ve ülkenin kaynaklarına şu veya bu şekilde otomatik olarak bağlı olduğunu düşünmek, saçmalığa varıncaya kadar

57. *Rech Pered Sudom Prisyarnich*, s. 27 (*Results and Prospects*'de de kısmen alıntılanmıştır, s. 240).
58. Bkz. Avenas, s. 12-15.

basitleştirilmiş 'ekonomik' maddeciliğin önyargılarından biridir. Bu bakış açısının Marksizmle bir ilişkisi yoktur."[59]

Gelgelelim Nicolas Krassó gibi bazı çağdaş Troçki eleştirmenleri, Troçki'nin iktisadiyatçılığı reddetmesinin ardında gizlenen aynı derecede önemli bir başka "sapma"dan bahsederler: "Kolaylık olması açısından bunu "Sosyolojizm" olarak adlandırabiliriz. Burada tarihsel bütünsellikten çekip çıkarılan ve idealist bir şekilde mevcut herhangi bir siyasi durumun yaratıcısı olarak kabul edilen şey iktisat değil, *toplumsal sınıflar*dır... [Troçki'nin] yazılarında kitlesel güçler, toplumsal formasyonun zorunlu ve yerleşik düzeyleri olan siyasi örgüt veya kurumların hiçbir müdahalesi olmaksızın, toplum içinde daima baskın olan unsurlar olarak sunulur.[60] Ernest Mandel, Krassó'ya verdiği yanıtta, söz konusu "sosyolojizm" suçlamasının Troçki'nin 1917 sonrası yazıları için (örneğin, 1930'ların başında kaleme aldığı Almanya'nın siyasi konjonktürüne dair meşhur analizi) ne denli yersiz olduğunu oldukça açık bir biçimde göstermiştir. Ben de Mandel'in ikazını bir adım öteye taşıyarak Krassó'nun yönelttiği suçlamanın *Sonuçlar ve Olasılıklar*'da (1906) karşımıza çıkan genç Troçki için de geçersiz olduğunu iddia edeceğim. Bizzat Krassó'nun da samimiyetle teslim ettiği gibi, "Troçki'nin, bürokratik ve askeri bir aygıt olarak *devlet* konusundaki farkındalığı son derece yüksekti."[61] Bu durumda devlet, "toplumsal formasyonun zorunlu ve yerleşik [bir] düzeyi olarak müdahil olan [bir] kurum" değil midir? Esasen Krassó'nun tezini kanıtlayacak tek

59. *Results and Prospects*, s. 195.

60. Krassó, s. 22.

61. A.g.e., s. 17. Krassó birkaç sayfa sonra iddialarını unutmuşçasına hiç tereddütsüz şu satırları yazar: "Troçki'nin siyasi kurumlar karşısındaki kayıtsızlığı, onu Ekim Devrimi öncesinin Lenin'inden ayırır." (s. 89). Bu durumda devlet Krassó için siyasi olmayan bir kurum mudur?

doğru argüman, Troçki'nin 1905 devrimi hakkındaki görüşlerinde partinin rolünü küçümsemiş olmasıdır ama bu hata da daha sonraları Troçki tarafından o dönemki siyasi düşüncesinin en önemli zayıflığı olarak nitelendirilmiştir. Bunu bir kenara bırakacak bile olsak, Krassó'nun şu ifadesinin doğruluğu kesinlikle sorgulanmalıdır: "Troçki Rusya'daki siyasi mücadele hakkında yazarken aslında hiçbir zaman basitçe devrimci örgütlerin rolüne atıfta bulunmaz – sadece toplumsal güçlerden bahseder."[62] Krassó *Sonuçlar ve Olasılıklar*'ı daha dikkatli bir biçimde okumuş olsaydı, Troçki'nin proleter iktidarın ele geçirilmesi ve devam ettirilmesinde devrimci partinin öncü rolünü vurguladığı pek çok paragrafla karşılaşmış olurdu: "Kolektivizm iktidardaki parti açısından kendisini içinde bulduğu durumdan ileriye doğru yönlendiren kaçınılmaz bir çıkış yolu olmakla kalmayacak, fakat aynı zamanda proletaryanın desteği ile bu durumun korunmasının bir aracı da olacaktır."[63]

(4) Troçki'nin metodu hiç tereddütsüz *tarihsel*dir. Rus toplumsal formasyonunun tarihsel özgüllüğü, Troçki'nin yazılarının merkezi temasını oluşturur. Bununla birlikte onun tarihselciliği, her bir uğrakta farklı alternatiflerin karşı karşıya konumlandığı, çelişkili bir tarihsel gelişim sürecine dair zengin ve diyalektik bir kavrayışla karakterize olan *açık* bir tarihselciliktir. Bu tarihselciliğin Menşeviklerin bakış açısına hâkim olan, ölülerin yaşayanları yönettiği ve geçmişin geleceği belirlediği kudretsiz kadercilikle hiçbir ortak noktası yoktur. Troçki'ye göre Marksizmin görevi "içsel işlerliğini tahlil ederek gelişmekte olan devrim 'olasılıklarını' keşfetmek"tir.[64] *Sonuçlar ve Olasılıklar'da* ve daha sonraki makalelerinde

62. A.g.e., s. 17.
63. *Results and Prospects*, s. 212.
64. Ag.e., s. 168.

(örneğin 1908 yılında Menşevikler ile girdiği polemik bağlamında yazdığı "Proletarya ve Rus Devrimi", *1905* içinde) sürekli devrimden sosyalist dönüşüme doğru ilerleyen süreci meşru, gerçekçi ve nesnel bir olasılık olarak değerlendirir. Sonuçları bir dizi öznel unsurun yanı sıra, öngörülemez olaylara da bağlı olan bu süreç, zaferle (veya yenilgiyle) sonuçlanacağı önceden belli, kaçınılmaz bir zorunluluk da değildir. Toplumsal tarihselliğin bu açık uçlu karakterinin kabulü, devrimci pratiğin Troçki'nin 1905'ten sonra kurmuş olduğu teorik-siyasi sistemde sahip olduğu belirleyici rolün de nedenidir.

(5) Rus Marksizmi ve özellikle de Menşevikler, popülizmle iştigallerinin zirvesinde, Batı Avrupa'nın sosyo-ekonomik gelişimi ile Rusya'nın geleceği arasındaki kaçınılmaz benzerlik konusunda ısrar ediyorlardı. Rusya'nın tüm hususiyetleri ya inkâr ediliyor ya da görmezden geliniyor; kapitalist birikimin "evrensel" yasaları basitçe Çarlık İmparatorluğu'na giydirilmeye çalışılıyordu. Troçki'nin başlıca meziyetlerinden biri de, hususi ve evrensel olanın, Rusya'nın toplumsal formasyonunun ve kapitalist gelişimin genel eğilimlerinin sahip olduğu özgünlüklerin diyalektik sentezi konusunda gösterdiği başarıdır. Diyalektik yönelimi sayesinde, popülizm ile Menşevizm arasındaki çelişkileri eş zamanlı olarak aşmayı-yadsımayı-muhafaza etmeyi (*Aufhebung*) ve hem daha somut hem de daha az tek taraflı yeni bir bakış açısı geliştirmeyi başarmıştır. *Rus Devrimi'nin Tarihi*'nde (1930) geçen dikkate değer bir paragrafta, 1906 yılında yazdığı metinlerde örtük olarak dile getirdiği bakış açısını bu kez açıkça ortaya koyar: "Aslında, gerici hayallerine karşın, Slavsever anlayış ile demokratik eğilimlerindeki onca yanıltıcılığa rağmen, Halkçı anlayış hiç de boş spekülasyonlar değildiler. Rusya'nın evriminin kuşku duyulamayacak ve de derin kendine özgülüklerine dayanıyorlardı: bu evrim yalnızca tek

yanlı bir şekilde anlaşılıyor ve doğru olmayan bir şekilde değerlendiriliyordu. Halkçılığa karşı mücadelesinde, tüm ülkeler için evrim yasalarının özdeşliğini kanıtlayan Rus Marksizmi, sanki banyo suyuyla beraber çocuğu da atmak ister gibi sık sık dogmatik beylik düşüncelere saplanıyordu."[65]

1906 yılında hapishanede yazılmış bir kitapçık olan *Sonuçlar ve Olasılıklar*'ı bu denli benzersiz kılan şey, tüm bu metodolojik yenilikleri bir araya getirmiş olmasıdır.[66] Sistematik bir biçimde ilk kez gün yüzüne çıkan sürekli devrim teorisi, Rus toplumsal formasyonunun kökeni ve özgünlükleri üzerine Parvus ve Miliukov'dan esinlenmiş bir analizle başlamış; Troçki de 1906-1908 yılları arasındaki çalışmalarında bu analizi geliştirip zenginleştirmeye devam etmiştir (bu dönemde yazmış olduğu bir dizi makale *1905* içinde yer almaktadır). Trotksy Rus ve Batı tarihindeki kentsel ekonominin ayrışan özelliklerini birbiriyle karşılaştırır: Batı Avrupa'da kentler ticari üretim ve zanaatın merkezleri konumundayken, Rusya'da kentler 19. yüzyıla kadar yalnızca kaleler ve yönetsel merkezlerden ibaret olmuştur. 19. yüzyılın sonunda Avrupa sermayesi Rusya'ya akmaya başladığında, Rus zanaatçılığının tohumlarını yok etmiş ve böylelikle Batı tipi bir burjuva-demokratik kitle hareketinin toplumsal tabanını –alt tabaka ve küçük-burjuva kentsel katmanları– ortadan kaldırmıştır. Ayrıca Rusya'daki ağır sanayi Batı'daki gibi "organik olarak" küçük atölye ve imalathanelerin büyümesi neticesinde gelişmemiş, aksine büyük oranda doğ-

65. Cilt 1, Londra 1965, s. 427 [*Rus Devrimi'nin Tarihi Cilt 1 Şubat Devrimi: Çarlığın Devrilmesi*, Çev. Bülent Tanatar, Yazın Yayınları, İstanbul, 1998].

66. "Troçki'nin ortaya attığı görüşler, ister korkuyla ister umutla ele alınsın, Troçki ister başarı ve büyüklük bakımından tarihte bütün ötekileri gölgede bırakacak bir çağın öncüsü sayılsın, ister bir yıkıntı ve felaket kâhini gibi görünsün, görüşlerindeki keskinliğin ve atılganlığının etkisinde kalmamaya imkân yoktur. Troçki geleceğe, yüksek bir dağın tepesinden yeni ve geniş bir ufuk arayan, uzaklarda muazzam, bilinmeyen bir takım dönüm noktaları keşfeden bir insan gibi bakmıştır." (The Prophet Armed, s. 161) [*Troçki: Silahlı Sosyalist*, Cilt 1, Çev. Rasih Güran, Ağaoğlu Yayınları, İstanbul, 1974].

rudan yabancı sermaye tarafından (Alman, Fransız, Belçika ve İngiltere sermayesi) kurulmuştur. Rus sanayi sermayesi içerisinde egemen olan kesimlerin yabancı ve son derece modern bir kökene sahip olması, hem yerli Rus burjuvazisinin zayıflığının hem de yeni Rus işçi sınıfının görece sosyo-politik ağırlığının temel nedenidir: "Proletarya birdenbire kendini çok büyük kitleler halinde bir araya gelmiş buldu; kitlelerle otokrasi arasında ise, sayıca çok küçük, 'halk'tan kopuk, yarı-ecnebi, tarihsel geleneklerden yoksun ve gözü kârdan başka bir şey görmeyen bir kapitalist burjuvazi yer alıyordu."[67]

Troçki, Rus sanayiinde çalışan işçilerin gelişmiş kapitalist ülke standartlarıyla karşılaştırıldığında bile devasa sayılabilecek büyük yığınlar oluşturduğunu belirtir ve akabinde Rusya'da büyük fabrikalarda çalışan işgücü oranının [%38,5], Almanya'dakinden [yalnızca %10] ne denli yüksek olduğunu gösterir.[68] Bu analizde *eşitsiz ve bileşik gelişme teorisi*nin ilk taslaklarının ortaya çıktığını görmek mümkündür. Daha sonra, 1905-1909 yılları arasında yazdığı *1905* kitabında bu taslağın içini daha detaylı kavramlarla doldurur ve örneğin Rus toplumunun en ilkel ve arkaik tarımdan en modern büyük-ölçekli sanayiye kadar "medeniyetin tüm aşamaları"nın eklemlenmiş halini bünyesinde bulundurduğunu öne sürer. Troçki, Menşevikleri dünya kapitalizmi ve Rus toplumsal formasyonunun karmaşık ve çelişkili yorumunu idrak etmek konusundaki yetersizlikleri nedeniyle eleştirir: "Günümüzde böyleleri, dünya kapitalist gelişiminin birleşik sürecini anlamayı beceremiyorlar. Bu süreç, yolu üzerindeki tüm ülkeleri yiyip yutuyor ve kapitalizmin ulusal ve genel zorunluluklarından bir karışım yaratıyor. Bu öyle bir karışımdır ki, doğası tarihsel klişelerin uygulanmasıyla değil, ancak materyalist bir çözümlemeyle anlaşılabilir."[69]

---

67. *Results and Prospects*, s. 183.
68. *1905*, s. 21-2. Binden fazla işçi istihdam eden fabrikalardaki işçi sayılarını karşılaştıran Troçki, geri kalmış ve yarı-Asyatik Rusya'nın bu kategoride Almanya'nın (kesin rakamlarla) neredeyse üç katı kadar işçiye sahip olduğunu ortaya koyar (1.115.000 vs 448.731) (s. 291-92).
69. A.g.e., s. 54.

Troçki'nin Rus gerçekliği ile ilgili yorumu, dünyadaki tarihsel hareketlerin son derece geniş ve özgün bir kavrayışıyla iç içe geçmiş haldedir. 1789, 1848 ve 1905'i karşılaştırarak modern sınıf mücadelesini üç ana evre olarak dönemselleştirir: *ilki*, devrimci burjuvazinin alt tabaka kitlelerin despotizme başkaldırısına öncülük ettiği evre; *ikincisi*, burjuvazinin artık devrimci olmadığı fakat proletaryanın da henüz çok zayıf olduğu evre; üçüncüsü ise, proletaryanın otokrasiye karşı mücadelede öncü güç haline geldiği evre. (Rus burjuvazisi silahlı Rus proletaryasından Kazaklardan korktuğundan daha fazla korkuyordu. Bu nedenle, kendi gençliğinin devrimci ideallerine ihanet etti ve daha sonra proletarya bu ideallerin mirasçısı oldu.)[70] Troçki'nin tarihsel şemasına, kendisinin ve Marx'ın sürekli devrim teorileri arasındaki farkları izah etmek için de başvurulabilir; Marx'ın süreklilikçi strateji üzerine görüşleri, tabiri caizse burjuva ve sosyalist devrim çağları arasındaki bir geçiş evresinde sıkışıp kalmıştı. Troçki ise işçi hareketlerinin içine tam da proleter devrim çağının başlamasıyla birlikte girmişti. Çağın evrensel-tarihsel önemini ilk kavrayanlardan biriydi.[71] Tüm bu sosyo-tarihsel analizin siyasi eylem düzeyindeki tatbiki sonucu ise, Troçki'nin 1905'ten sonra geliştirdiği "köylülük tarafından desteklenen proletarya diktatörlüğü" formülü oldu. Proletaryanın endüstriyel gelişme seviyesinin doğrudan bir ifadesi olmanın ötesinde bir rolü olmadığına inanan, başta Menşevikler olmak üzere Rus Marksistlerinin pek çoğu tarafından sapkınlıkla itham edilen bu slogan, haliyle Troçki'nin iktisadiyatçılığı reddine ve siyasi alanın görece özerkliğini kavrayışına işaret ediyordu.[72]

70. *Results and Prospects*, s. 186, 193.

71. Bkz. Brossat, s. 16.

72. "Belli bir anda, bir ülkenin üretici güçleriyle o ülkenin sınıflarının kuvveti arasında, ulusal ve uluslararası karakterde çeşitli toplumsal ve politik etkenler yer alır ve bunlar, ekonomik ilişkilerin politik ifadesini yerinden kaydırır, hatta kimi zaman büsbütün değiştirir. Birleşik Devletler üretici güçlerinin Rusya'nın üretici güçlerinden on kat daha büyük olmasına rağmen, Rus proletaryasının politik rolü Amerikan proletaryasıyla karşılaştırılamayacak kadar büyüktür." (*Results and Prospects*, s. 197).

Peki, Troçki ve Lenin'in Rus devriminin toplumsal doğası üzerine görüşleri arasındaki temel farklılıklar nelerdi? Troçki, Rusya'daki devrimci iktidarın proletarya ve köylülük arasında kurulacak bir tür koalisyon olması gerektiği konusunda Lenin ile aynı fikirdeydi, fakat kurulacak bu ittifakta proletaryanın hegemonik güç olması gerektiğinde ısrar ediyordu. Bu tezi destekleyen üç farklı argüman üretmişti: (1) sanayileşmenin bir sonucu olarak kırsalın kente kaçınılmaz olarak tabi oluşu; (2) köylülüğün bağımsız bir siyasi rol oynamadaki yetersizliği ve kentsel sınıflardan birinin liderliğine zorunlu olarak bağlı oluşu; (3) yerli bir devrimci burjuvaziye sahip olmayan Rusya'da köylülüğün, işçi demokrasisi rejimini desteklemek zorunda oluşu – "Köylülüğün bunu, genellikle burjuva rejiminin ardından giderken gösterdiği bilinç derecesiyle yapması bile pek bir şey değiştirmeyecektir."[73] Lenin, bu üçüncü teze şiddetle karşı çıkmakta ve hiç de yersiz olmayan bir biçimde şu görüşlerini dile getirmektedir: "Proletarya, bir burjuva rejimi altında olabilecek iktidarların aksine, köylülüğün bilgisizliği ve önyargılarına bel bağlayamaz ve dahası devrim zamanında köylülerin alışılagelmiş siyasi bilgisizlik ve edilgenlik durumları içerisinde kalacaklarını varsayamaz."[74] Fakat son tahlilde, Troçki ile olan anlaşmazlığı o kadar da derin değildir, zira o da devrimci harekette proletaryanın hegemonyasının gerekliliği üzerinde durmaktadır.[75] Örneğin Rusya Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin 1908/1909 kongresinde Lenin, "köylülüğü peşinden sürükleyen proletarya" formülünü öne sürdükten sonra, Troçki ve Luxemburg tarafından geliştirilmiş olan "köylülük tarafından desteklenen proletarya diktatörlüğü" sloganını sahiplenir ve bu farklı sloganın fikirsel anlamda ilk formülle aynı olduğunu öne sürer.

İşin doğrusu, Troçki'nin işçi hükümeti yaklaşımı, Parvus, Luxemburg ve kesintili olmak üzere Lenin tarafından da pay-

73. A.g.e., s. 205.
74. CW, 15, s. 374.
75. Bkz. Geras, s. 75.

laşılmıştır. *Sürekli devrim teorisinin getirdiği radikal yenilik, gelecekteki devrimci iktidarın sınıfsal doğası üzerine bir görüş olmaktan ziyade, tarihsel görevler konusundaki kavrayışıyla alakalıdır.* Troçki'nin belirleyici katkısı, Rus devriminin kapsamlı bir demokratik dönüşümün sınırlarını aşarak belirgin bir biçimde sosyalist içerikli birtakım anti-kapitalist önlemler almaya başlayabileceği fikridir. Peki, Troçki gelenekleri altüst eden bu hipotezini nasıl meşrulaştırmaktadır? Öne sürdüğü argümanın temel dayanağını, "proletaryanın politik egemenliği, iktisadi köleliği ile yan yana yaşayamaz" inancı oluşturur. Troçki, iktidarı ve zor araçlarının kontrolünü elinde bulunduran proletaryanın neden kapitalist sömürüye müsamaha göstermeye devam etmek zorunda olduğu sorusunu sorar. Ayrıca işçi sınıfı kendisini taleplerinin asgari düzeyde yerine getirilmesi ile sınırlamaya kalksa bile, "durumunun mantığı gereği, doğrudan doğruya kolektivist tedbirler almaya" zorlanmayacak mıdır? Örneğin, devletin grevcilere yardım etmesi, muhtemelen işverenlerin yaygın lokavtlarla karşılık vermesine yol açacaktır. Bu kez de "sermayenin grevi" tehdidiyle karşılaşan proleter iktidar, fabrikaları devralmak ve üretimi kendisi örgütlemek zorunda kalacaktır. Kısaca ifade etmek gerekirse " 'asgari' ve 'azami' programlar arasındaki duvar, proletarya iktidara gelir gelmez yıkılacaktır."[76] (Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta da Troçki'nin bahsettiği işçi iktidarının –yüzyılın başında Jaurès ve Fransız sosyalistleri örneğinde olduğu gibi– burjuva devlet çatısı altındaki reformist işçi partilerinin hükümette yer alma süreçleriyle hiçbir bir alakasının olmamasıdır.)

Troçki'nin devrimci sürecin *sürekli* karakteri üzerine görüşleri, "devrimci demokratik diktatörlük" içindeki sınıf mücadelesi dinamiklerine dair mantıksal kestirimlere dayanmaktadır. Ayrıca siyasi alanın devrimci dönüşüm konjonktüründe nasıl baskın olacağına dair derin bir kavrayış üzerinde temellenmektedir: proletaryanın siyasi gücü derhal, fabrikalardaki bur-

76. *Results and Prospects*, s. 232-4.

juva hâkimiyetine doğrudan bir tehdit oluşturacak, toplumsal ve iktisadi bir güç haline gelecektir. Bu koşullar altında, özel mülkiyetin kurumsal (devlet) teminatlarının ortadan kalkması ve işçi sınıfı iktidarının yarattığı büyük tehlike ile karşı karşıya kalan burjuvazinin vereceği makul ve neredeyse kaçınılmaz yanıt, lokavt ve başka birtakım iktisadi sabotaj biçimleri (yatırımların kısıtlanması, sermayenin kaçışı, istifçilik vb) olacaktır. Diğer bir deyişle, proletaryanın siyasi egemenliği ile burjuvazinin iktisadi gücü arasındaki çelişki her iki sınıf için de katlanılmazdır; bu son derece istikrarsız ve sürdürülemez durum taraflardan biri veya diğerinin lehine derhal çözümlenmelidir. Troçki son olarak aynı kesintisiz devrim sürecinin kırsal kesimlerde uygulamaya konacağını; proletaryanın –üretimin kooperatiflerde örgütlenmesi veya kamu fabrikalarının kurulması vb– kaçınılmaz birtakım sosyalist önlemler almak zorunda kalacağını, çünkü büyük toplumsal kesimlerin bu şekilde bölünmesinin akıl almaz türde bir iktisadi ve siyasi gerilemeye neden olacağını öne sürer.

Ekim Devrimi deneyiminin doğrudan aksini kanıtladığı bu son tez bizi, 1905-6 yıllarının sürekli devrim kavramlaştırmasının en tartışmalı konusu olan devrimci mücadele sürecinde proletarya ve köylülük arasındaki ilişkinin doğası meselesine götürür. Troçki'ye göre, iki sınıf arasındaki ittifak ve özellikle de tüm köylülüğün proletarya diktatörlüğüne verdiği destek, sadece feodalizm ve mutlakiyetçiliğin yıkılmasına kadar sürecek olan geçici bir durumdur. Bundan sonra yeni bir dönem başlayacak, işçi hükümeti kırsal proletaryayı kayıran zorunlu birtakım önlemler alacak ve bu kez de zengin köylü zümrenin düşmanlığını kazanacaktır. Bu esnada proletaryanın köylü kitlelerin ilgisizliği ve pasifliğinden çok daha fazlasını hesaba katması gerekir, zira bu kitleler sosyalist geçişin tarihsel önemini anlamak için toplumsal olarak fazla kayıtsız ve dar kafalı olmayı sürdürecektir. Troçki böylelikle şu son derece kötümser sonuca varır: "İktidardaki proletaryanın politikası ne kadar kesin ve kararlı olursa, ayaklarının altında-

ki toprak da o kadar daralacak ve sallanmaya başlayacaktır."[77] Peki, bu koşullar altında proletarya diktatörlüğü nasıl ayakta kalabilir? Troçki'nin tasavvur edebildiği tek çözüm, devrimin Avrupa'ya yayılmasıdır. "Kendi kaynakları ile baş başa bırakıldığında Rus işçi sınıfı, köylülük kendisine sırtını döndüğü anda, karşı-devrim tarafından kaçınılmaz olarak ezilecektir. Politik yönetiminin kaderini, dolayısıyla Rus devriminin tüm kaderini, Avrupa'daki sosyalist devrimin kaderine bağlamaktan başka bir seçenek yoktur."[78] Dolaysıyla, Rusya'da işçi hükümetinin sosyalist bir programı yürürlüğe koymasının önündeki gerçek engel ekonomik olmaktan ziyade -ülkenin tekniğinin ve üretim yapılarının geriliği nedeniyle- *siyasi*dir: işçi sınıfının yalnızlaşması, köylü ve küçük-burjuva müttefiklerinden kaçınılmaz olarak kopması. Sosyalist Rus devrimini yalnızca enternasyonal bir dayanışma kurtarabilir: "Rus işçi sınıfı, Avrupa proletaryasının doğrudan Devlet desteği olmadan iktidarda kalamaz ve geçici egemenliğini sürekli bir sosyalist diktatörlüğe dönüştüremez."[79]

Bu iki birbiriyle bağlantılı öngörü -proleter iktidar kurulduktan sonra işçi-köylü ittifakını sürdürmenin imkânsızlığı ile bu iktidarın Batı Avrupa'daki sosyalist devrimlere bağlı oluşu- Troçki'nin karşıtları tarafından kendisine sıklıkla yöneltilen eleştiri unsurlarındandır. Peki, nihai olarak kim haklı çıkmıştır? Bu tür bir soruya net bir cevap vermek çok zor. Elbette ki, 1920'lerde köylülükle kurulan ittifakın çöktüğü ve yerini şiddetli anlaşmazlıklara bıraktığı bir gerçektir. Peki, bu Troçki'nin 1906 yılında öngördüğü gibi kaçınılmaz bir durum muydu, yoksa 1924-7 yılları arasında Stalin-Bukharin tarafından (toprak sahibi zengin çiftçilerin [Kulakların] desteklenmesi) ve 1928-30 yılları arasında bizzat Stalin tarafından yürütülen korkunç politikaların (zorunlu kolektifleştirme) bir sonucu muydu? Troçki'nin Sol Muhalefet'in lideri olarak bu

77. A.g.e., s. 208-9.
78. A.g.e., s. 247.
79. A.g.e., s. 237.

politikalara karşı verdiği mücadele, alternatif bir yönelimin mümkün olduğunu varsaymaktadır. Diğer yandan, Rusya'daki işçi demokrasisinin Avrupa devriminin uğradığı yenilginin (1923) ardından çok uzun süre dayanamadığı da bir gerçektir; gerçi devrimin sönümlenişi, Troçki'nin 1906 yılında korktuğu türden bir burjuva restorasyonuna değil, büyük oranda bizzat işçi sınıfının içinden çıkıp da vücuda gelmiş bir burjuva zümresinin iktidarına yol açmıştır. Bu iki olay dizisinin birbiriyle derinden ilişkili olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir, zira işçi ve köylüler arasındaki karşıtlıklar, bürokrasinin son derece muktedir bir hakem olarak ortaya çıkmasını kolaylaştırırken 1920'lerin sonunda köylülüğün maruz kaldığı baskı Devlet Siyasi İdaresi'nin (GPU) sahip olduğu korkunç gücün büyümesini hızlandırmıştır. Dolayısıyla, Troçki'nin 1906 yılına ait kehanetleri, işçi-köylü ittifakının zayıflaması ile enternasyonal devrimin kaderi arasındaki elzem bağı kavramış olmakla birlikte, nihai sonucu belirlemede proleter partinin *içerisindeki* siyasi mücadelenin önemini veya görece özerkliğini hemen hemen hiç öngörememiştir.

Sonuçlar ve Olasılıklar çok uzun süre unutulmuş bir kitap olarak kaldı. Görünen o ki Lenin, en azından 1917'ye kadar kitabı okumadı[80] ve kitabın çağdaş Rus Marksizmi üzerindeki etkisi en iyi ihtimalle gelişigüzel oldu. Tüm ileri görüşlü düşünürler gibi Troçki de zamanının çok ötesindeydi ve fikirleri partideki yoldaşlarının kabul etmesi yahut üzerine çalışması için ziyadesiyle alışılmışın dışında ve aykırıydı. Yine de Troçki devrimin düşüşe geçtiği ve gerici istikrarın tesis edildiği o kötü dönemde bile (1907-16) Rusya'nın devrimci geleceğiyle ilgili fikirlerini terk etmedi. Fakat 1906 yenilgisinin ardından ve yoldaşlarının idraksiz bakışları karşısında, Troçki'nin görüşlerini partinin "ortodoks" duruşu doğrultusunda yumuşatma girişiminde bulunduğu bir dönem yaşandı. RSDİP'nin 1907 Londra kongresi öncesi yaptığı bir konuşmada ve yine aynı yıl yayımlanan *Partiyi Savunurken* isimli kitapçıkta, sosyalist devrime

80. *Permanent Revolution*, s. 42.

geçiş sürecine dair süreklilikçi yaklaşımı gündeme getirmeksizin demokratik devrimin zafere ulaşması için işçi hükümetine duyulan ihtiyacı yeniden tasdik etmekle yetindi.[81] Fakat ertesi yıl, hem Menşevikler ve hem de Bolşevikler ile girdiği bir dizi polemik esnasında, kendi sürekli devrim programına çabucak geri döndü. Cheravanin'in 1905 üzerine yazdığı kitabı için kaleme aldığı (*Neue Zeit*'ta 1908 yılında yayımlanan) bir eleştiri yazısında bir kez daha, demokratik devrimin sosyalist devrime dönüşümünün soyut ve biçimsel akıl yürütme ("geometrik" olarak adlandırdığı argümanlar) yoluyla *a priori* olarak dışlanamayacak bir *nesnel olasılık* olduğunu öne sürdü. Rusya'nın toplumsal ve iktisadi koşulları, bir burjuva devrimin zaferini yalnızca devrimci iktidarı ele geçiren proletaryanın olanaklı kıldığı potansiyel bir tarihsel durum ortaya çıkaracaktır: "[D]evrim bu yüzden bir burjuva devrim olmaktan çıkar mı? Evet ya da hayır. Yanıt biçimsel tanımlara değil, olayların daha sonraki gidişatına bağlıdır. Eğer proletarya, kendisi tarafından özgürleştirilen köylülük de dahil burjuva sınıfların oluşturduğu bir koalisyon tarafından alt edilirse, o zaman devrim sınırlı burjuva karakterini yitirmeyecektir. Ama eğer proletarya kendi politik hegemonyasını kurmak için bütün araçları kullanmakta başarılı olursa ve böylece Rus devriminin ulusal sınırlarını kırarsa, bu devrim dünya sosyalist devrimine bir giriş olabilir. Rus devriminin hangi aşamaya ulaşacağı sorusu, hiç kuşkusuz yalnızca koşullara bağlı olarak yanıtlanabilir."[82] Troçki aynı dönemde, editörlüğünü Rosa Luxemburg'un yaptığı bir Polonya dergisinde (*Przeglad Social-demokratyczny*) yayımlanan bir makalesinde Bolşeviklerin kendisinin "sınıfsal çilecilik" olarak adlandırdığı ve iktidarı ele geçiren proletaryanın burjuva demokrasisinin kısıtlarına bağlı olduğu yönündeki görüşlerini eleştirir. *Sonuçlar ve Olasılıklar*'da olduğu gibi, kendi sınıfına

81. *1905*, s. 294. ("Doğrudan proletarya tarafından ve onun aracılığıyla da devrimci köylülük tarafından desteklenen bir hükümet, henüz sosyalist bir diktatörlük anlamana gelmez." Ayrıca bkz. Trotsky, "Zur Verteidigung der Partei" (1907), *Schriften zur revolutionären Organisation*, Hamburg 1970, s. 154.
82. *1905*, s. 289.

ihanet etmeyecek bir işçi hükümetinin işsizliğe karşı verilen mücadele ve grevleri desteklemekten kaçınamayacağını, burjuvaziden gelecek şiddetli direnç karşısında ekonomik kaosu engellemek adına birtakım sosyalist önlemler almak zorunda kalacağını öne sürer.[83]

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve İkinci Enternasyonal'in yarattığı krizle birlikte Troçki süreklilikçi yaklaşımını savunmaya devam eder. Gazetesi *Nashe Slovo*'da yayımladığı bir dizi makalede Rusya'da 1905 yılından bu yana yaşanan değişimlerin Rus devriminin merkezi sınıf dinamikleri üzerine görüşlerini daha da pekiştirdiğini ifade eder: "Mukabele ve iktisadi kriz dönemi Rus sanayisinin daha da 'Avrupalılaşması'na sahne oldu ve (...) bu durum proletarya ve burjuvazinin rejime karşı birlikte mücadele etmesini engelleyen toplumsal karşıtlıkların daha da derinleşmesine yol açtı. Proletaryanın sayıca, sınıf bilinci ve örgütlülük anlamında büyümesi (...) devrimin toplumsal tabanını genişleterek sosyalist emellerini güçlendirdi."[84] Fakat Troçki'nin bu dönemde dile getirdiği görüşler, işçilerin küçük-burjuva entelektüeller ve köylülük ile gerçekleştirebileceği devrimci ittifak olanağını bile dışlayacak denli tek taraflı olma eğilimindedir: "1905 deneyimi bize köylülüğün olası katılımına bel bağlamamamız gerektiğini öğretti (...) işçiler yalnızca yarı-proleter kırsal emekçilere güvenebilirler, köylülere değil. Devrimci hareket, 1905'te olduğundan daha *sınıfsal* ve daha az *milli* bir karakter kazanacak."[85] Bu formülasyon Troçki'nin küresel siyasi eğiliminin tipik bir örneği değilse de, köylülüğe olan müzmin güvensizliğini su yüzüne çıkarır ki 1930 yılında bu konuyla ilgili samimi bir özeleştiri kaleme almıştır.[86] Savaş yılları boyunca

83. "Our Differences" ["Farklılıklarımız"], a.g.e., s. 314-6.
84. "Catastrophe militaire et perspectives politiques", *NasheSlovo* (Eylül, 1915), Trotsky, *La Guerre et l'Internationale*, Paris 1974, s. 166-9.
85. A.g.e., s. 167.
86. "Devrimci yazarlık hayatımın 12 yılı (1905-17) boyunca zaman zaman, mücadele içinde kaçınılmaz olan epizodik koşulların, hatta epizodik polemik abartmalarının, stratejik çizgiye ters düşen bir tarzda öne fırladığı olmuştur. Örneğin, köylülüğün bir bütün olarak toplumsal bir kesim olarak gelecekteki dev-

sürekli devrim fikrine sıkı sıkıya tutunmuş olsa da, kitlesel katliama karşı uluslararası bir muhalefet örgütlemenin zorlukları, Troçki'nin parti organizasyonu üzerine görüşlerinin değişmesine ve Şubat devriminden kısa süre sonra Mayıs 1917'de Bolşevik partiye katılmasına neden olmuştur. Troçki'nin Bolşevikler ile uzlaşması, Lenin'in gelecek devrimin doğasına dair görüşlerinde yaşanan önemli bir kaymayla alakalıdır. Sürekli devrim teorisinin Bolşeviklerin eylem programı haline nasıl geldiğini anlamak için, Lenin'in savaşın patlak vermesiyle sürekliliki bir perspektifi benimseyeceğinin sinyallerini verdiği meşhur Nisan Tezleri arasındaki dönemde gerçekleşen stratejik düşüncesindeki evrime kısaca bakmak gerekiyor.

4 Ağustos 1914'te Alman sosyal demokrasisi, ülkenin savaşa girmesi lehinde oy kullanırken Kautsky Alman proletaryasından vatanlarını savunmalarını istiyordu. Aynı anda "enternasyonal" sosyalizmin diğer bir önemli figürü olan Plekhanov da Rus emekçilerine kendi anavatanları için savaşmalarını salık veriyordu. Proletarya enternasyonalizminin zapt edilemez kalesi addedilen İkinci Enternasyonal yıkılmıştı. Lenin'i "ortodoks" Marksizmi *temellerinden başlayarak* eleştirel bir biçimde yeniden gözden geçirilmesi arayışına iten şey muhtemelen bu olayların yaratmış olduğu travmaydı. Belki de Lenin, İkinci Enternasyonal'in metodolojik Aşil topuğunun diyalektik eksikliği olduğu yönünde birtakım önsezilere de sahipti. Esas neden ne olursa olsun, Eylül 1914'te Hegel'in *Mantık Bilimi* üzerinde çalışmaya başladı ve bu çalışma esnasında daha sonraları *Felsefe Defterleri* olarak anılacak olan yazılarını kaleme aldı. Birtakım notlar, yorumlar ve kısa karalamalardan oluşan bu derleme, Kautsky ve Plehhanov tarafından geliştirilmiş olan metot anlayışına radikal bir biçimde karşı çıkan yeni bir Marksist metot anlayışının taslağı olmaktan daha azını ifade etmiyordu. Lenin'in metodolojik kopuşunun en önemli un-

rimci rolü üzerinde şüpheler izhar ettiğim ve buna bağlı olarak, özellikle emperyalist savaş döneminde, terimi şüpheli gördüğümden gelecekteki Rus devriminin 'ulusal' diye nitelenmesini reddettiğim makaleler bulunabilir." (*Sürekli Devrim*, s. 47-8).

surlarını şu şekilde sıralayabiliriz: (1) Lenin tarafından "aptal", "gelişmemiş" ve "ölü" olarak tanımlanan ve pek çok açıdan Hegel'in "dâhice" idealizminden daha aşağıda konumlandırılan metafizik materyalizmin güçlü bir eleştirisi; (2) gelişmenin kaba evrimci ve diyalektik kavramlaştırmaları arasında yapılan belirgin bir ayrım (yalnızca ikicisi bize "süreklilik içindeki sıçrama ve kesintilerin anahtarını" verebilir); (3) nesnel ve öznel arasındaki "katı ve soyut karşıtlığın" tasfiyesi; (4) yasa kavramının mutlaklaştırılması ve fetişleştirilmesinin eleştirisi; (5) bütünsellik kategorisinin –"gerçekliğin bütün uğraklarının gelişimi"– diyalektik bilginin özü olarak anlamlandırılması; ve son olarak (6) karşıtlıkları metafizik bir biçimde taşlaştırmak yerine birbirlerine dönüşebileceklerini idrak eden bir diyalektik bakış açısı.[87]

Lenin'in ön-diyalektik Marksizmden metodolojik anlamda kopuşu, ona Rusya'daki maddi ve nesnel koşulların sosyalist bir devrim için yeterince "olgun" olmadığını savunan dogmatik *siyasi netice*den kopuşunun da zeminini hazırladı. Bir başka deyişle, *Felsefe Defterleri*, 1917 yılının *Nisan Tezleri* için bir tür felsefi önsöz niteliğindeydi: karşıtların birbirine dönüşmesinden demokratik devrimlerin sosyalist devrimlere dönüşümüne, kaba evrimciliğin eleştirisinden 1917'de "sürekliliğin kesintiye uğraması"na kadar. Fakat bundan da önemlisi, Hegel'in eleştirel okuması, Plekhanov'un felsefi ortokdoksisinin giydirdiği ve bir diğer büyük felsefi metni olan *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de (1909) son derece belirgin olan felsefi deli gömleğinden sıyrılması konusunda Lenin'e çok yardımcı oldu. O yasaklı eşiği geçmesi, Nisan 1917'de Bolşeviklere Rusya'daki proleter ve sosyalist iktidar için bir mücadele yaklaşımı olarak önerdiği "somut durumun somut analizi" görüşünü geliştirmesine olanak sağladı. Lenin'in bu süre zarfında kaleme almış olduğu ve kapitalizmi somut bütünlüğü içerisinde bir dünya

87. *Philosophical Notebooks*, CW, Cilt 38, s. 151, 157-9, 179, 187, 260, 276-7 ve 360. [*Felsefe Defterleri*, Çev. Attila Tokatlı, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1976]. Ayrıca bkz. "From the Great Logic of Hegel to the Finland Station in Petrograd" isimli makalem, *Critique*, Sayı 6 (Bahar 1976).

sistemi olarak konumlandırdığı *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* adlı aslı çalışması da, Lenin'in Rus devrimi meselesine yeni bir bakış açısıyla yaklaşmasını sağladı. Bu çalışma özellikle de, devrimci "olgunluğun" tek bir ülke özelinde değil, uluslararası emperyalist sistem çerçevesi içinde tartışılması gerektiğini savunan "en zayıf halka" teorisinin ortaya çıkışını beraberinde getirdi.

Yine de Lenin'in bu yeni metodolojik kopuşlar ile emperyalizm teorisini devrimci sürece dair bariz bir süreklilikçi kavrayış içerisinde sentezlemesi, ancak Şubat devriminin patlak vermesinden sonra oldu. Petrograd'taki Bolşeviklerin büyük çoğunluğunun yeni devrimi hâlâ burjuva görevlerle sınırlı bir devrim olarak tasavvur ettiği Mart ayında, Lenin sürgünden gönderdiği "Uzaktan Mektuplar"da *sosyalist önlemler*in halihazırdaki günün gerekleri arasında olduğunu öne sürüyordu.[88] Rusya'ya döndüğü 3 Nisan Günü Petrograd Finlandiya Tren İstasyonu'nda işçi, asker ve denizcilerden oluşan büyük bir kitleye yaptığı sıra dışı konuşmasında şu sözleri dile getiriyordu: "Sosyalist devrim için mücadele etmek zorundasınız, sonuna kadar, proletarya tam anlamıyla zafere ulaşıncaya kadar. Yaşasın sosyalist devrim!"[89] Menşevik Sukhanov, bu sözlerin ve Lenin tarafından önerilen merkezi önemdeki "Bütün İktidar Sovyetlere" siyasi sloganının "masmavi bir gökte duyulan bir gök gürültüsü gibi yankılandığı"nı ve "kendisine sadık olan yandaşlarını bile şaşkına çevirip kafalarını karıştırdığı"nı itiraf eder. Kamenev, Bolşeviklerin resmi yayın organı olan *Pravda*'da 8 Nisan günü yayımlanan başyazısında şu görüşleri dile getirir: "Lenin yoldaşın genel planına gelince: Bu plan, burjuva demokratik devrimi tamamlanmış gibi sunduğu ve bu devrimin hemen sosyalist devrime dönüşeceği varsayımına dayandığı ölçüde bize kabul edilir gibi gelmiyor." Sukhanov'a göre Menşevikler, *Pravda*'nın bu tavrını büyük bir

88. "Letters from Afar", CW Cilt 21, s. 34 ["Uzaktan Mektuplar", *Lenin Seçme Eserler* Cilt 6, Çev. Saliha N. Kaya, İnter Yayınları, İstanbul, 1995].

89. Bolşevik Bonch-Bruevitch'in stenografik notları, aktaran G. Golikov, *La revolution d'octobre*, Moskova 1066.

keyifle karşılamışlardı: "Bolşevik Partisi'nin Marksist temelleri sapasağlam ve sarsılmaz olarak ayakta duruyor, parti kitlesi de geçmişin bilimsel sosyalizminin temel ilkelerini savunmak üzere Lenin'e karşı ayaklanıyor gibi görünüyordu. Heyhat! Meğer yanılıyormuşuz!"[90] Gerçekten de Lenin'in yeni tezleri, Bolşevikler kadar Menşeviklerin de ortak akıllarını oluşturan, "geçmişin bilimsel sosyalizmi"nden ve Marksizmin "temel ilkeleri"ne dair Plekhanov ve Kautsky'den ilham almış anlayıştan radikal bir kopuş anlamına geliyordu. Lenin 1923 yılında Sukhanov'un kitabını eleştirmek üzere kaleme aldığı bir yazısında bu kopuşun metodolojik kökenleri üzerinde duruyor ve Suhkanov gibi insanlardan şu şekilde bahsediyordu: "Hepsi kendilerine Marksist diyor, fakat onlar Marksizmde tayin edici olanı, yani onun devrimci diyalektiğini hiç kavramamışlar."[91]

Görüşlerinin sapkın olarak addedilip neredeyse koro halinde lanetlenmesiyle karşı karşıya kalan Lenin, yaptığı önermeleri o an için yumuşatma yoluna gitti: *Nisan Tezleri*, 1871'in komün-devletini Sovyet Cumhuriyeti için bir model olarak gündeme getirmekle birlikte sosyalist devrimden bahsetmiyordu. Marx'ın *Fransa'da Sınıf Savaşımları*'nda yapmış olduğu analizler neticesinde Paris Komünü, geleneksel olarak proletarya diktatörlüğünün bir örneği olarak anlaşılıyordu. Dahası bizatihi Lenin, geçmişte yazmış olduğu İki Taktik'te aşamacı bir akış açısıyla yaklaşarak Komün'ü demokratik ve sosyalist devrimlerin görevlerini birbirine karıştırması nedeniyle eleştirmişti. Dolayısıyla, ortaya atılan bir "komün-devlet" önerisi, son tahlilde, Rusya'da bir proletarya diktatörlüğünün kurulması ve demokratik ve sosyalist görevleri bir araya getiren bir devrim için mücadele vermek anlamına geliyordu. E. H. Carr'ın da belirttiği gibi "Lenin'in ileri sürdüğü bu güçlü önerme, lafı yarıda kesip, açıkça söylemese de sosyalizme geçişi ima ediyordu."[92] Fakat Bolşevikler Lenin'in bu noktayı açık

90. N. Sukhanov, La révolution russe de 1917, Paris 1964, s. 139-43.
91. "Our Revolution", CW Cilt 33, s. 476.
92. *The Bolshevik Revolution*, Cilt 1, Londra 1950, s. 82 [*Bolşevik Devrimi*, Cilt 1, Çev. Orhan Suda, Metis Yayınları, İstanbul,1989].

seçik dile getirmesi için uzun süre beklemek zorunda kalmadılar; Lenin Nisan ayı sona ermeden, geleneksel "proletarya ve köylülüğün devrimci diktatörlüğü" sloganının terk edilmesi için parti içinde mücadele vermeye başlamıştı bile. Lenin'in gözünde, eski formüle yapışıp kalmış bir kişi (örneğin Kamenev), "pratik olarak, proletarya sınıfının savaşımına karşı küçük-burjuvaziye geçer" ve bu kişinin "devrim-öncesi 'Bolşevik' antikalar arşivlerine ("eski-Bolşevikler" arşivlerine de denilebilirdi) kaldırılması gerekir."[93] Daha sonraları *Volna* gazetesinde yayımlanan ve farklı Rus siyasi partilerinin konumlarını soru-cevap şeklinde özetleyen bir dizi makalede, "Bunların [Bolşeviklerin] sosyalizme karşı tutumları nedir?" sorusuna şu cevabı verir: "Sosyalizmden yanadırlar, işçi vekilleri Sovyetlerinin sosyalizmin gerçekleşmesine yönelen olanaklı eylemlere tam zamanında girişmeleri gerekir" cevabını verir.[94]

Geçtiğimiz yarım yüzyıl boyunca birçok Stalinist ve "post-Stalinist" ideolog, Lenin'in 1917 yılındaki kavramlaştırmalarının Troçki'nin sürekli devrim teorisiyle herhangi bir ortak noktası olmadığını ve bunların yalnızca 1905 yılında formüle ettiği stratejinin "değiştirilip geliştirilmiş" bir versiyonundan ibaret olduğunu kanıtlamak için gerçekten çok çaba sarf ettiler. Bu yoğun çabaların mihenk taşı, Şubat 1917'de Geçici Hükümet'in yanı sıra kurulan İşçi ve Asker Vekilleri Sovyeti'nin "işçi ve köylülerin demokratik diktatörlüğü"nün hayata geçmiş hali olduğu yönündeki tez olmuştur.[95] Fakat 1917'de yaşanan olayları 1905'in derli toplu taslaklarına sığdıracak şekilde eğip bükmek mümkün değildir. Her şeyden önce, Lenin Petrograd Sovyeti'nin bir "demokratik diktatörlük" olduğunu düşünmüşse de, bunun "olağanüstü özgün bir

93. "On Tactics", CW Cilt 24, s. 45 ["Birinci Mektup-Güncel Durumun Tahlili", *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, Çev. Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 2006].

94. "Political Parties in Russia and Tasks of the Proletariat", CW Cilt 24, s. 97 [Rusya'da Siyasal Partiler ve Proletaryanın Görevleri", *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*].

95. Karş. Monty Johnstone, "Trotsky-Part One", *Cogito*, Sayı 5, s. 11-12 ile Michail, s. 31-40.

biçimde ve önemli birçok değişiklikle" gerçekleştiği kaydını da düşmüştür. Zira başlarda Menşevikler ile Sosyal-Devrimcilerin baskın olduğu bu kurum, "iktidarı kendi isteğiyle burjuvaziye bırakmış"[96] ve böylelikle kendi tarihsel görevlerini yerine getirme yetisinden mahrum kalmıştır. Bu tarihsel görevlerden en önemlisi de, *toprakların kamulaştırılması* yoluyla tarım meselesinin devrimci bir şekilde çözüme ulaştırılmasıdır. Fakat pek çok farklı Stalinist ve neo-Stalinist tarafından görmezden gelinen çok daha temel bir nokta daha vardır: Lenin İki Taktik'te hâlâ Rus devriminin "Rusya'da kapitalizmin, Asya biçimi ile değil de, Avrupa biçimi ile yayılması ve hızlı bir biçimde gelişmesi için gerekli ortamı yaratacağı"nı[97] düşünmekle birlikte, Mart-Nisan 1917'den itibaren anti-kapitalist ve sosyalist-devrimci önlemlerin aciliyetini vurgulayan bir bakış açısı benimsemeye başlamıştır. 1905 yılında, "Rusya'nın ulaşmış olduğu ekonomik gelişme düzeyi (...) işçi sınıfının hemen ve tamamen kurtuluşunu olanaksızlaştırmaktadır"[98] görüşünü benimsemiş olan Lenin, 1917 yılına gelindiğinde bütünüyle bu "tamamen kurtuluşu" amaçlayan bir strateji geliştirmiştir. Hal böyleyken, *Nisan Tezleri* ile Troçki'nin sürekli devrim kavramlaştırması arasındaki derin benzerlik ve bariz yakınlığı inkâr etmek mümkün müdür?

1917 yılında yaşananlar, Troçki'nin yirmi yıl önceki tahminlerini dramatik bir biçimde doğru çıkarmıştır. İlk olarak, Rus burjuvazisi (ve siyasi müttefikleri olan Menşevikler, ılımlı popülistler vb), demokratik devrimi tamamlamak, özellikle de köylülüğün devrimci özlemlerini tatmin etmek konusunda başarısız olmuştur. Bu nedenle ve ikinci olarak, önemli demokratik görevlerin yerine getirilmesi ancak köylülüğün gerçek özgürleştiricisi olarak ortaya çıkan proletaryanın iktidarı ele geçirmesinden sonra mümkün olmuştur. Lenin'in daha sonra

96. "Letters on Tactics", s. 43-8 ["Birinci Mektup-Güncel Durumun Tahlili", *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*].
97. *Two Tactics*, s. 48 [*Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*, Çev. Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 1992].
98. A.g.e., s. 28.

gözlemlediği üzere, "Bizzat *proleter devrimin* zaferi sayesinde, köylülüğün burjuva demokratik devrimi gerçekten tamamlamasına yardım etmiş olanlar (...) Bolşeviklerdir."[99] Üçüncü olarak, bir kez iktidara gelen işçi sınıfı, kendisini yalnızca demokratik reformlarla sınırlayamamış, sınıf savaşının dinamikleri -Troçki'nin öngördüğü gibi- bariz biçimde sosyalist önlemler almasını zorunlu kılmıştır. Nitekim varlıklı sınıfların başlattığı ekonomik boykot ve üretimin paralize olmasının yarattığı giderek büyüyen tehdit karşısında Sovyetler -Troçki'nin tahmininden çok daha erken- Haziran 1918'de Halk Komiserleri Kurulu'nun endüstrinin temel kollarının kamulaştırılması yönündeki kararıyla birlikte sermayeye el koymuştur.[100] Rus Devrimi böylelikle, Şubat'taki (yarım kalmış) burjuva-demokratik safhadan Ekim'de başlayan proleter-sosyalist evreye doğru *kesintisiz* bir gelişme sürecinden geçmiştir. Köylülüğün desteğini alan Sovyetler, demokratik görevler (tarım devrimi) ile sosyalist görevleri (burjuvazinin mallarına el konulması) bir araya getirerek sosyalizme geçişte "kapitalist olmayan bir yol" açmışlardır. Fakat başında Lenin ve Troçki'nin bulunduğu Bolşevik Parti'nin "dünyayı yerinden oynatan" bu devasa top-

99. CW, Cilt 28, s. 314. Ayrıca bkz. *The Permanent Revolution*, s. 109: "Meselenin esası, burjuva devriminin temelini oluşturan tarım devriminin, burjuvazinin yönetimi altında çözümlenemeyeceği olgusunda yatmaktadır. Proletarya diktatörlüğü, demokratik tarım devriminin tamamlanmasından sonra değil, bunun gerçekleştirilmesi için gerekli bir ön-koşul olarak sahneye çıkmıştır." [*Sürekli Devrim*, Çev. A. Muhittin, Köz Yayınları, İstanbul, 1976].

100. Bkz. Marcel Liebman, *The Russian Revolution*, New York 1970, s. 324: "Aynı dönemde yeni iktidar, bazı devletleştirme tedbirleri almayı kararlaştırdı ama ekonomik faaliyetin tümünü sosyalleştirmek gibi bir isteği açığa vurmadı. Her seferinde şu ya da bu işletmeye uygulanan kararlar söz konusuydu; bunların gerekçeleri de ya sahiplerinin gitmiş veya düşmanca bir tavır takınmış olmaları ya da işletmelerin Devlet için olan büyük önemleriydi. Bununla birlikte Bolşevik hükümet gitgide politikasını değiştirdi. Bu politikanın uygulanabilmesi, endüstri çevrelerinin azıcık olsun işbirliği zihniyeti göstermelerine dayanmaktaydı çünkü. Oysa iç savaşın başlayacağını gösteren belirtiler, henüz yeni rejimle uzlaşma eğiliminde olan birkaç kapitalisti de onun aleyhine çevirmişti. Üstelik yine iç savaş, Rus ekonomisini silah üretimine yöneltmek için bir merkezileşme çabasını çok gerekli kılıyordu." [*Rus İhtilali: Bolşevik Başarısının Kaynakları, Gelişmesi ve Anlamı*, Çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1968].

lumsal hareketin liderliğini üstlenmesi, Lenin'in Nisan 1917 yılında başlattığı, sürekli devrim teorisine benzer radikal bir stratejik tutum değişikliğine gitmesi sayesinde mümkün olmuştur.

İkinci Enternasyonal'in "ortodoks" Marksistleri Ekim Devrimi'ni "tarihin demir yasaları"na bir başkaldırı olduğu gerekçesiyle mahkûm etmekteydi. 1921 yılında *Pravda*'da yayımlanan "Ekim Devrimi'nin Dördüncü Yıldönümü Üzerine" isimli makalesinde Lenin, aşamacı ve süreklilikçi devrim kavramlaştırmaları arasındaki teorik-politik uçurumu büyük bir ustalıkla özetlemişti: " 'İki buçukuncu' Marksizmin Kautsky, Hilferding, Martov, Çernov, Hillquit, Longuet, MacDonald, Turati ve tüm diğer kahramanları, burjuva-demokratik ve proleter sosyalist devrim arasındaki böylesi karşılıklı ilişkiyi anlamak istemiyorlar. Birincisi ikincisine doğru büyür. İkincisi geçerken birincinin sorunlarını çözer. İkincisi birincinin eserini pekiştirir. İkincinin birinciyi ne ölçüde aşacağına, mücadele ve ancak mücadele karar verir."[101] Elbette Menşevikler ve Avrupa sosyal demokrasisi içindeki destekçileri, Bolşevizm eleştirilerini tutarlı bir Marksist argüman üzerinde temellendirmeye çalıştılar: sosyalizmin kuruluşu, yüksek seviyede gelişmiş üretici güçlerin varlığını gerektirmektedir. Fakat Lenin ve Troçki bu önermeyi değil, Menşeviklerin bu önermeden çıkarsadıkları yanlış mantığa itiraz ettiler. Menşevik tarihçi Sukhanov anılarında "toplumun iktisadi geri kalmışlığı, toplumun bu köylü, küçük burjuva yapısıyla sosyalist dönüşümün nasıl bağdaştırılacağı" sorusunu sorar.[102] Lenin, Sukhanov'un kitabı üzerine yazdığı eleştiri yazısında bu soruya şu şekilde cevap verir: "Sosyalizmi kurmak için –diyorsunuz– uygarlık gerekiyor. Çok iyi. Fakat neden önce ülkemizde, uygarlığın çiftlik beyleri ve Rus kapitalistlerini kovmak gibi önkoşullarını yaratıp, daha sonra sosyalizm yürüyüşüne başlayamayalım? Bilinen tarihsel

101. CW, Cilt 33, s. 54 ["Ekim Devrimi'nin Dördüncü Yıldönümü Üzerine", *Lenin Seçme Eserler* Cilt 6, Çev. Saliha N. Kaya, İnter Yayınları, İstanbul,1995].
102. Sukhanov, s. 14.

düzende bu tür değişikliklerin uygunsuz ya da imkânsız olduğunu hangi işe yaramaz kitaptan okudunuz?"[103]

Rus devriminin deneyimi ışığında, Lenin ve Üçüncü Enternasyonal, geri kalmış, az-gelişmiş, sömürge ve yarı-sömürge toplumlar için küresel bir strateji belirlemeye çalıştılar. Lenin burada da savaş öncesi görüşlerini büyük oranda değiştirip revize etmişti. Örneğin 1912 yılında Çin üzerine yazdığı ve Sun Yat-sen ile polemiğe girdiği bir makalede, ilk olarak onun devrimci-demokratik samimiyetini övmeyi ihmal etmeden, savunduğu popülist ideolojiyi ve Çin'in "kapitalist yoldan kaçınma" hayalini şiddetle eleştiriyordu. O yıllarda Lenin, Çin'deki "kapitalist olmayan yol" kavramının "küçük-burjuva gerici 'sosyalizm' teorisi"nin farklı bir versiyonundan başka bir şey olmadığını düşünüyordu ki Rus Marksizmi bununla Narodnizm ismi altında çok uzun yıllar güç bela mücadele etmişti. Dahası, elli yıl içinde Çin'in Şangay gibi "kapitalist servet ve proleter fakirlik ve sefaletin büyük merkezleri" konumunda pek çok kente sahip olacağını öngörüyordu.[104] Bundan sekiz yıl sonra Komünist Enternasyonal İkinci Kongresi'nde Lenin, sömürge dünyasındaki ulusal bağımsızlık hareketleri ihtimalleri üzerine olan görüşlerini radikal bir biçimde yeniden formüle etti. Uzun süren görüşme ve müzakereler neticesinde (1920'lerde Komintern hâlâ, fikir ayrılıklarının ve tartışmaların sağlıklı ve normal addedildiği bir örgüt idi), Lenin ve Hintli komünist M. N. Roy tarafından ortaya konan iki ana stratejik eğilim üzerinde belirli bir fikir birliğine varıldı. Her iki yaklaşım da, "Doğu" ülkelerinde (bu ifadeyle gerçekte sömürge ve yarı-sömürge ulusların tamamı kastedilmekteydi) benimsenmesi gereken temel stratejik amacın, sosyalizme geçişin kapitalist olmayan yollarla sağlanacağı, Sovyet-temelli bir işçi-köylü iktidarı kurulması için mücadele etmek olduğu konusunda hemfikirdi.[105]

103. "Our Revolution", CW Cilt 33, s. 480 ["Devrimimiz Üzerine - N. Zuhanov'un Notları Nedeniyle", *Lenin Seçme Eserler* Cilt 6 , Çev. Saliha N. Kaya, İnter Yayınları, İstanbul, 1995].

104. "Democracy and Narodnism in China", CW Cilt 18, s. 163-9.

105. Lenin, "The Report of the Commission on the National and Colonial Qu-

Fikir ayrılıkları, burjuva milliyetçiliği karşısında benimsenecek *taktikler* meselesinde yaşanmaktaydı. Lenin, "sömürgelerin ve geri ülkelerin burjuva-demokrasisiyle geçici ittifaklar" kurulabileceğini savunurken,[106] Roy, Sultanzade ve diğerleri kurulacak bu tür koalisyonlar konusunda daha çekimser bir tutum sergilemişti.[107] Nihayetinde, sömürgeler ve yarı-sömürge ülkelerdeki burjuva-demokratik reformizm ile bağımsızlık için mücadele eden devrimci halk hareketleri arasında bir ayrım yapılması konusunda anlaşmaya varıldı.[108]

Lenin'in merkezi bir sorun olan köylülükle ilgili fikirleri ise, çelişkili denemese de ziyadesiyle muğlaktır. Bir yandan, kapitalizm öncesi tarımsal yapılara sahip ülkelerde bile *köylü Sovyetleri* kurulması gerektiğini öne sürerken, bir yandan da şu görüşleri ortaya koyar: "Her milliyetçi hareketin ancak burjuva-demokratik bir hareket olabileceğine en küçük kuş-

estions" (26 Temmuz 1920), *Lenin on the National and Colonial Questions*, Pekin 1967, s. 35: "Soru şöyle kondu: Yeni kurtulan ve savaştan sonra içlerinde ilerici bir hareket gözlemlediğimiz geri halklar için ekonominin kapitalist gelişim aşamasının kaçınılmaz olduğu iddiasını doğru olarak kabul edebilir miyiz? Bu soruya 'hayır' yanıtını verdik. Muzaffer devrimci proletarya, bu halklar içinde sistematik propaganda yürütür ve Sovyet hükümetleri ellerindeki araçlarla onların yardımına koşarsa, geri halklar için kapitalist gelişim aşamasının kaçınılmaz olduğunu varsaymak yanlıştır. Bütün sömürgelerde ve geri ülkelerde sadece bağımsız savaşçı kadrolar, parti örgütleri kurmakla, köylü Sovyetleri örgütlemek için propaganda yapmak ve bunları kapitalizm öncesi ilişkilere uydurmaya çalışmakla kalmamalıyız, aynı zamanda Komünist Enternasyonal, en ileri ülkelerin proletaryasının yardımıyla geri ülkelerin kapitalist gelişim aşamasından kaçınarak Sovyet düzenine geçebilecekleri, sonra da belli gelişim aşamalarından geçerek komünizme ulaşabilecekleri tezini ileri sürmeli ve bunu teorik olarak temellendirmelidir." [Komünist Enternasyonal II. Kongresi'nde Ulusal ve Sömürgesel Sorun Komisyonu'nun Raporu", *Seçme Eserler* Cilt 10, Çev. Siheyla Kaya, İsmail Yarkın, İnter Yayınları, İstanbul, 1997].

106. A.g.e., s. 27.

107. Bkz. Hélène Carrère d'Encausse ve Stuart Schram, *Le marxisme et l'Asie*, Paris 1965, s. 44-45, 205-22 [*Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik*, Çev. Sevil Avcıoğlu-Adil Aşçıoğlu, Yön Yayınları, İstanbul, 1996].

108. "Preliminary Draft Theses on the National and Colonial Questions", *Theses, Resolutions and Manifestos of the First FourCongresses of the Third International*, Londra 1980, s. 76-81 ["Ulusal ve Sömürgesel Soruna İlişkin Tezlerin İlk Taslağı", *Seçme Eserler*, Cilt 10, Çev. Siheyla Kaya, İsmail Yarkın, İnter Yayınları, İstanbul, 1997].

ku yoktur; çünkü geri ülkelerde nüfusun esas kütlesini burjuva-kapitalist ilişkilerin temsilcisi olan köylülük oluşturur."[109] Köylülüğe dair –Troçki tarafından da paylaşılan– bu tipik "Avrupacı" kavramlaştırma, kırsal sınıf yapılarının tarihsel özgüllükleri ile sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki ideolojik-kültürel değişkenleri yeterince hesaba katmamaktadır. Özellikle de yaşadığımız yüzyılda dünya genelinde defalarca tekrarlanmış olan, köylülük ve kır yoksullarının Marksist-proleter öncülerin liderliği altında üstlenebilecekleri, sosyalist devrimci güç olarak taşıdıkları potansiyeli büyük oranda göz ardı etmektedir (Troçki üzerine tartışmalarda bu meseleye geri döneceğiz).

Komintern'in Dördüncü Kongresi'nin "Doğu Üzerine Tezler"i (Aralık 1923), İkinci Kongre'de dile getirilen görüşlerin biraz daha geliştirilip tamamlanmış halidir. "Burjuva demokrasisi ile yapılacak geçici anlaşmalar"ın "kabul edilebilir ve zorunlu" olduğu yeniden vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, "[s]ömürge devriminin nesnel görevleri"nin "burjuva demokrasisinin sınırlarını aşaca[ğı]" öne sürülmüştür: "Proleter ve yarı-proleter köylü kitleler mücadelenin içine sürüklendikçe, yani halkın alt sınıflarının toplumsal çıkarları öne çıkmaya başladıkça burjuva ve tarım-burjuvazisinin öğeleri harekete yüz çevirmeye başlayacaklardır. Kongre'nin stratejik yaklaşımı, Doğu'da Sovyetlere benzer iktidarlar kurulması yönündedir; işçi ve köylü konseylerinden oluşacak iktidar sayesinde bu ülkeler kapitalist gelişim aşamaları ve sömürüden kaçınmayı başarabilecektir.[110] Üçüncü Enternasyonal'in temel odağında sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin oluşturduğu Asya bloğu yer almakla birlikte, emperyalist tahakkümün hüküm sürdüğü diğer bölgeler de unutulmamıştır. Kongre'den bu konuyla alakalı belirli bir karar çıkmasa da, başka birtakım belgeler ve

109. Lenin on the National and Colonial Questions, s. 32 [Komünist Enternasyonal II. Kongresi'nde Ulusal ve Sömürgesel Sorun Komisyonu'nun Raporu", *Seçme Eserler* Cilt 10, Çev. Siheyla Kaya, İsmail Yarkın, İnter Yayınları, İstanbul, 1997].

110. Karş. *Theses, Resolutions and Manifestos*, s. 409-18.

Komintern Yürütme Komitesi'nin bazı ifadeleri, Latin Amerika için öngörülen, anti-emperyalist mücadele ile tarımsal kurtuluş ve sosyalist devrimi birleştiren süreklilikçi bir stratejinin taslağı niteliğindedir. Örneğin Ocak 1921 tarihli bir metinde Yürütme Komitesi, Latin Amerika'yı hem ulusal sömürü hem de Amerikan emperyalizmden kurtaracak tek şeyin proletarya ve köylülüğün çıkarlarını temsil eden devrimci bir hareket olduğunu öne sürer. Ayrıca Meksika devrimine dair dikkat çekici analizlerin de yapıldığı metin, proletarya ve köylülük arasında kurulacak *anti-kapitalist* bir ittifakın gerekliliği sonucuna varır.[111] Komintern'in 1921-1923 yılları arasında dile getirdiği bu ve buna benzer görüşlerde, belirli bir "burjuva-demokratik aşama" veya Latin Amerika'daki burjuvazinin devrimci rolüne dair herhangi bir sorunsallaştırmaya rastlanmaz. Hatta işçi ve köylülerin burjuva demokrasisiyle olası ittifakından dahi hiç söz edilmez.

Komintern'in, 1919-1922 yılları arasındaki dört kongreyi kapsayan Leninist dönemindeki "ulusal ve sömürge sorunu"na dair politikalarının detaylı bir analizi, bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Sadece şunu söylemek yeterli olacaktır: Kongreler ve Yönetim Komitesi'nden çıkan belge ve raporların çoğuna hâkim olan genel yaklaşım, sömürge ve yarı-sömürge konumundaki ülkelerde, proletaryanın hegemonyası altında, demokratik, ulusal ve anti-kapitalist (sosyalist) devrimci önlemleri bir araya getiren bir programa sahiptir, söz konusu yaklaşım Sovyet tipi bir işçi-köylü iktidarı için mücadeleyi savunmaktır. Esasında ortaya konan bu strateji, sürekli devrim

111. "Meksika örneği aynı anda hem tipik hem de trajiktir. Tarım işçisi ayaklandı ve bir devrim yaptı. Fakat buna karşılık, elde ettiği zaferin meyvelerinin kapitalistler tarafından çalındığını gördü (...) Yoksul köylülükle işçi sınıfının devrimci birliği zorunludur; proletarya devriminin sermayenin iktidarını devirerek köylülüğü özgürleştirmesi ancak bu şekilde mümkündür. Proletarya devriminin, karşı-devrimci güçler tarafından bastırılmasının önüne de ancak bu şekilde geçilebilir." ('Sur la révolution en Amérique, Appel à la classe ouvrière des deux Amériques', *L'Internationale Communiste*, Sayı 15 Ocak 1921], s. 321-2. Ayrıca bkz. "Auxouvrièrs et paysans de l'Amériquedusud", *La correspondance international*, Sayı 2, [20 Ocak 1923], s. 26-7).

teorisiyle aynı genel eğilimlere sahiptir. Ucu açık bırakılan ve tartışılması gereken soru ise, burjuva-milliyetçi akımlar karşısında benimsenmesi gereken taktiklerin doğasına ilişkindir. "Geçici ittifak" fikri, Komintern yönetiminin tamamı tarafından öyle ya da böyle kabul edilmiş olsa da, bunun her ülkede somut olarak nasıl uygulanacağı meselesi son derece tartışmalıdır.[112]

Peki, Troçki'nin sürekli devrim üzerine görüşleri Ekim Devrimi zaferinin ilk yıllarında nasıl şekillendi? Beklenileceği üzere Troçki, devrimin kendisinin 1905-6 yıllarına ait düşünce ve öngörülerini tamamen doğruladığını düşünüyordu. 1919 yılında *Sonuçlar ve Olasılıklar*'ın yeni baskısı için yazdığı önsözde şu ifadeleri kaleme aldı: "Bir teorinin nihai ölçüsü deneydir. Marksist teoriyi doğru olarak uygulamış olduğumuzun en tartışma götürmez kanıtı, şu anda katıldığımız olayların ve hatta bu olaylara katılış yöntemimizin bile, temel çizgileriyle on beş yıl öncesinden görülmüş olmasıdır."[113] Benzer bir bakış açısını 1922 yılında yazdığı bir diğer önsözde (*1905*'in yeni baskısında) ve yine bir yıl sonra, sürekli devrimin "Leninist olmayan bir teori" olduğu yönündeki ilk dalga eleştirilere cevap verdiği *Yeni Yol*'da yeniden dile getirir: "O yıllardaki fikirlerimin (1904-5), bütün olarak ele alındığında, bugünlerde yazmakta olan birçok Bolşevik ile kıyaslandığında, Leninizmin gerçek özüne çok daha yakın olduğunu düşünmek konusunda ısrarcıyım (...) Sürekli devrim teorisi, doğrudan Leninizmin,

112. Özellikle Çin komünistlerinin 1923 yılında Kuomintang'a katılması, konuyla ilgili tartışmaları beraberinde getirmiştir. "Ben şahsen en başından, yani 1923'ten beri Komünist Parti'nin Kuomintang'a katılmasına kesinlikle karşı oldum. 1926'ya kadar Politbüro'da bu konuyla ilgili yapılan oylamalarda, herkese karşı 'hayır' oyu kullandım." (Max Schachtman'a Mektup, 10 Aralık 1930, Trotsky, *On China*, New York 1976, s. 490). Fakat Troçki, Mart 1927'de Radek'e yazdığı bir mektupta, 1925 yılından önce Çin'in Kuomintang'a bir-iki yıl süreyle katılmasının "belki de kabul edilebilir olduğu"nu düşündüğünü itiraf eder. Dolayısıyla, önceki ifadelerini bu mektupla birlikte değerlendirmek gerekir (A.g.e., s. 122).

113. *Permanent Revolution*, s. 164 ve *1905* s. 8. ("On iki yıllık bir kesintiye rağmen, bu analiz tümüyle doğrulanmıştır.").

bilhassa 1917 Nisan Tezleri'nin ortaya çıkmasını sağladı."[114] Fakat baskıların giderek artması ve sürekli devrime yöneltilen saldırıların "troika"nın (Zinoviev, Kamenev ve Stalin) Troçki'ye karşı yürüttüğü kampanyanın en önemli unsuru haline gelmesiyle birlikte, Troçki daha da savunmacı bir tutum benimsemeye başlar. Örneğin, Kasım 1924 yılında yazılan ve hiç basılmayan *Farklılıklarımız*'da, sürekli devrim formülünün yalnızca "çoktan geride bıraktığımız bir gelişim aşamasını yansıttığını" öne sürer.[115] Daha sonra, Ocak 1925'te Parti'nin Merkez Komitesi'ne yazdığı bir mektupta, "'sürekli devrim'in (...) tamamen geçmişe ait bir formül" olduğunu söyleyecek kadar ileri gider ve şöyle devam eder: "Eğer Ekim'den sonra herhangi bir şekilde, özel nedenlerle, 'sürekli devrim' formülüne başvurduysam, bu yalnızca parti geçmişine, yani geçmişe istinaden olmuştur ve bugünün siyasi görevleriyle hiçbir münasebeti yoktur."[116]

Diğer yandan, Ekim'den sonraki beş yıllık dönemde, Troçki'nin diğer çevre kapitalist ülkeler için devrimin önemine dair görüşlerinden kısaca bahsetmek ilginç olacaktır. Sürekli devrim teorisi, kapitalist gelişmenin geciktiği veya sömürge baskısı altındaki bölgelere ne ölçüde genelleştirilebilir? Sömürge devrimi, 1920'lerin başında Troçki'nin esas ilgi alanlarından biri değildi elbette, çünkü daha ziyade Batı ve Orta Avrupa'daki devrimci solun kaderiyle meşguldü. Buna rağmen, Troçki'nin "Doğu sorunu" üzerine görece seyrek sayılabilecek beyanları, tahakküm atındaki ülkelerin yerli burjuvazilerine karşı olumsuz bir tavır sergilemektedir. Enternasyonal'in Üçüncü Dünya Kongresi'nde (1921) yaptığı bir konuşmada, Rus devrimi deneyimden çıkarılan dersleri, Asya'daki ulusal bağımsızlık mücadelelerine uygulamaya çalışmıştır: "Sömürgelerdeki bağımsızlık mücadelelerinin temelini köylü kitleleri oluşturmaktadır. Fakat köylüler bu mücadelede bir lidere ihti-

114. *Challenge of the Left Opposition*, s. 101-2.
115. Ag.e., s. 299.
116. A.g.e., s. 305.

yaç duyarlar. Bu tür bir liderliği, şimdiye kadar yerli burjuvazi üstlenmiştir. Fakat burjuvazinin yabancı emperyalist tahakküme karşı mücadelesi, tutarlı ve güçlü bir mücadele olamaz. Zira kendisi yabancı sermayeye göbekten bağlıdır. Devrim için gerçek bir zemin oluşturacak tek şey, sayıca ve mücadele kabiliyeti açısından yeterince güçlü olan bir yerli proletaryanın ortaya çıkışıdır. Ülke nüfusuyla kıyaslandığında, Hint proletaryası elbette ki sayıca azdır. Fakat Rusya'daki devrimin gelişimini tam anlamıyla idrak etmiş olanlar, Doğu ülkelerindeki proletaryanın devrimci rolünün, sayısal gücünün çok ötesinde olduğunu hesaba katmak konusunda kesinlikle başarısız olmayacaklardır."[117] Bu paragraf, sürekli devrim teorisinin diğer ulusal bağlamlara uygulanabilirliğine dair son derece açık emareler içermekle birlikte, buradan Troçki'nin henüz 1920'lerin başında sömürge ve bağımlı ülkelerdeki devrim dinamikleriyle ilgili küresel düzeyde, tutarlı ve kesin bir bakış açısı geliştirmiş olduğu sonucunu çıkarmak yanlış olacaktır. Troçki sürekli devrim teorisini, bir dünya devrim teorisi olacak şekilde sistematik bir biçimde genelleştirmeye, ancak 1926-7 Çin Devrimi trajedisi sonrası ve Stalin'in "tek ülkede sosyalizm" doktrinine karşı verdiği mücadelenin tam ortasında başlayacaktır.

117. "Report on the World Economic Crisis and the New Tasks of the Communist International", (23 Haziran 1921), *The First Five Years of the Communist International*, Cilt 1, New York 1972, s. 223 ["Dünya Ekonomik Krizi ve Komünist Enternasyonal'in Yeni Görevleri Üzerine Rapor"].

3
Genel Teorinin Ortaya Çıkışı

Troçki sürekli devrim teorisinin uluslararası uygulamalarını, 1920'lerin sonunda Stalin ile girdiği şiddetli teorik ve siyasi tartışmalar esnasında detaylandırdı. Tartışmalara dair üç ayrı safhadan bahsetmek mümkün: (1) Neo-Menşevik tek ülkede sosyalizm doktrinine karşı verilen mücadele; (2) 1926-7 İkinci Çin Devrimi üzerine yürütülen tartışma; (3) 1928 yılında Troçki'nin *Sürekli Devrim* kitabının yayımlanması.

Tek ülkede sosyalizm tartışmasının karmaşık ve soyut niteliği, tarihçileri çoğunlukla hayrete düşürür. Örneğin Heinz Brahm bu tartışmayı "bir iğnenin ucunda kaç tane meleğin durabileceğiyle ilgili uzayıp giden Ortaçağ tartışmaları kadar

anlamsız" olarak nitelerken; Isaac Deutscher konuyla ilgili yürütülen tüm tartışmaların "tuhaf yersizliği"nden bahseder.[1] Fakat teorinin muğlaklığı ve her iki tarafın da göstermelik bir biçimde Lenin'den mümkün olduğunca çok alıntı yapmaya çalıştığı polemiklerin neredeyse ayinsel karakterinin ardında, esasında dünya emek hareketinin geleceğini belirleyecek mühim siyasi meseleler tartışılmaktadır.

"Tek ülkede sosyalizm", Lenin'in ölümünden bir yıl sonra Stalin tarafından geliştirilmiş özgün bir doktrindir kuşkusuz. Hatta ilk kez telaffuz edildiği tarih bile kesin olarak bellidir. 1924 yılının Mayıs ayı gibi geç bir tarihe kadar, Stalin hâlâ bu konuya dair geleneksel Bolşevik yaklaşımı savunmaktadır (*Leninizmin Temelleri*): "Sosyalizmin nihai zaferi için, sosyalist üretimin örgütlenmesi için, tek ülkenin, özellikle de Rusya gibi bir köylü ülkesinin çabaları yeterli değildir; bunun için birçok ileri ülkenin proleterlerinin çabaları gereklidir."[2] Fakat bundan birkaç ay sonra Aralık 1924'te yazmış olduğu *Ekim Devrimi ve Rus Komünistlerinin Taktiği* isimli kitapçıkta ansızın SSCB'nin "sosyalist iktisadın örgütlenmesi işini ilerletmek için" uygun koşulları taşıdığını ilan edecektir.[3] Bu değişimin nedeni ne olabilir? Stalin *Leninizmin Sorunları Üzerine*'de (Ocak 1926), bu değişimi kendine özgü tarzıyla şu şekilde açıklar: ilk formülasyon Troçkistlerin birtakım iddialarına karşılık ortaya kondu ve "[b]u ölçüde -ama yalnızca bu ölçüde- bu formülasyon o zaman (Nisan 1924) yeterliydi ve *hiç kuşkusuz belli bir yarar sağladı.*"[4] Fakat sonraları, yeni sorular ortaya çıkmaya

1. H. Brahm, *Trotskijs Kampf um die Nachfolge Lenins, die ideologische Auseinandersetzung, 1923-26*, Köln 1964, s. 211; I. Deutscher, *Stalin*, Londra 1949, s. 288 [*Stalin: Bir Devrimcinin Hayatı*, Çev. Selahattin Hilav, Sosyal Yayınları, Ankara, 1990]. Bizzat Troçki'ye göre, bu tartışma ilk olarak akademik veya skolastik bir tartışma olarak ortaya çıkmıştır. Bkz. "Socialism in One Country", *The Revolution Betrayed*, New York 1965, s. 292 ["Tek Ülkede Sosyalizm", *İhanete Uğrayan Devrim*, Çev. Kolektif Çeviri, Alef Yayınları, İsntabul, 2006].

2. Stalin, *On the Opposition* (1921-7), Pekin 1975, s.156 [*Leninizmin Sorunları*, Çev. İsmail Yarkın, Süheyla Kaya, Saliha N. Kaya, İnter Yayınları, İstanbul, 1997].

3. A.g.e., s. 318.

4. A.g.e.

başladıkça bu formülün "apaçık yetersiz olduğu ve *bu nedenle doğru olmadığı* görüldü." Bu açıklama, Stalin'in yazılarında kurduğu teorik çatının neredeyse bütünüyle oportünist olan doğasına dair son derece çarpıcı bir örnektir: doğru veya yanlış gerçeklerle olan ilişkisi bağlamında değil, yürütülen tartışmalar için "yeterli" veya "yararlı" olup olmadığına göre değişen bir araçsallıkla tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bir teorinin "yanlış" addedilmesi, nesnel durumun değişmesi veya daha iyi idrak edilmesine değil, ideolojik mücadelenin gerekliliklerinin değişmesine bağlıdır.

Troçki'ye karşı bir silah olarak doğrultulan tek ülkede sosyalizm doktrinin ortaya çıkışı, yeni gelişen bürokratik tabakanın kendiliğinden milliyetçi ideolojisiyle kurduğu doğrudan yakınlığa da çok şey borçludur. Stalin 1926 yılında teoriye dair çok daha ikna edici bir varoluş nedeni ortaya koyar: "Eğer (ülkemiz) ekonomimizin kapitalist unsurları üzerinde zafer kazanma, sosyalist inşanın zaferini kazanma yeteneğinde değilse, kuşkusuz şimdi olduğu gibi, tüm ülkelerin işçileri için muazzam bir çekim merkezi olarak kalabilir mi? Kalamayacağını sanıyorum. Ama bundan, sosyalist inşanın zaferine inançsızlığın, bu inançsızlığı yaymanın, dünya devriminin üssü olarak ülkemizin saygınlığının sarsılmasına yol açtığı sonucu çıkmaz mı?"[5] Daha sonra da göreceğimiz üzere, doktrinin dünyadaki uygulamalarının üstleneceği asıl siyasi rol, SSCB'nin saygınlığını ve dünya komünist hareketi içerisindeki "merkezi konumunu" ve hegemonyasını güvence altına almak olacaktı. Başka bir deyişle Stalin ve yönetici bürokratik tabaka, uluslararası sınıf mücadelesinin SSCB'de "sosyalizmin kurulması"nın gerekliliklerine tabi kılınmasını meşrulaştırmak için tek ülkede sosyalizm ideolojisine ihtiyaç duymuştu. Stalin'in de açıkça belirttiği gibi doktrin "yeterliydi ve hiç kuşkusuz belli bir yarar sağladı."

Tek ülkede sosyalizm tartışmasının müphemliğe meyli, iki farklı soru setinin sıklıkla bir arada ele alınmasından kaynaklanır. Sorulardan ilki, yalıtılmış bir işçi devletinin uzun bir ta-

5. A.g.e., s. 330.

rihsel süreç boyunca ayakta kalması olasılığı, ikicisi ise tek bir ülkede bütünüyle sosyalist bir toplumun inşası ihtimalidir. İşçi devletinin ayakta kalması meselesine dair Troçki'nin görüşlerinden daha evvel bahsettik. Troçki 1906 yılında, Avrupa'da zaferle sonuçlanmış bir devrim tarafından desteklenmediği sürece, Rusya'da işçi sınıfının iktidarda kalmak gibi bir umudu olamayacağını öne sürüyordu. Bu fikri, kimi zaman emperyalist bir askeri müdahale kimi zamansa SSCB'nin ekonomik çöküşü gibi tehlikeleri vurgulayarak 1920'lerde de savunmaya devam etmiştir.[6] Dahası Lenin, Troçki'nin bu konuya dair görüşlerini şüpheye yer bırakmayacak şekilde paylaşmaktadır; dolayısıyla Stalin'in sonraları ikisi arasında bir karşıtlık kurma girişimleri beyhude bir çabadan ibarettir.[7] Fakat yıllar geçtiği ve herhangi bir askeri müdahale veya ekonomik çöküş meydana gelmediği halde, Troçki Rusya için bir "nefes molası" veya "tarihsiz bir moratoryum"dan bahsetmeye devam eder.[8] Nihayet 1930'lara gelindiğinde olaylarının seyrinin bu mutlak tehlike ile doğrudan çeliştiği bariz bir biçimde ortaya çıkar. Troçki, *İhanete Uğrayan Devrim*'de (1936) şu satırları yazar: "Gene de Sovyetler Birliği'nin yalıtılmışlığı korkulabilecek tehlikeli sonuçlara hemen varmadı (...) Eleştirel iyimserliğin umut edebileceğinden daha uzun süreli oldu 'ateşkes.' Bu arada bürokrasi belası, yalıtılmışlığın en uğursuz ürünü oldu."[9] Fakat bir yandan da 1906'daki tavrının orta vadede doğru olduğunu savunmaya devam eder: "*Gelişmiş ülkelerdeki proletarya*

6. Karş. *Permanent Revolution*, s. 142-3; ve *The Third International After Lenin*, New York, 1936, s. 64-5. [*Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal: Komintern Program Taslağının Eleştirisi*, Çev. Ufuk Demirsoy, Tarih Bilinci Yayınları: İstanbul, 2000].

7. Lenin'in konuyla ilgili kaleme aldığı sayısız örnekten yalnızca birine bakacak olursak: "[E]ğer sosyalist dünya devrimi, dünya Bolşevizmi zafer kazanmazsa, İngiliz-Fransız ve Amerikan emperyalizmi *Rusya'nın bağımsızlık ve özgürlüğünü kaçınılmaz olarak yok edecektir.*" ("The Valuable Admissions of Pitirim Sorokin" [Kasım 1918], CW Cilt 28, s. 188) ["Pitirim Sorokin'in Değerli İtirafları", *Seçme Eserler* Cilt 8, Çev. Süheyla Kaya, İsmail Yarkın, İnter Yayınları, İstanbul, 1996].

8. *Permanent Revolution*, s. 143.

9. *Revolution Betrayed*, s. 300.

öyle ya da böyle zafere ulaşmadıkça, Rusya'daki işçi hükümeti ayakta kalamaz. Kendi haline bırakıldığında, Sovyet rejimi ya yıkılacak ya da yozlaşacaktır. Daha kesin ifade etmek gerekirse önce yozlaşacak daha sonra yıkılacaktır. 1905 yılından itibaren bu konu ile ilgili birçok yazı kaleme aldım."[10] Esasında o yıllarda (1937) Rusya'daki işçi hükümeti çoktan yozlaşmıştı ve bürokrasi proletaryayı siyasi anlamda ele geçirmişti.[11] Yani Troçki bir anlamda başından beri haklıydı: Dünyanın geri kalanından tecrit edilmiş olan SSCB'nde işçiler iktidarı elinde tutamazlardı. Fakat iktidarı işçilerin elinden söküp alan; 1936-38 tasfiyeleriyle de eski kafalı Bolşevikleri fiziksel olarak ortadan kaldıran şey burjuvazi veya emperyalizm değil, bürokrasi oldu. Bu açıdan bakıldığında ise Troçki haksızdı, zira rejimin yozlaşması ile "yıkılması" –yani kapitalizmin yeniden inşası– aynı anlama gelmiyordu.

Tek ülkede sosyalizm tartışmasına ilişkin olarak çoğunlukla ilkiyle karıştırılan diğer sorun ise tek bir ulusun, özellikle de SSCB içinde "bütünüyle sosyalist bir toplum" inşa etme ihtimali meselesidir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu soru üzerine tartışmalar Lenin'in yazılarının müridane tefsirleri etrafında dönmektedir. İşin öğretisel detaylarının derinine inmeden, basitçe belirtilmesi gereken şey, Lenin'in bu soruya temas eden metinlerinin çok büyük bir kısmının bu tür bir ihtimali reddettiğidir.[12] Gerçekten de, Stalin'in kendi duruşunu temellen-

10. *Stalinism and Bolshevism*, Londra 1956, s. 9.

11. Troçki ilk başlarda bu ele geçirme durumunun tüm boyutlarını teslim etme konusunda gönülsüzdü ve 1936 yılı boyunca SSCB'yi "proletarya diktatörlüğünün yozlaşmış bir formu" olarak düşünmeye devam etti. Ancak Moskova Mahkemeleri'nin ardından bu kavramı bir kenara bıraktı. Ölümüne dek Sovyetler Birliği'nin temelde devlet güdümlü ekonomisinden kaynaklanır biçimde bir "işçi devleti" olduğunu savunsa da, siyasi rejimi artık "bürokrasi diktatörlüğü" olarak nitelendiriyor ve devlet aygıtının "işçi sınıfının silahından bürokratik şiddetin işçi sınıfına doğrulttuğu silaha dönüştüğü"nden bahsediyordu. (Bkz. *The Transitional Programme* [1938], Londra, s. 43) ["SSCB ve Geçiş Çağının Sorunları", *Bildirgeler*, Çev. Erdal Tan, Masis Kürkçügil, Yazın Yayınları, İstanbul, 2003].

12. Örneğin, 1918 Sovyetler Kongresi'nde yaptığı meşhur konuşmasına bakalım: "Tek bir ülkede sosyalist devrimin tam zaferi düşünülemez bile; bunun için

dirmek için bulabildiği tek metinsel dayanak, Lenin'in 1923 yılında kaleme aldığı ve SSCB'nin sosyalist bir toplumun inşası için "gerekli ve yeterli koşulların tamamına" sahip olduğunu öne sürdüğü "Dayanışma Üzerine" isimli makalesinde geçen kısa bir paragraftır. Buna karşılık Troçki, Lenin'in burada kastettiği şeyin sosyalizmin gerçekleşmesinin maddi değil, yalnızca *siyasi* koşulları olduğunu öne sürer.[13] Her halükârda, alıntılar üzerine dönen bu ziyadesiyle yavan tartışma, meselenin özünü oluşturmaktan çok uzaktır.

Troçki'nin konuyla ilgili en ciddi argümanı, sosyalizmin tanımı gereği iktisaden kapitalizmden daha üstün bir sistem olduğu ve bu nedenle kapitalist sitemdeki üretici güçlerin gelişiminin halihazırda ulaştığı uluslararası düzeyden daha geride olamayacağı yönündeki varsayım üzerinde temellenir: "Kapitalist toplumun üretici güçlerinin gelişimi çoktan beri ulusal sınırların dışına taşmış durumdadır (...) Üretim tekniği açısından sosyalist toplum kapitalizmden daha yüksek bir düzeyi temsil etmelidir. Ulusal olarak tecrit edilmiş sosyalist bir toplum kurmayı amaçlamak, geçmişteki tüm başarılara rağmen, üretici güçleri kapitalizme göre dahi geriye itmek olur."[14] Bu açıdan bakıldığında Rusya'nın iktisadi geriliği (köylü tarımının hâkimiyeti, düşük üretim seviyesi vb) belirleyici bir unsur değildir, zira Troçki'ye göre İngiltere'de bile dünyadan soyutlanmış bir "ulusal sosyalist" ekonomi kurmak mümkün değildir.[15] Önemli olan şey, devrimin daha gelişmiş diğer ülkelere

---

en azından birçok ileri ülkenin en etkin işbirliği zorunludur ki Rusya bu ülkeler arasında sayılamaz." ("Speech on the International Situation" (8 Kasım 1918), CW Vilt 28, s. 151)

13. *Third International After Lenin*, s. 31-4 [*Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal*].

14. *Permanent Revolution*, s. 22. Ayrıca bkz. *Third International After Lenin*, s. 52-3: "Bununla birlikte sosyalizm kapitalizmden sadece en yüksek seviyedeki üretici güçleri devralmamalı, onları derhal ileriye taşımalı, daha yüksek bir seviyeye yükseltmeli ve onlara kapitalizm altında görülmedik bir gelişim kazandırmalıdır. Soru şudur: O halde sosyalizm, kapitalizm altında ulusal devlet sınırlarını şiddetle yıkmaya çalışan üretici güçleri nasıl bu sınırlara sıkıştırabilir?"

15. "Kuşkusuz son derece gelişmiş bir kapitalist ülke olarak [İngiltere'nin], kesinlikle bu yüzden bizzat kendi adasının sınırları içinde başarılı sosyalist inşa

yayılmasıdır. Bu noktada, SSCB içinde "sosyalist ekonomi ile sosyalist olmayan devlet" arasında bir çelişki olduğu yönündeki inancı Troçki'ye atfeden yazarların, onun tezini tamamıyla yanlış anladıklarını söylemeye bile gerek yok. SSCB'nin planlı devlet ekonomisinin, Ekim Devrimi'nin ne pahasına olursa olsun muhafaza edilmesi gereken kazanımlarından biri olduğunu düşünen Troçki, bunu kesinlikle sosyalizmle ilişkilendirmemiştir.[16]

Buna karşılık, "tek ülkede sosyalizm"in partizanları olarak Stalin ve Bukharin, sosyalizmi mülkiyetin toplumsal biçimleriyle eşanlamlı olarak tanımlamaktadır. Bukharin Rusya'daki "geri sosyalizm"den bahsederken, terimi ulusal devlet ekonomisi ve kooperatiflerin özel sermaye üzerindeki hâkimiyeti anlamında kullanır.[17] Elbette herkesin "sosyalizm"i istediği gibi tanımlamaya hakkı var. Fakat Marx ve Engels'e göre "geri sosyalizm"in kavramlar arası bir çatışma yaratacağı da aşikâr, zira onlar için sosyalizm kesin bir biçimde, nihai olarak sınırlı ve kapitalist üretim ilişkileri içerisinde hapsolmuş üretici güçlerin daha üst bir düzeye ulaşması anlamına gelmektedir. Dahası onlara göre böylesi bir sosyalist ekonomi, basitçe üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine asla indirgenemez. Marx *Gotha Programının Eleştirisi*'nde sosyalist toplumun *ilk aşamasın*da, meta üretimi, para ve değer kanununun ortadan kalkacağını açıkça dile getirir.[18]

Sosyalizmin anlamı üzerine bu tartışma, nihayetinde çok daha geniş bir mücadeleyi içinde barındırır. "Tek ülkede sosyalizm" tartışmalarının somut ve siyasi iddiası, nihaye-

---

için şansı yoktur. İngiltere, eğer kuşatılırsa, birkaç ay zarfında kolayca boğulur." (*Third International After Lenin*, s. 57-58.)

16. Büyük düşünürlerden biri olan Claudín bile, "üretim sistemi sosyalist iken siyasi üst-yapı değildir" tezini Troçkizme atfederek aynı hayata düşmüştür. (Fernando Claudín, *Eurocommunism and Socialism*, Londra 1978, s. 61.)

17. Bukharin, *Le socialisme dans un seul pays*, Paris 1974, s. 185-6.

18. Marx ve Engels, *Selected Works*, Moskova 1968, s. 320-1 [Marx, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Çev. Barışta Erdost, Sol Yay. 2002]. Ayrıca bkz. Engels, *Anti-Dühring*, Moskova 1959, s. 386-9 [Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 2003].

tinde uluslararası sınıf mücadelesinin "sosyalizmin SSCB'de inşası"na tabi kılınıp kılınmayacağı meselesidir. Bir başka deyişle Stalin'in doktrini, enternasyonal komünist hareketin SSCB'nin -bürokratik liderleri tarafından uygun görülen- iktisadi, siyasi, diplomatik ve askeri ihtiyaçlarına boyun eğmesinin ideolojik olarak ussallaştırılmasıdır ki Stalin'in kendini kandırma alışkanlığından azade değildir. Troçki altta yatan bu imayı net olarak algılamış ve 1920'lerin sonlarında kaleme aldığı eleştirel yazılarının merkezi teması yapmıştır: "Yeni teori sosyalizmin bir ulusal devlet temelinde kurulabileceğini ilân ediyor, *yeter ki bir dış müdahale olmasın.* Buradan kalkarak, müdahaleyi önlemek amacıyla yabancı burjuvaziye karşı işbirlikçi bir politika (...) izlenebilir ve izlenmelidir; çünkü bu sosyalizmin inşasını güvenceye alacak, bir başka deyişle, temel tarihsel sorunu çözecektir. Bu yüzden Komintern partilerinin görevi, tali bir nitelik kazanmaktadır; artık misyonları iktidarın ele geçirilmesi için mücadele etmek değil, SSCB'yi müdahaleden korumaktır. Elbette bu yalnızca bir öznel niyet sorunu değil, politik düşüncenin nesnel mantığı sorunudur."[19]

Lenin ve diğer Sovyet liderleri, 1920'lerin başında Doğu'daki anti-emperyalist hareketlere coşkun bir ilgi göstermiş olsalar da, Ekim 1917'den (ve 1919-23 Macar ve Alman yenilgilerinden) sonra gelen büyük devrimci çalkantıların Asya'da yaşanmış olması Bolşevik ve Komintern liderleri için büyük bir sürpriz olmuştur. 1925 yılında Kanton-Hong Kong İşçilerinin (komünist liderlik altında sürdürülen ve işçi milisleri tarafından desteklenen) beş ay sürdürdüğü genel grev, yükselen dalganın ilk dramatik işaretiydi. Chiang Kai-shek liderliğindeki Kuomintang ordusunun 1926 yılındaki "Kuzey Seferi"ni büyük köylü ayaklanmaları, işçi grevleri ve savaş ağalarının kontrolündeki bölgelerde yaşanan halk ayaklanmaları takip etti; büyük bir devrimci dalganın yayılmaya başladığı aşikârdı.

Başlangıçta, Çin'in hâlâ ziyadesiyle geri bir ülke olduğu ve Çin proletaryasının da Ekim Devrimi gibi bir mizanseni yeni-

19. *The Third International After Lenin*, s. 61.

den sahneye koymak için ziyadesiyle küçük olduğu yönünde Sovyet önderliği arasında bir fikir birliği varmış gibi görünüyordu. Daha sonra göreceğimiz üzere ilk başlarda Troçki bile geri adım atarak, Lenin'in 1905 stratejisine benzer (işçi ve köylülerin demokratik diktatörlüğü) bir tavır benimsemişti. Fakat Stalin ve Bukharin, Dan ve Martynov'un 1905 yılındaki pozisyonlarıyla aynı olmasa da ona son derece benzer, neo-Menşevik bir tutuma çabucak geri döndüler. Nitekim 1925-28 İkinci Çin Devrimi, Stalin'in Martynov gibi destekçilerin de yardımıyla geliştirdiği ikinci büyük ideolojik önermesi için bir katalizör görevi gördü: aşamalı devrim ve dört sınıf bloğu doktrini. Bu yeni kavramlar, Komintern'in tüm geri kalmış, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde benimsediği stratejik çizgiyi de kaçınılmaz olarak belirledi. Bu kavramlar Batı-dışı komünist partilerin görüşlerinde o kadar güçlü bir şekilde kök saldı ki, Stalin'in 1943'te Komintern'i dağıtmasından sonra bile, pratikte bu kavramlardan ayrılmış olan Mao ve Ho gibi komünistler tarafından bile teoride kabul görmeye devam etti. Nitekim stratejik çizginin geçirdiği bu dönüşüm, Asya komünizm tarihini anlamak için son derece önemlidir.

Birbiriyle bağlantılı aşamacılık ve dört sınıf bloğu doktrinlerini detaylı bir biçimde tartışan (doğrudan Stalin ve Bukharin'den ilham almış) ilk belge olan Çin'deki Durum Üzerine Tez, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi (KEYK) Yedinci Plenumu tarafından Aralık 1926'da onaylandı. Bu belgede "şu an bulunduğu aşamada Çin Devrimi'nin tarihsel olarak burjuva-demokratik karakterde bir devrim olduğu" ve bu nedenle, "hakları için mücadele eden proletarya ve onunla ittifak halinde olan köylüler, kentli küçük-burjuvazi ve kapitalist burjuvazinin bazı kesimlerinden oluşan güçler birliğinin siyasi temsiliyetini Kuomintang ve Kanton hükümetinde bulduğu" vurgulanıyordu.[20] Komintern'in İkinci (1920) ve Dördüncü (1922) Kongreleri, burjuva güçlerle yapılacak "geçici

20. "Thèses sur la situation en Chine", Pierre Broué, *La question chinoise dans l'Internationale Communiste*, Paris 1976, s. 69, 71.

ittifaklar"ı kabul etmiş olsa da, bu güçlerle koalisyon hükümetini de içeren bir *stratejik blok* oluşturma ve ayrı bir burjuva-demokratik aşama fikri büyük bir yenilikti. Stalin'in 30 Kasım 1926'da KEYK Yedinci Plenumu'nda yaptığı konuşma göz önüne alındığında, yapılan değişikliğin boyutu daha da çarpıcı bir hal alır. Lenin 1920 yılındaki İkinci Kongre'de, Komintern'in sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde *köylü Sovyetleri* kurulmasının önceliği üzerinde durduğunu vurgularken, Stalin Çin'in kırsal kesimlerine bu stratejinin uygulanması fikrine karşı çıkıyor ve "şu an için Sovyetlerden bahsetmenin çok ileri gitmek olacağını" söylüyordu. Dahası, anti-emperyalist halk hareketleri üzerindeki her tür burjuva etkisine karşı mücadele etmenin önemi konusunda Komintern'in ilk başlarda yapmış olduğu vurguya karşın Stalin, Çin gençlerinin (öğrenciler, işçi sınıfı ve köylüler) "Kuomintang'ın ideolojik ve politik etkisi altına sokulması" gerektiği üzerinde özellikle duruyordu.[21]

Stalin'in zamanla değişen yönelimi Ekim Devrimi'nin Bolşevik stratejisinin Çin'deki mücadeleyle doğrudan bir ilişkisi olmadığını açıkça göstermekteydi. Gerçekten de 1905'in "eski Bolşevik" çizgisi ("proletarya ve köylülüğün devrimci diktatörlüğü") bile, liberal burjuvaziyle kurulacak herhangi bir stratejik ittifak veya anlaşmayı uzlaşmaz bir biçimde reddettiği için, artık uygun bir teamül olarak değerlendirilmiyordu. Geleneksel Bolşevik kavramlarının reddi ilk kez, Rus Komünist Partisi'ne 1923 yılında katılan ve hemen ardından Stalin'in Komintern'in Çin Devrimi üzerine görüşlerini dile getirmek üzere baş sözcü olarak tayin ettiği, eski Menşevik lider A. S. Martynov tara-

21. "Prospects of Revolution in China", Stalin, *On the Opposition*, s. 509, 515. ["Çin Devrimi'nin Perspektifleri Üzerine, *Eserler* Cilt 8, Çev. Saliha N. Kaya, İsmail Yarkın, İnter Yayınları, İstanbul, 1991]. Stalin bu konuyla ilgili görüşlerini aslında ilk kez "işçi sınıfının emperyalizme karşı devrimci burjuvaziyle ittifakını hafife almak"tan kaynaklanan "sapma"yı net bir dille eleştirdiği Mayıs 1925 tarihli bir konuşmasında dile getirmiş, Sovyet iktidarı sloganını benimsemiş olan Asya komünist partilerini yoldan sapmakla suçlamıştır. ("Des tâches politiques de l'Université des Peuples de l'Orient", Stalin, *Le Marxisme et la question nationale et coloniale*, Paris 1937, s. 252-3 ["Doğu Halkları Üniversite'nin Siyasi Görevleri Üzerine, *Eserler* Cilt 7, Çev. İsmail Yarkın, İnter Yayınları, İstanbul, 1991].

fından Şubat 1927'de açıkça ortaya kondu. Martynov'a göre, "Çin Komünist Partisi, ulusal hükümet ve devrim ordusunun liderliğine karşı olan tutumunda, kendisini Bolşeviklerin 1905 yılında Rus liberal burjuvazisine karşı uyguladığı taktikleri aynen kopya etmekle sınırlı tutamazdı." Mücadelenin resmi hedefi hâlâ "proletarya ve köylülüğün demokratik diktatörlüğü" olsa da, bu diktatörlüğe giden yol Bolşeviklerin 1905'te izlediği yolla aynı değildi. Öyle ki bu hedefe ancak ulusal hükümet [Kuomintang] tarafından üstlenilen devrimci görevlere ve onun burjuvazi komutasındaki devrim ordusuna karşı çıkan değil, bilakis onu bütünüyle destekleyen Çinli komünistler tarafından ulaşılabilirdi.[22]

1927 yılında, tam da Çin'in dört bir yanında köylüler ve işçiler toprak sahipleri ve kapitalistlere karşı ayaklandığı esnada, Kuomintang'ın desteklenmesi politikası ne anlama geliyordu? Martynov, bu konuda benimsemiş olduğu tutumla alakalı her türlü kuşkuyu ortadan kaldırmak amacıyla şu satırları kaleme aldı: "Şu anda işçi grevleri ve kendiliğinden köylü hareketleri aracılığıyla yürütülen şey esasında hükümet yasaları ve tahkim komisyonları tarafından yürütülmelidir."[23]

Stalin'in aşamalı devrim doktrini ile Menşevizmi basitçe aynı kefeye koymak elbette hem yanlış hem de tarih dışı bir tutum olacaktır. Yine de, Stalin'in Bolşevik geleneğini canlandırmak yönündeki törensel çabalarına rağmen, stratejik görüşleri arasındaki benzerlik de inkâr edilmez. Dolayısıyla da, yirmi yıl önce Menşevik aşamacılığı hararetle savunan Martynov ile

22. Martynov, "Le rôle du PC chinois" (1927), Broué, s. 116-7. Martynov, Lenin'in *Ne Yapmalı?* kitabında sert biçimde eleştirdiği, Rus Sosyal Demokrasisi'nin "iktisadiyatçı" olarak adlandırılan kanadının liderlerinden ve ayrıca 1905 yılında yayınlanan ve burjuvaziyle kurulacak ittifakı savunduğu için yine Lenin'in sert tenkitlerine maruz kalan İki Devrim isimli Menşevik kitapçığın yazarlarından biridir. Bu cihetle Martynov, Rusya'daki burjuva-demokratik aşamadan bahseden Menşevik doktrinin en tutarlı savunucularından biri olarak değerlendirilebilir. Komünist Parti'ye Yeni Ekonomi Politikası'nın (NEP) yürürlüğe konmasından sonra katılmış ve katılır katılmaz da Troçki ve Sol Muhalafet'e karşı yürütülen polemiklerin içerisinde olmuştur.

23. A.g.e., s. 118.

Komintern politikalarının resmi sözcüsü olan Martynov'un aynı kişi olması ve sürgüne gönderilmiş Menşevik lider Dan tarafından uzaktan da olsa can-ı gönülden desteklenmesi tesadüf değildir. Sürgündeki Menşevikler'in çıkardığı ve İsviçre'de yayımlanan bir bültende Dan şu yorumları yapar: "10 Nisanda Martynov, *Pravda*'da, 'sol' Muhalefetçi Radek'e, 'dört sınıf bloğu'nun muhafaza edilmesinin zorunluluğunu, işçilerin büyük burjuvaziyle yan yana oturdukları koalisyon hükümetini yıkmakta acele etmemeyi, vaktinden önce ona 'sosyalist görevler'i empoze etmemeyi içeren resmi tutumun doğruluğunu en etkili ve –Sosyal Demokrasiye mecburi küfürlere rağmen– tam bir 'Menşevik bağlamda' göstermiştir."[24]

21 Mart 1927'de Şangay'daki komünist işçiler yönetime el koydular ve şehrin kapılarını Chiang Kai-shek'in "Kuzey Seferi" için açtılar. Chiang ile gerici savaş ağaları arasında, komünistlere karşı bir ittifak kurulacağına dair ısrarcı söylentiler söz konusuydu. Fakat Komünist Enternasyonal'in 30 Mart'ta yayımlanan resmi bülteninde şu açıklama yer aldı: "Kuomintang'da herhangi bir parçalanma ve Şangay proletaryası ile devrimci askerler arasında herhangi bir husumet şu anda kesinlikle söz konusu değildir (...) Buna inanılmasını bekleyen emperyalistlerin aksine, Chiang Kai-shek gibi bir devrimci özgürleşme hareketiyle mücadele etmek adına karşı-devrimci Chang Tso-lin ile ittifak kurmayacaktır."[25] Komintern'in devrimin dışarıdan bitirilmesine yönelik bir propaganda manevrasından mı ibarettir bu, yoksa Komintern önderliği buna gerçekten inanmış mıdır? Stalin 5 Nisan'da ünlü Sütunlu Salon'da gerçekleştirilen memurlar toplantısında şu sözleri dile getirir: "Çoğunluğu elimizde bulundurduğumuz ve sözümüzün dinlendiği bir zamanda, neden Sağı [Kuomintang'ın sağ kanadını] defede-

24. *Sotsialisticheskiy Vestnik*, 23 Nisan 1927, s. 4, aktaran Trotsky, "The Chinese Revolution and the Theses of Comrade Stalin" (7 Mayıs 1927), *Leon Trotsky on China*, New York 1976, s. 165 ["Çin Devrimi ve Yoldaş Stalin'in Tezleri", *Çin Üzerine*, Çev. Ömer Gemici, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2000].

25. *Inprekorr*, 30 Mart 1927, aktaran Harold Isaacs, *The Tragedy of the Chinese Revolution*, Stanford 1961, s. 160 (vurgular bana aittir).

lim? (...) Sağ artık işimize yaramamaya başladığında elbette defedeceğiz. İçerisinde hâlâ orduyu yönlendiren, orduyu emperyalistlerin karşısına süren yetenekli insanlar var. Chiang Kai-shek devrime pek sıcak bakmıyor olabilir, ama orduya liderlik ediyor ve *orduyu emperyalistlerin karşısına sürmekten başka çaresi de yok.*"[26] O dönemde Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri olan Chen Tu-hsiu konuyla ilgili ifadesinde, Komintern'in kendisine, Chiang'ın orduları Şangay'a ulaşmadan önce, olası çatışmaları önlemek adına işçilerin elindeki silahların imha edilmesini emreden bir telgraf gönderdiğini belirtmektedir.[27] Chiang 12 Nisan'da Şangay'a girer girmez devrimci işçileri ezmek için savaş ağalarından Chang Tso-lin ile direkt işbirliği yapmıştır. Yaşanan terör döneminde, binlerce sendikacı ve işçi, içlerinden bazıları ordu lokomotiflerinin kazanlarına canlı canlı atılmak suretiyle infaz edilmiştir. Bu, İkinci Çin Devrimi için sonun başlangıcı olmuştur.

Chiang'ın Nisan Darbesi'nden birkaç hafta sonra, Kuomintang'ın Wang Chin-wei liderliğindeki "sol kanadı", üyelikten çekilerek Vuhan'da komünistlerin katılımıyla bir koalisyon hükümeti kurmuştur. Stalin Çin komünistlerinin Kuomintang'ın "Sol" kanadı içerisinde kalmasının gerekliliği konusunda inatla ısrar ederken, diğer yandan Çin'de işçi ve köylü sovyetlerinin kurulması ihtimalini reddetmiştir. Ona göre Troçki, sovyetler şiarını öne sürmekle "burjuva-demokratik devrimle proleter devrimi birbirine karıştırmıştır. Çin'deki burjuva-demokratik devrimin sadece tamamlanmamış olduğunu ve henüz zafere ulaşmamış olduğunu 'unutmakla' kalmıyor, aynı zamanda onun daha gelişmesinin ilk aşamasında bulunduğunu da 'unutuyor'."[28] Stalin 1917 Bolşevik stratejisinin Çin için her-

26. Aktaran Isaacs, s. 162 (vurgular bana aittir).
27. A.g.e., s. 163. Stalin'in görüşlerini ifade eden bir Komintern ajanı (Vologin) ile bazı devrimci Çin komünistleri arasında geçen tartışmalara dair ilginç yazılı ifadeler için bkz. André Malraux, *Man's Estate*, Harmondsworth, s. 126-48 [İnsanlık Durumu, Çev. Ali Berktay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003].
28. "The Revolution in China and the Tasks of the Comintern" (24 Mayıs 1927), *On the Opposition*, s. 714 ["Çin'de Devrim ve Komintern'in Görevleri", *Eserler* Cilt 9, Çev. Süheyla Kaya, İnter Yayınları, İstanbul, 1991].

hangi bir geçerliliği olamayacağını savunuyordu, çünkü "Çin'in önünde bugün burjuva-demokratik devrim dururken Rusya'nın önünde o sırada proleter devrim durmaktaydı."[29] Stalin daha sonra şu soruyu sorar: "Peki, o zaman ya Rusya'da 1905 yılında İşçi Temsilcileri Sovyetlerinin kurulmasına ne demeli – o dönemde Rusya'daki devrim bir burjuva demokratik devrim değil miydi?" Bu soruya verdiği cevap, yeni doktrin ile 1905 ve 1917 yıllarının Bolşevik geleneği arasındaki niteliksel farklılıkları özel bir keskinlikle ortaya koyması noktasında enteresandır: "Eğer o sıralar Rusya'da bugün Çin'deki sol Kuomintang türünde geniş bir devrimci örgüt olsaydı, muhtemelen 1905 yılında Rusya'da Sovyetler de olmazdı (...) Çin'deki Sol Kuomintang bugün Çin'in burjuva-demokratik devriminde, Sovyetlerin Rusya'da 1905 burjuva-demokratik devriminde oynadıkları rolün neredeyse aynısını oynamaktadır."[30] Stalin'in, komünistlerin Vuhan hükümetine katılımı (ve teslimiyeti) politikasını savunmak için başvurduğu tek tarihsel örnek, Marx'ın 1848 devriminin henüz *başlarında* Alman liberal burjuvazisi karşısında takındığı tutum olmuştur.[31] Tekrarlamak gerekirse, Stalin'in tutumuyla Menşevizmin tarihsel politikaları arasındaki dikkat çekici benzerliği inkâr etmek güçtür ve bu benzerlik, sürgündeki Menşevikler tarafından kaleme alınan ve Stalin'in Çin Devrimi üzerine görüşlerini destekleyen, 9 Mayıs 1927 tarihli yazıyla bir kez daha tasdik edilmiştir: "Bir komünist liderin tezleri için zorunlu olan sözlerin üstünü kazırsak, orada taslağı çizilen 'çizgi'nin özüne karşı çok az şey söylenebilir. Kuomintang içinde mümkün olduğunca kalmak ve onun sol kanadına ve Vuhan hükümetine mümkün olan son ana kadar sarılmak..."[32]

29. A.g.e., s. 713.

30. A.g.e., s. 715.

31. "Marx'ın 1848 yılında Alman Devrimi sırasında bizzat verdiği bir örneğe işaret edebilirim. O dönemde Marx ve yoldaşları Almanya'daki burjuva-demokratik dernek üyesiydi..." (Stalin, "Talk with Students of the Sun Yat-sen University" (13 Mayıs 1927), On the Opposition, s. 671) [Sun Yat-sen Üniversitesi Öğrencileriyle Bir Konuşma", a.g.e.].

32. *Sotsialistichesky Vestnik*, 9 Mayıs 1927, Troçki, "Yoldaş Çen Tu-ziu'nun Çin Komünist Partisinin Görevleri Üzerine Konuşması", *Çin Üzerine*, Çev. Ömer Gemici, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2000].

Olayların daha sonraki trajik seyri herkesin malumu: Birkaç ay sonra, Temmuz 1927'de, 1905 Sovyetleri ile "neredeyse aynı rolü" oynaması gereken Wang Chin-wei'nin "Sol" Kuomintang'ı ve Stalin'in "Çin'deki devrimci hareketin merkezi" olarak gördüğü (24 Mayıs 1927 tarihli konuşması) Vuhan hükümeti komünistlerle yollarını ayırdı ve hemencecik Chiang ile uzlaşmaya vardı. Bir kez daha, binlerce devrimci işçi ve köylü katledildi. Peki, Stalin ve Komintern önderliği bu korkunç yenilgiyi nasıl açıkladılar? Kendisi ve KEYK ile ilgili suçlamaları kabul etmeyen Stalin şu açıklamaları yaptı: "Görev Vuhan Kuomintang'ını karşı-devrimle mücadelenin (...) merkezi yapmaktı (...) Bu siyaset doğru muydu? (...) Olgular bu siyasetin (...) biricik doğru siyaset olduğunu göstermiştir."[33] Yenilginin sorumluluğu tek başına Çin komünistlerinin üzerine atıldı; KEYK'in yaptığı resmi açıklamada "Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin oportünist hataları"nı kıyasıya eleştiriliyordu.[34] Ancak Çin komünistlerinin günümüze ulaşmış olan ifadelerine bakıldığında, Çin komünist liderliğinin Komintern delegeleri ve Rus danışmanlardan gelen emirleri son derece sadıkane bir biçimde yerine getirmekten başka bir şey yapmamış olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, bu emirler ısrarla aynı konular üzerinde durmaktadır: "Kuomintang'a itaat edin. Anti-emperyalist bloğu bölmeyin." Chen Tu-hsiu'ya göre, Çinli komünistler 1926 yılında Sovyetlerin Chiang'ın ordularına gönderdiği tüfeklerden beş bin tanesinin kendilerine verilmesini talep ettiklerinde, Komintern delegesi buna kesinlikle karşı çıkmış ve şu sözleri dile getirmiştir: "İçinden geçtiğimiz dönem, komünistlerin Kuomintang'ın hamallığını yapması gereken bir dönemdir."[35]

33. "Plenum of he CC of the CPSU(B)" (1 Ağustos 1927), *On the Opposition*, s. 788 ["SBKP(B) MK ve MKK Ortak Plenumu", *Eserler* Cilt 10, Çev. İsmail Yarkın, İnter Yayınları, İstanbul, 1992].

34. Aktaran Isaacs, s. 266-7.

35. Chen Tu-hsiu, "Appeal to All Comrades of the Chinese Communist Party" (10 Aralık 1929), *On China*-Ekler, s. 601 ["Çin Komünist Partili Tüm Yoldaşlara Çağrı", *Çin Üzerine*, Çev. Ömer Gemici, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2000].

Peki, Troçki'nin İkinci Çin Devrimi'nin (1926-7) doğru stratejik yönelimi üzerine görüşleri neydi? Henüz Chiang'ın Nisan 1925 darbesinden önceki dönemde, birtakım keskin farklılıklar Troçki'yi Stalin-Bukharin-Martynov çizgisinin karşısında konumlandırmıştı:

(1) *Kuomintang ile İttifak*: Daha önce de gördüğümüz gibi, Troçki 1923 yılında Çin komünistlerinin Kuomintang'a katılmasına karşı çıkmıştı. 1926 yılında ise, Çin Komünist Partisi'nin siyasal ve örgütsel anlamda bütünüyle bağımsız olması gerektiğini bir kez daha vurgulamıştı.[36]

(2) *Ulusal Burjuvazi*: Troçki Çin ulusal burjuvazisinin "devrimci" doğası konusunda herhangi bir yanılgı içinde değildi; ona göre "Çin burjuvazisinin hâlâ Kuomintang'da yer alan kesimi (...) komprador burjuvazinin ve yabancı emperyalistlerin yardımcı bir müfrezesini oluşturmakta"ydı.[37]

(3) *Sovyetler Sorunu*: Troçki'ye göre, işçi, köylü ve asker sovyetlerinin kurulması için mücadele etmek, Kuomintang'a bağlı olmanın karşısında doğru bir alternatifti. 31 Mart 1927'de Politbüro'ya yazdığı bir mektupta "sömürülen ve emekçi kitlelerden oluşturulacak Sovyetlerin kurulması görevi[nin] (...) daha fazla ertelenemeyeceği" üzerinde durmaktaydı.[38]

(4) *Kuomintang* önderliğinin *yapabileceği sağ-kanat darbe tehlikesi*: Troçki, milliyetçi üst rütbeli subaylarla ilgili olası yanılgılar konusunda defalarca uyarmıştı. Politbüro'ya yazdığı mektuplarda, Kuomintang Ulusal Ordusu içerisinde yer alan subay kadrolarla ilgili şu satırları kaleme alır: "subay kadrosu (...) burjuva ve

36. *On China*, s. 113-20. Kitabın editörleri, Isaacs Deutscher ve E. H. Carr gibi yazarların, Troçki'nin Mart veya Nisan 1923'e kadar Kuomintang ittifakına tutarlı bir biçimde karşı çıkmadığı yönündeki görüşlerinin yanlış olduğuna işaret etmektedir (s. 22-23).

37. "Class Relations in the Chinese Revolution" (3 Nisan 1927), *On China*, s. 145. ["Çin Devriminde Sınıfsal İlişkiler", *Çin Üzerine*].

38. A.g.e., s. 134.

toprak sahibi kökenlere sahiptir ve sempati duyduğu bu sınıfları kayırma eğilimindedir." Troçki, yaklaşmakta olan Bonapartist bir askeri darbe tehlikesine işaret eder: "Kim Kuomintang kurmayı, içinden kendi Pilsudski'lerinin bulunup çıkarılacağını reddetmeye niyetlenebilir? Çıkaracaklardır. Adaylar daha şimdiden gösterilebilir."[39] Aynı zamanda Rus liderliğine şu gerçeği hatırlatır: "[b]u tür tehlikeleri bertaraf etmek için, asker Sovyetlerinin kurulmasından daha etkin bir yol yoktur." Troçki, bu tür devrimci önemlerin yokluğunda Komintern'in oportünist stratejisinin çökeceğini olağanüstü bir isabetle önceden tahmin etmiştir (22 Mart 1927): "Bu tepeden tırnağa Menşevik bir kavrayıştır (...) Elbette, daha ilk dönemeçte yüzüstü yere kapaklanacağız. Ve bu ilk dönemeç çok büyük olasılıkla Şangay'ın işgali olacak."[40] Bundan yalnızca üç hafta sonra, 12 Nisan günü, bahsettiği "dönemeç" Chiang'ın birliklerinin Şangay işçilerini katletmesi şeklinde vuku bulur.

Komünistler ile Vuhan (Hankov)'daki "Sol" Kuomintang arasında kurulan koalisyon hükümetinin ardından Troçki, KEYK Pelunumu'na bir kez daha kâhince bir uyarıda bulunur: "Hankov'da bulunan, Wang-Ching-wei ve avenesi gibi Kuomintang üyeleri, burjuvazi ile birlikte hareket etmeye, köylü ve işçi hareketlerini zapt etmeye çalışıyorlar. Eğer bu hareketleri engellemeyi başaramazlarsa, işçi ve köylülere karşı Chiang Kai-shek ile birleşecekler. Bu koşullar altında, Sovyetlere karşı olup Kuomintang'a, yani Wang Ching-wei'ye tabi olunması gerektiğini savunanlar, Çin Devrimi'nin belki de çok daha ciddi bir yenilgiye uğraması için zemin hazırlıyor."[41] Daha önce de gördüğümüz üzere, bundan iki ay sonra Wang Çin komünistleri ve halk hareketlerine karşı yeni bir beyaz terör başlatır.

39. A.g.e., s. 134, 144.
40. A.g.e., s. 126.
41. "Statement to the Plenum of the ECCI (Mayıs 1927), *On China*, s. 217 (ayrıca bkz. s. 248). ["KEYK Plenumu'na Duyuru", *Çin Üzerine*].

Troçki'nin öngörüsü, tahminlerinin isabeti ve uyarılarının stratejik doğruluğu tartışma götürmez. Fakat diğer yandan, Çin Devrimi'nin sınıfsal dinamikleri ve tarihsel karakteri konusunda yeterli bir kavrayışa da sahip değildir. Stalin ve KEYK'nin aşamacı görüşlerinden kopuşu yarım kalır; Mart 1927 gibi geç bir tarihte bile Troçki hâlâ şu görüşü dile getirir: "Çin'de şu anda yaşanan şey, sosyalist değil, ulusal-demokratik bir devrimdir" ve Çin'deki Sovyet iktidarı "proletarya diktatörlüğünün [değil], ülkenin devrimci ulusal kurtuluşu ve demokratik birliğinin bir aracıdır."[42] Troçki, Çin'de gelecekte kurulacak olan halk iktidarını hâlâ –1905 yılında Rusya için uygulanamaz olduğunu düşünüp reddettiği– "proletarya ve köylülüğün demokratik diktatörlüğü"nden bahseden "eski Bolşevik" şiar doğrultusunda değerlendirmektedir. Çin'de sosyalist devrimin gelişimi hipotezini bütünüyle dışlamasa da, son derece tek taraflı ve biçimsiz bir formülasyonu takip ederek şu iddialarda bulunur: "demokratik devrimin giderek sosyalist devrime doğru büyümesi olasılığı – bütünüyle ve yalnızca dünya devriminin gidişatına ve bu dünya devriminin tümleşik bir parçası olarak Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve politik başarılarına bağlıdır."[43]

Fakat Troçki, Rusya'daki devrimci süreci karakterize etmek için 1905 yılından başlayarak geliştirmiş olduğu fikirlere açıkça karşı olan bu tutumunu uzun süre ve kalıcı olarak devam ettiremedi. Nitekim birkaç ay sonra, Eylül 1927'de, Çin'e istinaden her tür aşamacı yaklaşım kalıntısını bir kenara bıraktı ve şu satırları kaleme aldı: "(...) bizim için mesele artık proletarya ve köylülüğün devrimci diktatörlüğü değil, kent ve kır yoksullarından oluşan ve büyük kitleler tarafından desteklenen bir proletarya diktatörlüğü – ülkenin ve emekçi kitlelerin en acil ve hayati sorunlarını çözme hedefini benimsemiş ve bu süreçte kaçınılmaz olarak, mülkiyet ilişkilerine sosyalist birtakım düzenlemeler getirme yolunu izleyecek olan bir diktatörlük

42. *On China*, s. 135.
43. "Class Relations in the Chinese Revolution", *On China*, s. 143 ["Çin Devriminde Sınıfsal İlişkiler, *Çin Üzerine*].

meselesidir."[44] Bariz biçimde süreklilikçi olan bu yeni formülasyon, Sol Muhalefet liderlerinin pek çoğunun teorik ve siyasi ufkunun çok ötesindedir. İçlerinden bazıları, örneğin Preobrazhensky, Troçki'yi Çin ekonomisinin aşırı geriliğini göz ardı etmekle suçlamıştır. Troçki cevap olarak, Lenin'in Sukhanov'a karşı yürüttüğü polemiği hatırlatır bir şekilde, tartışmanın metodolojik çıkarımlarını vurgular: "Meselenin özü tam olarak şudur: Devrimin siyasal mekaniği *son tahlilde* (sadece ulusal değil aynı zamanda uluslararası) bir ekonomik tabana dayansa da, soyut bir akıl yürütme aracılığıyla bu ekonomik tabandan çıkarsanamaz."[45]

Stalin tarafından dayatılan politikalar kentli Çin proletaryasını felakete götürdüğü sırada, genç ve tanınmayan komünist bir lider olan Mao Tse-dung, Hunan eyaletinde Komintern'in talimatlarını büyük ölçüde hiçe sayan, radikal bir köylü hareketi örgütlüyordu. Sol Muhalefet'in bu yeni ve umut veren adım karşısında benimsemiş olduğu tutum gerçekten ilginçtir. Troçki Mayıs 1927'de Hunan hareketi ile ilgili yazdığı, "Emin Yol" başlıklı makalesinde şu görüşü dile getirir: "Hunan'daki işçi ve köylüler, bocalamalardan kurtulmak ve bu sayede devrimi kurtarmak için bir çıkış yolu gösteriyorlar."[46] Bundan birkaç ay sonra, önemli bir muhalif şahsiyet ve Troçki'nin arkadaşı olan Victor Serge, Mao'nun Hunan köylü hareketi üzerine yazdığı makaleyle ilgili coşkulu bir eleştiri yazısı kaleme alır: "Çin Devrimi hakkında çok şey okudum ancak komünist analizler içerisinde genç ve tanınmayan militan Mao Tse-dung'un yazdıkları kadar etkileyici olan hiçbir şey bulamadım. Eğer Çin devrimlerinin diğer liderleri, sınıf mücadelesi kavramından en az onun kadar ilham almış olsalardı, her türlü zafer mümkün olurdu. Heyhat!"[47]

44. "New Opportunities for the Chinese Revolution" (Eylül 1927), *On China*, s. 266 ["Çin Devrimi için Yeni Fırsatlar", *Çin Üzerine*].
45. "Third Letter to Preobrazhensky (Mart-Nisan 1928), *On China*, s. 286 ["Preobrajenski'ye Üç Mektup", *Çin Üzerine*].
46. *On China*, s. 208.
47. Victor Serge, *La révolution chinoise, 1927-29*, Paris 1977, s. 75-6.

1927'den sonra, aşamalı devrim ve dört sınıflı blok doktrinleri genelleştirilerek farklı biçim ve değişkenlerle, dünyadaki tüm geri, bağımlı, sömürge ve yarı-sömürge ülkelere uyarlandı. Fakat 1928'de Komintern'in *Taslak Program*'ında yayımlanan ilk formülasyonu çok da karakteristik değildi, çünkü Komintern'in "Üçüncü Dönemi"nin (1928-33) mekanik solculuğa yönelişinin bir parçası olarak detaylandırılmıştı ve bu nedenle 1930'ların ortalarından sonra kaybolacak olan daha radikal bir üslubu vardı. Troçki bile, Bukharin tarafından kaleme alınmış olan *Taslak* üzerine yazdığı sert eleştirilerde programı bütünüyle oportünist olmaktan ziyade "baştan aşağı eklektik" olarak tanımlıyordu.[48] Nitekim KEYK'nin 1927'de Çin ile ilgili olarak kullandığı Menşevik olarak adlandırılabilecek kategoriler ile kıyaslandığında, *Taslak* 1905'lerin Bolşevizmine kısmi bir dönüş niteliğindeydi: işçi ve köylü Sovyetlerinin kuruluş mücadelesi, proletarya ve köylülüğün demokratik diktatörlüğü, sömürge ülkelerin ulusal burjuvazilerinin vatan hainliğiyle suçlanması vb. Fakat belgenin dikkatli bir okuması, temelde yatan aşamacı kavrayış üzerindeki ısrarı ve bunun 1927 çizgisiyle olan içsel devamlılığını gözler önüne serer. Her şeyden önce Taslak Program "1917 Bolşevizmi"nin (yani *Nisan Tezleri*'nin), sömürge ve yarı sömürge ülkeler için geçerliliğini kabul etmez. Bu ayrım için yapılan ussallaştırma ise temelde *iktisadi*dir: "kapitalizmin farklı ülkelerdeki eşitsiz gelişimi." Buradan hareketle, 1917 öncesinin Rusyası bir "yarı-gelişmiş kapitalizm" ve "asgari düzeyde endüstri" ülkesi olarak sınıflandırılır ki bu koşullar "burjuva-demokratik devrimin hızla sosyalist devrime dönüşmesi"ne olanak tanır. Buna karşılık, Hindistan ve Çin gibi "feodal-ortaçağa has ilişkilerin ülkenin hem iktisadi hayatına hem de siyasi üstyapısına hâkim olduğu" sömürge ve yarı-sömürge uluslarda, "proletarya diktatörlüğüne geçiş ancak bir dizi hazırlık aşaması sayesinde mümkündür..."[49]

48. *The Permanent Revolution*, s. 157.
49. *Projet de programme de l'Internationale Communiste*, 1928, Supplement of *Internationale Communiste* (15 Temmuz 1928), s. 27-8.

Hindistan ve Çin gibi ülkelerde, feodal üretim ilişkilerinin hâkimiyeti tezi, sadece ampirik nedenlerle bile son derece tartışmaya açık olmasının yanı sıra, Bukharin ve Stalin'in metodu ile ilgili çok önemli bir noktayı da açığa çıkarır. Tez, proletaryanın iktidara gelme kabiliyetini doğrudan sanayileşme düzeyi veya kapitalizmin "olgunluğu"ndan çıkarsayan ve bu yanıyla da Plekhanovcu-Menşevik Marksizmi andıran bir iktisadiyatçılığı adeta yeniden diriltir.[50] Nitekim *Taslak Program* "proletarya ve köylülüğün demokratik diktatörlüğü" formülünün zorunlu olarak iktisadi ve endüstriyel gelişmişlik düzeyinden kaynaklandığına inanmakla birlikte, sergilediği muğlaklık nedeniyle bu kez de "köylü partileri" olarak adlandırılan burjuva güçlerle kurulacak ittifaklara (tıpkı 1926 Kuomintang'ında olduğu gibi) kapı aralamaktadır. Gerçekten de *Taslak Program*, "burjuvazi işçi ve köylülerin devrimci örgütlenmesini engellemediği ve emperyalizme karşı sahici bir mücadele ortaya koyduğu sürece", sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde ulusal burjuvaziyle yapılacak "geçici anlaşmalar" olasılığını kabul etmektedir.[51]

1930'ların ortasında halk cephesi stratejisinin benimsenmesi ve Üçüncü Dönem retoriğinin terk edilmesiyle birlikte, Komintern'in bağımlı kapitalist ülkelerdeki stratejik politikasının aşamacı karakteri tam anlamıyla ortaya çıkar. Yedinci Dünya Kongresi'nden (1935) Komintern'in tasfiyesine (1943) ve esasında günümüze kadar, bu "genel çizgi" birçok "sol" ve "sağ" dönemeçten geçmiş, birçok farklı biçim (halk cephesi, ulusal birlik, demokratik ittifak vb) almış ve fakat temel strateji özünde hep aynı kalmıştır. Bu stratejinin farklı ulusal bağlamlarda uygulanışı, bu kitabın kapsamı dışındadır; dahası bu ulusal deneyim ve kavramlaştırmaların çoğu 1920'lerin başında

50. Althusser, iktisadiyatçılığın Stalinizmin en belirleyici ilkelerinden biri olduğunu vurgulamakla haklı ve fakat Stalimizmi esasında ideolojik bir "sapma" olarak değerlendirmekle haksızdı. Bkz. *Essays in Self-Criticism*, Londra 1976, s. 88-9.

51. *Projet de Programme de l'IC*, s. 38. Benzer bir formül, 1920 yılında Lenin tarafından da kullanılmıştır.

geliştirilmiş olan doktrine yeni bir şey katmamıştır. Bununla birlikte, pratikte ve bir ölçüde teoride "genel çizgi"den ayrılan ve kendi özerk devrimci yollarını yaratan komünist partiler (Çin, Vietnam, Yugoslavya ve Küba) istisna teşkil etmetedir ve kitabın sonraki bölümlerinde tartışılacaktır.

Troçki 1928 tarihli *Sürekli Devrim* kitabında, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde toplumsal devrimin dinamiklerine dair görüşlerini ilk kez sistematik, tutarlı ve titiz bir biçimde, bunun yanı sıra dünyadaki tarihsel gelişmeleri de kapsayan ve sadece Rusya ve Çin için değil *evrensel* olarak önemi ve geçerliliği olan bir teori biçiminde ortaya koymuştur. Bununla beraber, olayları serimleme biçimi göz önüne alındığında kuşkusuz metinde birtakım eksiklikler mevcuttur. İlk olarak, kitap Radek'in "kitap dışı kitabı"na (*non-book*) bir cevap olarak kaleme alınmıştır. Radek'in kitabı iki yönüyle "kitap dışı"dır, zira hem hiçbir zaman basılmayıp yalnızca Rus muhaliflerinden oluşan çok küçük bir çevre tarafından bilinmiştir hem de içeriğinde Troçki tarafından verilen bu denli geniş bir polemik cevabı meşrulaştıran herhangi bir teorik görüş bulunmamaktadır. İkinci olarak, Troçki'nin eleştiri okları, Stalinci Komintern'in çoktan terk ettiği bir slogan olan "proletarya ve köylülüğün devrimci diktatörlüğü" formülüne yönelmiştir. Üçüncü olarak kitap, sömürge ve yarı-sömürge dünyasında devrimin somut sorunlarından ziyade (bu mesele yalnızca kitabın son bölümünün ana temasıdır), Lenin'in görüşlerinin teferruatlı bir tefsiri ile birlikte Rus deneyimi üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak bütün bu eksiklikler *Sürekli Devrim*'in, yirminci yüzyıl Marksist siyasi düşünce tarihinin en ufuk açıcı ve önemli çalışmalarından biri olduğu gerçeğini değiştirmez. Yine de Troçki'nin teorisinin pek çok farklı yönünü daha bütünlüklü ve doğru bir şekilde kavrayabilmek için, *Sürekli Devrim*'de öne sürülen tezleri, çevre kapitalist ülkelerde yürütülen sınıf mücadelesinin sorunları üzerine, aynı yıllarda veya daha sonra kaleme alınmış diğer yazılarında geçen düşünce ve argümanlarla "tamamlamak" gerekir.

Troçki'nin 1920'lerin ardından bu meseleye *sistematik olarak* geri dönmemiş olması dikkat çekicidir. Neden geri dönmediğini anlamak için, Troçki'nin hayatta olduğu ve 1927-8 İkinci Çin Devrimi yenilgisini izleyen süreç boyunca, sömürge dünyasında eşit ölçekte *büyük* ayaklanmaların yaşanmamış olduğunu hatırlamak gerekir. Hiç şüphesiz, Vietnam sovyetleri ve 1930'lardaki Çin Uzun Yürüyüşü son derece önemli olaylardır, fakat bunlar dünya genelinde etkili olmuş ve dolayısıyla Troçki'nin siyasi farkındalığına yeterince tesir etmiş süreçler değildir. Bu nedenle Troçki muhtemelen, sömürge dünyasındaki sürekli devrimi daha fazla kavramlaştırma konusunda siyasi bir mecburiyet hissetmemiştir. Aksine sonraki yazılarında, öncelikle SSCB veya Batı'nın emperyalist ülkeleri (Almanya, Fransa, İspanya[52] ve Birleşik Devletler) üzerinde yoğunlaşmıştır. Fakat yazmış olduğu son metinlerde Çin, Hindistan ve Meksika'daki olaylara dair, *Sürekli Devrim*'de yer alan kavramları zenginleştirip genişleten, değerli birtakım öneriler sunan yorumlara dağınık da olsa rastlamak mümkündür.

Troçki'nin sürekli devrim teorisine dair orijinal formülasyonu her ne kadar 1905 Rus devriminden ilham almış olsa da, teoriyi tüm bir sömürge ve yarı-sömürge (ya da eski sömürge) dünyasına genellemesine cevaz veren şey, Çin'de 1925-27 yılları arasında vuku bulan dramatik sınıf mücadeleleri olmuştur. Henüz Temmuz 1928'de, *Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal* kitabının "Çin Devrimi'nin Özeti ve Perspektifleri" bölümünde, Çin örneğinden çıkarılan derslerin Asya'daki tüm ülkeler için (Afrika ve Latin Amerika hâlâ ilgi alanının dışındadır) önemli olduğunu öne sürmektedir. Troçki'ye göre, Çin'de yaşanan gelişmeler, iki Rus devriminden çıkarılan sonuçları doğrulamış ve Rusya, Çin ve diğer "Doğu" ülkeleri

52. 1930'ların İspanyol Devrimi, hem sürekli devrim yaklaşımıyla hem de Halk Cephesi tartışmaları bağlamında analiz edilebilecek arada kalmış bir örnektir. Troçki'nin İspanya üzerine yazdıkları, demokratik (ya da Katalonya örneğinde olduğu gibi ulusal) mücadele ile sosyalist devrim arasındaki diyalektiğe dair aydınlatıcı birtakım tespitler içermekle birlikte ana odak Halk Cephesi sorunsalıdır.

(sömürge ve yarı-sömürge ülkeler) arasındaki, ulusal burjuvazinin emperyalizm ve toprak sahiplerine olan kaçınılmaz bağımlılığı, proletaryanın gerçek sayısal büyüklüğüyle orantısız siyasi ağırlığı, köylülüğün özerk bir siyasi rol oynamasının imkânsızlığı gibi temel benzerlikleri ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, yine Troçki'ye göre, Rus devriminin *tarihsel gerçekliği*, devrime süreklilikçi bir yön veren son derece güçlü bir uyarıcı halini almıştır, çünkü yerel proletaryayı Ekim Devrimi örneğini takip etmek konusunda cesaretlendirmiş ve aynı zamanda yerel burjuvazinin muhafazakâr eğilimlerini ve halk seferberliği karşısında duyduğu korkuyu pekiştirmiştir.

Bununla birlikte, Troçki'nin sürekli devrim teorisini evrenselleştirmesi sadece Rus ve Çin deneyimleri bağlamındaki tümevarımsal akıl yürütmenin bir sonucu değildir. Tarihsel sürecin sosyo-ekonomik dinamiklerine dair genel bir teoriye (eşitsiz ve bileşik gelişme yasası) ve 1928-30 yılları arasında geliştirmiş olduğu sömürge ve yarı sömürge ülkelerdeki ana sınıfların rolüne dair bir hayli sıkıştırılmış bir analize dayanmaktadır.

Sürekli devrim teorisinin en genel tarihsel-teorik temeli hiç şüphesiz *eşitsiz ve bileşik gelişme yasası*dır. Daha önce de gördüğümüz gibi, bu kavramlaştırma halihazırda *Sonuçlar ve Olasılıklar*'da örtük olarak yer alsa da, bütünlüklü ve net bir biçimde detaylandırılmasına *Rus Devriminin Tarihi*'nin (1930) ilk bölümünde rastlanır. İnsanlık tarihine dair yeni bir anlayış, yasanın formülasyonu için bir hareket noktası olmuştur: kapitalizmin bir dünya sistemi olarak ortaya çıkmasıyla birlikte dünya tarihi, çelişkili ve somut bir *bütünsellik* halini almış ve sosyo-ekonomik gelişimin koşulları niteliksel bir değişime uğramıştır: "[Kapitalizm] insanlığın gelişmesinin evrenselliğini ve sürekliliğini hazırlamış ve bunu bir anlamda gerçekleştirmiştir. Bu nedenle diğer ulusların gelişme biçimlerinin tekerrürü ihtimal dışıdır. İleri ülkelerin çekicisinin peşine takılmak zorundaki geri bir ülke sıraya uymaz." Geri kalmış ülkeler, aradaki aşamaları atlayarak birtakım gelişmiş özellik-

leri benimseyebilirler, daha doğru bir ifadeyle buna mecbur kalırlar: "Yabanıllar, geçmişte o silahları birbirinden ayırt eden mesafeyi katetmeksizin, ok ve yayı bırakıp tüfeğe geçerler (...) Tarihsel bakımdan geri bir ulusun gelişmesi, zorunlu olarak, tarihsel sürecin farklı evrelerinin özgün bir kombinasyonuna yol açar." Bu daha karmaşık yaklaşım sayesinde Troçki, daha önceden kesin bir biçimde belirlenmiş olan aşamaların birbirini takip etmesi yönündeki evrimci tarih anlayışının ötesine geçerek, ani sıçramalar ve çelişkili birleşmeler aracılığıyla ilerleyen, diyalektik bir tarihsel gelişim yaklaşımı geliştirmiştir: "Tarihsel sürecin en genel yasası olan ritmin eşitsizliği, geri ülkelerin mukadderatlarında çok daha güçlü ve karmaşık bir şekilde ortaya çıkar. Dış zorunlulukların kamçısı altında, geri kalmış hayat sıçramalarla ilerlemek mecburiyetindedir. Bu ritimlerin eşitsizliği evrensel yasasından değişik aşamaların birbirine yaklaşması, farklı evrelerin birleşmesi, arkaik biçimlerin en modern biçimlerle alaşımı anlamında, daha uygun bir tanımlamanın yokluğunda *bileşik gelişme yasası* olarak adlandırabileceğimiz bir başka yasa doğar."[53] (Burada, *bütünsellik* kategorisinin Troçki'nin kurduğu teorik yapı ve tarihsel materyalizmi yorumlayışında sahip olduğu merkezi konum bir kez daha görülebilir.)

Eşitsiz ve bileşik gelişme yasasının esasında son derece açık olan siyasi ve stratejik sonuçları üzerinde uzun uzadıya durmaya pek de gerek yok: modern endüstrinin geleneksel (kapitalizm öncesi veya yarı-kapitalist) tarımsal koşullarla eklemlenmesi neticesinde, proletaryanın ayaklanan köylü kitlelerinin başına geçerek oynayacağı liderlik rolüne dair nesnel bir olasılığın ortaya çıkması. Geri ve ileri sosyo-ekonomik koşulların bu şekilde birbirine karışması, bir sürekli devrim süreci içerisinde demokratik ve sosyalist görevlerin iç içe geçmesi veya birleşmesi için gerekli olan yapısal temeli oluş-

53. *History of Russian Revolution*, Cilt 1, s. 22-3 [*Rus Devrimi'nin Tarihi Cilt 1 Şubat Devrimi: Çarlığın Devrilmesi*, Çev. Bülent Tanatar, Yazın Yayınları, İstanbul, 1998].

turur.[54] Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, çevre kapitalist ülkelerdeki eşitsiz ve bileşik gelişmenin en önemli siyasi sonuçlarından biri, yerine getirilmeyen *demokratik görevler*in kaçınılmaz bir biçimde süreklilik arz etmesidir. Troçki, kendisini eleştirenlerin iddialarının aksine, geri kalmış ülkelerdeki devrimlerin demokratik boyutunu kesinlikle reddetmemiş ve devrimin "bütünüyle sosyalist" olacağı gibi bir iddiada hiçbir zaman bulunmamıştır. Troçki'nin reddettiği şey, burjuva-demokratik devrimini, *proletaryanın iktidar mücadelesi başlamadan önce tamamlanması gereken ayrı bir tarihsel süreç olarak*

54. Bu nedenle, geri kalmış ülkelerdeki devrimlere dair tutarlı ve titiz bir aşamacı yaklaşım, Troçki'nin eşitsiz ve bileşik gelişme teorisiyle eleştirel bir yüzleşme gerektirmektedir. Mao'nun (ve Stalin'in) devrimin demokratik, anti-emperyalist aşamasında ulusal burjuvaziyle kurulacak ittifak doktrininin savunucularından David J. Romagnolo yakın zamanda bu tür bir girişimde bulunmuştur. (Bkz. Romagnolo, "The So-called Law of Uneven and Combined Development", *Latin American Perspectives*, II, 4 [Bahar 1975]). Romagnolo'ya göre, Troçki'nin kapitalizmin küresel olarak yayılması teorisi, esasında Marx'ın yazdıklarına dayanmaktadır. Ona göre, Marx'ın sağlığında kapitalizmin rekabetçi aşamasının geri kalmış bölgelerde gelişmeye başlayabileceği ve hatta başladığı doğru olmakla birlikte, Marx'ın ölümünden sonra tekelci kapitalizmin doğal sonucu olan emperyalizm, sömürge ve yarı-sömürge uluslarda kapitalizmin gelişmesini "bloke etmiş" ya da "sakatlamıştır" (s. 23-3, 27). Hiçbir kaynak belirtilmediği için, Romagnolo'nun Brezilya veya Arjantin gibi ülkelerde (sadece iki örnek ülke) kapitalizmin 20. yüzyıl boyunca (emperyalizm çağı) 19. yüzyıla göre (rekabetçi kapitalizm çağı) daha az gelişmiş olduğu gibi sıra dışı bir izlenime nereden kapıldığı gerçekten merak konusudur. Yazara göre, "tıpkı ticaret sermayesi gibi, finans sermayesi de geri kalmış ülkelere dışarıdan gelmiş, ticaret ve büyük çaplı faizle ödünç para verme aracılığıyla ekonominin ilkel biçimlerini sömürmüştür" (s. 26). Emperyalizmi bu şekilde tanımlamak, yabancı *yatırım*ın oynadığı merkezi rolü görmezden gelmesi noktasında son derece tuhaftır. Elbette, emperyalizmin "sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde kapitalizmin hem içeriye doğru büyümesini hem de dışarıya yayılmasını engellediği"ni ya da "ezilen ülkelerde kapitalist üretim ilişkilerinin yerleşmesini sağlamak bir yana, bilakis sömürünün ilkel biçimlerini devam ettirdiği"ni kanıtlamak isteyen biri için, tıpkı Romagnolo gibi üretici sanayi yatırımlarının varlığını göz ardı etmek bir zorunluluktur (s. 27). Ortaya koyduğu akıl yürütme, diyalektik olmayan metodolojiye mükemmel bir örnektir. Sömürünün biçimleri "ilkel" de olsa kapitalist de olsa, Romagnolo, "ilkel" ve kapitalist biçimlerin iç içe geçmesi veya bir arada bulunması olasılığını hesaba katmayı inatla reddetmiştir. Nitekim sergilediği düalistik yaklaşım, eşitsiz ve bileşik gelişme yasasını inkârının mantıksal bir sonucudur.

gören dogmatik bakış açısıdır. Avrupa ve Kuzey Amerika'nın gelişmiş kapitalist ülkeleri tarafından yerine getirilen demokratik görevler herkesçe malum: otokrasinin yıkılması, tarımsal üretim ilişkilerindeki feodal (veya kapitalizm öncesi) kalıntıların tasfiyesi, genel (erkeklerin) oy hakkına dayanan parlamenter demokrasinin kurulması, ulusal birlik ve/veya bağımsızlık. Yirminci yüzyılın geri kalmış ve bağımlı ülkelerindeki görevler bunlara çok benzemekle beraber aynı değildir, çünkü emperyalizmin varlığı yeni bir tarihsel düzen yaratmaktadır Eğer Troçki'nin bu konuya dair son derece dağınık haldeki görüşlerini sistematize etmek istersek, bu görevleri şu şekilde sıralayabiliriz:

(1) *Demokratik Tarım Devrimi*: kölelik, feodalizm ve "Asya tipi despotizm"in tüm kalıntılarının kesin bir biçimde ortadan kaldırılması; kapitalizm öncesi tüm sömürü biçimlerinin tasfiye edilmesi ve büyük toprak sahiplerinin topraklarına el konularak köylülere dağıtılması.[55]
(2) *Ulusal Bağımsızlık*: ulusal birliğin sağlanması ve ülkenin emperyalist tahakkümden kurtulması, ulusal birleşik pazarın kurulması ve pazarın ucuz yabancı mallardan korunması, belirli stratejik ulusal kaynakların kontrolü vb.[56]
(3) *Demokrasi*: Troçki'ye göre, demokrasi yalnızca demokratik özgürlükler ve demokratik bir cumhuriyetin inşası ve askeri yönetimin sona ermesinden ibaret değildir; günlük mesainin sekiz saate indirilmesi ve yaygın halk eğitimi aracılığıyla kitlelerin siyasal hayata katılımını sağlamak için gerekli olan toplumsal ve kültürel koşulların yaratılması da demokrasiye dahildir.[57]

---

55. Trotsky, "Sobre el segundo plan mexicano de seis anos" (1939), Trotsky, *Sobre la liberación nacional*, Bogota 1976, s. 109-11.
56. Troçki tarafından üzerinde durulan ana örnekler 1920'ler Çin'i ve 1930'lar Meksika'sıdır. Karş. *On China*, s. 299 ve *Writings 1938-39*, New York 1969, s. 84-99.
57. *Writings 1930-1*, New York 1973, s. 31-2, 136.

Bağımlı ve çevre kapitalist ülkelerdeki devrimci süreçler yukarıda bahsedilen sorunları çözmelidir ve böyle olduğu ölçüde de demokratik veya burjuva-demokratik olarak tanımlanabilirler, zira bu talepler burjuva toplumunun sınırlarını aşmamaktadır. Fakat bu durum, demokratik mücadelede burjuvaziye liderlik rolü verilmesi anlamına gelmediği gibi, devrimin kapitalizmin ötesine geçmesini de engellemez – "[B]en, en acil tarihsel görevleri açısından devrimin *burjuva* nitelikte olduğunu hiçbir zaman inkâr etmedim; fakat itici güçleri ve perspektifi açısından devrimin burjuva olmadığını ileri sürdüm."[58] Esasında Troçki'yi Komintern'in 1926'dan itibaren yeniden gündeme gelen aşamacılığına karşı bu denli radikal bir muhalefete iten ilk şey "itici güçler" meselesiydi. Troçki'ye göre, "dört sınıf bloğu" stratejisinin de kökeninde yatan, sömürge ülkelerdeki "devrimci" burjuvazi varsayımı, "Rus burjuvazisinin devrimci doğasının, feodalizmin ve otokrasinin baskısından kaynaklanması gerektiğini kabul eden Menşevizmin temel hatasını tersyüz ederek yeniden üretmektir."[59] Gerçekte eşitsiz ve bileşik gelişme, uluslararası ve ulusal, modern ve geleneksel ile yönetici sınıfların çelişkili bir birleşimine/eklemlenmesine neden olur. Örneğin Çin'de, "Dipte, Çin ekonomisinin tarımsal temellerinde, burjuvazi organik olarak ve kopmaz bağlarla feodal sömürü biçimlerine bağlıyken, tepede aynı ölçüde organik ve kopmaz bağlarla dünya mali sermayesine bağlanmıştır. Çin burjuvazisi tek başına ne tarımsal feodalizmden ne de yabancı emperyalizmden ipini koparıp serbest kalamaz."[60] Fakat bu durum, ulusal burjuvazi ve emperyalizm ya da burjuvazi ile toprak ağaları arasında herhangi bir çatışma olamayacağı anlamına gelmez. Örneğin, 1925-27 yılları arasında Çin burjuvazisi, ılımlı birtakım toprak reformları aracılığıyla kendi yerel pazarını genişletmek ve emperyalizm karşısında daha büyük bir iktisadi özerklik elde etmekle ilgileniyordu. Fakat

58. *The Permanent Revolution*, s. 56.
59. *On China*, s. 295.
60. A.g.e., s. 403.

Troçki'nin de belirttiği gibi, burjuvazinin "yoksul işçi ve köylülerle uzlaşmaz husumeti söz konusu olduğunda, gerici feodal militaristlerle çatışmalarının ve uluslararası emperyalistlerle fikir ayrılıklarının her zaman ikinci sırada yer aldığı"[61] gerçeği bir an olsun akıldan çıkarılmamalıdır. Bunun, Çin örneğini aşan bir kural olduğunu belirtmeye gerek bile yok.

Emperyalizm ve toprak sahipleri karşısında elde edilecek demokratik devrimin zaferi ancak burjuvazinin bir süre sonra tehdit olarak algılayacağı, kitle ayaklanmaları, geniş halk seferberliği ve şiddetli toplumsal patlamalar aracılığıyla elde edilebilirdi. Kendi imtiyazlarına karşı bu tür bir tehditle karşı karşıya kalan yerli burjuvazi, yabancı sermaye ve içerideki tepkiler konusunda daha ılımlı ve uzlaştırıcı bir politika benimseme eğiliminde olacaktı. Burjuvazi her koşulda bir halk devriminden ziyade, kendi sınıfsal özlemlerini tatmin etmenin devrimci olmayan bir yöntemi olarak "Bismarkçı yol"u tercih edecekti.[62] Burada vurgulanması gereken nokta, Troçki'nin bu tür bir yolun, ulusal burjuvazinin emperyalizmle işbirliği içerisinde sanayileşmeyi bir ölçüde gerçekleştirmesine imkân sağlayabileceğini[63] ya da burjuvazinin *herhangi bir* demokratik görevi yerine getirme yetisinden *a priori* olarak yoksun olduğunu kesinlikle inkâr etmediğidir. Troçki daha ziyade, bu tür bir "ilerleme"nin sınırlı, yarım yamalak ve *fani* karakteri üzerinde durmaktadır. Bu tür reformlar, tıpkı Çin'deki Kuomintang milliyetçiliği gibi "yetersiz, dengesiz ve sefil" olacak, "çok kısmi

61. A.g.e., s. 299, 403.

62. A.g.e., s. 297-8. Troçki burjuvazinin 1848-71 yılları arasında sergilediği tutumdan, bu yönde bir eğilimin örneği olarak bahseder.

63. Örneğin bkz. Hindistan'da endüstriyel gelişme imkânına dair yorumları: "Emperyalist savaşın Hindistan burjuvazisi için daha ziyade devasa bir ticari girişime dönüşmesi, Hintli kitlelerle burjuvazi arasındaki uzlaşmazlığın yakın gelecekte son derece keskin bir hale geleceğini vaat etmektedir. Bu uzlaşmazlık, hammaddeler için olağanüstü uygunlukta bir pazar açıp Hindistan sanayisinin hızla yükselmesine yol açabilir." ("Manifesto of the Fourth International on the Imperialist War and the Proletarian World Revolution" [1940], *Writings 1939-40*, s. 39) ["Emperyalist Savaş ve Dünya Proleter Devrimi", *Bildirgeler/Kapitalizmin Can Çekişmesi ve Dördüncü Enternasyonal'in Görevleri*, Çev. Erdal Tan-Masis Kürkçügil, Yazın Yayınları, İstanbul, 2003].

sonuçlar" elde edecek ve nihayetinde "devrim" sonlandırılarak tıpkı 1906-7 Rusya'sında olduğu gibi tersine döndürülecektir.[64] Başka koşullar altında ulusal bir burjuvazi, sömürgeci veya emperyalist işgale karşı savaş ilan etmek zorunda kalabilecekken, karakteristik olarak bunu yalnızca, tıpkı 1930'larda olduğu gibi, daha esnek başka bir emperyalist savaşa hizmet eder şekilde gerçekleştirecektir. "Çan Kay-şek, Japon mütecavizine karşı, ancak kendisine İngiliz ya da Amerikan patronları tarafından çizilen sınırlar dahilinde mücadele ediyor."[65] Kısacası, çevre kapitalist ülkelerde ulusal ve demokratik görevlerin *tam ve gerçek* çözümü, ulusal burjuvazinin liderliği altında mümkün olmayacaktır.[66]

Bir kez daha belirtmek gerekir ki, yoğun halk baskısı altındaki ulusal burjuvazinin sola meyletmeyecek oluşu (bunu genellikle, sağa doğru keskin manevralar ve işçi ve köylülere karşı girişilen acımasız bastırma politikaları takip eder) solla yapacağı kesin ve sınırlı hedeflere sahip safi taktiksel anlaşmaların halk hareketi için yararlı olmayacağı anlamına gelmemektedir. Troçki'nin açık bir biçimde reddettiği şey, Komintern'in *Taslak Program*'ında sınırlı da olsa ortaya konduğu gibi, ulusal burjuvazinin "işçi ve köylülerin devrimci örgütlenmesini engellemediği ve emperyalizme karşı sahici bir mücadele ortaya koyduğu" bir durumda, uzun vadeli (stratejik, program veya hükümetle alakalı) anlaşmalar veya "sınıf blokları"na başvurulabileceğini öngören yaklaşımdır. Troçki bunun aksine, burjuva güçleriyle yapılacak sınırlı ve geçici anlaşmaların ana "koşulu"nun "ne emperyalizme karşı *gerçek* bir

64. *The Permanent Revolution*, s. 132.
65. *On China*, s. 585.
66. Bkz. *The Permanent Revolution*, s. 152. Troçki bu fikri zaman zaman çok keskin ve tek taraflı bir şekilde formülleştirir. Örneğin Dördüncü Enternasyonal Manifestosu'nda dile getirdiği şu görüşlere bakalım: "geri bir devletin bağımsızlığı kaçınılmaz olarak yarı-hayali bir bağımsızlıktır. Dış baskıların ve iç sınıf çelişkilerinin etkisi altında olduğu için de siyasal rejimi zorunlu olarak, yarın Hindistan'da Gandhi'nin rejimi için olacağı gibi, Türkiye'deki 'Halk Partisi' ya da Kuomintang rejimi örneklerinde de olduğu üzere, halka karşı bir diktatörlük yönetimi olacaktır" (*Writings 1939-40*, s. 39).

mücadeleye önderlik etme ne de işçileri ve köylüleri *engellememe* konusunda burjuvazinin yeterliliğine veya iyi niyetine bir an bile inanmamak" olduğunu öne sürmektedir.[67]

Troçki, 1938 yılında Meksika'ya gitmesinin ardından ve Lazaro Cardenas'ın başkanlığı süresince, kendisini yeni bir olguyla karşı karşıya buldu: geri veya bağımlı ülkelerdeki, tarım ve ulusal meselelerle ilgili sınırlı bir süreyi kapsayan, görece ilerici politikalar benimsemiş Bonapartist veya yarı-Bonapartist rejimler. Troçki'ye göre bu yeni olgu, ulusal burjuvazinin zayıf ve devrimci olmayan karakteri fikriyle çelişmiyor, bilakis tam da bu fikri ifade ediyordu: bağımlı ülkelerdeki sınıflar arasında yer alan mevcut güç ilişkileri, "devlet iktidarı için özel birtakım koşullar ortaya koyuyor. Hükümet, yabancı sermaye ile yerli sermaye, zayıf ulusal burjuvazi ile görece güçlü proletarya arasında yön değiştiriyor. Bu da hükümete nevi şahsına münhasır Bonapartist bir nitelik kazandırıyor (...) Devlet kendisini adeta sınıflar üstü bir yerde konumlandırıyor."[68] Bonapartizm kavramı yeterince detaylandırılmamış olsa da, Troçki'nin muhtemelen en verimli sezgisel çıkarımlarından biridir ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika ve Latin Amerika'da ortaya çıkmış olan bir dizi "milliyetçi-popülist" rejimin özgünlüklerini kavrayabilmek açısından da son derece önemli bir katkıdır (Bu konuya kitabın son bölümünde geri döneceğiz). Troçki, bu tür rejimlere istinaden devrimci bir taktik olarak, emperyalizm ve toprak sahiplerine karşı verilecek her tür *doğrudan* kavgayı ve bunlara karşı atılacak her tür *somut* adımı (kamulaştırma vb) ulusal burjuvaziye veya hükümete herhangi bir siyasi destek

67. *On China*, s. 292. Troçki'ye göre, "bizi zerrece bağlamayan ve politik olarak bizi hiçbir şeye zorlamayan türden sırf pratik anlaşmalar, eğer verili bir anda avantajlıysa şeytanın kendisi ile dahi yapılabilir. Fakat böyle bir durumda şeytanın *genel olarak* Hıristiyanlığa dönmesini ve boynuzlarını işçilere ve köylülere karşı değil, aksine yalnız sofu faaliyetler için kullanmasını istemek saçma olacaktır. Bu gibi koşullar öne sürerek gerçekte şeytanın avukatları gibi davranıyoruz ve vaftiz babası olmamıza izin vermesi için ona yalvarıyoruz." (A.g.e., s. 292-3).

68. "Nationalized Industry and Worker's Management" (1938), *Writings 1938-39*, s. 87.

vermeden ve bunlara karşı halk (köylü) kitleleri iktidarı için yürütülen mücadeleyi bir an olsun bırakmadan desteklemek gerektiğini savunur.[69]

Ulusal burjuvaziyi devrimci bir sınıf olarak görmeyi reddeden Troçki, yalnızca proletarya ve köylülüğün demokratik bir devrimin itici güçleri olarak hareket edebileceğini öne sürmektedir. Peki, bu iki sınıfın ayrı ayrı üstlenecekleri rol ve pozisyonlar neler olabilir? Stalin ve yandaşlarının Troçki'ye yönelttiği en tipik suçlamalardan biri, onun köylülüğü sözde "reddetmesi", "görmezden gelmesi" veya "umursamaması"dır. Stalin henüz 1924 yılında tüm dünyaya, Troçki'nin "devrimci güç olarak köylülüğü 'basitçe' unuttuğu[nu] ve 'Defolsun Çar! Gelsin İşçi Hükümeti!' şiarını, yani köylülük olmaksızın bir devrim şiarını ortaya attığı"nı ilan etmektedir.[70] Fakat gerçekte asla böyle bir şiar ortaya atmadığını (ki bu şiar esasında ilk olarak Parvus tarafından uydurulmuştur) ve daha önceki yazılarının tümünde işçi ve köylü ittifakının gerekliliğini (bu tür bir iktidar ittifakının geleceğine dair kimi şüpheleri olsa da) mütemadiyen savunduğunu açıkça ortaya koyan Troçki, kendisine yöneltilen eleştirileri çürütmek konusunda pek de zorlanmamıştır.[71] Troçki 1920'lerin sonunda sürekli devrim teorisini çevre kapitalist ülkelerin tamamı için geçerli bir strateji olarak evrenselleştirdiğinde, gerçek bir devrimci süreç içerisinde köylülüğün oynayacağı rolün belirleyiciliği üzerinde durmaya devam etmiştir. "Sadece tarım sorunu değil, ama ulusal sorun da, geri ülkelerde nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan köylülüğe demokratik devrimde olağanüstü bir yer ayırır. Proletaryanın köylülükle ittifakı olmadan, demokratik devrimin görevlerinin çözülmesi, hatta ciddi bir biçimde ortaya konulması bile olanaksızdır."[72] Troçki'nin yadsıdığı şey, köylülüğün

69. Bkz. "A Discussion with Trotsky on Latin Amrican Questions", *International Press* (12 Mayıs 1975), s. 668.
70. *Problems of Leninism*, Works Cilt 6, s. 382. [*Leninizmin Sorunları*, Çev. İsmail Yarkın, Süheyla Kaya, Saliha N. Kaya, İnter Yayınları, İstanbul, 1997].
71. *Permanent Revolution*, s. 99.
72. A.g.e., s. 152-3.

devrim içerisinde sahip olduğu elzem ağırlık değil, bağımsız bir siyasi rol üstlenme ve bağımsız bir yönetici sınıf olma yeteneğidir. Troçki'ye göre, köylülüğün (ve küçük-burjuvazinin) arada kalmış karakteri ve toplumsal heterojenliği, onu nihai olarak burjuvazi ve proletarya arasında bir seçim yapmaya zorlamakta ki bu tercih de genellikle köylü "tabaka"nın üst ve alt katmanları arasında bir kutuplaşmaya neden olmaktadır.[73] Ulusal burjuvazi tarımsal ve ulusal sorunları gerçek anlamda devrimci demokratik yollarla çözme yetisinden yoksun olduğu için, proletaryanın burjuvazi karşısında vereceği sert siyasi mücadele aracılığıyla köylü kitlelerini kazanması ve onların desteğiyle bir proletarya diktatörlüğü kurması mümkündür.

Daha sonra da göreceğimiz gibi, bu kavrayışın altında çok derin bir *siyasi* gerçeklik yatmaktadır; fakat meseleye doğrudan *sosyolojik* açıdan bakıldığında, Çin ve diğer bağımlı ülkelerdeki tarihsel olayların gerçek seyri ile çelişmektedir. Örneğin Troçki'nin özellikle Çin üzerine yazdığı yazılarda proletarya hegemonyasının ortaya koyduğu stratejik fikir, doğrudan toplumsal anlamıyla, yani ardında başkaldıran köylülüğü sürükleyen tarihsel bir lokomotif olarak işçi sınıfının kentsel mücadelesi olarak anlamlandırılır. Buradan hareketle Troçki, Çin komünistleri Kiangsi kırsalında bir kızıl ordu ve bir Sovyet hükümeti kurduğu esnada, şu satırları kaleme alır: "Kırsalda bir kızıl ordu örgütlemek ve Sovyet sistemini yaymak için gerekli zemini oluşturan tek şey, proletaryanın ülkenin belli başlı endüstriyel ve politik merkezlerindeki hâkimiyetidir." Troçki'nin burada, 1917 "klasik" Rus paradigmasını Çin örneğine giydirmeye çalıştığı ve Çin proletaryasının 1927-8 yenilgilerinin bütünüyle yeni bir devrimci süreç formu olduğu gerçeğini kavrayamadığı son derece açıktır. Nitekim Çin komünistlerine şu nasihatleri vermekten de geri durmaz: "[Çin komünistleri], güçlerini köylü isyanlarının tek tek yaktığı ateşlerle boşa

73. A.g.e., s. 69-70. Daha önce de gördüğümüz gibi bu mesele, 1905-6 yıllarında Troçki ve Lenin'in görüşleri arasındaki temel açmazdı ve 1917 olayları sayesinde nihayet bir çözüme ulaşmış oldu.

harcamamalılar (...) Komünistler tüm güçlerini fabrikalarda, atölyelerde ve işçi mahallerinde yoğunlaştırmak zorundalar (...) Komünist Parti'nin köylü ayaklanmasının, yani topyekûn ulusal devrimin liderliğini üstlenmesinin tek yolu, işçileri bu süreç içerisinde harekete geçirip birleştirmektir."[74] Bu ifade, haklı olarak Troçki'nin görüşlerinin "sosyolojizm" hatasına düşmekle suçlanabileceği nadir örneklerden biridir ve onun Çin devriminin 1928 sonrası dinamiklerini anlamasını engellemiştir.

Bu hata birkaç yıl sonra Troçki'nin Çin kızıl ordusunun siyasal doğası üzerine yaptığı ve ordunun *toplumsal* kompozisyonu üzerinden doğrudan birtakım çıkarımlarda bulunduğu analizde daha da belirgin bir biçimde ortaya çıkar: "Tekil Komünistlerin köylü ordularının liderliğinde bulunmaları olgusu hiçbir şekilde bu orduların toplumsal karakterini dönüştürmez, hatta onların Komünist liderleri kesin bir proleter damga taşısalar bile (...) Bu arada Kızıl müfrezelerdeki sıra neferi Komünistlerin çoğunluğu tartışmasız köylülerden; tüm dürüstlüğü ve içtenliğiyle Komünist adını kabul eden ama gerçekte devrimci yoksullar ya da devrimci küçük mülk sahipleri olarak kalan köylülerden oluşur. Politikada toplumsal olgularla değil, unvanlarla ya da etiketlerle yargılara varanlar kaybederler."[75] Fakat yine de, Troçki'nin diğer yazılarında bu tür bir sosyolojik indirmecilikten kaçındığını ve proletarya liderliği kavramını, *proletarya örgütünün* liderliği gibi çok daha politik bir bağlamda kullandığını belirtmek gerekir. Örneğin, *Sürekli Devrim* kitabının özeti niteliğindeki "Temel Sonuçlar"da şu görüşleri dile getirir: "proletarya ile köylülük arasındaki devrimci ittifakın gerçekleşmesi, Komünist Partisi içinde örgütlenmiş proletaryanın politik liderliği altında mümkündür ancak."[76]

74. "Manifesto of the International Left Opposition" (1930), *On China*, s. 480-1 ["Uluslararası Sol Muhalefetin Çin Manifestosu", *Çin Üzerine*].
75. "Peasant War in China and the Proletariat" (1932), *On China*, s. 480-1 ["Çin'de Köylü Savaşı ve Proletarya", *Çin Üzerine*].
76. *Permanent Revolution*, s. 153.

Tüm bu işçi-köylü ittifakı tartışmalarının ayrılmaz bir parçası da, elbette köylü hareketinin sosyo-politik doğasının tam olarak ne olduğu meselesidir. Troçki'nin Çin köylülüğüne yaklaşımı oldukça çelişkilidir: bir yandan köylü ayaklanmasının bariz biçimde ortaya koyduğu burjuva karşıtlığını açıkça idrak ederken,[77] bir yandan da bu ayaklanmayı, kızıl ordu eliyle Komünist Parti tarafından yönlendirildiği zaman zarfında bile temelde küçük burjuva bir demokratik hareket olarak değerlendirmeye devam eder.[78] Daha da önemlisi, köylüler arasındaki kalabalık kitlelerin, proletarya devriminin elde edeceği zaferden önce sosyalist bir bilinç kazanma olasılığını tahayyül dahi edememiştir.[79] Troçki'nin bu türden tartışmalı varsayımları 1930'ların sonlarında, Çin üzerine yazdığı makalelerinde kızıl ordunun önemini neden nerdeyse bütünüyle reddettiğini ve Komünist Parti'nin kontrolü altındaki kırsal bölgelerde vuku bulan tarihsel sürecin özgünlüğünü neden teslim etmediğini de izah eder. Bununla birlikte Komintern önderliğinin, köylülüğün rolünü hafife alması nedeniyle Troçki'ye yönelttiği tüm eleştirilere rağmen, 1930'larda Çin'de yaşanmakta olan gelişmelere dair onunkine çok benzer bir tutum takınmış olduğunu görmek de son derece ilginçtir. Örneğin KEYK'nin Çin üzerine Ağustos 1931'de yayımladığı kararda, "partinin toplumsal kompozisyonunun radikal biçimde ıslah edilmesi ihtiyacı" ve partinin "sadece siyasi çizgisiyle değil, kompozisyonuyla da proleter bir parti"ye dönüştürülmesinin gerekliliği üzerinde

77. "Çin'deki köylü isyanı, Rusya örneğine göre, çok daha burjuva karşıtı bir isyandır. Çin'de ayrı bir toprak sahipleri sınıfı bulunmamaktadır. Toprak sahipleri ve burjuvazi bir ve aynıdır." ("Manifest of the International Left Opposition" ["Uluslararası Sol Muhalefetin Çin Manifestosu"], *On China*, s. 482).

78. "Silahlanmış köylü müfrezelerini, proletaryanın silahlı gücü olarak Kızıl Ordu şeklinde tarif etmeyi reddetmemize ve Komünist bayrağın köylü savaşının küçük-burjuva içeriğini gizlediği olgusuna gözlerimizi kapama eğiliminde olmamamıza rağmen, diğer taraftan köylü savaşının muazzam devrimci-demokratik önemi hususunda kesinlikle net bir bakışa sahibiz." ("Peasant War in China" ["Çin'de Köylü Savaşı ve Proletarya"], a.g.e., s. 530).

79. "Proleter iktidarı altında, gitgide artan sayıda köylü kitleleri sosyalist bir ruhla yeniden eğitilecektir. Fakat bu biraz zaman, yıllar, hatta on yıllar alacaktır." (a.g.e., s. 524).

ısrarla durulmuştur. Karara göre, "parti mümkün olan en kısa sürede, fabrikalardaki parti gruplarıyla kopmuş olan bağlarını yeniden tesis etmekle yükümlüdür" ve "partide görev yapan en iyi yetkililer, yeniden fabrika hücrelerine dahil edilmelidir."[80] Ampirik olarak kırsal gerilla savaşına öncelik veren Mao Tse-tung bile 1930'larda hâlâ partinin öncelikli görevinin fabrikaların örgütlenmesi olduğunu, kızıl ordu ile kır Sovyetlerinin şehirlerde (!) yürütülecek mücadelenin ancak yedek unsurları olabileceğini vurgulamaktadır.[81]

Bu koşullar altında, Troçki'nin hatasının "köylülüğü göz ardı etmek" yönündeki kişisel eğilim olduğu kadar, köylülüğü atomlarına ayrılmış bir küçük burjuva sınıfı olarak değerlendiren klasik Marksist görüşün de bir neticesi olduğunu görmek mümkün. Bu görüş elbette en canlı haliyle Marx'ın Fransa üzerine yazdıklarında (özellikle de *Onsekizinci Brumaire*'de) detaylı bir biçimde işlenmiştir. Bu yazılarda köylülük, bağımsız bir öz-örgütlenme ve toplumsal hegemonya kurma yetisinden yoksun bir "patates çuvalı" olarak tanımlanır. Diğer birçok Batılı Marksist gibi Troçki'nin hatası da, Marx'ın bu görüşlerini komünal veya kolektivist köy gelenekleri, kapitalist nüfuzun bir sonucu olan kitlesel yerinden edilmişlik, yüksek demografik büyüme oranları, büyük tarla ve çiftliklerde çalışan kır emekçilerinin proleter veya yarı-proleter konumları gibi çok farklı yapısal özelliklere sahip sömürge ve yarı-sömürge ulusların köylülerine genellemiş olmasıdır. Dahası, özellikle de Rus

80. Bkz. Hélène Carrère d'Encausse ve Stuart Schram, *Le marxisme et l'Asie*, Paris 1965, s. 243-4 [*Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik*, Çev. Sevil Avcıoğlu-Adil Aşçıoğlu, Yön Yayınları, İstanbul, 1996].

81. "Partimizin en önemli örgütsel görevi, kent merkezlerinde proleter bir taban yaratmak ve fabrika hücrelerini örgütlemektir. Fakat aynı zamanda, kırsal bölgelerdeki mücadelenin gelişimi, küçük Sovyet bölgelerinin oluşturulması ve bir Kızıl Ordu'nun doğması ve büyümesi de, kentsel mücadeleye destek olacak ve devrimin büyümesine katkı sağlayacak koşullardır. İşte bu nedenle, şehirlerdeki mücadeleden vazgeçmek ve kır gerillalarının zihniyetine geri dönmek çok büyük bir hata olacaktır." (Stuart Schram, *Mao Tse-tung*, Paris 1963, s. 223. Bu belgenin (Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne Rapor, 5 Nisan 1929) Schram tarafından yayımlanmış olan orijinal versiyonu, raporun 1951 yılındaki "resmi" ve özet yeni basımından büyük oranda farklıdır.

Marksistleri için, köylülüğün sahip olduğu sosyalist-devrimci potansiyelin yadsınmasının kökenleri, bu meselenin geçmişte popülistlerle giriştikleri ideolojik savaşın ana konusu olmasında yatmaktadır. Bu nedenle Troçki'nin Batılı olmayan uluslardaki kırsal sınıf yapısını, bu ulusların tarihsel evrimine dair diğer özelliklere göre daha az idrak edebilmiş olması, o kadar da şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte, son çalışmalarından biri olan *Rus Devrimi'nin Üç Anlayışı*'nda (1939), köylülüğe dair geleneksel Marksist görüşü yeniden gözden geçirir: "Narodnikler, işçiler ve köylüleri basitçe, sosyalizm ile aynı oranda ilgilenen, "ırgat gibi çalışan" ve "sömürülen" kitleler olarak gördü. Marksistlere göre köylü, ancak maddi ve manevi anlamda köylü olmaktan kurtulduğu ölçüde sosyalist olabilecek bir küçük burjuvaydı (...) Bu görüş, iki nesildir Rusya'nın devrimci eğilimleri arasındaki temel mücadele alanı olmuştur (...) Elbette, köylülüğe dair klasik Marksist görüşün yanlışlığının kanıtlanıp kanıtlanmadığı sorusu sorulabilir ki bu tartışma bizi mevcut değerlendirmenin sınırlarının ötesine taşıyacaktır. Bu noktada *Marksizmin köylülüğü mutlak ve değişmez bir karaktere sahip, sosyalist olmayan bir sınıf olarak tanımlamamış olduğunu* belirtmek yeterli olacaktır."[82]

Troçki'nin geri kalmış ülkelerde toplumsal olarak devrimi harekete geçiren güçlere dair analizi, devrimci sürecin siyasi perspektiflerinin eşitsiz ve bileşik gelişme hareketi tarafından nasıl şekillendiğine dair bir teoriyle tamamlanır. Gerçekten de, daha önce gördüğümüz gibi, devrimin demokratik ve sosyalist görevlerin iç içe geçmesi/eklemlenmesi/üst üste binmesi ile tarif edilebilecek kesintisiz ve bileşik karakteri, toplumsal üretim ilişkilerinin eşitsiz ve bileşik karakteriyle yakından ilişkilidir. 1928 yılında Çin üzerine kaleme aldığı bir makalede Troçki, kentsel sermaye ve toprak sahipliği arasındaki bağlara sürekli olarak vurgu yapar ve bu bağların

82. *Writings 1938-39*, s. 113-4, vurgular bana aittir ["Rus Devrimi'nin Üç Kavranışı", *Rusya'da Sürekli Devrim, Sonuçlar ve Olasılıklar*, Çev. Orhan Koçak, Kardelen Yayınları, İstanbul, 1990].

"tarım devrimi[nin] niteliksel olarak anti-feodal olduğu kadar anti-burjuva" olmasını belirlediğini öne sürer.[83] Fakat bu, Troçki'nin siyasi stratejiyi mekanik bir biçimde iktisadi yapıdan çıkarsadığı anlamına gelmez; bilakis Troçki sosyo-politik düzeyin özgünlüğü ve özerkliği üzerinde ısrar eder. Örneğin 1928 yılında Preobrazhensky'ye yazdığı bir mektupta, siyasi sürecin "soyut bir mantıkla" iktisadi tabanla ilişkilendirilemeyeceğini, çünkü "iktisadi temeller üzerinde ortaya çıkan sınıf mücadelesi ve onun siyasi dışavurumlarının *kendisine ait* bir zorunlu gelişim mantığı taşıdığını" vurgular.[84] Dahası, ulusal burjuvaziyi gerici bir tavır takınmaya iten ve ara katmanları bölerek derin bir toplumsal kutuplaşma yaratan şey de kesinlikle bu "zorunlu mantık"tır. Zira Troçki'ye göre, Kerenskizm ile Bolşevik iktidarı arasında, Kuomintong ile proletarya diktatörlüğü arasında bir ara aşama, yani bir işçi ve köylü diktatörlüğü yoktur ve olamaz."[85] 1917 deneyimi hiç şüphesiz "demokratik diktatörlük" şiarına karşı bütün kapıları kapatmıştır. "Kapının üzerine Lenin kendi elleriyle 'Girilmez, Çıkılmaz', ibaresini yazmıştır." İkinci Çin devriminde ise, "Komintern Lenin'in ıskartaya çıkardığı formülü, maskelenmiş ve dolayısıyla çok daha zararlı bir biçimde Plehanov'un politikasının yolunu açmak amacıyla bulup çıkarmıştır."[86]

83. "Summary and Perspectives of the Chinese Revolution" 1928, *On China*, s. 303 ["Çin Devrimi'nin Özeti ve Perspektifleri", *Çin Üzerine*].

84. "Three Letters to Preobrazhensky", *On China*, s. 288 - vurgular bana aittir ["Preobrajenski'ye Üç Mektup", *Çin Üzerine*]. Troçki ayrıca siyasi boyutun sınıf tabanıyla aynı şey olmadığını da vurgular. Troçki'nin yaptığı bu ayrım açık bir biçimde ilk kez, Radek'in "demokratik diktatörlük"teki temel meselenin siyasi kurumlar değil, sınıflar arasındaki karşılıklı ilişkiler olduğu yönündeki görüşü üzerine kaleme aldığı eleştiri yazısında ortaya konmuştur. "Radek kendisini 'politik kurumlar'dan öylesine soyutlamıştır ki, bir devrimin 'en temel nokta'sını, yani devrime kimin önderlik ettiğini ve iktidarı ele geçirdiğini unutmuştur. Devrim bir iktidar mücadelesidir. Sınıfların çıplak ellerle değil, fakat 'politik kuruluşlar' (partiler, vs) aracılığı ile verdikleri bir politik mücadeledir. (*Permanent Revolution*, s. 80).

85. A.g.e., s. 154.

86. A.g.e., s. 114; ve *On China*, s. 587.

Troçki, Stalin, Martynov ve KEYK tarafından geliştirilen aşamacılığın merkezi tezi olan "çeşitli gelişim düzeylerindeki ülkeler için, belirli bir ilerleme düzeni saptama ve bunların devrimlerini vesikaya bağlama düşüncesini" kaba bir evrimcilik olarak nitelendirir ve bunun karşısına sürekli devrim süreci içindeki aşamaların diyalektik eklemlenmesini koyar.[87] Troçki, bir devrimin başlangıcında farklı dönemsel aşamalar olabileceği ihtimalini dışlamamakla birlikte, başlı başlına ve eksiksiz bir demokratik aşamanın var olamayacağını vurgular, çünkü "demokratik devrimin zaferi, ancak köylülükle ittifak temeline dayanan ve ilk önce demokratik devrimin görevlerini yerine getiren proletarya diktatörlüğü ile mümkündür."[88] Daha metafizik ve soyut bir mantık yürüterek yaklaşıldığında, iki farklı aşama arasında bir ayrım yapmak mümkün olabilir, fakat devrimci sürecin esas mantığına göre bu aşamalar diyalektik bir bütünsellik oluşturacak şekilde organik olarak birbirlerine bağlıdır.[89] Isaacs'ın Çin üzerine yazdığı kitap için kaleme aldığı Önsöz'de Troçki şu görüşleri dile getirir: "Pek çok kez söylendiği gibi devrimlerin kendilerine ait bir mantığı vardır. Ancak bu Aristo mantığı değildir, 'sağduyunun' pragmatik yarı mantığı ise hiç değil. Bu düşüncenin daha yüksek bir işlevidir: Gelişmenin ve onun çelişkilerinin mantığı, yani diyalektik."[90] Özetle söylemek gerekirse, Troçki'nin teorisi birbiriyle yakından ilişkili iki ayrı önerme seti içermektedir:[91]

87. *Permanent Revolution*, s. 115, 124.
88. A.g.e., s. 153-4.
89. A.g.e., s. 107, 114.
90. *On China*, s. 581.
91. Troçki'ye göre, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde "iktidarın proletaryanın eline geçmesi devrimi tamamlamaz, onu başlatır sadece." Dahası, sosyalist devrimin sürekli karakteri, devrimci sürecin iktidarın ele geçirilmesinden sonraki devamlılığı, hem geri kalmış hem de gelişmiş ülkeler için geçerlidir (bkz. *Permanent Revolution*, s. 8-9). Ne yazık ki, bu son derece verimli ve ufuk açıcı hipotez, Troçki tarafından teorinin diğer iki boyutu kadar vurgulanmamış veya detaylandırılmamış ve *Sürekli Devrim* içerisinde epeyce kıyıda köşede kalmıştır. Yine de Troçki'nin Rusya'daki bürokratik yozlaşmanın sosyalist dönüşüm sürecini nasıl felce uğrattığını, sosyalizmin halihazırda kurulmuş olduğunu iddia eden "tek ülkede sosyalizm" doktrininin nasıl bu gerici pratiğin ideolojik baha-

(1) Bir proleter devrim, geri kalmış bir ülkede gelişmiş bir ülkeye kıyasla daha kısa sürede gerçekleşebilir; ayrıca bu proleter devrim demokratik devrimin tamamlanmasından *sonra* değil, bilakis ondan önce ve/veya onunla birlikte gerçekleşecektir. Demokratik devrim, proletaryanın (komünistlerin) liderliği ve köylülüğün desteğiyle sosyalist bir devrime dönüşecektir.

(2) Proleter (komünist) liderliği olmaksızın, radikal ve istikrarlı bir demokratik devrim mümkün değildir. Köylülük ve/veya küçük burjuvazi, gerçek anlamda bağımsız bir politika izleme yetisinden yoksundur; dolayısıyla da demokratik devrimin liderliğini üstlenemez. Bununla birlikte, ulusal burjuvazinin liderliği altında *demokratik görevlerin eksiksiz ve sahici çözümü mümkün değildir.*

Sürekli devrim teorisinin özünü oluşturan bu iki hipotezin, yirminci yüzyılda yaşanan tarihsel gelişmelerce ne ölçüde doğrulanıp yanlışlandığını, kitabın sonraki bölümünde tartışacağız.[92]

---

nesi haline geldiğini incelediği *İhanete Uğrayan Devrim* (1936) isimli kitabında bu hipotezden açıkça bahsedildiği öne sürülebilir.

92. "Sürekli devrim"in, tamamı olmasa da çoğu Stalinistlerden oluşan eleştirmenler tarafından Troçki'ye atfedilen iki farklı anlamı daha vardır. Bunlardan ilki, devrimin herhangi bir zamanda herhangi bir yerde mümkün olduğu (*hic et nun* [burada ve şimdi] geçerli "sürekli bir olasılık") fikri iken; ikincisi ise devrimin eş zamanlı olarak tüm dünyada gerçekleşmesi gerektiği ilkesidir. Troçki'nin yazdıklarının, bu akıldışı tezlerle en ufak bir benzerlik taşımadığını belirtmeye elbette gerek bile yok.

4
Sonuçlar

Sürekli devrim fikri, Marx ve Engels'in yazılarında ancak bir krizalit olarak kendini gösterir ki bir dizi parlak fakat sistematize edilmemiş bu sezgisel görüşler, İkinci Enternasyonal Marksizminin tedvininde büyük oranda göz ardı edilmiştir. Süreklilik sorunsalının, kapsamlı bir tarih teorisi ve sosyo-ekonomik analiz üzerinde temellenen, tutarlı ve işlevsel bir kavramsallaştırmasını ilk kez ortaya koymak, *Sonuçlar ve Olasılıklar* isimli kitabında Troçki'ye nasip olmuştur. Daha önce de gördüğümüz üzere, Troçki'nin yaklaşımı teorik ve siyasi anlamda büyük bir dönüm noktasıdır. Bilhassa Marksizmin 1917 öncesi sosyalist hareket içerisinde hegemonik bir konuma sa-

hip olan iktisadiyatçı ve kaba-evrimci yorumuna –ki bu yorumun sergilediği mekanik ve stratejik anlamda ön-diyalektik tutumun doğal neticesi aşamalar teorisidir– radikal bir alternatif ortaya koymuştur. Bu süreklilikçi strateji, yalnızca 1917-23 yılları arasında yaşanan devrimci yükseliş boyunca devam eder ve bu süre zarfında Bolşevik Parti ile Komintern'in gündelik eylemlerini de şekillendirir. Fakat Lenin'in ölümünün ardından aşamacılığın yeni bir türü resmi doktrin olarak kabul görmüştür. Bunun nedeni söz konusu türün Sovyet bürokrasisinin düşünce tarzında giderek hâkim bir yer edinen öngörüsüz *reelpolitik* ile daha uyumlu olmasıdır. Stalin'in aşamacılık yorumunun tutarlı ve eksiksiz uygulanışı, her durumda emek hareketlerinin trajik yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Yalnızca pratikte bu resmi sınırların ötesine geçen ve dolaylı olarak süreklilikçi bir hat izleyen komünist partiler zafere ulaşabilmiştir. Troçki'nin sürekli devrim teorisini programatik olarak benimseyen güçler, kitleler nezdinde gerçek bir alternatif olarak rekabet edebilme hususunda azınlıkta kalmıştır. (1938 yılında Troçki'nin önderliğinde kurulan Dördüncü Enternasyonal'in tarihi ile sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki kitleleri kazanma yönündeki çabaları, bu kitabın kapsamı dışındadır.)

Aşamacılığın doğurduğu felaketlerin, sürekli devrim teorisi için önemli birtakım "negatif testler" yarattığı öne sürülebilir. Stalin'in aşamacılığının yıkıcı bir rol oynadığı konjonktürlerin sistematik tarihsel analizini yapamayacak olsak da, en belirgin örneklerinden bazılarını kısaca sıralamaya çalışmak faydalı bir çaba olacaktır.

İki savaş arası dönemde Avrupa'da, geç Romanov Rusyası'nın yapısal özelliklerinin çoğunu yeniden üreten ülke muhtemelen İspanya'ydı: kırsaldaki yarı-feodal üretim ilişkileri, bastırılmış ulusal azınlıklar, otoriter bir devlet aygıtı ve büyük kent merkezleri (Madrid, Sevilla ve Barselona) ile madencilik yapılan bölgelerde (Asturias) yoğunlaşmış mücadeleci bir proletarya. Fakat 1931 yılından itibaren Komintern, yaklaşmakta olan İspanyol devriminin zorunlu "burjuva-demokratik" karak-

teri üzerinde ısrar etmeye ve İspanyol işçi sınıfı içerisindeki "burjuva-demokratik devrim aşamasını yok sayma eğilimi"nde olan" ve bir "küçük burjuva anarşizmi" sergileyen grupları suçlamaya başladı.[1] Dahası Komintern 1936 yılında, burjuva-demokratik devriminin tamamlanması için verilecek mücadelenin somut ifadesinin Halk Cephesi olduğunu ilan etti. İspanyol Komünist Partisi eski liderlerinden Fernando Claudin, bu dönem üzerine kaleme aldığı bir makalede, "İspanya'da kurulan katı Komintern ekibi"nin (Togliatti, Codovilla, Geröevd.) "askeri danışman ve Sovyet politikacılardan oluşan en az onun kadar katı bir ekip" ile birlikte "proleter devrimini, asla 'dışına çıkmamış olması gereken' burjuva-demokratik çerçevenin içerisine tekrar yerleştirmek" gibi çok zor bir görevi olduğunu dile getiriyordu: "Burjuva gerçekliğini yeniden tesis etmeyi amaçlayan eylemin olduğundan daha farklı bir şekilde görünmesi için, başlangıçta devrimin anti-burjuva gerçekliğini inkâr etmek gerekiyordu."[2] Herkesin malumu olduğu üzere, Sovyet-Komintern ekibi İspanyol Komünist Partisi'nin de yardımıyla bu zorlu görevi yerine getirmek konusunda son derece başarılı oldu. 1937 yılının sonuna gelindiğinde "burjuva gerçekliği" yeniden tesis edilmiş, sosyalist devrimin tüm partizanları – Troçkistler, POUM'un (Marksist Birleşim İşçi Partisi) sol komünistleri, CNT'nin (Ulusal Emek Konfederasyonu) anarşist kanadı ve PSOE'deki (İspanyol Sosyalist İşçi Partisi) *Caballeristalar*– siyasi olarak yenilgiye uğratılmış ve hatta bazı durumlarda fiziksel olarak da tasfiye edilmişlerdi. Bir yıldan biraz daha uzun bir süre sonunda, Franco'nun lejyonerleri Madrid'e girdiler.

Aşamacılığın neden olduğu felaketlere dair başka örneklere Latin Amerika'da rastlamak mümkündür; öyle ki Stalinist Komintern'in aşamacı "genel çizgisi"nin komünist hareket tarafından bu denli katı bir biçimde uygulandığı başka bir kıta

1. Togliatti ("Ercoli"), "Sulle particularita della rivoluzione spagnola" (1936), *Sul movimento operaio internazionale*, Roma 1964, s. 196.
2. Fernando Claudin, "Spain-The Untimely Revolution", *New Left Review* 74 (Temmuz-Ağustos 1972), s. 16.

daha yoktur. Fakat bununla birlikte, Stalinist doktrine duyulan katı ve kraldan çok kralcı bağlılık görece geç bir tarihte zuhur etmiş; 1920'ler boyunca ve 1930'ların başlarında Latin Amerika'nın önde gelen komünist liderleri, bu yeni ortodoksiyi kabul etmeyi reddetmiş ve hatta Sol Muhalefet'i desteklemişlerdir. Örneğin, Peru Komünist Partisi'nin kurucusu (1928) ve Latin Amerikalı Marksist teorisyenlerin en özgünlerinden biri olan José Carlos Mariategui, 1927 yılında şu satırları kaleme almıştır: "Peru'da milliyetçi duyarlılığa sahip ilerici bir burjuvazi yoktur ve hiçbir zaman da varolmamıştır."[3] Komintern'in Çin'de uyguladığı stratejinin kifayetini tartışmasa da, aynı eğilimin Amerika kıtası için benimsenmesine karşı çıkan Mariategui şu görüşleri dile getirir: "kapitalist, plütokratik ve emperyalist Kuzey Amerika'ya ancak sosyalist bir Latin (veya İberyalı) Amerika karşı koyabilir (...) Latin Amerika ülkeleri kapitalist rekabete çok geç dahil oldular (...) [nitekim] kapitalist düzen içerisindeki yazgıları, basit koloniler olmaktan ibaret kaldı (...) Latin Amerika devrimi (...) tam anlamıyla ve düpedüz bir sosyalist devrim olacaktır. Bu ifadenin önüne, şartlara göre istediğiniz her tür sıfatı getirebilirsiniz: 'Anti-emperyalist', 'tarımsal', 'devrimci milliyetçi.' Sosyalizm tüm bu sıfatların tamamını ifade eder, tamamından önce gelir ve tamamını bünyesinde toplar."[4] Aynı yıllarda benzer görüşleri savunan bir diğer kişi de, Küba Komünist Partisi'nin kurucusu olan, Kübalı diktatör Machado'nun yandaşları tarafından öldürüldüğü 1929 yılına kadar da Parti'nin başlıca ideologu olan Julio Antonio Mella'dır. Mella'ya göre, "ulusal bağımsız-

3. *Siete ensayos de interpretacion de la realidad peruana* (1928), Santiago-Şili 1955, s. 29.

4. Mariategui, "Cartacolectiva del grupo de Lima" (1929), *El proletariado y su organizacion*, Meksika 1970, s. 119-20. Mariategui ile Troçki'nin görüşleri arasındaki benzerlik son derece çarpıcıdır. Mariategui, Stalin'e karşı açıkça Troçki'yi desteklememekle birlikte, Troçki'nin halihazırda partiden ihraç edilip Orta Asya'ya sürgüne gönderildiği 1928 yılında yazdığı bir makalesinde, Troçki'nin yenilgisini "geçici" olarak tanımlayarak ondan "zamanımızın en açık fikirli ve ileri görüşlü eleştirmenlerinden biri" olarak bahseder. (Bkz. Mariategui, "Trotsky y la opposición comunista" (1928), *El Proletariado*, s. 33).

lığın kazanılması sadece proletarya tarafından ve bir işçi devrimi aracılığıyla gerçekleştirilebilir." Mella, "gerçek bağımsızlık mücadelesinde ulusal hareketlere her zaman ihanet etmiş olan" ulusal burjuvaziyle ittifak kurma fikrini de bütünüyle reddetmektedir.[5] Dahası bu kavramlar yalnızca teorik düzlemde kalmamış, 1932 yılında El Salvador'da yaşanan ve Latin Amerika tarihinin Komünist Parti liderliğindeki ilk silahlı kitle ayaklanması olan devrimci hareketleri için stratejik bir itici güç olmuştur. Parti belgeleri ve manifestolarına göre hareketin amacı, "ulusal burjuvazi ve emperyalizmi amansızca imha edecek" işçi, asker ve köylü sovyetlerinden oluşan bir hükümet kurmaktır.[6]

Ancak 1930'ların ortalarından sonra, Latin Amerika komünist partilerinin önderlikleri arasında herhangi bir muhalif ses kalmamış, tüm kıtada "genel çizgi"ye yekpare bir bağlılık söz konusu olmuştur. Herhalde bu yönelimden kaynaklanan en önemli tarihsel tecrübe Komünist, Sosyalist ve Radikal partilerin oluşturduğu ve neredeyse on yıl süreyle devam eden (1938-47) bir hükümet koalisyonu olan Şili Halk Cephesi'dir. Şili Komünist Partisi (CPC) Genel Sekreteri Carlos Contrera Labarca'ya göre, Cephe'nin oluşmasını mümkün kılan şey, Parti'nin "devrimin burjuva-demokratik aşamasının üzerinden atlamaya çalışan, vaktinden evvelki sloganlarda" ifadesini bulan, 1932 yılına ait sekter solcu duruşunu terk etmesidir. Labarca 1938 Halk Cephesi'ni, "ulusal bağımsızlık için, ilerici ve demokratik bir politika aracılığıyla kazanılabilecek ve kazanılması zorunlu Şili burjuvazisinin belirli kesimlerini" de içeren, "geniş bir sınıf ittifakı" olarak tanımlar. Ayrıca, bu ittifakın mümkünse "tereddüt yaşayan sağ siyasi partilerin önemli ke-

5. Julio Antonio Mella, "Que es el ARPA?" (1928), *Ensayo srevolucionarios*, Havana 1960, s. 23-4. Meksika'ya sürgüne gönderilen Mella, Meksika Komünist Partisi'ne katılır, fakat kendisini Troçkist eğilimler sergilemekle suçlayan parti önderliğiyle sorunlar yaşar. Bkz. Bernardo Claraval, *Cuando fui communista*, Meksika 1944, s. 49.

6. Karş. Roque Dalton, "Migue lMarmol: El Salvador 1930-32", *Pensamiento Critico*, 48, (Ocak 1971), s. 102 ve T. P. Anderson, *Matanza, El Salvador's Communist Revolt of 1932*, Lincoln, Nebraska 1971, s. 68.

simlerini (...) düzen, ilerleme ve demokrasi yönündeki arzularını tatmin edecek birtakım teminatlar verilerek, bu kesimleri halk hareketine dahil olmaya davet etmek" yoluyla daha da genişletilmesi gerekmektedir.[7] Halk Cephesi hükümetinin on yıllık iktidarı boyunca, büyük toprak sahipleri ve burjuvazinin bazı kesimlerinin güdümündeki Radikal Parti, mevcut diğer partileri birbirlerine düşürme yoluyla hegemonyasını devam ettirdi. Nihayet 1947 yılında komünistler hükümetten tasfiye edildi ve CPC resmen feshedilerek yüzlerce üyesi hapse gönderildi. Peki, bu "geniş sınıf ittifakı"nın elde ettiği başarılardan ne tür sonuçlar çıkarılabilir? James Petras'a göre, Halk Cephesi endüstriyel bir altyapı oluşturdu ve hükümetin gelişim süreci içerisindeki rolünü genişletti. Fakat "bu değişiklikler üst ve orta sınıfların sahip olduğu statü, servet ve gücü, işçiler ve köylüler aleyhine artırdı. Popüler Cephe'nin güttüğü siyaset solu zayıflattı (...) Sağcı partiler, işçi sınıfı ve orta sınıf arasında kurulan on yıllık bu koalisyon sürecinden siyasi, toplumsal ve iktisadi anlamda hiç olmadıkları kadar güçlü çıktılar."[8]

Diğer Latin Amerika ülkelerinde, komünist partilerin dahil olduğu gerçek bir Halk Cephesi bulunmuyordu. Bununla birlikte, partiler bunun stratejik önceliğini savunmak konusunda ısrarcıydı. Söz gelimi Kübalı komünist lider Blas Roca 1936 yılında yaptığı bir konuşmada, Stalin'in işçi sınıfı ve "devrimci" burjuvazi arasındaki ittifakın öneminin küçümsenmesiyle ilgili 1925 yılında yaptığı uyarıları tekrarlıyordu. Roca'nın Küba bağlamında dile getirdiği görüşler şu şekildeydi: "Halkımızın proletaryadan ulusal burjuvaziye kadar, ülkemizi özgürleştirmek amacıyla ortak bir çıkar etrafında kardeşçe bir araya gelen tüm katmanları yabancı mezalimine karşı geniş bir halk cep-

7. Carlos Contreras Labarca, "The People of Chile Unite to Save Democracy", *The Communist*, XVII, (11 Kasım 1938), s. 1037-8.

8. James Petras, *Politics and Social Forces in Chilean Development*, Berkeley ve Los Angeles 1970, s. 132. Sosyalist ve Komünist partilerin birebirleriyle münakaşa etmeye nihayet son vererek bir seçim ittifakı oluşturmaya karar verdikleri 1952 seçimlerinde, ortak adayları Salvador Allende'nin oyların sadece yüzde altısını almış olması, emek hareketinin yaşadığı moral çöküntüsünün boyutlarını gözler önüne sermektedir.

hesi oluşturabilir ve oluşturmalıdırlar."[9] Peki, bu ilerici ulusal burjuvazinin siyasi temsilcisi kim olmalıydı? Birkaç yıl süren bir tereddüttün ardından, Kübalı komünistler bu kişinin Albay Batista olmasına karar verdiler ve kendisiyle 1939 yılından 1944 yılına kadar sürecek olan siyasi bir ittifak kurdular.

Latin Amerikalı komünistlerin aşamacı yöneliminin, Komintern ve Sovyet önderliğinin buyurduğu bir dizi taktiksel değişiklik aracılığıyla kesintisiz biçimde devam ettiğini anlamak da son derece mühimdir. Hakikaten de stratejik çerçevenin, "sağa" ve "sola" doğru yaşanan kaymalar karşısında sergilediği muafiyeti taktiksel düzeyde karşılaştırmak son derece yol gösterici olacaktır. Aşağıda, "itidalli" ve "radikal" duruşlara dair örnekleri bulacaksınız.

(1) İkinci Dünya Savaşı'nın sonu, komünist "itidal" ve sınıflar arası işbirliğinin ulaştığı en üst noktaydı. Nitekim Kasım 1945'te Meksika Komünist Partisi'nin resmi gazetesi şu tezi öne sürüyordu: "Meksika'da kapitalizmi geliştirmek devrimci bir amaçtır, çünkü bu aynı zamanda ulusal ekonominin gelişmesi (...) sömürgecilik kalıntılarının ortadan kaldırılması, tarım reformunun tamamlanması ve ülkenin anti-emperyalist bir tarım devrimi sayesinde demokratikleşmesi ve genel anlamda geliştirilmesi demektir." Bu makaleye göre, Komünist Parti'nin önerdiği "tarım reformu gibi önlemler esasında ülkeyi sanayileştirerek onu emperyalist müdahaleden kurtarabilecek, Meksika kapitalizminin geliştirilmesi hedefine tekabül eden burjuva bir önlemdir."[10] Bu görüş ve diğer Latin Amerika komünist partileri tarafından geliştirilen benzer fikirler özünde Menşevik bile değildir, hatta Piotr Struve'nin yirminci yüzyılın başında "ilerlemeci" Rus kapitalizmi

9. Aktaran SaverioTutino, *L'ottobre cubano*, Milano 1968, s. 148.
10. Carlos Sanchez Cardenas, "La révolucion mexicana y el desarrolo capitalista de Mexico", *La Voz de Mexico* (20 Kasım 1945), s. 1.

için geliştirdiği bir program olan "Legal Marksizmi" anımsatmaktadır.[11]

(2) 1947-8 yıllarında başlayan Soğuk Savaş, özellikle de Amerikan emperyalizmi bağlamında sola doğru bir dönüşü zorunlu kıldığı halde, Latin Amerikalı komünistler aşamacı yaklaşımlarını korumayı sürdürdüler. Bu yaklaşımın en bariz örneğine 1950'lerin başında, dönemin en önemli sol deneyiminin yaşandığı Guatemala'da rastlamak mümkündür. Albay Arbenz'in popülistler ve komünistlerden oluşan koalisyon hükümeti, Amerika'ya ait olan Birleşik Meyve Şirketi'nin varlıklarının bir kısmının kamulaştırılmasını da içeren bir tarım devrimi gerçekleştirmeye karar verdi. Guatemala İşçi Partisi (PGT) içindeki komünistlere göre, reformun başlıca amacı Guatemala'nın gelişiminin burjuva demokratik aşamasının gerektirdiği görevlerin ulusal burjuvazi ile ittifak halinde yerine getirilmesiydi. Genel Sekreter J. M. Fortuny, PGT İkinci Kongresi'ne (Aralık 1952) sunduğu raporda şu ifadeleri dile getiriyordu: "Biz komünistler, Guatemala'nın gelişiminin kendi özgün koşulları nedeniyle, belirli bir süre daha kapitalist çizgide olması gerektiğini kabul ediyoruz."[12] Dolayısıyla PGT, silahlı kuvvetlerin "ilerici ve anti-emperyalist" bir ulusal burjuvazinin temsilcisi olduğunu düşünüyor; işçi ve köylülerin silahlandırılması yönündeki önerileri ise "işçi ve köylü cephesini silahlı kuvvetlerle karşı karşıya getirmeyi amaçlayan tepkisel manevralar"dan başka bir şey olmadığı gerekçesiyle reddediyordu. Fortuny "ordudaki subay ve komutanların ilerici eğilimleri"ne

11. Sovyet tarihçi Anatol Shulgovsky Meksika üzerine yazdığı kitapta, "Legal Marksizm" ile Meksikalı komünistlerle siyaseten yakın ilişkilere sahip, dönemin Meksika işçi sendikaları başkanı Lombardo Toledano'nun ideolojisi arasında son derece açıklayıcı bir mukayese yapar. Bkz. A. Shulgovsky, *Mexico en la encrucijada de su historia*, Meksika 1969, s. 414.

12. José Manuel Fortuny, *Relatorio sobre la actividad del Comité Central al Segundo Congresso del Partido*, Guatemala 1952.

duyduğu güveni ise özellikle vurguluyordu.[13] Haziran 1954'te Birleşik Meyve'nin finanse ettiği, Albay Castillo Armas komutasındaki bir paralı ordu Guatemala'yı işgal edip Arbenz'i devirdi. Bu "ilerici" silahlı kuvvetlerin Armas'ın yardımına koştuğunu, PGT'yi tasfiye ettiğini ve günümüze kadar devam edecek bir beyaz terör diktatörlüğü kurduğunu söylemeye bile gerek yok.

Asya'da aşamacı yanılsamaların neden olduğu zayiat çok daha trajik boyutlarda oldu; öyle ki Endonezya Komünist Partisi'nin (PKI) 1965 yılında uğradığı yıkım, uluslararası emek hareketinin savaş sonrası dönemde uğradığı en ağır yenilgiydi. Bu noktada, PKI'nın kapitalist ülkeler içerisindeki en büyük komünist hareket ve dünyada Sovyet ve Çin komünist partilerinden sonra gelen en büyük üçüncü parti olduğunu hatırlamakta fayda var. Üç milyon üyeye sahip bu kitle partisi, bünyesindeki çeşitli işçi sendikaları, köylü örgütleri ve her türden kitle hareketleri aracılığıyla yaklaşık on milyon insanın oluşturduğu bir çevre örgütledi. Sahip olduğu sınırsız kaynaklara rağmen PKI, Sukarno'nun burjuva Bonapartist yönetimini eleştirisiz ve koşulsuz bir şekilde fiilen destekledi. PKI'nın Genel Başkanı Aidit, bu politikanın varoluş nedenini "Endonezya devrimi şu an içinde bulunduğu aşamada sosyalist ve proleter değil, burjuva-demokratik karakterdedir" görüşü ile açıklar.[14] Bununla birlikte, Endonezya devrimi özelinde bu iki aşamayı birbirine karıştırmanın "demagojik, öznel ve gerici" bir tutum olduğunu; "öncelikli olarak ulusal-demokratik aşama tamam-

13. Manuel Pinto Usaga, *Guatemala, apuntes sobre el movimiento obrero*, 1954, s. 15. PGT 1955 yılına ait bir özeleştiride, partinin "demokratik burjuvaziyle ilişkisi bağlamında yeterince bağımsız bir yol izlemediği"ni ve "orduyla ilgili yanılsamaların beslenmesine katkıda bulunduğu"nu itiraf etmiştir. Ancak bununla birlikte PGT, ulusal burjuvaziyle kurulacak bir bloğu ve "demokratik ve vatanperver bir devrim" için mücadeleyi savunmaya da devam etmiştir. Bkz. Comision Political del PGT, *La intervencion norte-americana en Guatemala ye el derrocamiento del regimendemocratico*, 1955, s. 31-2, 42.

14. D. N. Aidit, *The Indonesian Revolution and the Immediate Tasks of the Indonesian Communist Party*, Pekin 1965, s. 15.

lanmadan sosyalist aşamaya geçilemeyeceğini" vurgular.[15] Bu demokratik aşama, beklenileceği üzere Endonezya ulusal burjuvazisi, muhafazakâr Müslüman güçler, Sukarno'nun milliyetçileri ve PKI'nın oluşturacağı bir "dört sınıf bloğu" tarafından uygulanmalıydı. Aidit, 1963 yılında Çin'in ileri gelen komünistleri önünde yaptığı bir konuşmada, bu ittifakın elde ettiği başarıları öven parlak bir tablo çizer: "Yaklaşık on yıldır Endonezya burjuvazisiyle işbirliği içindeyiz ve gerici güçler yenilgi üzerine yenilgi yaşarken (...) devrimci güçler sürekli olarak büyümeye devam ediyor."[16] Sovyetler, PKI'nın stratejisine verdiği desteği defaatle ifade etmiş olmasına rağmen, partinin esas kardeşçe bağları Çinlilerleydi ve Mao'nun "Yeni Demokrasi" üzerine yazıları, partinin sınıflar arası işbirliği çizgisini benimsemesinde başlıca ilham kaynağı oldu. Fakat Yeni Demokrasi'nin Çin ve Endonezya bağlamlarında uygulanışları arasında merkezi bir fark vardı: *PKI'nın kızıl ordusu yoktu.* PKI'nın 1945 yılında bir kızıl ordu örgütlemeye başladığı doğrudur, ama ordu kısa süre zarfında dağıldı ve ilerleyen yıllarda PKI bu "sekter ve solcu" sapmadan caydı. PKI'nın İkinci Sekreteri M. H. Lukman partinin bu konudaki tasarrufunu şu şekilde açıklıyordu: "gericilerin yürüttüğü propaganda karşısında, sosyalizme barışçıl yollarla geçme imkânını kabul etmenin zaruri olduğunu düşündük."[17] İşin doğrusu Sukarno neredeyse tüm gücünü PKI ve ordu karargâhları arasında Bonapartist bir aracı gibi gidip gelmesi sayesinde elde etmişti. Ekim 1965'te bu tekinsiz denge hali bozuldu ve ordu Sukarno'yu görevden aldı. Endonezya ordusu, fanatik Müslüman sivil grupların da desteğiyle PKI ve taraftarlarına karşı bir toplu katliam kampanyası başlattı; bu da 1927 yılında kurulan kısa ömürlü Şangay Komünü'nün yenilgisi anlamına geliyordu. Tahminlere

15. Aidit, *The Indonesian Revolution, Its Historical Background and Its Future*, Cakarta 1964, s. 77.

16. Aidit, *The Indonesian Revolution and the Immediate Tasks*, s. 82-3.

17. M. H. Lukman, *About the Constitution*, Cakarta 1959, s. 26. Ayrıca bkz. T. Soedarso, "Lessons from a Defeat", *The Catastrophe in Indonesia*, New York 1966.

göre, PKI'nın tüm önderlerinin de aralarında bulunduğu en az beş yüz bin kişi katledildi ve birkaç yüz bin "şüpheli" toplama kamplarına gönderildi. Bu tarihten on altı yıl sonra bile, on binlerce Endonezyalı solcu ve demokrat takımadalardan oluşan bu dev kapitalist Gulag'da çürümeye devam ediyorlardı.

Son olarak, şüphesiz aşamacı stratejilerin yol açtığı üzücü felaketler silsilesinin günümüze en yakın örneği 1973 Şili darbesidir. Şili Komünist Partisi (CPC), daha önce deneyimlediği Halk Cephesi fiyaskosuna rağmen aşamacı yaklaşımın en inatçı savunucusu olarak kaldı. Genel Sekreter Luis Corvalan, Latin Amerika Dayanışma Örgütü'nün (OLAS) 1967 Havana Konferansı'ndaki çizgisine yönelttiği sert eleştirilerle zaten kendini belli etmişti. Corvalan, Latin Amerika'da bir sosyalist devrim ihtimalini şiddetle reddediyor, bunun yerine "anti-oligarşik ve anti-emperyalist" bir aşamaya geçmenin gerekliliği üzerinde ısrar ediyordu. Unidad Popular'ın (Halk Birliği) seçim zaferinin arifesinde, Şili Komünist Partisi'nin 14. Kongresi (Kasım 1969) bu prensipleri resmi olarak yeniden teyit etti. Corvalan, solun "ciddiyetsiz" ve "bilimsel olmayan" pozisyonlar benimsemiş kesimlerini (esas olarak MIR (Devrimci Sol Hareket), Troçkistler ve Sosyalist Parti'nin sol kanadı), CPC'nin talep ettiği gibi "anti-oligarşik ve anti-emperyalist dönüşümler" üzerine odaklanmak yerine sosyalist bir devrimi hayata geçirmeye çalıştıkları gerekçesiyle yerden yere vurdu.[18] Bu biçimci aşamalar şemasına duyulan katı bağlılık, CPC'nin politikalarına da tutarlı bir biçimde yansımıştı: Hıristiyan Demokrat Parti ile uzlaşma arayışları; işverenlerin Ekim 1972 yılında yaptıkları lokavta cevaben işçiler tarafından ele geçirilmiş olan işletmeleri ulusal burjuvaziye iade etmek; silahlı kuvvetlerin parlamenter sisteme sadakatlerine duyulan koyu iman...

Sovyet önderliği elbette, çevre kapitalist ülkelerdeki komünist hareketler tarafından benimsenmiş olan aşamacılığın resmi formülasyonlarının başlıca kaynağı olmaya devam

18. Luis Corvalán, *Camino de victoria*, Santiago 1971 ve Carlos Corda, *El leninismo y la victoria popular*, Santiago 1971, s. 111-2.

ediyordu. Stalin'in 1920'lerdeki dogmatik görüşlerinin temel önermelerini asla terk etmemekle beraber, Sovyetlerin bu alandaki teorik üretimi son elli yılda muhtelif kereler eğilip büküldü. Bu formülasyonlardan en sonuncusu, 1960'ların sonu 70'lerin başında, tanınmış Sovyet akademisyenler tarafından geliştirilen ve dünyanın "gelişmekte olan ülkeler" olarak adlandırılan bölgelerinde ortodoks bir hat olarak benimsenmiş olan "kapitalist olmayan yol" teorisidir. Teori, muhtemelen ilk kez Profesör R. A. Ulyanovsky tarafından ortaya konmuştur. Fakat teoriyi geliştirip detaylandıran kişi esas olarak Sovyet Bilimler Akademisi Afrika Enstitüsü Başkanı V. G. Solodovnikov olmuştur. Solodovnikov'a göre "sosyalizme doğru kapitalist olmayan gelişme", "devrimci halkın demokratik diktatörlüğü"nün var olduğu Mısır, Suriye, Cezayir, Irak, Kongo, Gine, Somali, Burma gibi "Ulusal Demokratik" ülkelerin izleyeceği bir yoldur. Bu Ulusal Demokrasi, "esas olarak ulusal burjuvazinin, radikal entelicansiyanın, köylülüğün ve proletaryanın çıkarlarını temsil eder" (dört sınıf bloğu doktrininin neredeyse hiç değiştirilmemiş bir versiyonu). Görünen o ki söz konusu "demokratik diktatörlük"ün çoğunlukla silahlı kuvvetlerin otoriter ve kesinlikle demokratik olmayan diktatörlüğü olacağı gerçeği, Sovyet akademisyen için çelişkili ya da tutarsız bir durum değildir: "askeri entelicansiya, en örgütlü anti-emperyalist güçtür. Demokratik askeri entelicansiya, emperyalistlerin ve genel anlamda sömürücü sınıfların baskılarına karşı koymak için, siyasi iktidarı kendi eline alır..."[19]

"Kapitalist olmayan" terimi olaya bir müphemlik katıyormuş gibi gözükse de, bu teori esasında klasik aşamacılığın bariz bir devamıdır. Örneğin Solodovnikov'a göre, "şu anki aşamada" ulusal demokratik devletler, "sömürücü sınıfların bütünüyle tasfiyesini ve sosyalizmin inşasını (...) başaramaz." Ulusal demokrasinin tarihsel misyonu, "sosyalist bir toplumun inşasına geçiş için gerekli olan siyasi, iktisadi ve toplum-

19. V. G. Solodovnikov, *The Present Stage of the Non-Capitalist Development in Asia and Africa*, Budapeşte 1973, s. 13-21.

sal önkoşulları" hazırlamak ve "ekonominin gelecekteki sosyalist yeniden yapılanmasının (...) maddi ön gerekliliklerini" yaratmaktır. Bu "önkoşullar" ve "ön gereklilikler" hiçbir zaman somut olarak açıklanmıyor olsa da; bunların yokluğu, bu ülkelerin an itibariyle sosyalist bir dönüşüm yaşamalarının olanaksız oluşunun yeterli bir nedeni olarak görülür.[20] Öyleyse bu bağlamda, merkezi önemdeki "kapitalist olmayan" kavramına nasıl bir anlam atfedilmektedir? Söz konusu ülkelerin "kendilerini dünya kapitalist ekonomi sisteminden bütünüyle koparmamış oldukları"nı; devletin, yerli ve yabancı kapitalist sektörlerin oluşturduğu "karma bir ekonomi"ye sahip olduklarını ve bu ülkelerde sömürücü sınıfların ortadan kaldırılmamış olduğunu bizatihi Solodovnikov da teslim etmektedir. Solodovnikov'un bu devletlerin "kapitalist olmadığı" iddiasını desteklemek için geliştirdiği tek gerçek argüman, ona göre "kapitalist olmayan gelişmenin ekonomik temeli"ni oluşturan devlet güdümlü sektörün önemidir. Solodovnikov'un bu konuda verdiği başlıca örnek olan Mısır, bu tezin kırılganlığını daha ironik bir şekilde gösteremezdi. Benzer şekilde, Irak'ta komünistlerin uğradığı toplu katliam da, sözde "devrimci halkın demokratik diktatörlüğü"nün gerçek doğasına dair çok üzücü bir yanıt niteliğindedir. Fakat arka arkaya gelen bunca tezat ve yalanlamaya rağmen, Sovyet dış politikasının zaruretleri, Mısır ve Somali resimden çıkarılarak, bu kez Etiyopya'nın dahil olduğu yeni "kapitalist olmayan ulusal demokrasiler" keşfetmeye devam etmiştir.

Buna karşılık sürekli devrim teorisi, yirminci yüzyıl boyunca ilerleyen kırmızı hattı, yani çevre kapitalist ülkelerdeki toplumsal devrimleri tahmin etmek, açıklamak ve aydınlatmak konusunda büyük oranda başarılı olmuştur. Bu anlamda, çağımızı anlamlandırmak için kanaatimizce kilit önemdedir. Rusya, Yugoslavya, Çin, Vietnam ve Küba'da yaşananlar, Troçki'nin merkezi teziyle oldukça örtüşmektedir: "geri kalmış", bağımlı veya sömürge konumunda olan bir ülkede, kesintisiz ve bileşik

20. A.g.e., s. 13, 26.

(demokratik/sosyalist) bir devrim mümkündür. Ekim sonrası devrimci hareketlerin liderlerinin, sürecin "sürekli" karakterini çoğunlukla teslim etmemiş olması veya bunu *aposteriori* bir biçimde ve farklı bir terminolojiyle teslim etmiş oldukları gerçeği, bu devrimlerin tartışmasız biçimde süreklilikçi olan karakterini değiştirmez. Küresel devrimci sürecin somut gelişimi, Plekhanov ya da Stalin'in katı aşamacı modellerine güç bela uymaktadır, zira ulusal demokratik devrimin anti-kapitalist dönüşümün zorunlu ve onu önceleyen aşaması olduğu yönündeki dogma, gerçek tarihin çalkantılı olaylarının sığamayacağı kadar dar ve katıdır.

Bu elbette, devrimci süreç içerisinde belirli "evreler" veya *uğrakların* olmadığı anlamına gelmez. Troçki, *Sürekli Devrim*'de şu satırları yazmaktadır: "Tek tek ülkelerde devrimin ilk olayları, *ilk bölük pörçük aşamaları* ne olursa olsun (...) demokratik devrimin *zaferi*, ancak, köylülükle ittifak temeline dayanan ve ilk önce demokratik devrimin görevlerini yerine getiren proletarya diktatörlüğü ile mümkündür."[21] Şayet yukarıda bahsettiğimiz muhtelif devrimlerin dinamikleri analiz edilecek olursa, özellikle Rusya (1917 yılı, Şubat'tan Ekim'e kadar) ve Küba'da (Ocak 1959'dan 1960 yazına kadar), bu tür "bölük pörçük aşamalar"ın yaşandığı görülecektir; fakat demokratik devrimin "zaferi" (yani görevlerin bütünüyle yerine getirilmesi) yalnızca proletarya diktatörlüğü ya da daha kesin bir ifadeyle söylemek gerekirse, siyasi olarak proletaryayı temsil eden bir devrimci devlet iktidarı aracılığıyla elde edilebilir. Yugoslavya, Çin ve Vietnam'da devrim, en başından beri komünist partilerin liderliğindeydi ve birkaç ay (Yugoslavya) ila birkaç yıl (Çin) arasında devam eden ilk evreleri boyunca da acil demokratik görevlerin yerine getirilmesi hedefine ulaşılmıştı. Fakat geleneksel aşamacı senaryoların öngördüğü türde bir "demokratik aşama" olmaktan uzaktı bu, zira söz konusu reformlar devlet iktidarını elinde bulunduran proleter partiler

21. *Permanent Revolution*, s. 153 [*Sürekli Devrim*, Çev. A. Muhittin, Köz Yayınları, İstanbul, 1976].

tarafından alınan sosyalist tedbirlerle (sadece "kimyasal" değil, mekanik olarak da) ayrılmaz bir biçimde iç içe geçmiş durumdaydı.

Fakat daha önce de gördüğümüz gibi, yirminci yüzyılda başarılı bir şekilde gerçekleştirilecek burjuva-demokratik devrimlerin ne denli olanaklı olduğu sorusu, çok daha tartışmaya açık ve muğlak bir sorudur. Esasında muğlaklık, kısmen sorunun kendisinden kaynaklanır: burjuva-demokratik görevlerin "bütünüyle" yerine getirilmesi ne anlama gelmektedir? Görevlerin kısmen ve bütünüyle yerine getirilmesi arasındaki ayrım, muhtelif yorum ve değerlendirmelere açık olduğundan, bu soruya kesin ve itirazsız kabul edilebilecek bir yanıt üretmek son derece güçtür. Örneğin bazı yazarlara göre, kapitalizmin tarım içerisindeki gelişimi, tarım sorununun burjuva yollarla çözümüyle aynı kapıya çıkmaktadır. Fakat bu iddia düpedüz anlamsızdır: örneğin Meksikalı Marksist akademisyenlerin neredeyse tamamı, bugün Diaz diktatörlüğünün son yirmi yılında Meksika tarımının büyük oranda kapitalist olduğu konusunda hemfikirdir.[22] Nitekim tarım sorununun çözüldüğünü varsaymak, milyonlarca köylünün yüzyılın en büyük toplumsal patlamalarından biri olarak kabul edilen 1911-1919 olaylarında neden ayaklanmış olduğunu açıklamayı imkânsız hale getirmektedir. Hiç şüphesiz, kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin kapitalist sömürüyle safi ikamesi, Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunda topraksız yoksullarla büyük kapitalist toprak sahipleri arasındaki kutuplaşmayı hızlandırarak, kırsal kesimin halihazırda şahlanmış olan çelişkilerini derinleştirmekten başka bir ise yaramamıştır.

Troçki'nin de zımnen yaptığı gibi, büyük tarihsel burjuva devrimlerinin uzun vadeli kazanımları bir kriter olarak benimsenirse, Avrupalı olmayan çevre kapitalist ülkelerdeki burjuva devrim ve "yarı-devrim"lerin *hiçbirinin*, üç tür ulusal demokratik görevin *tamamını* bütünüyle ve kalıcı bir halde

22. Bkz. Adolfo Gilly, Arnaldo Cordova, Armando Bartra, Manuel Aguilar Mora ve Enrique Semo, *Interpretaciones de la revolución mexicana*, Meksika 1980.

henüz yerine getirememiş olduğunu öne sürmek mantıksız olmayacaktır.[23] Ernest Mandel'in yakın zamanda dile getirdiği gibi, sürekli devrim teorisini bu açıdan teste tabi tutacak olan şey, herhangi bir bağımlı ülkenin geçtiği gelişim aşamaları boyunca, gelişmiş kapitalist ülkelerin deneyimlediğiyle aynı türde, söz konusu ülkenin *bütünüyle sosyalist* bir devrim için gerçekten "olgun" olup olmadığına bakmak olacaktır: "Herhangi bir bağımlı kapitalist ülke veya eski koloni var mıdır ki; yeterli düzeyde sosyo-ekonomik bir dönüşümden geçmiş ve proletaryasının şu anda karşı karşıya olduğu görevler, Almanya, Fransa, Britanya veya Amerika gibi ülkelerdeki proletaryanın şu anda karşı karşıya olduğu görevlerle büyük oranda aynı olsun? Soruyu bu şekilde sorduğumuzda, cevap son derece açık hale geliyor. Ne böyle bir ülke var, ne de böyle bir ülke olmasını beklemek için bir neden var."[24] Fakat bir yandan da, "klasik" Fransız Devrimi akabinde dahi istikrarlı bir burjuva demokrasisinin hemen ortaya çıkmadığını hatırlamakta fayda var: bu tarihsel görev ancak sekiz yıl sonra, Üçüncü Cumhuriyet'in 1870-71 yıllarında kurulmasıyla birlikte yerine getirildi. İtalya ve Japonya örneklerine baktığımızdaysa, yalnızca demokrasinin inşasının değil, aynı zamanda tarım sorununun çözümünün de, bu ülkelerin yaşadıkları yukarıdan yarı-devrim deneyimlerinden ancak yetmiş-seksen yıl sonra ve iki dünya savaşının akabinde gerçekleştiğini görüyoruz. Bu durumda şu soru sorulabilir: Üçüncü Dünya ülkelerinden bazıları, burjuva tarihsel görevlerinin tamamlanmasına giden benzer türde uzun bir sürecin tam ortasında olamazlar mı? Bu

23. Troçki'ye yöneltilen Marksist olmayan eleştiriler bile bu noktayı teslim etmeye hazırdır: "Nitekim bu az gelişmiş ülkelerdeki yabancı sermayeye bağımlı ve ulusal hedeflere güçlü bir bağlılığı olmayan burjuvazi, kendi 'tarihsel görevler'ini yerine getirmek konusunda başarısız olacaktır ki Troçki'nin teorisinin bu kısmı yaşanan deneyimler bağlamında bütünüyle doğrulanmıştır. Bu noktada, Menşevikler veya Lenin değil, bizzat Trotsky haklı çıkmıştır (...) Azgelişmiş milletlerde, burjuva devriminin artık burjuvazinin liderliği olmadan ve hatta çoğunlukla doğrudan ona karşı tamamlanmak zorunda oluşu, günümüzün gerçeklerindendir." (Irving Howe, *Trotsky*, Londra 1978, s. 35).
24. *Revolutionary Marxism Today*, Londra 1979, s. 88-9.

tür bir olasılık *apriori* ve kesin bir biçimde reddedilemeyecek olsa da, pek mümkün değildir, zira önde gelen Üçüncü Dünya ülkelerindeki "yarı-sanayileşme" sürecinin emperyalizme olan bağımlılığı azalmak bir yana artmaktadır.[25]

Bununla birlikte, Beşinci Bölüm'de incelenen tarihsel bulgular, burjuva veya küçük-burjuvanın önderlik ettiği devrim veya yarı-devrimlerin, önemli reformlar gerçekleştirme ve kayda değer bir siyasi ve iktisadi özerkliğe sahip, görece istikrarlı rejimler –hatta bazı durumlarda istikrarlı parlamenter devletler– kurma kapasitesinin hiç de küçümsenmemesi gerektiğini göstermektedir. Bir analojiyle ifade edecek olursak; Lenin, –olsa olsa Çarlık rejimine ikinci bir şans vermek konusunda başarılı olabileceğini düşündüğü– Stolypin reformlarının mahkûm olduğu devrimci rehavete karşı defaatle uyarmıştı. Benzer türde bir uyarı, Üçüncü Dünya'nın çağdaş Stolypin'leri için de yapılabilir. Çevre kapitalist ülkelerdeki burjuvazinin, demokratik reformlar gerçekleştirme veya popülist söylemler yoluyla görece sosyo-politik bir istikrar kurma konusunda yetersiz olduğu tezi, konforlu bir pasifliğe ve kaderciliğe davetiye çıkarmaktadır. O zaman, zaten asla gerçekleşmeyeceği düşünülen bir şey neden engellenmeye çalışılıyor? Burjuva/küçük-burjuva liderliğinin taşıdığı potansiyellerin daha aklı-

25. "Azgelişmiş ülkeler arasında en gelişmiş olanlarından bazıları, hiç de azımsanmayacak bir sanayileşme düzeyine sahiptir (...) Fakat bir bütün olarak sistem, emperyalizmin hâkimiyeti altında olmaya devam etmektedir ve bunun kayda değer bir biçimde değişeceğine dair herhangi bir işaret de bulunmamaktadır. Bu nedenle, bu ülkelerin sanayileşme programları için mutlak sınırlar vardır ve hiçbiri –ya da en azından önemli bir nüfus yoğunluğuna sahip hiçbir ülke– 'yarı-sanayileşme' aşamasından tamamen sanayileşmiş bir ülke olma aşamasına geçme ve dolayısıyla bunun getirdiği sosyo-ekonomik sonuçları deneyimleme konusunda başarılı olamayacaktır (...) Bazı açılardan, hızlandırılmış sanayileşme bu ülkeleri –azgelişmiş ülkelerin en gelişmiş olanlarını– emperyalizme eskisine göre daha az değil, bilakis daha çok bağımlı hale getirmiştir. Emperyalist teknolojiye daha bağımlı, emperyalist dünya pazarına daha çok entegre olmuş ve dolayısıyla ona daha biat eder bir konumdadırlar. Ulusal burjuvazinin büyük kesimleri çokuluslu şirketlere çok daha güçlü bağlarla bağlıdır; öyle ki elde ettikleri nisbi iktisadi başarılar uluslararası kredi sistemine olan bağımlılıklarını daha da artırmıştır." (A.g.e., s. 78, 83, 84).

selim bir değerlendirmesi, burjuva rejiminin yerleşikleşmesini *engelleme* mücadelesinde üzerlerine düşen rolü daha aktif bir biçimde anlamlandırmaları noktasında devrimcilerin elini güçlendirmekte ve devrimcilere tek tek olaylardan ziyade yaratıcı bir *alternatif* gelecek mücadelesine odaklanmış, dinamik bir kararlılık aşılamaktadır.

Bizzat Troçki, Menşevik Cherevanin ile 1908 yılında girdiği bir polemikte (bkz. İkinci Bölüm), Rus devriminin burjuva veya proleter karakterde olup olmadığının *apriori* olarak belirlenemeyeceğini vurguluyordu: "Rus devriminin hangi aşamaya ulaşacağı sorusu, hiç kuşkusuz yalnızca koşullara bağlı olarak yanıtlanabilir." Sürekli devrim teorisine içkin bu tür "koşullara bağlı" bir yaklaşım, mekanik kaderciliğin –bu kadercilik kaçınılmaz sona dair "iyimser" bir tavra sahip olsa da (tıpkı yirminci yüzyılın başında İkinci Enternasyonal'in sahip olduğu yaklaşım gibi)– tam tersidir. Nitekim sürekli devrim teorisi yaklaşımıyla, burjuva güçlerinin ulusal-demokratik reformlar aracılığıyla halk kitleleri üzerinde uzun vadeli bir hegemonya kurması olasılığının kabulü, proletarya hegemonyası için aralıksız mücadele ederek bu tür bir neticenin önceden engellenmesinin ivediliğinin doğru bir şekilde anlaşılması için en güçlü teşvik unsurudur. Bu tür bir yaklaşım, burjuva (veya küçük burjuva veya "Bonapartist") rejimlerin önemli reformlar yapma kapasitesini teslim etmekle birlikte, proletaryanın burjuva liderliğini desteklemesini ya da görevlerini tamamlaması için ona yardım etmesini istiyor değildir. Sürekli devrim stratejisinin bunun yerine önerdiği şey, Marksistlerin halk ve köylü kitleler üzerinde kurulacak liderliği ele geçirerek devrimci sürecin kesintisiz bir biçimde sosyalist hedefler doğrultusunda ilerlemesini sağlamak amacıyla, burjuvazinin içine düşeceği herhangi bir kararsızlık ve tereddüt halinden yararlanmayı öğrenmeleri gerektiğidir. Başka bir deyişle, proletaryanın önderliğinde bileşik sosyalist-demokratik bir devrim, çevre kapitalist ülkeler için nesnel bir olasılıktır ve bu olasılık bir önceki burjuva-demokratik devrimin tamamlanmış olma-

sına (Stalin'in klasik aşamalar doktrini) bağlı değildir. Bilakis, burjuvazinin bu görevleri yerine getirmek konusunda kısmen veya tamamen başarısız olmasına ve/veya öncü proletaryanın halk güçleri bloğunun liderliğini elde etmesine bağlıdır.

Bu kitabın yazımı tamamlandığı esnada, sürekli devrim teorisinin esasında ne denli güncel olduğunun kanıtı niteliğinde olan pek çok yeni devrimci deneyim yaşanıyor. Şimdiye dek bunlardan en başarılı olanları İran ve Nikaragua. Bu halihazırda devam eden karmaşık tarihsel süreçlerin bilançosunu çıkarmak için henüz çok erken olsa da, belli başlı niteliklerinden bazılarına dair ihzari ve karşılaştırmalı bir taslak analiz ortaya koymak yararlı olabilir.

Her iki ülkede de güçlü ve iyi donanımlı ordular, proletarya ve kent yoksullarının belirleyici bir rol oynadığı geniş halk ayaklanmaları tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Dahası her iki ülkede de devrimci hareketin liderliğini ezici bir çoğunlukla küçük-burjuva kitleler üstlenmiş ve hareket, tedhişçi bir diktatörlüğe karşı verilen uzun mücadeleler yoluyla anti-emperyalist ve anti-otokratik bir program geliştirmiştir. Hem İran hem de Nikaragua'da (El Salvador'un aksine), yerli burjuvazinin önemli kesimleri nihayetinde diktatörlük karşıtı hareketlere destek vermiştir. Tüm bu benzerliklere rağmen, iki örnek arasındaki muazzam farklılıklar da hemen göze çarpmaktadır. Örneğin İran'daki Ayetullahlar ile Nikaragua'nın Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi (FSLN) arasında, gerek liderliklerinin doğası gerek programları bağlamında derin uçurumlar vardır. İran'da Şii din adamları kitle hareketlerini, alışılmamış bir anti-emperyalist burjuva çözüme kanalize etmektedir: herhangi bir bağımsız proleter siyaseti bastıracak olan, milliyetçi-kapitalist bir çerçevesi olan bir "İslam devleti." Buna karşın FSLN, önemli ölçüde Küba devriminden etkilenmiş; işçiler, köylüler ve gecekondu yoksulları arasında derin kökleri olan, Marksist eğilimlere sahip bir harekettir. Sergilediği yaklaşım, Nikaragua ve Orta Amerika hattının tamamında gerçekleşecek bir sosyalist devrime açık bir adanmışlık ortaya koymaktadır.

Küba Devrimi örneği ve devrimin 1960'ların başından itibaren FSLN'ye verdiği destek, Nikaragua'daki Sandinistaların ve halk hareketinin radikalleşmesine muhakkak katkı sağlamıştır. Buna karşılık, Sovyet ve Çin bürokrasilerinin Şah'a verdikleri açık destek, solun İran'daki anti-emperyalist hareket içindeki etkisini zayıflatmıştır. Humeyni'nin kudurmuş antikomünist güçlerinin halk kitleleri üzerinde elde ettiği hegemonya, tek başına İslam'ın "doğasına içkin gericiliği"nin kaçınılmaz bir sonucu değildir – zira önemli *sol-Müslüman* güçler (örneğin Mücahitler) de Şah karşıtı mücadelede aktif rol oynamıştır. Bu hegemonya daha ziyade SSCB ve Çin'in, İran nüfusunun geniş kitleleri nezdinde komünizmin itibarsızlaşmasına katkıda bulunan olumsuz imajının bir neticesidir.

Aradaki farlılıkları incelemeye devam edelim. İranlı dindar milliyetçiler pek çok komutan ve polis memurunu infaz ederek yeni bir paramiliter örgüt olarak "Devrim Muhafızları"nı kurmuş, fakat bu örgüt eski kraliyet ordusunu yok etmek konusunda başarısız olmuştur. Irak'la girilen savaşta şimdi yeniden "ıslah edilmiş olan" bu geleneksel askeri aygıt, emperyalizm yanlısı güçlerin (din adamlarının desteğiyle veya değil) herhangi bir şekilde yeniden tesis edilmesi sürecinin belkemiği olmaya devam etmektedir. Diğer yandan Nikaragua'da, FSLN herhangi bir infaz gerçekleştirmemekle birlikte Somoza'nın Ulusal Muhafızlar'ını feshederek yerine kendi gerilla birliklerini ve silahlı halk milislerinden oluşan Sandinista Halk Ordusu'nu kurmuştur. Ayrıca İran'daki İslam liderliği, şiddetli anti-emperyalist eğilimine rağmen, gerçek bir demokrasi kurmak, ezilen milletleri özgürleştirmek ve tarım sorununu çözmek konusunda başarısız olmuştur. Gerçekte ulusal azınlıkları (Kürtler, Araplar vb) ezmeye devam etmiş, emek hareketinin en militan kesimlerine saldırmış, kadın haklarını hiçe saymış ve genel olarak bir karşı-devrime zemin hazırlamıştır.[26] Buna

26. İran ve Nikaragua örneklerinin aydınlatıcı bir karşılaştırması için bkz. Manuel Aguilar Mora, "Populisme et révolutionpermamente", *Quatrième Internationale* (Temmuz-Eylül 1980).

karşın kitleleri sendikalar, milis örgütleri ve Sandinista Savunma Komiteleri aracılığıyla örgütleyen FSLN, Nikaragua kapitalizmini baltalayan ve giderek daha çok radikalleşen önlemler almıştır: Somoza'nın sayısız mülklerinin (bankalar, mağazalar, fabrikalar ve ülkenin ekilebilir topraklarının neredeyse yarısı) devletleştirilmesi, temel bir tarım reformu, işçilerin fabrikalardaki denetiminin kurumsallaştırılması... FSLN'nin çoğunluğu ile Hür Teşebbüs Yüksek Konseyi (COSEP) tarafından temsil edilen burjuvazi arasında son zamanlarda giderek şiddetlenen iktisadi ve siyasi anlaşmazlıklar, Sandinista devriminin halihazırda, ara aşamaların olmadığı organik bir anti-kapitalist devrime dönüştüğünü göstermektedir.

Nikaragua'daki sürekli devrimin özel dinamiklerini resmetmenin en iyi yolu, onu Kübalı öncülüyle karşılaştırmak olabilir. Her şeyden önce, Sandinista deneyimi Küba devrimine hâkim olan pek çok motifi yeniden üretmiştir: (1) radikal bir anti-emperyalist hareket, efsanevi bir eski Jakoben devrimci liderin (Marti, Sandino) bayrağı altında örgütlenir; (2) bu hareket (26 Temmuz Hareketi (M-26-7), FSLN) Amerikan emperyalizmi tarafından korunan acımasız bir diktatörlüğe karşı verilen mücadelenin (Batista, Somoza) liderliğini üstlenir; (3) gerilla savaşı ve kent ayaklanmaları sayesinde eski devlet aygıtı ve onun baskı organları bütünüyle ortadan kaldırılır; (4) gerilla birimleri ve halk milislerine dayanan yeni bir devrim ordusu örgütlenir, fakat hükümet diktatörlük karşıtı burjuvazinin temsilcileriyle (Küba'da Urrutia, Nikaragua'da Robelo) kurduğu koalisyonu devam ettirir; (5) kitleler seferber edilip silahlandırılır ve devrim (kırsal oligarşi ve yabancı sermayeye karşı saldırılarla başlayan) giderek daha da radikalleşen önlemler alırken, koalisyon dağılır ve burjuva güçler karşı-devrimci saflara geçer.

Fakat aynı zamanda iki devrim arasında önemli farklılıklar da vardır. Örneğin FSLN kurulduğu 1961 yılından beri, M-26-7'nin 1954-59 arasını kapsayan kuruluş yıllarıyla kıyaslandığında çok daha net ve sol-kanat bir program tanımına sahip

olmuştur. Sandinista Cephesi'nin kurucularından Carlos Fonseca (1976 yılında Somoza'nın birlikleri tarafından öldürüldü) ve Thomas Borge (şu anki İçişleri Bakanı), Stalinist Nikaragua Sosyalist Partisi'nin reformist eğilimlerini protesto ederek ayrılırlar. Fonseca FSLN'nin stratejisi üzerine yazdığı ve 1969 yılında Küba'da yayımlanan, son derece ufuk açıcı bir makalede şu satırları kaleme alır: "Temel gayemiz, Yankee emperyalizmi ve onun yerli ajanlarını defedecek bir devrim, yani sosyalist devrimdir (...) Ayaklanmanın Somoza karşıtı muhalefet içerisindeki gerici güçler tarafından manipüle edilmesi tehlikesi karşısında uyanık olmalıyız. Devrimci hareketin iki amacı vardır. Görevlerden biri, bunca yıldır iktidarı gasp etmiş olan hain ve suçlu zümreyi ezmek; diğeriyse emperyalizme boyun eğişi herkes tarafından bilinen muhalefetin kapitalist unsurlarının iktidarı kendi ellerine geçirmek için gerilla mücadelesinden nemalanmalarını engellemektir."[27] Nikaragua devriminin bir diğer ayırt edici özelliği de kentsel ayaklanmalar ve kırsal gerilla savaşının üstlendiği roller arasındaki ilişkidir: Somoza'nın sorunsuz işleyen savaş makinesinin imhasında *belirleyici* rol oynayan siyasi/askeri uğrak işçiler, kent yoksulları ve gençlerden oluşan geniş kitlelerin önce taşra merkezlerinde (Masaya, Léon, Esteli) ve sonra başkent Managua'da gerçekleştirdikleri silahlı ayaklanmalardır. Bu iki farklılık Sandinista devriminin Küba'daki mücadelenin ilk yıllarıyla mukayese edildiğinde, en başından beri daha istikrarlı bir "proleter" veya sosyalist karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Bir yandan da FSLN'nin görece olgunluğu kolayca anlaşılabilir, zira Nikaragua devrimi en başından beri Küba'nın sürekli devrim süreci örneğinden dersler çıkarmıştır.[28]

27. Carlos Fonseca Amador, "Nicaragua heure H", *Tricontinentale*, 14 (Eylül-Ekim 1969), s. 40-7.

28. Sandinista devriminin bir diğer özgünlüğü de Nikaragua yerlilerinin süreçte oynamış olduğu önemli roldür. Nikaragua yerlilerinin isyan geleneğine dair bir analiz için, FSLN'nin şu anki Tarım Reformu Enstitüsü Başkanı Jaime Wheelock'un *Raices indigenas de la lucha anti-colonialista en Nicaragua* (Meksika, 1974) isimli kitabına bakılabilir. Buna karşılık, sürekli devrim stratejisinin temel akidelerini kavramamış olmak, Afganistan'da feci sonuçlar doğurdu. Af-

Troçki'nin sürekli devrim teorisi *siyaseti*nin tarihin testlerinden bütünüyle geçmesi için, *sosyoloji*sinin, yani muhtelif toplumsal sınıfların devrimci süreç içerisindeki rolleri üzerine yaptığı analizin bir dizi önemli düzeltme ve izahata ihtiyacı vardır. Troçki'nin beş temel toplumsal tabakanın –ulusal burjuvazi, küçük-burjuvazi, entelicansiya, köylülük ve proletarya– rollerine dair tezlerini, çevre kapitalist ülkelerin modern tarihsel deneyimleri ışığında tekrar inceleyelim.

---

ganistan Demokratik Halk Partisi (PDPA), silahlı kuvvetler içerisindeki üyelerinin de desteğiyle savunmacı bir darbe gerçekleştirdi ve Nisan 1978'de herkes tarafından nefret edilen Daud diktatörlüğünü alaşağı etti. Daud, PDPA'ya karşı büyük bir bastırma dalgası hazırlığındaydı. Darbe kitlelerin desteğini kazandı, fakat PDPA'nın aldığı Stalinist tedrisat, yeni rejimi kitlelerden hızla uzaklaştıran, gericiliği kışkırtan ve nihayet Sovyet askeri müdahalesiyle sonlanan bir manipülasyon ve ikameciliği kurumsallaştırdı. Troçki, sürekli devrim üzerine tezlerinde, kitlelerin geniş katılımının sağlanması için demokrasinin elzem olduğunu vurguluyordu. Çin üzerine yazılarında, konuya dair önceki görüşlerini şu şekilde geliştirmişti: "Demokrasi aşaması, kitlelerin gelişimi için son derece önemlidir. Belirli koşullar altında devrim, proletaryanın bu aşamayı atlamasına izin verebilir. Fakat bu kesinlikle, devrimin gelecekteki gelişimini kolaylaştırmak amacıyla olmalıdır ki bu basit ve başarılı olacağı peşinen belli bir süreç değildir. Bu ara devrim sürecinden, burjuvazinin demokratik kaynaklarını tüketmek için bütünüyle istifade etmek gerekir. Bunu yapmanın yolu, geniş halk kitlelerinin önünde demokratik sloganlar geliştirmek ve burjuvaziyi attığı her adımda bunlarla çatışan bir pozisyon benimsemeye zorlamaktır." (*On China*, New York 1976, s. 400-1) ["Çin ve Kurucu Meclis", *Çin Üzerine*, Çev. Ömer Gemici, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2000]. Şayet PDPA, demokratik kurumların yeşermesine izin vermiş, bir seçmen kütüğü hazırlamış ve Kurucu Meclis'e seçim tarihini bildirmiş olsaydı, olaylar başka şekilde gelişebilirdi. Seçim kampanyası, PDPA'ya kitlelere reform programını anlatma olanağı tanırdı. Seçimler ayrıca, ülkedeki toplumsal güçler arasındaki ilişkinin en doğru şekilde tahlil edilmesini sağlardı. Kitleleri seferber etme ve kitlesel katılımı her düzeyde teşvik etme konusunda gösterilen bu başarısızlık, ancak istikrarsız bir küçük-burjuva diktatörlüğüne yol açabilirdi. PDPA'nın toplumsal tabanı ziyadesiyle dardı. Darbenin gerçekleştirildiği dönemde, çoğunluğunu öğretmen ve öğrencilerin oluşturduğu 2000-3000 üyeye sahip bir örgüttü. Kitlelere yaslanmak yerine, orduyu bir reform aracı olarak kullanmaya çalıştı. Hafızullah Amin hiç şüphesiz, kendinden önceki tüm rejimlerden daha fazla sayıda siyası tutukluyu infaz etti. Bu örnekte izlenilen Stalinist politika, bugünkü Afgan kitlelerinin Nisan 1978 öncesine göre sosyalizme çok daha yabancılaşmasına neden oldu.

ULUSAL BURJUVAZİ

Troçki kimi ülkelerde (özellikle de Hindistan'da) yerel burjuvazinin kabiliyetlerini zaman zaman hafife almış olsa da, bu sınıfın tarihsel rolüne dair genel görüşlerinin haklılığı dünya tarihi ölçeğinde kesin bir biçimde kanıtlanmıştır. Gerçekten de, en gelişmiş demokratik devrimlerin liderliğini üstlenen sınıflar burjuva olmaktan ziyade *küçük-burjuva* karakterde olmuştur. Muhafazakâr olmasa da itidalli bir güç olan burjuvazi, toplumsal mücadeleleri başlatmak konusunda genellikle gönülsüzdür ve demokratik halk devrimlerinin (alenen bastırılmasa da) kontrol altına alınması, "kurumsallaştırılması" ve bu sayede durdurulması konusunda takıntılı olmuştur.

KÜÇÜK BURJUVAZİ

Troçki, *Sürekli Devrim*'de gelişmiş veya geri kalmış ülkelerde küçük-burjuvazinin devrimci bir liderlik rolü oynayamayacağını, zira kapitalist gelişme mantığının "küçük burjuvaziyi hükümsüzlüğe mahkûm ettiği"ni öne sürer.[29] Fakat bundan birkaç yıl sonra, küçük burjuvazinin Katalonya'daki milliyetçi hareketin gerçek itici gücü olduğunu teslim etmek zorunda kalır.[30] *Geçiş Programı*'nda (1938) ise, istisnai koşullar altında (savaş, mali çöküş, devrimci kitle baskısı vb) küçük-burjuva partilerinin "burjuvazi ile bağlarını koparmak yolunda kendi istediklerinden daha ileriye giderek" bir işçi-köylü hükümeti kurmaları olasılığını dahi tasavvur etmeye başlar.[31] Bu tür işçi-köylü hükümetlerinin kurulması elbette son derece istisnaidir; en göze çarpan örnekleri muhtemelen Ben Bella yönetimindeki Cezayir (1963-5) ve Küba devriminin 1959-60 yılları arasındaki evresidir.

---

29. *Permanent Revolution*, s. 126-7.
30. "La question catalane" (17 Mayıs 1931), *La révolution espagnole 1930-40*, Paris 1975, s. 104-5 [İspanyol Devrimi, Çev. Emrah Dinç, Umut Konuş, Yazın Yayıları, İstanbul, 2000].
31. *The Transitional Programme*, Londra b.t., s. 35 [*Geçiş Programı/Bildirgeler/Kapitalizmin Can Çekişmesi*, Çev. Erdal Tan-Masis Kürkçügil, Yazın Yayınları, İstanbul, 2003].

Fakat Üçüncü Dünya söz konusu olduğunda, Troçki'nin öngöremediği ve çok daha sık rastlanan başka bir önemli durum söz konusuydu: küçük-burjuva milliyetçi güçler (özellikle de ordu), zayıf ve basiretsiz ulusal burjuvaziyi *ikame edip* demokratik devrim veya yarı-devrimin liderliğini üstlenerek burjuvazinin istek veya kabiliyetlerini ziyadesiyle aşan radikallikte önemli reformlar gerçekleştirebilirdi. Nasır Mısırı'nda, Bumedyen Cezayiri'nde, Velasco Alvarado'nun Perusu'nda ve bir ölçüde Meksika ve Bolivya'da olan şey tam olarak buydu. Bu ikameci küçük-burjuva güçler çoğunlukla, *yeni zengin* burjuva fraksiyonlarının iktidarı için zemin hazırlamış olsalar da (Meksika, Bolivya, Mısır vb) bazı durumlarda –en azından Cezayir örneğinde– kendilerini *nevi şahsına münhasır* bir *burjuva bürokrasisi*'ne dönüştürdüler. Her iki durumda da, belirli bir tarihsel dönem boyunca hegemonik bir toplumsal rol oynadılar ve liderlikleri altında devam eden devrimci sürece, *belirgin* bir küçük-burjuva damga vurdular. Yakın zamanlarda, birkaç Afrika ve Asya ülkesinde bilimsel sosyalizm, Marksizm ve hatta kimi zaman Leninizme bağlılık iddiasındaki küçük-burjuva jakoben milliyetçi hareketlerin iktidara geldiğine tanık olduk. Dahası bu devletler –Angola, Mozambik, Gine-Bissau, Güney Yemen, Etiyopya ve Afganistan– Sovyetler Birliği, Küba ve Doğu Bloğu ile güçlü iktisadi, siyasi ve askeri bağlar kurdu. Bunun "Küba-tipi" süreklilikçi bir toplumsal dönüşüm sürecinin başlangıcı olup olmadığını zaman gösterecek. Bu süreç pekâlâ, neo-burjuva bir istikrar veya emperyalizme bağlılığın yeniden tesisine giden yolda bir geçiş aşaması da olabilir. Gerçek neticeleri ne olursa olsun bu deneyimler, solcu küçük burjuvazinin devam etmekte olan devrimci canlılığını, Marksizmin genel cazibesini ve daha belirgin bir biçimde Çin'in anti-emperyalist mücadeleden bütünüyle çekilmesinden sonra SSCB'nin 1970'lerde yeniden kendini hissettiren etkisini kanıtlamaktadır.

Dolayısıyla, Troçki'nin küçük burjuvazinin son tahlilde ya burjuvaziyi ya da proletaryayı desteklemesi gereken bir sınıf

olduğu tezi nihayetinde doğrulanmış olsa da, modern tarihin akışı milliyetçi küçük burjuvazinin belirli bir süre veya daha uzun dönemler boyunca iktidarı elinde tutarak kendi özgün politikalarını uygulayabileceğini de gözler önüne sermiştir. Troçki, Latin Amerika'daki Bonapartizm üzerine tespitlerinde bu olgunun teşhisine çok yaklaşmış olmakla birlikte, küçük-burjuva fraksiyonlarının hegemonyası altındaki Bonapartizm ile bunun ulusal burjuvaziyle ilişkili varyasyonu arasında açık bir ayrım yapmamıştır. Neticede ortaya çıkan bu analitik dikkatsizlik, büyük olasılıkla Troçki'nin çok titiz bir şekilde gözlemleyip analiz ettiği somut örnek olan Cardena Meksika'sının iki Bonapartist rejim arasındaki sınır hattında kalmasıyla alakalıdır.

ENTELİCANSİYA

Entelicansiya toplumsal bir sınıf olmaktan ziyade Marx'ın "manevi üretim" olarak adlandırdığı alanla olan ilişkisine göre tanımlanan ve küçük-burjuvaziyle geleneksel bağları olan – gerçi son yıllarda bu durum entelektüel emeğin proleterleşmesi yönündeki eğilim nedeniyle gitgide dönüşmektedir– toplumsal bir kategoridir. Troçki Lenin'in yarım kalmış biyografisinde (1936), entelicansiyanın on dokuzuncu yüzyılın sonunda Rusya'da oynadığı role dair yaptığı dikkat çekici analizde şu satırları kaleme alır: "serfliğin yıkılmasından sonra, devrimci fikirleri besleyen kitle neredeyse tamamen entelicansiya ya da daha ziyade onun genç kuşağı oldu. Bu kuşak, yaşam koşulları itibariyle proletaryanın üzerinde değil, bilakis çoğunlukla altında yer alan üniversite, lise ve papaz okulu öğrencileri, yani okullardaki gençlerin en yoksul unsurlarından oluşuyordu."[32]

32. Trotsky, *La jeunesse de Lénine* (1936), Paris 1970, s. 35-6. Bu analiz bir ölçüde Troçki'nin öğrenciler üzerine daha önce yazdığı yazıları, özellikle 1910 yılına ait *TheIntelligentsiaandSocialism* (Londra 1966) makalesini hatırlatmaktadır: "Öğrenci, hem genç işçinin hem de kendi babasının tersine, hiçbir toplumsal işlevi yerine getirmez, sermaye ya da devlete doğrudan bağımlılık hissetmez, herhangi türden bir sorumlulukla sınırlanmaz ve -öznel değilse bile en azından nesnel olarak- doğru ve yanlışa ilişkin yargısında özgürdür. Bu dönemde, onun

Fakat ne yazık ki Troçki hiçbir zaman bu analizin uygulamalarını diğer "geri kalmış" ülkeleri kapsayacak şekilde genişletme girişiminde bulunmamış; entelicansiyanın rolü meselesi, sömürge ve yarı-sömürge bölgelerdeki (Çin, Hindistan, Meksika vb) sürekli devrim süreçleri üzerine kaleme aldığı onca yazıda neredeyse bütünüyle ihmal edilmiştir. Bu son derece ciddi bir eksikliktir, zira daha önce de gördüğümüz üzere entelicansiya (ya da daha ziyade onun radikalleşmiş kesimleri olan entelektüel emekçiler), çevre kapitalist ülkelerdeki sosyalist devrimlerin çoğunda son derece önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca entelicansiya sorunu "kendi sınıflarından kopmuş" bireylerle ilişkilendirilerek basitçe bir kenara itilemez, zira entelicansiyanın yalnızca belirli fraksiyonları devrimci mücadeleye katılmış olsalar da Üçüncü Dünya'nın komünist ve devrimci sosyalist hareketleri içerisinde yer alan kadrolarda hatırı sayılır bir orana sahiptirler. Sonuç olarak, "klasik" Marksizm tarafından çoğunlukla göz ardı edilmiş ve titiz bir sosyolojik açıklamaya ihtiyaç duyan ciddi bir olguyla karşı karşıyayız.

Alvin Gouldner, Marksist olmayan düşünürler arasında devrimci entelektüellerin genel rolüne dair en provokatif hipotezlerden bazılarını ortaya atmıştır. "Devrimci Entelektüeller Teorisine Giriş" isimli makalesi son derece verimli içgörülere

içindeki her şey mayalanma halindedir, sınıfsal önyargıları ideolojik çıkarları kadar biçimsizdir, bilince dair meseleler onun açısından çok büyük bir önem taşır... Eğer kolektivizm onun aklına bir parça da olsa hâkim olma yeteneğindeyse, şimdi tam sırasıdır ve bunu, sıkıcı bir "çatal bıçak" sorunu olarak değil, temelinin soylu bilimsel niteliği ve amaçlarının geniş kültürel içeriği aracılığıyla yapacaktır." (s. 12) Fakat Troçki bu makalede, kayda değer sayıda öğrenci ve entelektüelin proleter devrimin zaferinden önce Batı Avrupa sosyalist hareketine kazandırılması olasılığı karşısında daha ziyade karamsar bir tablo çizmektedir. Daha sonraki yazılarından, Troçki'nin öğrencilerin İspanya gibi ülkelerde oynadığı devrimci rolün farkında olduğunu biliyoruz, fakat bu durumun daha geniş yansımaları konusunda detaylı bir analize hiçbir zaman girişmemiştir. Son olarak, çevre kapitalist ülkelerde öğrenci ve genç entelektüellerin yirminci yüzyılın başından itibaren devrimci kadrolar için önemli bir kaynak konumunda olduklarını, gelişmiş ülkelerde ise bunun tersine çoğunluğu sağladıkları 1960'lara kadar gerici olmasa da daha muhafazakâr bir tutum sergilediklerini belirmek gerekir.

sahip olmakla birlikte, Üçüncü Dünya'daki devrimci entelicansiyanın dinamiklerine dair öne sürdüğü temel tez ikna edici olmaktan çok uzaktır. Gouldner'a göre, entelicansiyanın ulusal burjuvaziye karşı verdiği mücadele " 'seçkinler' *arasında*, yani bizzat yönetici sınıfın içinde verilen ve iki taraf için de öldürücü olan bir mücadeledir."[33] Müphem bir kavram olan "seçkinler" terimi, burjuvazi ile entelektüeller arasında gerçek bir toplumsal bağ kurmamaktadır. Öte yandan, entelektüellerin "yönetici sınıf"ın üyeleri olarak nitelendirilmesi de tartışmaya ziyadesiyle açıktır. Ayrıca Eric Wolf'un Meksika, Rusya, Çin, Vietnam, Cezayir ve Küba devrimlerini karşılaştırdığı çalışmasında da ortaya koyduğu üzere, bu hareketlerde liderlik rolünü üstlenen entelektüeller büyük oranda geleneksel iktidar kaynaklarından ayrışmış, "köksüz" ve "marjinal" kesimlerden oluşmaktadır.[34] Gouldner tezini savunmak amacıyla uzman, tekniker, memur, gazeteci ve avukat gibi meslek kollarını içeren entelektüelleri, "sermayesi -eğitimle elde ettikleri- *bilgi* ve lisan olan *kültürel* burjuvazi"[35] olarak tanımlar. Bu tanım "burjuvazi" ve "sermaye" kavramlarını belirli bir sosyo-ekonomik anlamdan koparark basit metaforlara indirgemektedir.

Kanaatimizce, entelektüellerin burjuvazi karşıtlığı, "yönetici sınıf" içinde verilen ve iki taraf için de öldürücü olan bir mücadele veya burjuvazinin iki fraksiyonu arasındaki bir çatışma olmaktan son derece uzaktır ve her şeyden öte bu ikisinin farklı bir toplumsal sınıfla *–küçük burjuvaziyle–* olan bağlarıyla ilişkilidir. En faal ve sesi yüksek çıkan kesimini entelektüellerin oluşturduğu "demokratik küçük burjuvazi"nin kendiliğinden ideolojisi, burjuva liberalizminden ziyade *jakobenizm*dir: plebyen demokrasi ile Rousseau ve Robespiere'in ilk tarihsel temsilcileri olduğu romantik ahlakçılığın özel bir bileşimi. Burjuvazinin devrimci olmadığı ve kitlelerden korkusu nedeniyle toprak sahipleri ve/

33. Alvin Gouldner, "Prologueto a Theory of Revolutionary Intellectuals", *Telos*, 26 (Kış 1975-6), s. 5.
34. Eric Wolf, *Peasant Wars of the Twentieth Century*, New York 1973, s. 289.
35. Gouldner, s. 6.

veya emperyalizmle ittifak halinde olduğu, "geç" kapitalistleşmiş ülkelerde (örneğin on dokuzuncu yüzyıl Almanya'sı veya yirminci yüzyılın başlarında Rusya), bu küçük burjuva jakobenliği daha da radikalleşme eğiliminde olmuştur. Bazı durumlarda bu tür bir radikalleşme nihai olarak küçük burjuva kesimlerinin, özellikle de entelektüellerin burjuvaziyle bağlarını bütünüyle koparmasına ve sosyalist bir duruş benimsemesine yol açmıştır. Bu durumun iki klasik örneğinden ilki, 1848 öncesi Almanya'sında Marx'ın da bizzat dahil olduğu "Hegelci Sol" iken, ikincisi on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki Rus entelicansiyasıdır.[36] Gouldner, makalesinin en ferasetli bölümlerinden birinde, bu süreci şu sözlerle ifade eder: "Marksizm kısmen, varlıklı orta sınıfın kendi devrimini Thermidorvari bir biçimde sekteye uğratması neticesinde ortaya çıktı. Devrimci entelektüeller, *bundan böyle varlıklı orta sınıflarla bir ittifak kuramazlardı* ve başka bir 'tarihsel özne' bulmaları gerekiyordu ki bu tanımın içi daha sonra proletarya ile doldurulacaktı."[37] Dahası, yirminci yüzyıl boyunca çevre kapitalist ülkelerdeki entelicansiyanın radikalleşmesi süreci giderek daha kitlesel bir hal aldı. Bu durum, emperyalizmin (ve onun yerli kültür üzerindeki, milliyetçi entelektüelleri için için gücendiren yıkıcı etkisinin) giderek yayılan nüfuzu, yerli burjuvazinin benimsediği uzlaşmacı ve hatta açıkça emperyalizm yanlısı tutum ve son olarak muzaffer sosyalist devrimlerin kümülatif etkisinin topyekûn bir sonucudur. Bu üç gelişmenin bir araya gelmesiyle birlikte, entelicansiyanın geniş kesimleri içerisinde anti-emperyalist, anti-burjuva ve sosyalist eğilimlerle karakterize olan, patlamaya hazır bir tepki ortaya çıkmıştır.

36. Marx'ın liberal Ren burjuvazisiyle yaşadığı çatışmanın, komünizme yöneliş̧indeki rolüyle ilgili olarak, *La théorie de la révolutionchez le jeunne Marx* (Paris 1970) isimli kitabımıza bakılabilir.
37. Gouldner, s. 4.

KÖYLÜLÜK

1917 sonrası muzaffer sosyalist devrimlerin tamamında köylülüğün oynadığı mühim rol, birtakım ortak hasletleri gözler önüne serer: İlk olarak köylüler, en azından iktidar ele geçirilinceye dek, devrimci sürecin başlıca toplumsal tabanını oluşturur. Hem devrimci parti hem de halk ordusunun üyeleri içerisinde ezici çoğunluğa sahiptirler. İkinci olarak, köylü isyanlarının şehirlerdeki işçi-sınıfı ayaklanmaları tarafından tetiklendiği 1917 Rusya deneyiminin aksine, bu diğer örneklerdeki köylü seferberliği kent proletaryasının kitlesel faaliyetinin bir sonucu *değildir*. Üçüncü olarak köylüler, (1960 öncesi Küba istisna olmak üzere) komünizme bağlılıklarını açıkça beyan eden ve sosyalist devrimci emellerini gizlemeyen partileri kitlesel olarak desteklemiş ve bu partilere üye olmuştur. Dördüncü olarak, (küçük bir köylülüğün eski yerleşik konumunu devam ettirdiği Yugoslavya istisna olmak üzere) iktidarın ele geçirilmesinden sonra tarımın tedricen kolektifleştirilmesi kır yoksullarının geniş kesimleri tarafından desteklenmiş ve Sovyetler Birliği örneğinin aksine, köylülüğün kitlesel muhalefetiyle karşılaşmamıştır.

Bu gerçekler sürekli devrim teorisinin temel kabulleriyle bütünüyle bağdaşmakla birlikte, Troçki'nin köylülük üzerine özellikle Çin bağlamında dile getirdiği muhtelif iddialarla çelişmektedir. (Gerçi daha önce de belirttiğimiz üzere Troçki, 1939 yılında köylülüğü "sosyalist olmayan bir sınıf" olarak kavramlaştıran klasik Marksist yaklaşımı yeniden gözden geçirmeye hazırdır.) Bununla birlikte, Troçki'nin köylülük üzerine görüşleri, Rus Marksizminin geleneksel düşünce tarzını yansıtmaktadır ve modern devrim teorisi üzerinde bırakmış olduğu derin izler nedeniyle, bu düşünce tarzının kapsamlı bir biçimde yeniden ele alınması zorunludur. Köylülüğün devrimci rolü, yirminci yüzyıl devrimlerinin gözler önüne serdiği dinamikler içinde merkezi bir konum işgal eden büyük bir tarihsel gerçekliktir. "Tarihsel bir tesadüf" ya da olaylara dayalı bir "normdan sapma" olarak bir kenara atılamaz. Adamakıllı ele alınması ve bilimsel olarak açıklanması gerekir.

Kanaatimizce, köylülüğün devrimci eğilimlerinin altında yatan en önemli iki etkene dair en tutarlı ve kapsamlı açıklamayı, yine bizzat sürekli devrim teorisi sunmaktadır: (1) kapitalizmin tarım içerisindeki eşitsiz ve bileşik gelişimi, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin kırsal yaşamında derin bir kriz yaratmıştır. Eric Wolf'un da belirttiği gibi, "pazarın yayılması insanların sahip olduğu kökleri paramparça etti; onları içine doğmuş oldukları toplumsal ilişkilerden koparıp aldı." Bu akut köksüzlük hali, "yeni zenginlerin henüz meşruiyete kavuşmadığı ve eski iktidarın da artık saygı uyandırmadığı" yerlerde ortaya çıktı: "Geleneksel gruplar henüz yenilmemiş olsa da zayıflatıldı ve yeni gruplar da kararlı bir biçimde tahakküm edemeyecek kadar zayıf haldeler."[38] Benzer bir görüş, yakın zamanlarda yazmış olduğu bir makalede, haklı olarak emperyalist nüfuzun toplumsal sonuçlarını vurgulayan James Petras tarafından da dile getirildi: "Emperyalist tahakkümün öncelikli etkisi, kırsal işgücünün köksüzlüğünü derinleştirmek oldu: köyün zoraki ayrışması, ticari ilişkiler ve/veya şirketlerin büyümesi, devrim öncesi toplumların merkezi özelliklerinden oldu (...) Emperyalist güçlerin siyasi, askeri ve iktisadi çabalarıyla yerinden edilen ve mülksüzleştirilen eski köylüler, köylü hareketini başlatarak bu hareketin siyasi bir eyleme dönüşmesini sağladılar (...) Nitekim kırsal emeğin şimdiye kadarki tüm başarılı sosyalist devrimlerde bu denli ön planda olmasının nedeni bariz bir biçimde, köylülüğün yaşadığı bu dönüşümdür;"[39] (2) Ulusal burjuvazinin, tarım sorunu ve ulusal soruna radikal demokratik çözümler bulma konusundaki başarısızlığı, sonuç olarak isyankâr köylülerin komünist hareketlere destek vermesine ve/veya katılmasına neden olmuştur.

Elbette "köylülük", devrimci sürece epey farklı şekillerde dahil olmuş, heterojen toplumsal katmanları bir araya toplayan çok geniş bir kavramdır. Beklenildiği üzere varlıklı köy-

38. Wolf, s. 282-3, 295.

39. James Petras, "Socialist Revolutions and Their Class Components", *New Left Review* 111 (Eylül-Ekim 1978), s. 44-5.

lüler, komünistlerin liderliğindeki devrimci hareketlere karşı genellikle olumsuz veya en azından tarafsız bir konum benimsemiştir. Paradoksal bir biçimde, köylülük içerisinde genellikle seferber olan ilk kesim en yoksul olan katmanlardan ziyade *orta köylülük*, yani küçük toprak sahipleri olmuştur. Hamza Alavi, köylüler ve devrim üzerine yazdığı herkesçe malum makalesinde, Mao'nun Hunan'daki mücadelenin büyük oranda yoksul köylüler tarafından başlatılıp yönetildiği yönündeki meşhur savının bir mitten ibaret olduğunu ifşa eder. Kırsal kitleler arasında başından beri en militan olan kesim gerçekte orta köylülük olmuştur.[40] Daha önce de gördüğümüz gibi, benzer eğilimler Küba devrimini de karakterize eder. Nitekim Eric Wolf'un da gözlemlediği gibi, yüzyılın tüm büyük "köylü savaşları"nın (Meksika, Rusya, Çin, Vietnam, Küba ve Cezayir) ortak noktası, orta köylülüğün merkezi rolü olmuştur: "Biraz toprağı olması mülk sahibi köylüye, geçinmek için doğrudan toprak sahibine bağlı köylüde olmayan bir bağımsızlık kazandırır. Dolayısıyla, seçenekleri topyekûn bir bağımlılık hali nedeniyle ciddi olarak kısıtlanmış bir adama göre mülk sahibi köylünün, kolaylıkla bir ayaklanmaya tahvil edilebilecek, biraz olsun bağımsız bir baskı gücü vardır."[41]

Orta köylülüğe göre potansiyel olarak daha radikal ve komünist hareketin kolektivist emellerine daha nesnel bir eğilim gösteren yoksul ve topraksız kır nüfusu (ortakçılar, kiracılar, ücretli işçiler vesaire), "köylü savaşı"na genellikle ve sadece toprak sahipleri ve yerli otoritelerin halihazırda sarsılmış olduğu ikinci aşamada katılırlar. Üçüncü Dünya'da meydana gelen köylü isyanları içerisindeki muhtelif deneyimleri karşılaştıran Wolf şu sonuca varır: "geçiminin bir kısmını ya da tamamını sağlamak için toprak sahibine bağımlı olan yoksul köylü veya topraksız

40. Hamza Alavi, "Peasants and Revolution", *Socialist Register 1965*, s. 258-61.
41. Wolf, s. 202. Wolf'a göre, kırsal sınıflar içerisinde başkaldırıya temayül eden bir diğer kesim de, toprak sahiplerinin doğrudan kontrolü altında olmayan "marjinal", "hür" veya "taktiksel olarak yer değiştirebilen" köylülerdir (s. 290-3). Sierra Maestra köylülerinin Küba devrimindeki rolüne dair yapacak olduğumuz analiz, bu hipotezi doğrular niteliktedir.

işçinin taktiksel gücü yoktur: bütünüyle işvereninin iktidar alanı içerisindedir ve iktidar mücadelesinde kullanabileceği kendine ait yeterli kaynağı yoktur. Bu nedenle yoksul köylüler ve topraksız işçilerin kendilerini kontrol eden iktidara meydan okumak adına güvenebilecekleri herhangi bir harici gücün *yokluğunda*, bir isyana kalkışmaları pek mümkün görünmemektedir." Wolf bu "harici" güçler hususunda, 1917 yılında Rus ordusunun dağılmasının ardından, ellerinde silahlarıyla köylerine geri dönen köylü askerleri ve kızıl ordunun Çin'in kırsal bölgelerinde oynadığı rolü örnek göstermektedir.[42] Çin "köylü savaşı"nı analiz eden Alavi, mücadelenin Mao'nun yazılarında çarpıtılmış bir şekilde resmedilişini eleştirir: "Yoksul köylü, kendiliğinden ve koşulsuz olarak devrimci bir rol oynuyormuş gibi resmediliyor. Fakat böyle bir resim, proleter bir devrimci perspektife sahip olan Komünist Parti ile köylerdeki mevcut iktidar yapısını yıkan ve böylelikle Çin devriminin yozlaşarak etkisiz bir köylü ayaklanmasına dönüşmesini engelleyen Kızıl Ordu'nun [mücadelede] oynadığı önemli rolü görünmez kılmaktadır."[43] Bu bakımdan Troçki, köylülüğün ancak proleter ve komünist bir liderlik altında tutarlı bir devrimci rol oynayabileceği yönündeki ısrarında haklıdır. Ayaklanan köylüler, sosyalist bir bilinç kazanmak ve ulusal düzeyde örgütlenebilmek için kentli entelektüeller ve işçi sınıfının devrimci önderliğine ihtiyaç duyarlar. Böyle bir liderliğin yokluğunda köylü hareketi ya yerel ve etkisiz olarak kalır ya da Meksika ve Cezayir örneklerinde olduğu gibi burjuvazinin veya küçük burjuvazinin liderliğini takip eder. Tek başına köylü hareketi ne iktidarı ele geçirebilir ne de toplumun dönüşümünü üstlenebilir.[44] Köylü

42. A.g.e., s. 290.

43. Alavi, s. 260.

44. Fakat bu elbette Marksistlerin köylülüğü yalnızca bir *araç* olarak değerlendirmeleri gerektiği anlamına gelmez. Alavi'nin son derece haklı olarak ifade ettiği gibi, "sosyalistler için mesele, yürüttükleri mücadelenin başarıya ulaşmasının bir *aracı* olarak köylü desteğinin seferber edilmesi değildir yalnızca. Mesele sadece köylülüğün güçlerinden *istifade etmek* de değildir. Köylülüğün kendi varoluş biçimlerini dönüştürmeye ve yeni toplumu şekillendirmeye hür ve aktif katılımı başlı başına sosyalist hedefin önemli bir parçası olmalıdır." (A.g.e., s. 242)

ayaklanmalarına özel bir sempati duyan bir tarihçi olarak Wolf bile, şu gerçeği teslim etmektedir: "Marksistler uzun zamandır, köylülerin dışarıdan bir liderlik olmadan devrim yapamayacağını öne sürüyordu ve elimizdeki örnekler de onları doğrular nitelikte. Köylülük kendi bayrağı altında ve kendi liderleriyle, kurulu düzene karşı başarılı bir biçimde başkaldırdığında, kırsal kesimdeki toplumsal ilişkileri gönlünce yeniden şekillendirme konusunda zaman zaman başarılı oldu; fakat devleti, denetim merkezlerinin bulunduğu şehirleri ele geçirmedi..."[45]

Yine de çevre kapitalist ülkelerin çoğunda yaşanan hızlandırılmış kentleşme ve sanayileşme süreçleri nedeniyle, özellikle de Latin Amerika'da, önümüzdeki on yılın devrimci mücadelelerinin büyük olasılıkla giderek şehirlere kayacağını ve işçi sınıfının daha merkezi bir rol üstleneceğini tahmin etmek güç değil. Bu açıdan yirminci yüzyılın sonu, proleter devrimin "klasik" Ekim modeline geri dönüşüne tanık olabilir.

PROLETARYA

Ekim 1917'de, Sovyetler halinde örgütlenen işçi sınıfı, *doğrudan* devrimin başlıca toplumsal aktörü ve mimarı konumundaydı. Eş zamanlı olarak Bolşevik Parti, sadece ideolojisi ve programıyla değil, toplumsal kompozisyonu itibariyle de proleterdi. Fakat Troçki'nin beklentilerinin aksine, hegemonik bir proleter parti ile işçi sınıfının kitlesel öz-örgütlenmesinden oluşan bu yapı, Çin'de veya 1917 sonrası diğer devrimlerde tekrarlanmadı. Proletarya Çin, Vietnam ve Yugoslavya'da (ve 1930'lar Küba'sında) yürütülen mücadelelerin ilk aşamalarında belirleyici bir rol oynasa da, iktidarın gerçekten ele geçirildiği devrimci aşamada büyük ölçüde yer almadı. Küba'daki durum, Ocak 1959 genel grevinin oynadığı rol nedeniyle daha farklıydı, fakat yine de

45. Wolf, s. 294. Fransız düşünür Lucien Bianco Çin örneği bağlamında, köylülere meramlarını anlatmaktan uzak hoşnutsuzluk ve öfkelerinin ötesinde küresel bir vizyon kazandıran komünistlerin onları nasıl "devrimcileştirdiği"ni ortaya koyar. (Bianco, "Les paysans dans la revolution", *Regardsfroids sur la chine*, Paris 1976, s. 291-4. Ayrıca bkz. Roland Yew, "Révolution enAsie et marxisme", *Critique Communiste* 24, Eylül 1978.)

devrimci savaşa en büyük toplumsal desteği veren sınıf köylülüktü. Kentli işçi sınıflarının bastırılmasının vahim sonuçlarına işaret etmek dışında, bu devrimlerin son aşamalarında oynadıkları ikincil veya tabi rolün nedenlerinin detaylı bir tartışmasına burada giremiyoruz. Bahsi geçen tüm toplumlarda proletarya korkunç ve sistematik bir beyaz terörün kurbanı olmuştur: 1927 sonrası Çin, 1939 sonrası Vietnam, Nazi işgali boyunca Yugoslavya ve 1957 sonrası Küba. Bu geniş çaplı bastırma, yalnızca öncü işçi kuvvetlerini parçalayıp dağıtmakla kalmadı, aynı zamanda devrimci kadroların kitlesel bir biçimde görece güvenli alanlara çekilmesine zemin hazırladı. Fakat bununla birlikte, kentsel emek hareketlerinin zayıflamasına siyasi iç etmenlerin de katkıda bulunduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Örneğin Çin Komünist Partisi (CPC) ulusal burjuvaziyle ittifak kurma politikası benimserken, Küba'daki örgütlü işçi hareketinin siyasi liderliğinin (eski Stalinist Sosyalist Halk Partisi-PSP) devrimci olmayan duruşu önemli etmenlerden biri olmuştur. Dolayısıyla, 1917 sonrası devrimlerin tamamı devrimci sürecin siyasi liderliğinin doğası gereği, yalnızca *dolaylı bir biçimde* "proleter" olarak adlandırılabilir. Nitekim proletarya devrimin doğrudan toplumsal öznesi olmadığı gibi, *devrimci parti de proletaryanın doğrudan ve organik bir ifadesi değildir.* O halde Çin, Vietnam, Yugoslavya veya Küba komünist partilerini anlamlı bir biçimde "proleter hareketler" olarak nasıl tanımlayabiliriz? Fikrimizce, bu partiler aşağıda sıralayacağımız dört nedenden ötürü proletaryanın "temsilcileri"dir:

(1) 26 Temmuz Hareketi (M-26-7) istisna olmak üzere, tüm partilerin *tarihsel kökenleri* emek hareketi ve kent proletaryasının verdiği mücadelelere dayanmaktadır.
(2) İşçi sınıfı, özellikle orta kademe kadrolarda olmak üzere, parti yapısının içinde toplumsal olarak mevcuttur. Özellikle de Yugoslav Partisi'nde kendini gösteren bu durum, değişen seviyelerde olmak üzere Çin, Vietnam ve Küba hareketleri için de geçerlidir.

(3) Partiler, işçi sınıfının tarihsel çıkarlarına olan bağlılıklarına binaen (kapitalizmin ortadan kaldırılması vb) gerek *siyasetleri* gerek *programları* itibariyle proletaryayı temsil etmektedir.

(4) Partilerin *ideolojileri* proleterdir ve üyeleri ile çevresi, enternasyonal işçi sınıfı hareketinin değer ve dünya görüşünü benimseyecek şekilde sistematik olarak eğitilmiştir.

Bu son ikisi, 1917 sonrası gerçekleşen dört örneğin tamamında tartışmasız bir biçimde mevcut bulunan ve esas belirleyici olan unsurlardır. Bu da bu partilerin Bolşevik Parti'nin aksine doğrudan değil, ancak birtakım siyasi ve ideolojik *dolayımlarla* proleter olduğunu ortaya koymaktadır. Dolaylı olarak proleter olmaları, yalnızca proleter olmayan katmanların (köylüler, entelektüeller vb) üstünlüğünden değil, sahip olduğu toplumsal kökenler ne olursa olsun, proletaryadan farklı nitelik ve çıkarlara sahip "ayrı bir yapı" oluşturan *bürokrasi*nin mevcudiyetinden kaynaklanmaktadır. Bazı yazarlar bu tür bürokrasiler ile entelektüel katmanları birbirine karıştırarak devrimci partiyi entelektüellerin iktidarı ele geçirmek için kullandıkları bir araç olarak sunma eğiliminde olmuştur. Fakat bu iki toplumsal kategori özdeş değildir; hatta kimi Avrupa komünist partilerinde *apparatçiklerin* (parti bürokratlarının) büyük çoğunluğu işçi sınıfı kökenlidir. Komünist hareketlerin ve devrimlere gerçekten liderlik eden partilerin bürokratikleşmesindeki önemli unsur entelektüellerin hegemonyası değil, siyasi ve ideolojik olarak Sovyetler Birliği modelinin hâkimiyetidir.

Rusya, Çin, Vietnam, Yugoslavya ve Küba'daki kesintisiz devrimlere önderlik eden siyasi güçler doğrudan veya dolaylı olarak proleter ise, aynı şey kurdukları *devletler* için de söylenebilir mi? Bildiğimiz gibi Troçki, Stalin'in 1920'ler "Thermidor"undan sonraki SSCB'yi tanımlamak üzere "bürokratik olarak yozlaşmış işçi devleti" kavramını geliştirmiştir. Dördüncü Enternasyonal, savaş sonrası dönemde Troçki'nin

teorisini Yugoslav, Çin ve Vietnam rejimlerini de kapsayacak şekilde genişletmiş ve bu rejimler "bürokratik olarak deforme olmuş devletler" olarak tanımlanmıştır. Kullanılan bu terminoloji, bürokratik boyut baştan beri sürece içkin olduğundan, eski proleter partiyi ortadan kaldırmak için SSCB'de olduğu gibi bürokratik bir karşı-devrime ihtiyaç olmadığına işaret etmektedir.

Sorun, *devlet* içerisindeki bürokratikleşmenin, *parti*nin bürokratikleşmesinden niteliksel olarak farklı oluşudur. Bunun nedeni basitçe devlet bürokrasisinin gerçekten iktidarı elinde bulundurması ve kendisini geniş toplumsal ve iktisadi ayrıcalıklarla donatabiliyor olmasıdır. Sözde sosyalist devletlerin doğasına dair bu sorunun detaylı bir tartışması bu kitabın kapsamı dışındadır; en azından ayrı bir bölüm olarak tartışılması gerekmektedir. Bununla birlikte, kanaatimizce bu rejimlerin -belki Küba istisna olmak üzere- *proleter kökenli bürokratik devletler* olarak tanımlanması daha doğrudur. Bu da şu anlama gelmektedir: Bu devletler proleter-sosyalist partilerin liderliği altındaki sosyalist devrimlerin ürünü olsalar da, gerçek devlet iktidarı belirli toplumsal ve ekonomik çıkarlara sahip bir bürokratik tabakanın tekelindedir. Bu post-kapitalist toplumlarda devrimle birlikte başlayan sosyalizme geçiş, rejimin bürokratik karakteri ve sosyalist demokrasinin yokluğu nedeniyle sekteye uğratılmıştır. Bununla birlikte, bürokratik devletin proleter-sosyalist kökenleri bir dizi çelişkili yapısal özellik ortaya koyar:

(1) İktisadi sitem hâlâ birtakım devrimci özellikler içermektedir: özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, devlet planlaması vb. Bu ayrıca toplumsal eşitsizlik ve işsizlik konusunda birtakım sınırlar getirildiği anlamına da gelmektedir. Yine de iktisadi plan halkın ihtiyaç ve isteklerini değil, öncelikli olarak bürokrasinin çıkarlarını yansıtmaktadır.
(2) Ayrıca bürokrasinin gücü (özel mülkiyet olarak bertaraf edemeyeceği) üretim araçlarının temellük edilmesi

hususunda ve özellikle Yugoslavya'daki emek sürecinin kontrolü gibi konularda belli oranlarda kısıtlanmıştır.

(3) Bürokrasinin hatırı sayılır bir yüzdesi proleter bir arka plana sahiptir; dahası bürokrasi işçi sınıfının "yukarı doğru hareketliliği" ile karakterize olan seçimli bir sistem aracılığıyla kendisini yeniden üretme eğilimindedir.

(4) Marksizm, her ne kadar resmi bir dogmaya dönüşerek eleştirel boyutunu yitirmiş ve bürokratik sistemin ideolojik olarak meşrulaştırılmasının bir aracı haline gelmiş olsa da, rejimin resmi doktrinidir.

(5) Devlet, dünya komünist hareketiyle bütünleşik konumunu devam ettirip diğer sosyalist devrimlere destek olmayı sürdürürken, dış politikasının temel amacı bürokrasinin uygun gördüğü milli çıkarların tesisi haline gelir.

Sonuç olarak *bizatihi* işçi sınıfı, bürokratik aygıtın elinde toplanmış olan iktidarın doğrudan kullanımının dışında bırakılmıştır. Bürokratik tabakanın diktatörlüğü daha totaliter veya münevver, daha terörist veya liberal, daha kişisel veya kurumsal biçimler alabilir: her durumda, emekçi kitlelerin demokratik haklardan yoksunluğu bürokrasinin temel dayanağını oluşturur. Bürokratik tabaka, özel işyerlerinden özel eğitim imkânlarına kadar bir dizi maddi, sosyal ve siyasi ayrıcalığın tadını çıkarmaktadır.

En karmaşık mesele, bu bürokratik tabakanın doğasını kesin ve doğru bir biçimde ortaya koymak, bu tabakanın "yeni bir sınıf" mı, bir "kast" mı , "yeni bir burjuvazi" mi, yoksa sadece "proletaryanın bir fraksiyonu" mu olduğunu belirlemektir. Bürokrasi -özellikle de SSCB'de- işçi sınıfı ve emek hareketine dayanan tarihsel köklere sahip olsa da, yalnızca "proletaryanın bir fraksiyonu" olarak da değerlendirilemez. Sovyet Sol Muhalefeti'nden Christian Rakovsky, "İktidarın Mesleki Riskleri" (1928) isimli dikkate değer makalesinde, ik-

tidarı kullananlar ve kullanmayanlar arasındaki *işlevsel* farklılığın aynı zamanda belirli bir *toplumsal* ayrıma dönüşme eğiliminde olduğundan bahseder: bürokrasinin yaşam koşulları ve sosyo-ekonomik ayrıcalıkları onu giderek işçi sınıfından ayırır. Rakovsky'ye göre, "işlev", zamanla organı dönüştürür"; siyasi ve iktisadi liderliğin görevlerini yerine getiren bireyler, nesnel ve öznel, maddi ve manevi olarak ayrı ve konsolide bir tabaka oluşturur.[46]

Marksizmin klasik toplumsal sınıf tanımı –toplumsal üretim sürecinde aynı konuma sahip olan ve üretim araçlarında aynı mülkiyet ilişkilerini paylaşan bireylerin oluşturduğu grup tanımı– düşünüldüğünde post-kapitalist bürokrasiyi toplumsal bir sınıf olarak konumlandırmak son derece güçtür. KGB'deki yüksek rütbeli bir subayla, bir "Marksizm-Leninizm" profesörü veya bir hidroelektrik santrali müdürünün üretim süreci içerisindeki konumları birbirinden çok farklıdır ve bunlardan hiçbiri kesinlikle üretim araçlarının sahibi değildir. Ortak noktalarını sıralayacağımız şu *siyasi* ve *ideolojik* nitelikler oluşturur: ilk olarak, iktidardaki siyasi kurum olan partiye üyelikleri; ikinci olarak, toplumsal iktidarın tekelini oluşturmaları; üçüncü olarak ise bu iki koşulun bir sonucu olarak sosyo-ekonomik ayrıcalıklar sistemine erişimleri.

Troçki Stalinist bürokrasiyi toplumsal bir sınıf olarak tanımlamayı reddetmiş, bunun yerine "kast" kavramını kullanmıştır. Fakat bununla birlikte "bu tamının elbette kesin bir bilimsel karakteri olmadığı"nı ilk teslim eden de yine kendisi olmuştur. Ona göre, "terimin eğreti karakteri herkesin malumudur, zira

46. Rakovsky, "Les dangers professionels du pouvouir", *Les bolchéviks contre Staline 1923-28*, Paris 1958, s. 157-61. Rakovsky, bu makalenin yayımlanmasından bir yıl sonra sürgündeki diğer Troçkistlerle birlikte, yakın zamanda Harvard'taki Troçki arşivinin kapalı bölümünde ortaya çıkmış olan bir belge kaleme alır. Belgede SSCB, kanaatimizce son derece ferasetli bir biçimde karakterize edilmiştir: "Lenin'in siyasi biçimini belirlediği haliyle *bürokratik deformasyonları olan bir proleter devletinden, proleter-komünist kalıntılara sahip bürokratik bir devlete dönüştük.*" (K. Rakovsky, V. V. Kossior, N. I. Mouralov, V. S. Kasparova, "Déclaration en vue du XVI Congrèsdu PCUS" (12 Nisan 1930), *Cahiers Leon Trotsky*, 6, 1980, s. 97).

kimsenin bu Moskova oligarşisini Hintlilerin Brahman kastıyla bir tutmak gibi bir niyeti olamaz."[47] Gerçekten de terim katiyen doğru değildir, çünkü Hindistan'daki mevcut haliyle kast sistemi, toplumsal hareketliliğin olmadığı, bütünüyle *kapalı* ve *miras yoluyla aktarılan* bir sosyal katmanlaşma sistemidir ki bu nitelikler Sovyet bürokrasisi için kesinlikle geçerli değildir. Bununla birlikte, diğer yazıları da göz önüne alındığında Troçki'nin bu terimden yararlanmasının altında yatan mantık daha iyi anlaşılır. Örneğin, Çarlık toplumu üzerine yaptığı bir analizde Troçki, muhtelif toplumsal tabakalardan "kastlar" olarak bahsetmektedir. Dolayısıyla, Troçki muhtemelen "kast" terimini "tabaka" (estate) ile eşanlamlı olarak kullanmaktadır.[48] Biz bu noktada siyasi ve ideolojik kıstaslarla tanımlanan "tabaka" kavramının, bürokrasi temelinde yapılan sosyal katmanlaşma sistemini kavramak için yararlanılabilecek en uygun kavram olduğunu öne süreceğiz. Max Weber'in bilinen tanımına göre bir toplumsal tabaka (*Stand*), özel haklar ve (Ständische) tekellerden yararlanmaya muktedir bireylerin oluşturduğu bir topluluktur; farklı biçimler alabilen bu tekellerin en mühim olanı da siyasi iktidarın kullanılmasıdır.[49]

Tabakalar, toplumsal sınıf değil, ayrı ve ikincil bir sosyal katmanlaşma sistemidir. Örneğin feodal üretim biçiminde, tabakalardan oluşan bir yapı (soyluluk, ruhban ve üçüncü tabaka), sınıf yapısıyla yan yana ve kısmen de iç içe var olmuştur: soyluluk bütünüyle olmasa da büyük oranda bir toplumsal sınıf olan toprak sahiplerine tekabül etmektedir. Buna karşılık üçüncü tabaka esasen *sınıflar arası* bir katmandır ve burjuvazi, küçük burjuvazi, köylüler, kentli pleblerden vb oluşmaktadır. Ruhban sınıfı için durum çok daha karmaşıktır: bir yandan

47. Trotsky, *In Defense of Marxism*, Londra 1966, s. 6-7 [*Marksizmi Savunurken*, Çev. Yavuz Olagan, Kardelen Yayınları, İstanbul, 1992].
48. Bkz. *La Jeunesse de Lénine*, s. 55.
49. MaxWeber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, 1, Tübingen 1921, s. 180. [*Ekonomi ve Toplum*, Çev. Latif Boyacı, Yarın Yayınları, İstanbul, 2012]. Marx ve Engels de tabakalar ve sınıflar arasında bir ayrım yapmıştır; bkz. Marx, *German Ideology* [*Alman* İdeolojisi (Feuerbach) , Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 2004].

aristokratik üst ruhban ile plebyen alt ruhban topluluklar tarafından bölünmüş sınıflar arası bir bloktur, fakat diğer yandan da bir tabaka olarak oluşturduğu bütünlük son derece gerçektir ve üyelerinin tamamını birtakım yasal ve sosyo-ekonomik ayrıcalıklarla donatmıştır. Dolayısıyla bir tabaka olarak kapitalizm öncesi ruhban sınıfı, kapitalizm sonrası bürokrasiye benzeyen belirgin birtakım özellikler taşımaktadır: ilk olarak, sahip olduğu kurumsal tanım; ikinci olarak, kurumsal mülkiyet biçimleri (özel birikimin olmayışı veya servetin miras yoluyla aktarılması); üçüncü olarak, iktidar ve ayrıcalığın tepede toplandığı, mufassal bir hiyerarşik yapı; dördüncü olarak ise, tabakayı bir arada tutan ve toplumsal iktidarın işleyişinde merkezi bir rol oynayan ideoloji (ve sonuç olarak ne pahasına olursa olsun korunması gereken bu ideolojik yekpareliğin devamı için gerekli olan her tür cadı avı, engizisyon, günah çıkarma ve aforoz, dogmacılık, skolastik düşünce vb.).

Stalinist parti, ortaçağ kilisesi ile sık sık kıyaslanıyor olsa da, iki olgunun birbirinden radikal bir biçimde farklı olduğu ve bunları benzer ya da özdeş görmenin son derece yüzeysel ve tarih dışı bir tutum olacağı son derece açıktır. Feodal üretim biçiminin post-kapitalist toplumla hiçbir ortak yönü yoktur ve SSCB'nin Komünist Partisi de Roma Kilisesi'nin yeniden vücut bulmuş hali değildir. Bununla birlikte, post-kapitalist bürokrasiyi, eklemlenmiş bir kurumsal birliğe ve toplum içinde *de facto* bir iktidar tekeline sahip, siyasi/ideolojik kıstaslarca tanımlanmış, yeni bir tabaka biçimi olarak görmenin yararlı bir hipotez olduğunu öne süreceğiz. Dahası, tam da post-kapitalist toplumsal formasyonun doğasının, özellikle de devlet mülkiyeti ve merkezi planlamaya dayanan iktisadi yapısının, bürokrasinin kendisini hâkim ve ayrıcalıklı bir tabaka olarak kurmasının kaçınılmazlığını değilse bile olanağını *son kertede belirlediğini* iddia edeceğiz. Post-kapitalist bürokrasi başlı başına bir sınıf olmasa da, yönetici sınıfın geleneksel işlevlerinden bazılarını yerine getirmektedir: artığa el konulması, iktidarın uygulanması vb. Aynı ifadeler elbette, ruhban sınıfı gibi kapi-

talizm öncesi toplumsal tabakalar için de kullanılabilir. Ancak ruhban sınıfı tarafından çalıştırılan üretici sınıfların sömürü biçimi feodal lortlarınkine benziyor veya onunla birebir örtüşüyor iken, bürokrasinin iktisadi asalaklığı *nevi şahsına münhasırdır* ve diğer toplumsal sınıflarınkinden farklıdır. Bu nedenle, kapitalizm öncesi toplumun yüksek enerjisi kısmen bir yönetici sınıf (feodal toprak sahipleri) tarafından bastırılırken, post-kapitalist devletlerin yüksek bürokrasisi *namevcut bir yönetici sınıfın yerini almıştır*.

Troçki 1905 yılında, sürekli devrimin bir işçi demokrasisinin kurulmasını sağlayabileceğine dair umudu ifade etmiştir. Bu durum Rusya'da devrimin ilk yılında kısa süreliğine gerçekleştirilmiş olsa da, 1917 sonrası devrimlerin hiçbiri gerçek bir proleter demokrasisi kuramamış, hatta "sovyet" veya konseyci bir kitle demokrasisini geçici bir süre dahi olsa hayata geçirememiştir. Bu demokrasi yokluğunun geri kalmış veya azgelişmiş ülkelerde hâkim olan nesnel koşullara atfedilecek kaçınılmaz bir durum olup olmadığı, sosyalist hareketin geleceği için son derece mühim bir sorudur.

Karl Kautsky örneğini izleyen ünlü Marksist düşünürlerden bazıları, SSCB ve diğer post-kapitalist devletlerin evrimini bu tür katı bir kadercilik çerçevesinden hareketle yorumlamışlardır. Bu "neo-Menşevik" yaklaşım, bir yandan çevre ülkelerde anti-kapitalist bir devrim imkânını teslim edip, bir yandan da bu tür bir devrimin yozlaşarak totaliter bir despotluğa dönüşmeye mahkûm olduğunu iddia etmesi noktasında, geleneksel Menşevizmden farklılaşmaktadır. Kautsky bu tür bir tutumu bütünlüklü bir biçimde formüle etmiş ilk kişi olduğu ve aşamacı sorunsalın yeniden tesis edilmesine önemli bir katkı sunduğu için, onun Rus devrimine dair analizinin evriminden kısaca bahsetmek yararlı olacaktır.

Kautsky ilk başlarda geleneksel Menşevik ortodoksisine bağlıdır; öyle ki 1918 gibi geç bir tarihte bile Rus devriminin özünde burjuva-demokratik olan yazgısından kaçamayacağını öne sürmektedir. Örneğin yazmış olduğu ilk anti-Bolşe-

vik kitapçık olan *Proletarya Diktatörlüğü*'nde (1918) Marksizme göre, "yaklaşan devrimin (...) Rusya'nın ekonomik geriliği nedeniyle, ancak bir orta sınıf devrimi olabileceği"ni; "*normal* gelişmenin birbirini takip eden aşamalarının ortaya çıkardığı engelleri yasal uygulamalarla ortadan kaldırmak veya cesur sıçrayışlarla yok etmek çabasında"ki Bolşeviklerin Marx'ı inkâr ettiklerini iddia etmektedir (vurgular bize ait). Kautsky Sovyet rejiminin uzun vadeli sosyalist görevleri yerine getirebileceğini kesin bir dille reddetmektedir: "[Rejimin] kapitalizmi kökünden ortadan kaldırmış olduğu kimse tarafından kabul edilemez (...) kapitalizm yeniden yükselecektir ve yükselmek zorundadır. Büyük olasılıkla çok kısa süre içerisinde yeniden ortaya çıkacaktır..."[50] Fakat bundan bir yıl sonra yayımlanan *Terörizm ve Komünizm*'de, Bolşevizmin yakın bir gelecekte kaçınılmaz bir biçimde çökeceği üzerinde dönen temel iddiasının değiştiğine tanık oluruz.[51] SSCB'nin post-kapitalist karakterinin ve kararlılığının artık inkâr edilemez bir hal aldığı 1920'lere gelindiğinde ise Kautsky yeni bir teorik formülasyon geliştirmeye başlar. Sovyetlerin kapitalizmi ezmeye muktedir olduğunu teslim etmekle birlikte, zaman zaman "devlet kapitalizmi" olarak tanımladığı yeni rejimin *kapitalizmden daha kötü* olduğunu öne sürer ve hatta onu hiç de hoş olmayan bir biçimde Mussolini İtalya'sı ile karşılaştırır. 1930'larda ise, Üçüncü Dönem Stalinizminin "sosyal faşist" mefhumuna neredeyse tıpatıp benzeyen bir tutum benimser: Bolşevizm ve Faşizm özünde aynıdır ("Mussolini yalnızca Lenin'in bir taklididir"); dahası işçi sınıfının en büyük düşmanı artık "ilkel" veya "beyaz-muhafız" karşıdevrim değil, "Faşist-Bolşevik" (*faschistisch-bolschevistisch*) tehdittir.[52]

50. Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat*, 1964, s. 98, 124-6, 136 [*Proletarya Diktatörlüğü*, Çev. Mehmet Karaoğlu, Yazılama Yayınları, İstanbul, 2008].
51. *Terrorismus und Kommunismus* (1919), aktaran M. Salvadori, *Karl Kautsky and the Socialist Revolution 1880-1938*, Londra 1979, s. 301.
52. Kautsky, *Der Bolschewismus in der Sackgasse*, Berlin 1930, s. 102-3.

Elbette bu polemik aşırılıklar, özellikle de bizzat Kautsky'nin Menşevik ve Avusturyalı Marksist arkadaşları tarafından da şiddetle reddedilmiş olmaları nedeniyle, fazla ciddiye alınmamalıdır. Bundan daha mühim ve ilgi çekici olanı, Kautsky'nin "zamansız devrim"in kaçınılmaz bir biçimde yozlaşacağını savunan kaderci doktrine yapmış olduğu katkıdır. Örneğin, 1917 sonrası yazdıklarının tamamında, Bolşeviklerin sergilediği ölçüsüz öznelcilik ve iradeciliğin onları tarihsel koşulların sınırlarını ihlal ederek, sosyalist bir projeyi olgunlaşmamış bir sosyo-ekonomik temel üzerinde hayata geçirmeye yönlendirdiğini; bu durumun da kaçınılmaz olarak acımasız bir bürokratik diktatörlük yaratacağını defaatle dillendirmiştir.[53] Kautsky tuhaf bir şekilde, bu tarihsel felaketin sorumluluğunu sadece Bolşevik Parti'ye yüklemiyor; 1917 öncesi yazılarında yere göğe sığdıramadığı *Rus proletaryasının kendi yozlaşmışlığı*'nı da sorumlu tutuyordu: "Dünya Savaşı, emekçi sınıfların ahlaki ve entelektüel anlamda yozlaşmasına neden oldu. Bunun nedeni yalnızca, savaşın toplumun neredeyse tüm katmanlarını vahşileştirmesi ve proletaryanın en az gelişmiş kesimini toplumsal hareketin öncüsü konumuna yükseltmesi değil, her şeyden önce proletaryanın sefaletini daha da derinleştirmesi ve dolayısıyla da sakin bir müzakerenin yerini azgın bir öfkenin almasıdır."[54] Kautsky, Bolşevikleri bu geri kalmış kitlelerin radikalizmine oportünist kaygılarla boyun eğmekle suçlayacak kadar ileri gider: "Bolşevikler iktidara gelmelerini kitlelerin talep ettiği her şeye, mantıklı olsun ya da olmasın, Evet ve Amin demelerine borçludurlar."[55] Dolayısıyla SSCB'deki Bonapartist diktatörlük, Rus işçi sınıfının ahmakça, "mantıksız" ve "çileden çıkmış" radikalizmine tarihin yasaları tarafından verilmiş bir cezadır.

Kautsky'ye göre, bu bürokratik diktatörlüğün tek alternatifi "normal gelişmenin birbirini takip eden aşamaları"nı ye-

53. Bkz. Salvadori, s. 266.
54. Aktaran a.g.e., s. 265.
55. Kautsky, *Der Bolschewismus*, s. 46. Ayrıca bkz. Salvadori, s. 271.

niden tesis etmektir: (feodal mutlakiyetçiliğin makul bir halefi olarak) *demokratik kapitalizm*in yeniden tesisi. Kautsky 1930'larda Rusya için yeni bir "demokratik program" geliştirdi. Bu program, "serbest döviz kurunun önünü açmak" amacıyla devletin dış ticaret tekelinin ortadan kaldırılmasını ve "tüketiciler ve işçiler için daha avantajlı olduğu durumlarda" devlet teşebbüslerinin yerine kapitalist teşebbüslerin kurulmasını salık veriyordu.[56] Bu geriletici programın gerekçesi de, 1919 yılında formüle edilmişti: "Bir devlet ne kadar kapitalist ve demokratikse, sosyalizme de o kadar yakındır."[57] Proletaryanın sayıca büyüyüp güçlenmesi ve sosyalist bir dönüşümün hayata geçirilmesi için gerekli sosyo-kültürel *olgunluğa* erişmesi ancak kapitalist demokrasi aracılığıyla mümkün olabilir. Nitekim Krautsky, kapitalizm ve demokrasinin fiilen eşanlamlı olduğunu düşünmekte ve 1920'lerde faşizmin zorunlu olarak İtalya gibi geri kalmış tarım toplumlarıyla sınırlı kalacağını, çünkü gericilik veya otoriteryanizmin bu biçimlerinin modern sanayi kapitalizmi ile bağdaşmayacağını ileri sürmektedir.[58] Dolayısıyla, 1933 yılının Ocak ayında yaşanan olaylar karşısında hiç kimse Kautsky kadar büyük bir şaşkınlığa düşmemiş, onun kadar hazırlıksız yakalanmamıştır. Yine de, onun iddialarının yalnızca klasik ve katı aşamacı doktrinin önermelerinin yeniden formüle edilerek dile getirilmiş bir hali olduğunu teslim etmek önemlidir: sosyalizme giden tek yol gelişmiş demokratik kapitalizmin evriminden geçmektedir.

Fakat Kautsky ve takipçileri, teorilerinin en temel çelişkilerinden birini mütemadiyen görmezden gelmiştir: eğer "geri kalmış" Rus kitleler sosyalist devrimi istediyse ve Bolşeviklerin ilk günahı da "işçilerin her istediğine Evet ve Amin" demek olduysa, o zaman Ekim Devrimi "mantıksız" proletaryayı kanlı bir şekilde bastırmadan nasıl önlenebilirdi? Başka bir deyişle, Denikin'in beyaz terör rejimi, proleter devrimin amansız sa-

56. *Der Bolschewismus*, s. 137.
57. *The Dictatorship of Proletariat*, s. 96.
58. Salvadori, s. 333.

vunusunun tek gerçek tarihsel alternatifi değil miydi? Ayrıca, SSCB'nin kurulmasından sonra kapitalizmi yeniden inşa etme girişimi, önünde sonunda Max Adler'in 1932'de Kautsky'ye karşı iddia ettiği gibi, "normal", "demokratik" bir kapitalizmden ziyade, demokratik ve sosyalist evrimin daha da ilerlemesine katkı sağlamaktan uzak, karşı-devrimci bir diktatörlüğe yol açmayacak mıydı?[59] Dahası, bağımlı kapitalist ülkelerin ezici bir çoğunluğunda herhangi bir devrim sürecinin yaşanmamış olduğuna yönelik tarihsel kayıtlar, demokrasinin nadir görülen ve süreksiz bir istisna olduğunu; en yaygın devlet idaresinin de otokratik ve askeri diktatörlüklerin muhtelif biçimleri olduğunu ortaya koymuyor muydu?

Kautsky'nin aşamacı tarih algısının merkezi motifi hiç şüphesiz bu "olgunluk" fetişizmidir ki bu da, sosyo-tarihsel gelişmenin neo-Darwinist terimlerle ve "tarihsel zorunluluğun" yasalarına uyan, "organizmanın evrimi" olarak idrak edilen genel teorik modelin bir parçasıdır.[60] Dahası Kautsky Rus proletaryasının siyasi "hamlığını" doğrudan ülkenin iktisadi hamlığına bağlamaktadır. Ona göre, Sovyetler Birliği'nin İç Savaş neticesinde yaşadığı fiili iktisadi çöküş "sosyalizmin kendi içinde imkânsız olduğu anlamına gelmez (...) Ancak belirli bir ülkenin proletaryasının belirli bir zamanda sosyalizm ve endüstriyel öz-yönetim için henüz yeterli olgunlukta olmadığını; bunun yanı sıra, işçinin kapitalizmin boyunduruğundan kurtulmasıyla birlikte emek verimliliğinin düştüğünü ve işçinin tıpkı belirli seviyedeki bir sermaye birikimi gibi, sosyalizmin bir önkoşulu olan gerekli iktisadi bilgi ve görev duygusundan yoksun olduğunu gösterir."[61] Kautsky'nin düşüncesinde proletaryanın sosyalizm ve öz-yönetim için gerekli olgunluk sevi-

59. Bkz. a.g.e., s. 310-1.

60. "Marksizm bize sosyalizmin doğal bir zorunluluk uyarınca, kapitalist gelişmenin belirli bir aşamasında kaçınılmaz olarak gerçekleşeceğini öğretmiştir. Fakat bu da, *sosyalizmin gelişmenin daha erken bir aşamasında gerçekleşmesinin imkânsız olduğu*na dair bir diğer bilgiye ayrılmaz bir biçimde bağlıdır." (Kautsky, *Die proletarische Revolution und ihr Programm*, Berlin 1922, s. 89.)

61. A.g.e., s. 159.

yesine ulaşabilmesinin tek yolu, "kapitalist üretim okulu"ndan geçmesidir.[62]

Kautsky'nin şeması ile Lenin'in erken dönem yazılarında görülen, proletaryanın disiplin ve örgütlenme anlamında bilinçlendirilmesi sürecinde fabrikanın oynadığı eğitici role dair yaptığı bazı vurgular arasındaki paradoksal benzerlik de son derece şaşırtıcıdır.[63] Rosa Luxemburg, 1904 yılında Lenin ile girdiği tartışmada, "kapitalist okul" içinde proletaryanın "olgunlaşması" teorisini önceden tahmin ederek eleştirmişti: "Ezilen bir sınıfın körü körüne itaati ile kurtuluşu için mücadele eden bir sınıfın örgütlü başkaldırısının ortak noktası nedir? Proletaryanın yeni bir disiplin anlayışı olan sosyal demokrasinin gönüllü öz-disiplinini kazanmasının yolu, kapitalist devletin ona zorla bu disiplini dayatması değil, bilakis bu eski itaat ve kölelik alışkanlığının kökünün kazınmasıdır."[64]

Kautsky'nin tezlerini doğrudan devralan düşünürlerin sayısı sınırlı olsa da, fikirlerinin daha dağınık versiyonlarına 1920'lerden günümüze kadar birçok Marksist yazarın yürüttüğü muhtelif tartışmalar bağlamında rastlamak mümkündür. Örneğin, kapitalizm ve burjuva demokrasisinin "sosyalizm için bir köprü" niteliğinde olduğu, proletaryanın siyasi ve ahlaki anlamda "olgunlaşması" için bu "köprü"nün zorunlu olduğu argümanı, Bill Warren'ın ölümünün ardından yayımlanmış olan *Imperialism: Pioneer of Capitalism* (1980) adlı kitabının merkezi temasını oluşturur. Warren'a göre, "burjuva nitelikte olan bir siyasi demokrasi, işçi sınıfına yönetici bir sınıf olmanın gerektirdiği kültürel derinliği elde etmesi için ihtiyaç duyduğu en iyi koşulları sağlayacaktır." Bizzat Warren'ın bir karşılaştırma dipnotunda kabul ettiği üzere, tam anlamıyla

62. A.g.e., s. 335.

63. Örneğin bkz. *One Step Forward, Two Steps Back* [*Bir Adım İleri, İki Adım Geri*, Çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara, 1997].

64. Luxemburg, "Organizational Questions of Russian Social Democracy" (1904), *Selected Political Writings*, Londra 1972, s. 100-1 ["Rus Sosyal Demokrasisinin Örgütsel Sorunları", *Rosa Luxemburg Kitabı-Seçme Yazılar*, Çev. Tunç Tayanç, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010].

Kautskyci bir motiftir bu ("Karş. K. Kautsky: 'Demokrasi, proletaryanın sosyal devrim için olgunlaşmasının vazgeçilmez bir aracıdır...' ").[65]

Warren'ın çalışmasında, Batı mirasının Humeyni tarzı akıl dışı bir inkârına, Üçüncü Dünya'daki diğer benzer türdeki milliyetçi-dindar mitlere ve hatta Birinci Dünya'daki sanayileşme karşıtı ve romantik birtakım eğilimlere karşı sağlıklı bir panzehir olarak değerlendirilebilecek, yadsınamayacak kimi güçlü noktalar vardır. Örneğin Warren'ın, çevre ülkelerde emperyalizmin üretici güçleri *geliştirmiş olduğu* ve bu gelişmenin neticede sağlık, ortalama yaşam süresi, eğitim vb konularda önemli bazı toplumsal iyileşmeler sağladığı yönündeki vurgusu tartışmasız bir biçimde doğrudur. Ayrıca, Komintern'in 1928 yılında ortaya koyduğu, emperyalizmin üretici güçlerin gelişimini ve sanayileşmeyi zorunlu olarak yavaşlattığı yönündeki açıklamalarına yönelttiği eleştiri, özellikle de bu tarz kaba ve propagandacı görüşlerin Üçüncü Dünya'daki devrimci ve/veya milliyetçi hareketler içerisinde hâlâ savunulduğu göz önüne alındığında, son derece ikna edici ve yararlıdır.

Ne var ki, Warren'ın kitabının kapitalizm ve emperyalizmin "ilerici tarihsel rolleri" hususunda söyledikleri bir Marksiste göre son derece şaşırtıcı sayılabilecek bir pozitif önyargıya sahiptir ki bu da, neticede sosyalist dönüşüme dair aşamacı yaklaşımı desteklemektedir. Warren'ın bu konulardaki önyargısı o kadar aşırıdır ki insana bir parça klasik Menşevizmi, ama ondan da ziyade Piotr Struve ve "Legal Marksistler"in Rus kapitalizmini savundukları yazılarını hatırlatmaktadır. Sık sık Marx'ın dünya kapitalizminin ilerici rolüne dair hayranlık ifade eden yorumlarına atıfta bulunan Warren, Marx'ın ifadelerinin esas bağlamını, yani Marx'ın sürekli olarak kapitalizmin çelişkili karakterini ve bu karakterin toplumsal üretici güçlerin gelişimi *karşısında* sahip olduğu aynı anda *hem* ilerici *hem de* gerici olan özelliklerini vurguladığını unutmaktadır. Warren, Marx'ı sistematik bir biçimde anti-kapitalist romantizm karşısında

65. Bill Warren, *Imperialism: Pioneer of Capitalism*, Londra 1980, s. 26-7.

konumlandırmıştır ama bunu yaparken Marx'ın endüstriyel kapitalizmin en meşhur romantik eleştirmenlerinden bazılarına (Sismondi, Carlyle, Balzac vb) –tam da kapitalist medeniyetin *karanlık tarafını*, tek taraflı ve ütopik bir biçimde de olsa kavrayabildikleri için– gösterdiği alaka ve sempatiyi unutmuştur. Warren, Marx'ın Hindistan üzerine yazdığı ve İngiliz emperyalizminin "ilerici" rolünü (demiryolları inşası, dünya pazarına entegrasyon vb) övdüğü makalesinden pek çok alıntı yapmakta, fakat makalenin vardığı sonucu es geçmektedir: sosyalizmin zaferinden sonra ("Büyük bir toplumsal devrim, burjuva çağının sonuçlarına egemen duruma geldiği zaman") "yalnızca insanlığın ilerleyişidir ki, yaşam suyunu katledilmiş insanların kafatasından içen o korkunç putperest mabudunkine benziyor olmaya bir son verecektir."[66] Warren, Marx'ın Rusya'nın alternatif bir sosyalist yoldan gitmek suretiyle kendisini "kapitalist rejimin bütün mahvedici değişiklikleri"nden koruyabileceğine dair umudundan da makul sonuçlar çıkaramamıştır.[67]

Warren, emperyalizmin yararlı ve uygarlaştırıcı yazgısını kanıtlama hevesiyle, "az gelişmiş" ülkelerdeki sosyalist devrimlerin maliyetli ve faydasız sapmalar olduğunu dolaylı yollardan ortaya koymaya çalışır. Bunu yaparak emperyalist çağın korkunç yönlerini sistematik bir biçimde asgariye indirir ve bu tavır da onu adeta yeryüzünün lanetlilerini gerçekte mümkün olan en iyi dünyada yaşadıklarına inandırmaya çalışan modern bir Doktor Pangloss'a dönüştürür. Dahası Warren, "sömürge geçmişi[nin], var olan insan sayısının büyüklüğü düşünüldüğünde, geniş çaplı bir vahşetten büyük oranda muaf olduğu"nu iddia edecek kadar ileri gider.[68] Bu tür bir yorum karşısında söylenebilecek en hafif şey, yazarın Cecil Rhodes'a

66. Bkz . Marx, "The Future Results of the British Rule in India" (1853), Marx ve Engels, *On Colonialism*, s. 90 ["Hindistan'daki İngiliz Egemenliğinin Gelecekteki Sonuçları", *Sömürgecilik Üzerine*, Çev. Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 1997].
67. Bkz. Warren, s. 34.
68. A.g.e., s. 128.

Karl Marx'tan (*Kapital*'in "Sanayici Kapitalistin Doğuşu" bölümü, sömürge vahşetine dair şimdiye dek yazılmış en ağır ithamları içermektedir) daha fazla şey borçlu olduğudur. Fakat Warren bu kadarla da yetinmez. Yorumlarına, emperyalizmin Üçüncü Dünya'daki beslenme yetersizliği veya açlığın esas sorumlularından biri olduğunu inkâr ederek devam eder. Warren'ın dudak uçuklatan iddiasına göre kıtlık, "yanlış politikaların, uygun teşviklerin yokluğunun ve yetersiz kaynakların tarıma tahsis edilmesinin bir sonucudur." Dahası, gelecekle ilgili endişelenmenin lüzumu yoktur, zira "bu politik hatalar şimdilerde düzeltilmektedir" ve "tarım kapitalizminin daha verimli yöntem ve girdiler kullanılarak gelişmesiyle birlikte er geç büyük ilerlemeler kaydedilecektir."[69] Warren, geri kalmış ülkelerde toplumsal eşitsizliğin sanayileşme ile birlikte artma eğilimi gösterdiği gerçeği karşısında ise son derece ukala bir tavırla şu görüşleri dile getirir: "[bu] doğrudan olumsuz bir durum olarak değerlendirilemez, çünkü artan bu eşitsizlikte büyümenin de payı olduğunu düşünmek için, kesin olmasa da son derece güçlü nedenler mevcuttur." Ayrıca, "tek başına ekonomik eşitliği hedeflemek hem adaletsiz hem de demokratik olmayan bir tutumdur." "Adaletsiz"dir, çünkü "tüketim, boş zaman ve iş yoğunluğu gibi konularda değişik değer yargılarına sahip farklı grup ve bireyleri eşit olarak ödüllendirme eğiliminde olacaktır." "Demokratik olmayan" bir yöntemdir bu, çünkü Üçüncü Dünya'da yaşayan insanların çoğunda derin bir "komşusuyla aşık atma hevesi" vardır ve bu da "eşitlikçi bir ekonomi politikası isteği" ile bağdaşmaz.[70] Warren'ın iddiaları günümüzün Üçüncü Dünya gerçekliğine harfi harfine tercüme edildiğinde, ortaya örneğin Hindistan'ın kodamanlarından Birla ailesi ile Kalküta'daki yoksul kitleler arasında giderek artan eşitsizlikleri ortadan kaldırmanın "adaletsiz" olduğu, zira kitlelerde "tüketim ve boş zaman konularında değişik değer yargıları"nın bulunduğu (Ne tespit ama!); ayrıca karnı aç kent

69. A.g.e., s. 238, 253.
70. A.g.e., s. 208-11, 251.

yoksullarının "komşularıyla aşık atma" saplantıların ötürü "demokratik olmayan" yollarla yönetildikleri gibi bir sonuç çıkmaktadır.

Warren çevre kapitalist ülkelerdeki sosyalist devrimler üzerine bariz bir değerlendirme yapmasa da, kitabındaki dağınık tespitler, emperyalizmi "az gelişmiş ülkeler"in (sürekli kullandığı basmakalıp söz) modernleşmesi ve sanayileşmesi için tercih edilebilecek daha az maliyetli ve daha etkin bir yol olarak savunma eğilimindedir. Sovyetler Birliği'nin fevkalade kısa bir süre içerisinde sanayileştiğini kabul etmekle birlikte, ona göre bunun nedeni "zorunlu olarak veya kolayca tekrarlanamayacak birtakım özel faktörler"dir. Bununla birlikte, Çin'den yalnızca "neden olduğu tüm ekonomik kayıplarla birlikte, onlarca yıl devam eden iç savaşın eşitlikçi bir rejimin kurulması için gerekli olduğu"nu vurgulamak amacıyla bahseder.[71] Tıpkı Kautsky gibi Warren için de, sosyalizm yalnızca gelişmiş sanayi kapitalizminin doğrudan bir sonucu olabilir ve bu ikisi arasında zorunlu bir iktisadi ve kültürel *süreklilik* vardır.[72] Sosyalizmin mevcut üretim/tüketim biçimleriyle olan tüm bağları radikal bir biçimde koparark, kapitalist gelişmenin doğasına içkin mantıksızlıkları (israf, iktisadi değerin planlı olarak yitirilmesi, tüketim toplumu vb) ortadan kaldırmak suretiyle bütünüyle yeni bir medeniyet kurması fikri, görünüşe göre Warren için son derece yabancıdır.

Fakat Warren'ın neo-aşamacı yaklaşımının temel direği ve aynı zamanda Kautskyci gelenekle en bariz kesişim noktası, burjuva demokrasisi çağının işçi sınıfını sosyalizm için "eğitmenin" vazgeçilmez bir önkoşulu olduğu fikridir. Tıpkı Kautsky gibi Warren da, "kapitalizm ve demokrasinin Siyam ikizleri gibi birbirine bağlı olduğu"[73] hususunda emindir, fakat kitapta geçen bir dipnotta bu iddiayla ilgili tartışmayı Batı Avrupa ile sınırlandırdığını belirtmiştir. İşin en talihsiz kısmı

71. A.g.e., s. 116, 210.
72. A.g.e., s. 24.
73. A.g.e., s. 28.

da budur, zira temel mesele tam da kapitalizm ile demokrasi arasında kurulan bu varsayımsal özdeşliğin daha az gelişmiş ülkeler için de geçerli kabul edilip edilemeyeceğidir. Daha önce de muhtelif kereler vurguladığımız gibi, hızlı sanayileşen çevre ülkelerin çoğunda (ve Hindistan ile Venezuela gibi az sayıdaki *kısmi* istisnalarda) geçerli olan siyasi norm, parlamenter demokrasi değil, otoriter veya askeri yönetimlerdir. Dolayısıyla, bu tür despot rejimler altında "sosyalist bir toplumu idare etmek için" ne tür muhtemel beceriler kazanılabilir? Ayrıca gelişmiş kapitalist ülkelerde bile, burjuvazinin teknokrat ve siyasetçileri aynı anda hem ekonomiyi hem de devleti idare ederken, ana siyasi eylemi de her dört, beş ya da yedi yılda bir oy kullanmaktan ibaret olan bir işçi sınıfı ne düzeyde bir sosyalist kültür geliştirmiş olabilir? Son olarak, şayet burjuva demokrasisi sosyalizm için gerekli bir "antrenman sahası" –veya Krautsky'nin ifade ettiği haliyle "proletaryanın olgunlaşmasının vazgeçilmez bir aracı"– ise, Amerikan proletaryası, yüz yıl süren bir temsili demokrasi deneyimine rağmen, neden hâlâ dünyanın –sosyalist bir akış açısıyla– en geri ve "olgunlaşmamış" proletaryasıdır?

Kanaatimizce, tıpkı öncülü Kautsky gibi Warren da, burjuva ve sosyalist demokrasiler arasındaki temel farklılığı basitçe göz ardı etmektedir: burjuva demokrasisi işçilerin eylemsizliğini temel alırken, sosyalist demokrasi yalnızca işçilerin siyasi ve iktisadi alandaki öz-eylemliliği aracılığıyla var olabilir. Proletarya yeni bir yönetici sınıf olmak için gerekli becerileri ancak kendi deneyimleri, yani kendi praksisi aracılığıyla ve fabrikadaki üretim alanından devletin genel yönetimine kadar yetkiyi kendisi kullanarak öğrenebilir. Ata binmeyi öğrenmenin tek yolu ata binmektir; ata binenleri izlemek veya –her birkaç yılda bir– birilerinin atın sırtına binmesine yardım etmek değil. Kautsky ekolünü karakterize eden evrimci "olgunlaşma"nın doğalcı ideolojisi ile Marx tarafından ilk kez "Feuerbach Üzerine Üçüncü Tez"de formüle edilen tarihsel materyalizm yaklaşımı arasında temel ve uzlaşmaz bir çelişki vardır: "Ortamın

değiştirilmesi ile insan faaliyetinin ya da kendi kendini değiştirmenin çakışması, yalnızca *devrimci pratik* olarak kavranabilir ve bu pratik rasyonel biçimde anlaşılabilir."

Kautskyci neo-aşamacı sorunsalın diğer uzantılarına, Warren'inkinden çok farklı bir bağlamda olmakla birlikte, Rudolf Bahro'nun yakın zamanda yayımlanan çalışmasında rastlamak da mümkün. İlk bakışta Bahro'nun Kautskyci gelenekle pek ortak noktası yokmuş gibi görünmektedir. Bahro'ya göre, Sovyetler Birliği ve diğer post-kapitalist ülkeler, geri kalmışlıktan kurtularak gerçek bir tarihsel ilerleme kaydetmiş "proto-sosyalist" ülkelerdir: "Rus ve Çin devrimleri gibi devrimler, açlığa karşı kazanılan zaferin ön koşuludur."[74] Fakat Bahro, devrim sonrası toplum teorisine yapılmış şüphesiz en önemli *Marksist* katkılardan biri olan bu dikkat çekici kitabında, bu devletlerden hiçbirinin gerçek sosyalizmi gerçekleştiremediğini, siyasi doğalarının bürokratik ve despotik olduğunu öne sürmektedir. Bahro'nun Kautsky ve avenesinin yazgıcı tarih yazımıyla örtüştüğü nokta, bürokratik diktatörlük olarak karakterize ettiği "endüstriyel despotizm"i, azgelişmiş ve devrim sonrası toplumların izlediği "kapitalist olmayan yol"da *kaçınılmaz* bir aşama olarak görmesidir. Sözgelimi SSCB örneği bağlamında Bahro, Stalinizmin nesnel bir gereksinime tekabül ettiğini düşünmektedir. Bahro, terör ve mutlakiyetçiliğin en aşırı biçimlerinin ("Sezarcı ahmaklık") Stalin'den daha farklı öznel niteliklere sahip bir lider tarafından engellenebileceğini rahatlıkla teslim etmekle birlikte, maddi ilerleme ile sosyo-politik özgürleşme arasındaki ayrışmanın kaçınılmaz olduğu konusunda ısrar eder, zira ona göre "yalnızca kitlelerin teknik ve kültürel seviyesinde yaşanacak büyük bir sıçrama, sosyalist üretim ilişkileri için gerekli önkoşulları yaratabilir."[75]

Stalin dönemi Sovyet devletinin ikili işlevi –emeği disipline etmek ve kitlelerin eşitlikçi eğilimlerine karşı koymak– özellikle de eski rejimden devralınan geri kalmışlık ve eşitsiz ge-

74. Rudolf Bahro, *The Alternative in Eastern Europe*, Londra 1978, s. 58.
75. A.g.e., s. 117.

lişim düşünüldüğünde, bu ikili işlev ülkenin iktisadi gelişimi için zorunluydu. Bununla birlikte Bahro, Troçki'yi Stalinizmin yalnızca öznel etkenlerini dikkate almakla suçlar. Troçki'nin *İhanete Uğrayan Devrim* kitabını da "kişilik kültü" tezinin erken bir versiyonundan ibaret olduğunu iddiasıyla bir kenara atar. Bahro'ya göre, Stalin'in iktidarı ele geçirip bunu şiddete başvurarak kendi etrafında merkezileştirmiş olmasının nedeni, "Rusya'nın o dönemde ihtiyaç duyduğu yukarıdan şiddetli dönüşümü sağlayacak iktidar aygıtını yaratmak için gerekli tarihsel tutkuya sahip olması"dır ve Troçki bu gerçeği görememiştir.[76]

Benzer bir hattan hareketle Mandel'i de eleştiren Bahro, 1920'ler ve 1930'lar Rusya'sında sosyalist bir demokrasinin son derece verimsiz ve ekonomik anlamda korkunç olacağını öne sürer.[77] Fakat diğer yandan israf, yolsuzluk ve genel bir akıl dışılık ile karakterize olan "bürokratik despotizm"in, ekonominin idaresi için sosyalist demokrasiden neden daha "etkin" bir yol olduğunu ve dolayısıyla da neden SSCB'nin gelişimi ve bekasını garantileyen tek alternatif olduğunu açıklamak konusunda hiçbir girişimde bulunmaz.

Bununla birlikte, Bahro'nun tarihsel analizi Sovyetler örneğinin ötesine geçer; ona göre sadece SSCB'de değil, Çin'de ve Üçüncü Dünya'nın diğer tüm ülkelerinde de devlet, "teknik ve toplumsal modernleşme konusunda toplumun amiridir."[78] Bütünüyle sanayileşememiş ülkelerin tamamında, "talimatlara uyma disiplinini etkin hale getirmenin tek yolu öyle ya da böyle bir despotizmdir ve bu disiplin, ilerlemeci uğraşların galip gelmesinin tek mutlak teminatıdır."[79] Bahro, bu tür bir yaklaşımın ortaya koyduğu yaşananları *mazur gösterme* tehlikesini dürüst ve samimi bir şekilde kabul etmekle birlikte "eleştirel gerçekçiliğin", despotik tahakkümün kapitalist olmayan sanayileşme süreçlerinde ortaya çıkan muhtelif biçimlerinin "belir-

76. Ag.e., s. 19-20.
77. A.g.e., s. 104-5.
78. A.g.e., s. 129.
79. A.g.e., s. 130.

li bir tarihsel ilerlemenin fiilen kaçınılmaz sonuçları" olduğuna işaret ettiğini iddia eder.[80]

Proleter demokrasi, ancak sosyalizm için gerekli endüstriyel ve kültürel altyapının hazırlanmasından sonra somut bir tarihsel olasılık hailine gelebilir ki SSCB'nin ve Doğu Avrupa'nın sanayileşmiş devletlerinin şu an içinde bulundukları aşama da tam olarak budur.

Nitekim Kautsky'nin aksine Bahro, azgelişmiş ülkelerin sanayileşmesi ve modernleşmesi için açıkça *kapitalist olmayan* bir yol önermekte fakat bir yandan da proleter demokrasisi için elzem olan –sanayileşme, modernleşme ve "kitlelerin teknik-kültürel yeterliliği"– gibi önkoşulların yokluğunda bürokratik despotizmin kaçınılmaz olduğunu savunan Kautskyci görüşü paylaşmaktadır. Dahası Bahro, proletaryanın ancak bu devrim sonrası toplumların (kapitalist olmayan bir biçimde) sanayileşmesinden sonra bir sınıf olarak doğrudan hükümet etmesi için gerekli olan yetkinliğe erişebileceğini ima etmektedir. Bir kez daha belirtecek olursak, Rosa Luxemburg bu tür bir argümanın dile getirilebileceğini kesinlikle öngörmüş ve 1918 yılında Bolşeviklerle girdiği polemikte konuyla ilgili olarak şu satırları kaleme almıştır: "Ancak sosyalist demokrasi, sosyalist ekonominin temelleri yaratıldıktan sonra kutsal topraklarda başlayan bir şey değildir; bir avuç sosyalist diktatörün, arada sadık biçimde kendini destekleyen saygıdeğer halka vereceği bir Noel hediyesi olarak da başlamaz (...) [Sosyalist demokrasi], halk kitlelerinin artan siyasal eğitiminden çıkmalıdır."[81] Başka bir deyişle, sosyalist demokrasinin belirleyici önkoşulu –sanayileşme düzeyi veya teknik yeteneklerden çok daha önemli olmak üzere– proletaryanın bir sınıf olarak iktidarın ele geçirilmesinin öncesinde ve sonrasında biriktirmiş olduğu *devrimci praksis*tir.

Dolayısıyla Bahro'nun Kautskyci gelenekle ortaklaştığı nokta, kitlesel öz-eylemlilik ve öz-örgütlenmenin proletar-

80. A.g.e., s. 163.

81. Rosa Luxemburg, The Russian Revolution (1918), *Selected Political Writings*, s. 249 ["Rus Devrimi", *Rosa Luxemburg Kitabı-Seçme Yazılar*, Çev. Tunç Tayanç, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010].

yanın yeni toplumun efendisi olmak için geçeceği "eğitim"de oynadığı merkezi rolü kavramaktan uzak olan (mekanik bir biçimde modernleşme ve ekonomik gelişmeye bağlanmış) *edilgen* "olgunlaşma" anlayışıdır. Bahro'nun tarih yazımının ardında, "koşulların insanı belirlediğini", dolayısıyla da geri koşulların "geri" sınıflar yarattığını savunan, on sekizinci yüzyıla özgü eski materyalist felsefe yatmaktadır. Marx'ın *Feuerbach Üzerine Tezler* ve diğer yazılarında şiddetle eleştirdiği bu doktrin, bizi mantıksal olarak, koşulları değiştirmek suretiyle halkın pedagojik dönüşümüne zemin hazırlayan "aydınlanmış despot" fikri üzerinde temellenen bir çıkmaza götürür. Bu itibarla Bahro, Stalin'in tarihsel rolünü Çariçe II. Katerina'nın sureti gibi sunan sosyalist bir Diderot'dur.

Fakat nihayetinde Kautsky, Warren ve Bahro'nun görüşlerinde var olan o "rasyonel çekirdeği" de teslim etmemiz gerekiyor: Toplumsal, iktisadi ve siyasi azgelişmişliğin sosyalist demokrasinin kurulmasının önünde büyük bir engel; bürokratik asalaklık, ekonomik otoriteryanizm ve ideolojik tekçiliğin (monolitizm) gelişmesi içinse uygun bir zemin oluşturduğu hiç şüphesiz doğrudur. Bu gerçeğin gayet farkında olan Troçki bizzat *İhanete Uğrayan Devrim*'de nesnel koşulların –bilhassa bunların yetersizliğinin– Stalinizmin zaferini kolaylaştırmada ne denli önemli bir rol oynadığından bahseder. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri gibi yüksek bir sanayileşme düzeyi ve uzun bir demokrasi geçmişine sahip gelişmiş bir ülkede, proleter bir devrimin ardından bu tür bir bürokratik yozlaşmasının ortaya çıkma olasılığının çok daha küçük olduğuna kanidir. Fakat aynı zamanda, en yoksul ve en gelişmemiş ülkelerde bile, bürokratikleşme ve proleter demokrasisinin gasp edilme eğilimlerine karşı mücadele etmenin gerçekçi bir olanak olduğuna da inanmaktadır. Kautsky ve yandaşlarının aksine Troçki, bürokratik despotizmi; kapitalizmi ve emperyalizmi bütünüyle "olgunlaşmadan" önce ezmeye çalışan kitle hareketlerinin yazgılı olduğu kaçınılmaz bir ceza olarak gören tezi asla kabul etmemiştir.

Tarihsel bulgular, Kautsky ve Troçki'nin karşıt tutumları arasında kesin bir denge kurmamıza henüz imkân vermemekle birlikte, yaşanan olaylar Troçki'nin duruşunun diğerinden daha güçlü olduğunu ortaya koyar niteliktedir, zira en azından post-kapitalist bir toplumun sanayileşme seviyesi veya parlamenter gelenekleri ile bürokrasinin kemikleşme seviyesi arasında doğrudan bir bağlantı olmadığı aşikârdır. Hatta görünüşe göre en önemli değişken, post-kapitalist devletin hakiki bir halk devriminin ürünü olup olmadığı veya ne dereceye kadar olduğudur. Devrim sonrasında devletin büyük bir halk desteği sağladığı, fabrika ve mahallelerde yerel halk iktidarının belirli formlarının oluştuğu Küba ve Yugoslavya örneğini –sanayileşme seviyeleri ve demokratik geleneklerinden bağımsız bir biçimde– Doğu Almanya veya Çekoslovakya örneklerinden ayıran şey tam da budur. İlk bakışta bir istisna olarak görülebilecek SSCB de esasında bu kuralın dışında değildir: Bolşevik Devrimi, diğer post-kapitalist rejimlerle kıyaslandığında çok daha fazla çoğulcu (1920-21'e kadar diğer sosyalist gruplar legaldi ve Sovyetlerde yer alıyordu) ve sosyalist demokrasi unsuru taşıyan devrimci bir devlet ortaya çıkarmıştır. Bu demokrasi unsurları hiç şüphesiz, İç Savaş ve Yeni Ekonomi Politikası'nın (NEP) zorla geri çektirilmesi nedeniyle derinden aşınmıştır. Fakat 1930'larda tam anlamıyla bürokratik bir diktatörlüğün kurulması, eski devrimci partinin büyük ve sistematik kitlesel imha politikaları ile mümkün olmuştur.

"Öznel faktörlerin" –devrimci sürecin katılımcı karakteri, sosyalist öncü kuvvetlerin sahip olduğu demokratik/çoğulcu bakış açısı, proletaryanın öz-eylemliliği ile halkın öz-örgütlenmesinin seviyesi vb– müdahalesinin yoksul ve az gelişmiş ülkelerdeki sosyalist dönüşüme içkin olan bürokratikleşme yönündeki eğilimleri ortadan kaldırmasa bile, en azından bu eğilimleri sınırlandırıp *dengeleyebileceği* yönündeki varsayım ziyadesiyle makul görünmektedir. Bu minvalde, SSCB'deki bürokratik yozlaşma bağlamında devrimci liderliğin sosyalist-demokratik bir bilince sahip olmayışını da,

yine olumsuz "öznel" belirleyiciler arasında saymamız gerekir. Bolşeviklerin 1917-23 arasında yapmış olduğu hatalar Stalinist bürokratik tabakanın ortaya çıkmasına ve akabinde de zafer kazanmasına zemin hazırlamıştır. Ekim devrimcileri, proleter demokrasinin coşkusunu daimi kılmak yerine bir bürokratik aygıt; kısa süre sonra kontrolden çıkıp sağa sola saldıran ve nihayetinde onları da yok eden bir canavar yarattılar. Yineleyecek olursak, Rosa Luxemburg'un öngörülü tespitleri büyük bir takdiri hak etmektedir. Kautsky ve Menşeviklerin aksine Luxemburg, Bolşevik Devrimi'nin cesur projesiyle tam bir dayanışma içinde olduğunu ifade etmiş, fakat bir yandan da Lenin ve Troçki'yi sosyalist demokrasinin kesintiye uğramasının önünde sonunda bürokratik bir Thermidor'a yol açacağı konusunda uyarmıştır.[82]

Sonuç olarak, bürokratik despotizmin çevre kapitalist ülkelerdeki sürekli devrim süreçlerine içkin bir kaçınılmazlık olup olmadığı sorusunun cevabı net olmaktan çok uzaktır. Halkların geniş kitleler halinde, öz-örgütlenme biçimlerinin ve sosyalist demokrasiye tam anlamıyla bağlı olan hegemonik devrimci siyasi örgütlerin; kıtlık ve geri-kalmışlıktan kaynaklanan bürokratikleşme yönündeki "doğal" eğilimlerini denetleyip denetleyemeyeceğini bekleyip görmek gerekir. Tarihsel araştırma ve sosyolojik analizler bu soruya açık bir cevap veremez zira cevap kelimenin klasik Marksist anlamıyla gelecekteki *praksis* içinde gizlidir.

82. A.g.e., s. 247-8.

5

Yirmi Birinci Yüzyılda Sürekli Devrim

Phil Gasper'ın Michael Löwy ile Yaptığı Söyleşi, 2010

Sizi bu kitabı yazmaya iten şey ne oldu?

Bu meseleyle yıllardır, Brezilya'da sosyalist bir eylemci olarak geçirdiğim zamanlardan beri ilgileniyordum. O yıllarda, yani 1950'lerin sonunda, solun esas gücü Brezilya Komünist Partisi'ydi. Parti'nin hedefi "ilerici ulusal burjuvazi" ile ittifak kurup "ulusal-demokratik devrimi" gerçekleştirmekti. Çok geçmeden *Sürekli Devrim*'in eski bir Fransız basımını okudum ve söz konusu Stalinist kavrayışa karşı üretilmiş en iyi argümanları keşfettim kitapta. Her ne kadar temel teorik referan-

sım Troçki'den ziyade Rosa Luxemburg olsa da, sürekli devrim fikrinin Latin Amerika'da üretilebilecek radikal bir siyasi strateji için sadece faydalı değil, aynı zamanda zaruri olduğu konusunda da ikna olmuştum. Bununla birlikte, 1959-61 yılları arasında Küba Devrimi bağlamında tanık olduğumuz çarpıcı gelişmeler, Lev Davidovitch'in öngörülerini dikkat çekici bir biçimde doğrular nitelikteydi.

Paris'teki öğrencilik yıllarımda, Genç Marx üzerine 1964 yılında yazdığım ilk doktora tezimin ("Doctorat de troisiéme cycle") ardından, ikinci tezimi (Doctorat d'Etat) "Marx'ın Sürekli Devrim Kavramı" üzerine yazmaya karar vermiştim. Tez konumu onaylatmış, hatta kendime bir tez danışmanı bile bulmuştum: Fransız devrimi tarihçisi meşhur Ernest Labrousse. Konuyla ilgili çalışmaya başladım. Marx'ın 1854-56 İspanyol Devrimi üzerine olan ve pek az bilinen yazılarını bulup, bu yazıları Marx'ın "süreklilikçi" yaklaşımının bir örneği olarak tartışan bir makale yazdım. Fakat muhtelif nedenlerden ötürü tez projem hiçbir zaman tamamlanamadı. Bunun üzerine 1970'lerin başında Georg Lukacs'ın siyasi evrimini eksen alan yeni bir tez konusu seçmeye karar verdim ve bu tezi de 1974 yılında sundum.

Latin Amerikalı yoldaşlarımın ricası üzerine, 1972 yılında *Latin Amerika'da Sürekli Devrim* adını taşıyan 62 sayfalık bir risale yazdım. Bu risalenin Fransızcası 1973'te François Maspero tarafından Paris'te, İspanyolca baskısı da Buenos Aires'te yayımlandı. Sanırım bu bir vesile oldu ve birkaç yıl sonra *New Left Books*'tan arkadaşlarım benden, eşitsiz ve bileşik gelişme ve sürekli devrim teorilerinin kökenlerini Marx'tan Troçki'ye uzanan bir hatta analiz edecek ve bunun yirminci yüzyılın olaylarını anlamlandırma bağlamında ne denli geçerli olduğunu tartışacak bir makale yazmamı istediler. Perry Anderson'dan gelmişti bu fikir; Anderson, Marksizm'in temel teorik araçlarının sistematik bir biçimde yeniden değerlendirilmesi gerektiği yönünde bir ihtiyaç olduğu kanaatindeydi. Makalenin ilk taslağı son derece saldırgan ve düşmanca yorumları olan bir

okura gönderildi; fakat bu yorumlar, dile getirilen kimi itirazları göz önüne alarak bazı argümanlarımı güçlendirmem konusunda beni zorladı.

Kitap 1979 yılında yayımlandı ve ardından Almanca ve Koreceye çevrildi. İki bölümden oluşuyordu çalışma. Birinci bölüm teorik argümanın kökenlerinden bahsediyor; ikinci bölüm ise teorinin ışığında tarihsel olayları analiz etmeye çalışıyordu: Bir yanda Rusya, Çin, Vietnam, Yugoslavya ve Küba gibi "geri" kapitalist ülkelerdeki toplumsal devrimler; diğer yandaysa Meksika, Cezayir, Hindistan, Mısır ve Türkiye'deki tamamlanmamış burjuva devrimlerinin başarısızlığı.

Aradan geçen otuz yılda, bu kitaptaki argümanların çoğunun zaman aşımına uğradığını hissediyorum. Diğer nedenler bir yana, kitapta "post-kapitalist" olarak karakterize ettiğim toplumların çoğunda kapitalizm, sömürülen sınıflardan pek fazla direnç görmeden ve kolayca yeniden inşa edildi. Fakat ben yine de, teorinin tarihini tartışan ilk bölümün ve teorinin geçerliliğini değerlendirmeye çalışan sonuç kısmının hâlâ ilgi çekici olduğunu düşünüyorum. Yani, umarım öyledir!

Troçki, dünya kapitalist sistemi içerisindeki "bileşik ve eşitsiz gelişme" ile ilgili olarak ilk kez 1905 Rus Devrimi yıllarında yazmıştı. Aradan geçen yüz yıllık zamanda, kapitalist dünya sisteminin doğasının niteliksel olarak her anlamda değişmiş olması, Troçki'nin görüşlerini yeniden değerlendirmemiz gerektiği anlamına mı geliyor?

Elbette, 1905'ten bu yana kapitalist dünya sisteminde son derece önemli değişimler yaşandı! Sömürge imparatorlukları fiilen ortadan kalktı; yeni kapitalist güçler ortaya çıktı –Çin!– ve finans kapitalin hegemonyası altındaki küreselleşme süreci, dünya ekonomisi üzerinde eşi benzeri görülmemiş bir şekilde hâkim olmaya başladı. Fakat sistem hâlâ merkez ile çevre, Kuzey Atlantik'in ileri düzeyde sanayileşmiş ülkeleriyle Güney yarımkürenin "az-gelişmiş" ülkeleri (Afrika, Latin Amerika, Asya'nın çok büyük bir kısmı) arasındaki eşitsizlik ile karak-

terize olmakta. Dünya nüfusunun yüzde birinin toplam servetinin (Kuzey'deki en zengin azınlık) en fakir yüzde ellilik kesimin toplam serveti kadar olduğunu ortaya koyan BM istatistikleri, bu "eşitsizliğin" en vurucu ifadesidir. Öte yandan, sistemin merkezi ile çevresi, daha önce hiç olmadığı kadar güçlü bir biçimde "bileşik" bir hal arz ediyor, yani merkez ve çevre çokuluslu şirket ve bankaların, mali piyasaların ve uluslararası kapitalist kurumların (Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü vb) himayesi altında birleşmiş durumda.

Troçki esas olarak, çevre ülkelerin (1905 Rusyası ve 1930 Çini) ileri derecede gelişmiş, modern bir sanayi ile kırsal kesimlerin "geri" iktisadi ve toplumsal koşullarını bir araya getiren kapitalist gelişme biçimleriyle ilgileniyordu. Böylesi bir yol günümüzde de geçerli midir? Buna genel bir cevap vermek zor. Örneğin Latin Amerika'nın birçok ülkesinde, endüstriyel tarımın güçlü bir biçimde geliştiğini, gübreler, genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO), zirai ilaçlar ve makineler (bu arada, bunların her biri çevre için son derece zararlıdır) gibi modern yöntemler kullanılarak ihracata dönük üretim yapıldığını görüyoruz. Bununla birlikte, Güney'deki pek çok büyük kentte endüstriyel gelişme son derece sınırlı vaziyettedir ve gecekondularda yaşayan kent nüfusunun çoğunluğu üretim sisteminin kıyılarında, yani "kayıt dışı ekonomi" içerisinde varlığını devam ettiriyor. Gelgelelim bu yine de "eşitsiz ve bileşik" gelişmenin yeni bir biçimi olarak da düşünülebilir. Brezilya, Hindistan ve Mısır'ın megakentlerini düşünelim: Modern endüstriyel, finansal ve ticari, çoğunlukla da çokuluslu teşebbüslerin; etrafını sokak satıcıları, fahişeler, işsizler, çöp toplayıcıları ve ufak çaplı uyuşturucu satıcılarının oluşturduğu bir kent yoksulları denizi tarafından çevrelenmiş küçük adalara benzetilebilir bu kentler. Kırsal bölgelerde, yine buna çok benzer bir biçimde, modern ve kapitalist tarım işletmelerinin, acımasızca sömürülen ortakçılar, geçimlik çiftçiler ve yoksul topraksız köylü kitleleri ile karakterize olan geleneksel tarım yöntemleri

ile yan yana var olduğuna tanık oluyoruz. Bunlar, 1905 Çarlık Rusyası'nın çelişkilerine benzemeyebilir, fakat yine de çevre ülke kapitalizmlerinin, patlamaya hazır toplumsal gerilimler ve zaman zaman yarı-isyankâr ayaklanmalar yaratan, "eşitsiz ve bileşik" formlarıdır.

Şöyle yazmıştınız: *"Güney ülkelerinin neo-liberal küreselleşmeye, dünya finans kurumlarına, dış borç sisteminin acımasızlığına, IMF'nin dayattığı ve dramatik toplumsal sonuçları olan 'denkleştirme' politikalarına karşı verdiği mücadelede, ulusal sorun yeniden yakıcı bir önem kazanmaktadır."* Günümüzde bu duruma örnek teşkil *ettiğini düşündüğünüz mücadelelerden bahseder misiniz?*

Troçki'nin öne sürdüğü üzere, "sömürge ve yarı-sömürge" ülkelerde toplumsal mücadele yalnızca emek ve sermaye arasında değil, aynı zamanda halk kitleri ile sömürge güçleri arasındadır. Günümüzde birkaç sömürgecilik deneyimi söz konusu: Porto Riko ve Martinik ile birlikte Filistin'in işgal edilmiş toprakları bunlardan bazılarıdır. Öte yandan, büyük devletlerin doğrudan askeri müdahalesinin geçerli olduğu örnekler de (Irak ve Afganistan) pek az. Hal böyleyken Üçüncü Dünya olarak adlandırılan ülkeler üzerindeki emperyalist hegemonya ise hâlâ devam etmekte.

Bağımlı-kapitalist ülkelerdeki (İspanya veya Birleşik Krallık'takinden doğası itibariyle son derece farklı olan) ulusal sorun, iktisadi, siyasi veya başka alanlardaki her tür yabancı/emperyalist tahakküme karşı gösterilen direnişle yakından ilişkilidir. "Ulusal kurtuluş", bu ülkeler için hâlâ geçerli olan bir meseledir; toplumsal kurtuluşu hedefleyen her tür hareket, bu meseleyi program ve stratejisine entegre etmek durumundadır. Sözgelimi Sahra-altı Afrikası'nda, aynı zamanda doğrudan Fransız yeni-sömürge tahakkümüne karşı olmayan bir toplumsal/devrimci hareket tahayyül edilebilir mi? Aynı durum, Amerika'nın emperyalist gücü bağlamında Latin Amerika için de geçerlidir. Neo-liberal küreselleşme, dış borç sistemi, Ulus-

lararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) karşısında verilecek mücadeleler, Güney yarımkürenin her yerinde günümüzde de geçerliliğini koruyor.

Size, gelişme sürecine çok daha aşina olduğum Latin Amerika'dan birkaç örnek vereyim. 1994 yılında Chiapas'ta gerçekleşen Zapatista ayaklanmasının birincil nedeni, Meksika ekonomisini Amerikan sermayesinin çıkarlarına tabi kılan, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nın (NAFTA) dayatılmasıydı. Ayaklanmanın liderliğini üstlenen ve bugün hâlâ Güney Meksika'da faaliyet gösteren örgütün kendisini "Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu" olarak adlandırması bir tesadüf değildi. Amerika'nın "serbest ticaret" düzenine karşı verilen mücadele, 1990'lar boyunca ve yeni yüzyılın başlarında Rio Grande'nin güneyinde ortaya çıkan toplumsal hareketler açısından, Amerika sponsorluğundaki "Amerikalar Serbest Ticaret Birliği" (İspanyolca adıyla ALCA) nihayet yenilgiye uğratılıncaya dek temel bir meseleydi.

Daha yakın bir geçmişte, Venezuela (Hugo Chávez) ve Bolivya'daki (Evo Morales) yeni solcu hükümetler için anti-emperyalizm, yani Amerika'nın iktisadi ve siyasi çıkarlarına karşı durmak, gündemlerinin üst sıralarında yer alıyordu. Eksiklikleri her ne olursa olsun bu anti-emperyalist duruş, bu hükümetlerin (en azından şu an için) elde ettiği halk desteğinin hiç şüphesiz en önemli nedenlerinden biridir.

Milliyetçilik, Latin Amerika'da bile son derece dar ve çoğunlukla gericiyken, anti-emperyalizm Amerika'nın iktisadi ve siyasi tahakkümünden ortak kurtuluşu amaç edinmiş farklı ülkeler arasında bir dayanışma oluşturmak bağlamında daha radikal bir potansiyel taşımaktadır. Küba, Venezuela, Bolivya, Ekvador ve diğer ülkelerin oluşturduğu Bolivarcı bir girişim olan ALBA (Latin Amerika İçin Bolivarcı İttifak) için de geçerli bir durumdur bu.

Latin Amerika'da Zapatista ayaklanmasının ardından, yeni bir "ulusal sorun" formu belirleyici olmaya başlamıştır: yerli toplulukların ve "ulusların" mücadelesi. Burada amaç ayrılık,

bağımsızlık ilanı veya yeni bir devlet kurulması değil, daha ziyade yerel özerklik elde edilmesi ve var olan devletlerin sahip olduğu sömürgeci (ırkçı) yapının ortadan kaldırılmasıdır. Bu tür yerli hareketlerin geliştiği belli başlı ülkeler Meksika, Guatemala, Ekvador, Peru ve Bolivya'dır. Yerliciliğin (*indigenism*) elde ettiği en büyük başarı, yerli kökenlere sahip bir köylü olan Evo Morales'in Bolivya devlet başkanlığına seçilmesi ve ülkeyi çokuluslu bir devlete dönüştüren yeni bir anayasanın halk oylamasıyla kabul edilmesidir. Troçki tarafından şüphesiz öngörülmemiş olan bu tür gelişmeler, "ulusal sorun"un Latin Amerika'daki -veya Perulu büyük Marksistlerden José Carlos Mariategui'nin söylediği gibi İndo-Amerika'daki- devrimci süreçler için ne denli geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Troçki'nin "devrimci sürecin zorunlu enternasyonal karakteri"ne yaptığı vurguya dikkat çekmiştiniz. Bugün böyle bir enternasyonalizmin izlerini görüyor musunuz? Sizce, iletişim araçları alanında yaşanan değişimler, günümüzde enternasyonalizmin ifade ediliş şeklini karmaşıklaştırdı mı, yoksa geliştirdi mi?

Geçtiğimiz on yılda enternasyonalizm anlamında yaşanan en umut verici gelişme, küresel adalet hareketinin yükselişi oldu; İspanyolcası *el movimiento altermundialista.* Bu henüz "devrimci bir süreç" değil, fakat dünya genelindeki anti-emperyalist ve neo-liberalizm karşıtı hareketlerin yükselişine katkıda bulundu; gösterdiği çeşitlilik de, kapitalist gelişmenin "eşitsiz ve bileşik" doğasını yansıtmakta.

En görünür ifadesini, yerel, kıtasal ve uluslararası ölçekli sosyal forumlarda bulan, "hareketlerin hareketi" niteliğindeki bu devasa galaksi ve bununla birlikte Dünya Ticaret Örgütü (WTO), G-8 (sekiz büyüklerin yıllık toplantısı) ve Irak'taki emperyalist savaşa karşı gerçekleştirilen büyük protesto eylemleri, alışıldık toplumsal ve siyasi eylem biçimleriyle örtüşmemektedir. Kitle hareketlerinin oluşturduğu bu merkezsiz devasa ağ, işçi sendikaları ile köylü hareketlerini, sivil toplum

örgütleri ile yerli toplulukların oluşturduğu birlikleri, kadın hareketleri ile ekolojik girişimleri, yaşça büyük entelektüeller ile genç aktivistleri birbirleriyle ilişkilendiren, çoklu, farklı, heterojen bir özellik göstermektedir. Bu çoğulcu yapı bir zayıflık değil, bilakis hareketin giderek büyüyen gücünün kaynağını oluşturmaktadır.

Bu devasa ağ içerisinde gelişen enternasyonal dayanışma, 1960'lar ve 70'lerin enternasyonalist hareketlerinden farklı ve yeni türde bir örgütlenme. O yıllardaki dayanışma ağları, gerek Güney yarıküredeki -Cezayir, Küba ve Vietnam devrimleri- gerekse Doğu Avrupa'daki özgürlük hareketlerini -Polonyalı muhalifler ve Prag Baharı- *destekliyordu.* Birkaç yıl sonra, 1980'lerde Nikaragua'daki Sandinistaları veya Polonya'daki Solidarnosc'u destekleyen önemli dayanışma hareketleri ortaya çıktı.

Kardeşlik ve yüce gönüllülük ile karakterize olan bu ezilenlerle dayanışma geleneği, 90'larda ortaya çıkan yeni küresel adalet hareketinde ortadan kaybolmadı. Bunun en bariz örneği, Ocak 1994'te Meksika'nın Chiapas eyaletinde gerçekleşen yerli Zapatista ayaklanmasının uluslararası düzeyde gördüğü destek ve duygudaşlıktır. Fakat burada da yine yeni ve değişik bir bakış açısı söz konusudur. 1996'da Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu, Neo-liberalizme Karşı İnsanlık İçin Kıtalararası -veya Subcomandante Markos'un ironik deyişiyle "Galaksilerarası"- Buluşma çağrısında bulundu. Daha sonraları *movimiento altermundialist* olarak adlandırılacak hareketin ilk etkinliği olarak kabul edilebilecek olan bu buluşmaya, kırk ülkeden katılım gösteren binlerce insan için *bir başka* motivasyon da hiç şüphesiz Zapatistalar ile dayanışma duygusuydu. Fakat buluşmanın amacı, örgütleyicilerinin tanımladığı haliyle bundan çok daha genişti: *ortak düşmana,* yani neo-liberalizme karşı verilecek mücadelenin *ortaklaştırılması* arayışı ve insanlık için olası alternatiflere dair bir tartışma.

Bu nedenle, kapitalist küreselleşmeye karşı örgütlenen küresel direniş hareketinin içerisinde ve etrafında gelişen bu da-

yanışma yeni birtakım niteliklere sahiptir: herkesin ortaklaştığı acil birtakım hedefler için savaşmak –örneğin WTO'nun yenilgiye uğratılması– ve yeni medeniyet paradigmalarına dair ortak bir arayış. Başka bir deyişle, farklı ülke ve kıtalardaki muhtelif örgüt, toplumsal hareket ve siyasi güçler *ile* dayanışmanın yerini, birbirlerine yardım eden ve aynı dünyevi düşmana karşı verilen *ortak savaşta* işbirliği yapan özneler *arasındaki* dayanışma almıştır.

Küresel adalet hareketinin sahip olduğu dinamiklerin üç farklı fakat tamamlayıcı uğrağı vardır: *direnişin olumsuzluğu, somut önermeler* ve *başka bir dünya ütopyası.*

Hareketin başlangıç noktası olan ilk uğrak, *büyük reddediş*, protesto ve var olan düzene karşı *direnme* konusundaki zorunlu ihtiyaçtır. Küresel adalet hareketinin gerçekte Jacques Derrida'nın *Marx'ın Hayaletleri* (1993) kitabında medet umduğu Direniş Enternasyonali'ne tekabül etmesinin nedeni tam olarak budur. 1999 yılında Seattle'da düzenlenen WTO karşıtı eylemlerde örgütlenmiş olan kalabalığın başlangıçtaki motivasyonu yalnızca "küreselleşme"ye değil, onun kapitalist ve liberal formlarına, yani bir dizi adaletsizlik ve felaketi (Kuzey ve Güney arasında giderek büyüyen eşitsizlik, işsizlik, toplumsal dışlanmışlık, çevrenin tahribatı, emperyalist savaşlar ve insanlığa karşı işlenen suçlar) beraberinde getiren *kurumsal küreselleşmeye* karşı çıkma isteğiydi. *Altermundialista* hareketinin, Zapatistaların 1994 yılında haykırdığı *Ya basta!* (Artık Yeter!) gibi bir çığlıkla doğmuş olması tesadüf değildi. Hareketin gücü her şeyden önce, derin ve bastırılamaz bir öfkeden ilham alan bu *radikal olumsuzluktan* kaynaklanmaktadır. Öfkenin ve adaletsizliğin koşulsuz reddinin erdemini göklere çıkaran Daniel Bensaïd şöyle yazar: "Bu yakıcı öfke dalgası karşılıklı geri çekilmenin ılık sularıyla söndürülemez... Öfke bir başlangıç. Ayağa kalkmanın ve yola koyulmanın bir yolu. İnsanlar öfkeliler, ayaklanıyorlar ve neler olacağını sonra görecekler."[1] Ha-

1. D. Bensaïd, *Les irréductibles: Théorèmes de la résistance à l'air du temps*, Paris, Textuel, 2001, s. 106.

reketin radikalliği büyük oranda başkaldırma ve boyun eğmeme dirayetinden, söz konusu uzlaşmaz *Hayır!* deme tavrından kaynaklanmaktadır.

Harekete karşı düşmanca tavır takınan eleştirmenler ve konformist medya, hareketin haddinden fazla "olumsuz" olan karakteri, yani "saf protesto"dan ibaret doğası ve "gerçekçi" alternatif önerileri olmaması üzerinde ısrarla durmaktadır. Fakat bu şantaja kesinlikle boyun eğmemek gerekir: hareketin tek bir somut önermesi olmasa dahi, ortaya koyduğu başkaldırı *bütünüyle haklıdır*. WTO, G-8 veya emperyalist savaşa karşı gerçekleştirilen sokak protestoları, bu güçlere ve oyunun bu güçler tarafından belirlenmiş kurallarına karşı başkaldırının görünür, yoğun ve söze dökülmüş bir ifadesidir. Hareket, faal olumsuzluğu ve isyankâr görünümüyle gurur duymaktadır. Zaten bu radikal reddediş hissi olmasaydı, küresel adalet hareketi de olmazdı.

Peki, bu reddedişin yöneltildiği düşman kimdir? Uluslararası finans kurumları (WTO, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu) mı? Neo-liberal politikalar mı? Yoksa çokuluslu büyük tekeller mi? Dünyanın metalaştırılmasında sorumluluğu olan bu güçlerin tamamı esas hedefler arasındadır. Fakat hareket bundan çok daha radikaldir. Bildiğimiz gibi radikal kelimesi, sorunların kökenlerine inilmesi anlamına gelir. Pekâlâ bu durumda, banka ve tekellerin topyekûn tahakkümünün, mali piyasaların diktatörlüğünün ve emperyalist savaşların kökenlerinde *kapitalist sisteminin bizatihi kendisi* yoksa ne vardır? Elbette küresel adalet hareketinin bütün bileşenleri tüm bunlardan böylesi bir sonuç çıkarmak için hazır değildir. Bazıları hâlâ neo-Keynesçiliğe, büyümenin "otuz muhteşem" yılına veya güler yüzlü bir şekilde düzenlenmiş kapitalizme geri dönüş hayalleri kurmaktadır. Bu "ılımlılar" da hareketin içindeki yerlerini almışdır ama radikal eğilim çoğunlukla daha baskındır. Hareketin yayınladığı bildirilerin çoğu sadece neo-liberal ve savaş yanlısı politikalara değil, sermayenin sahip olduğu güce de karşı çıkmaktadır. Örneğin, Brezilya Tertip Komite-

si tarafından Dünya Sosyal Forumu (DSF) için yayımlanan "İlkeler Bildirgesi"ni ele alalım. Bu bildirge, *altermundialista* hareketinin temel derdini en iyi ifade eden ve üzerinde en çok mutabık kalınmış olan belgedir: "Dünya Sosyal Forumu, neo-liberalizme, dünyanın sermaye tarafından hükmedilmesine ve emperyalizmin her çeşidine karşı çıkar. Hem insanlar arasında hem de insanlar ve yerküre arasında yapıcı ilişkilerin olduğu küresel bir toplum inşa etmeyi amaçlar. Bu saikle bir araya gelen grupların ve sivil toplum hareketlerinin eleştirel düşüncelerini derinleştirmelerini, demokratik fikir tartışması yürütmelerini, öneriler oluşturmalarını, serbest deneyim alışverişinde bulunmalarını ve ortak etkili faaliyetler yürütmelerini amaç edinen DSF, açık bir buluşma yeridir... DSF tarafından önerilen alternatifler, büyük uluslararası şirketlerce yönetilen kapitalist küreselleşme sürecine karşıdır."[2]

Hareketin temel parolası olan "Dünya Satılık Değildir!" sloganı, Karl Marx'ın *1844 Elyazmaları*'nda yerden yere vurduğu sistem (kapitalizme) hakkındaki fikirlerinden çok da farklı değildir. Marx'a göre, kapitalist sistemde işçi "ne kadar çok meta üretirse, o kadar ucuz bir meta olur. İnsanların dünyasının *değersizleşmesi*, nesnelerin dünyasının *değer kazanması* ile orantılı olarak artar."[3] Hareketin *büyük reddedişinin* radikalliği, tahakkümün kapitalist doğasına yönelmiştir.

Bununla birlikte, düzen kalemşorlarının iddialarının aksine, küresel adalet hareketi somut, acil, pratik ve hemen hayata geçirilebilecek olan *alternatif önermelerden* yoksun değildir. Elbette, hareketi oluşturan örgütlerin tamamının onayladığı "ortak bir program" yoktur ve hiçbir siyasi güç kendi projesini dayatmamaktadır. Fakat yine de, forumlar ve örgütlenmeler sırasında, oybirliğiyle karar verilmemiş olsa da hareket tarafından büyük oranda paylaşılan ve dile getirilen kimi talepler söz konusudur: Üçüncü Dünya'nın borçlarının silinmesi, finansal

2. En annexe dans Bernard Cassen, *Tout a commencé à Porto Alegre...*, Paris, Mille et une nuits, 2003, s. 166.

3. K. Marx, *Manuscrits de 1844*, Paris, Ed. Socliales, 1962, s. 57 [*1844 Elyazmaları-Ekonomi Politik ve Felsefe*, Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 2011].

işlemlerin vergilendirilmesi, vergi cennetlerinin ortadan kaldırılması, GDO'lar ile ilgili bir moratoryum, insanların kendilerini besleme hakkı, kadın-erkek eşitliğinin etkin bir biçimde sağlanması, kamu hizmetlerinin korunması ve genişletilmesi, sağlık, eğitim ve kültürün önceliği, çevrenin korunması... Bu talepler, hareketin uluslararası ağları (Dünya Kadın Yürüyüşü, Attac, Küresel Güney'e Odak, Via Campesina, Üçüncü Dünya Ülkelerinin Borçlarının Silinmesi Komitesi) ve diğer muhtelif toplumsal hareketler tarafından detaylandırılıp Forumlarda tartışılmıştır. Bu forumların en harika özelliklerinden biri de, feministlerin ve sendikacıların, ekolojistlerin ve Marksistlerin, inançlıların ve inançsızların, Kuzey ve Güney yarımküreden aktivistlerin bir araya gelip karşılıklı bilgi alışverişinde bulunabildiği bir zemin sağlamalarıdır. Bu yüz yüze gelme, karşılıklı beslenme ve zenginleşme sürecinde fikir ayrılıkları ortadan kaybolmasa da, ortak önerilerin oluşturduğu bir yapı adım adım inşa edilmektedir.

Bu da bizi en az diğerleri kadar önemli olan üçüncü uğrağa getiriyor: "Hareketlerin hareketi"nin ütopyacı boyutu. Bu da yine son derece radikaldir: "başka bir dünya mümkün". Amaç basitçe kapitalist/endüstriyel dünyanın aşırılıklarını ve korkunç bir hal almış olan neo-liberal politikalarını düzeltmek değil; *başka bir medeniyet*, başka bir iktisadi ve toplumsal paradigma, dünya üzerinde birlikte yaşamanın başka bir yolunu tahayyül edip bunun için mücadele etmektir. Hareket, tüm somut ve sarih önermelerin ötesinde, çok daha hırslı, daha "küresel", daha evrensel ve dönüştürücü bir yaklaşımı içinde barındırmaktadır. Burada ortak bir proje, karşılıklı mutabakata dayalı yahut reformist bir devrimci program arayışına girmek yine de beyhude bir çaba olacaktır. *Altermundialista* ütopyası, kendisini yalnızca belirli *ortak değerlerin* paylaşılmasında göstermekte ve diğer "mümkün dünya"nın çerçevesini de bu değerler çizmektedir.

Bu değerlerden ilki, *bizatihi insandır*. Hareketin ütopyası tereddütsüz biçimde hümanisttir; insanların ihtiyaç ve ar-

zularının ekonomi ve toplumun yeniden örgütlenmesinin yaşamsal merkezinde olmasını gerektirir. İnsan ilişkilerinin metalaşmasına, aşkın, kültürün, hayatın ve sağlığın metalara dönüşmesine karşı sergilediği isyan, şeyleştirme ve fetişizmin ötesinde başka bir toplumsal hayat formu varsayar. Ezilen ve sömürülenleri toplumsal değişimin aktörleri olarak ayrıcalıklı bir yere konumlandırıyor olsa da, hareketin tüm insanlara sesleniyor olması bir tesadüf değil. Çevrenin korunması da yine hümanist bir ilhamdan kaynağını alır: ekolojik dengeyi sağlamak, doğayı kapitalist verimlilik zihniyetinin vahşi saldırılarından korumak, insan hayatının gezegendeki sürekliliğini sağlamanın koşuludur. *Altermundialista* ütopyasının diğer bir önemli değeri de *demokrasidir*. Katılımcı demokrasinin, geleneksel temsili sistemlerin sınırlılıklarının ötesinde, daha üstün bir vatandaşlık biçimi olduğu fikri -çünkü halkın karar ve kontrol yetkisini doğrudan kullanmasına imkân tanımaktadır- hareket içerisindeki tartışmalarda merkezi bir yer işgal etmektedir. Var olan iktidar biçimlerini sorgulaması noktasında bu demokrasi fikri "ütopik" bir değere sahiptir, fakat aynı zamanda sınırlı ve deneysel formlarda -başta DSÖ'nün ilk toplantısının gerçekleştirildiği Porto Alegre olmak üzere- birkaç kentte halihazırda hayata da geçirilmiştir. Alternatif toplum projesi açısından en büyük zorluk, demokrasinin iktisadi ve toplumsal alanlara yayılmasıdır. Siyasi alanda karşı çıkılan elitlerin münhasır iktidarına, bu alanlarda niye izin verilsin?

Sermaye, geçmişin büyük devrimci değerlerinin yerine -özgürlük, *eşitlik*, *kardeşlik*- daha "modern" kavramlar koydu: liberalizm, hakkaniyet, hayırseverlik. Küresel adalet hareketinin ütopyası 1789'un değerlerini devraldı, fakat onlara yeni bir ufuk kazandırdı: Özgürlük sadece -mutlakiyetçilik ve diktatörlüğe karşı yüzyıllar boyu verilen zorlu mücadeleler ve ödenen büyük bedellerle kazanılan- ifade, örgütlenme, düşünce ve eleştirme özgürlüğü değildir. Özellikle bugün her zamankinden çok, başka bir mutlakiyetçilik formundan, yani mali piyasaların diktatörlüğü ile çıkarlarını tüm dünyaya dikte eden

bankacılar ve çokuluslu şirket yöneticilerinin oligarşisinden de özgürleşme anlamına gelir. Eşitlik meselesi ise en varlıklı elitlerle mülksüzleştirilmiş kitleler arasındaki bir "toplumsal yarılma"dan ibaret değildir yalnızca; aynı zamanda uluslar ve kıtalar –Kuzey ve Güney– ile kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliği de kapsar. Son olarak kardeşlik –ki kendisini yalnızca erkek kardeşlerle (Latince *frates*) sınırlıyor gibi görünmektedir– dayanışmayla, yani işbirliği, paylaşım ve karşılıklı yardım ilişkileriyle ikame edilmiş olarak kullanılmaktadır. *Dayanışma medeniyeti*, hareketin alternatif projesini belki de en iyi özetleyen ifadedir. Bunun için yalnızca radikal olarak farklı bir iktisadi ve siyasi yapı değil, aynı zamanda ortak iyi, genel çıkar, evrensel haklar ve bağışı el üstünde tutan alternatif bir toplum gereklidir.

Küresel adalet kültürünün diğer bir önemli değeri de *farklılıktır*. Hareketin düşlediği yeni dünya, herkesin tek bir modeli örnek almak zorunda olduğu homojen bir dünya değildir. Zapatistalar, "farklı dünyaların da kendine yer bulabileceği bir dünya" istediklerini söylüyorlar. Dil, kültür, müzik, yemek ve yaşam tarzlarının çoğulluğu, işlenmesi gereken muazzam bir cevherdir.

Tüm bu değerler, gelecek için bir toplum modeli tanımlamıyor. Fakat "mümkün" olana doğru yollar, açılımlar, pencereler sunuyor. Ütopyaya giden yol henüz keşfedilmedi: onu keşfedecek olanlar, bu yolda yürüyenler olacak.

Forum ve gösterilere katılan çoğu insan için, *sosyalizm* bu ütopyanın adıdır. Bu, Marksistler ve anarşistler, radikal Hıristiyanlar ve solcu ekolojistler ve aynı zamanda emek, köylü, feminist ve yerli hareketleri içindeki pek çok aktivist tarafından paylaşılan bir umut. Sosyalist bir demokrasi, büyük sosyo-ekonomik ve ekolojik tercihlerin, yatırım konusundaki önceliklerin, üretim ve dağıtımın temel yönelimlerinin demokratik olarak tartışılması ve *kararların* "piyasa kuralları" adına hareket eden bir avuç sömürücü (veya daha önce başarısız olmuş başka bir tür olarak, kadir-i mutlak bir politbüro) tarafından

değil, bizzat halk tarafından alınması anlamına gelecektir. Sosyalizmin küresel adalet hareketinin programı olarak dayatılmasının bir anlamı olmayacaktır, fakat –özellikle de bazı Latin Amerika ülkelerinde siyasi hayatın merkezinde yer alan ve "yirmi birinci yüzyılda sosyalizm" tartışmasının bir biçimi olarak kendini gösteren– sosyalizm tartışması, karşı karşıya gelen alternatif proje ve fikirler içerisinde meşru bir konuma sahiptir.

Her durumda, küresel adalet hareketi bu ütopik geleceği yerinde oturup da bekliyor değil, aksine şimdi ve burada bir eylemlilik ve mücadele içerisinde. Her sosyal forum, katılımcı demokrasiye dair her yerel deneyim, savaşa karşı uluslar düzeyinde örgütlenmiş her eylem, *altermundialista* ütopyasına dair bir ön fikir vermekte ve ilhamını bu dayanışma medeniyeti ütopyasının değerlerinden almakta.

Troçki'nin sürekli devrim teorisinin yirmi birinci yüzyıl siyasi aktivistleri için önemi sizce nedir?

Bence Troçki'nin teorisi, her şeye cevabı olan kapalı bir sistem olarak alınmadığı takdirde, sistemin "eşitsiz ve bileşik" doğasını ve çevre kapitalist ülkelerdeki olası devrimci süreçlerin "bileşik" doğasını anlamak için son derece değerli bir araç. Kitabın sonuç bölümünde de değindiğim pek çok eksikliği var, fakat yine de anti-emperyalist, tarım temelli, demokratik ve anti-kapitalist mücadeleler –ki bunlardan hiçbiri diğerleriyle "birleşmediği" takdirde zafere ulaşamaz– arasındaki bağlantıya işret etmek noktasında büyük bir avantaja sahip. Teori, geleceğe yönelik tahminler olarak alınmamalıdır; teori yalnızca koşullara bağlı yaklaşımlar sunar: ulusal bağımsızlık hareketleri, tarım reformu veya radikal demokratikleşme "kesintisiz" bir süreç içerisinde sosyalist bir devrime dönüşmezse, er ya da geç yenilecektir. Bu durum, bugün Latin Amerika'da, örneğin Venezuela, Kolombiya ve Ekvator'da yaşanan umut verici gelişmeler için de geçerlidir.

Yirmi birinci yüzyılda, Troçki'nin öngöremediği ama onun yöntemi kullanılarak analiz edilebilecek yeni sorunlar ortaya çıktı. Örneğin, ekolojik sorun; ki Lev Davidovitch'in bu konuya dair en ufak bir fikri dahi yoktu. Fakat temel ekolojik meseleler –örneğin küresel ısınma felaketi– kapitalist sistemin mantığıyla çok yakından ilişkilidir. Sermayenin genişlemesi ve doğanın tahrip edilmesi etle tırnak gibi "bileşik" süreçlerdir. Bu nedenle, küresel ısınma karşısında verilecek mücadele, anti-kapitalist bir savaşa dönüşmek zorundadır, aksi halde başarısızlığa mahkûmdur. Bu, Troçki'nin formüle ettiği haliyle "sürekli devrim" değildir, fakat yine de benzer bir iddia içermektedir.

Michael Löwy bu kitabında, Marksist teorinin yirminci yüzyılda en fazla tartışılan netameli konularından birine el atıyor: "Sürekli devrim teorisi." Çağımızın önemli düşünürlerinden biri olan Michael Löwy, pek çok siyasal programa olduğu kadar bilimsel-akademik çalışmalara da konu olan sürekli devrim teorisinin tarihsel köklerini Karl Marx'tan Rosa Luxemburg'a ve Troçki'ye kadar ayrıntılı bir biçimde tartışıyor. Tartışmasını yalnızca kıta Avrupası ölçeğinde değil, Latin Amerika ölçeğinde de sürdürürken, Marksist teorinin kendini yeniden değerlendirmesi gerektiği üzerinde duran Michael Löwy, teorinin sistematik araçlarının da yeniden gözden geçirilmesi kanaatinde. Zira sürekli devrim teorisi donmuş ve tamamlanmış bir doktrin değil, yeniden ve farklı şekillerde zenginleştirilmesi gereken, gelişime açık bir teoridir. Bu teorinin merceğinden bakıldığında yirminci yüzyılın toplumsal, siyasal ve iktisadi sorunlarına nasıl çözümler bulunabilir? Löwy'nin çalışmasının önemli bir ayağını da işte bu aktüel boyut oluşturuyor: Kapitalizmin korkunç yayılması karşısında ne yapılabilir, pazar ilişkilerinin insani varoluşu kuşatması nasıl durdurulabilir, bunun için hangi araçlara sahibiz, daha da önemlisi devrim tahayyülünü yeniden ve daha güçlü bir biçimde duymamız mümkün mü? Bu gibi pek çok sorunun cevabı, elbette ufuk açıcı yeni sorularla birlikte çalışmanın esas dokusunu oluşturuyor...

AYRINTI • İNCELEME
ISBN 978-605-314-065-8
9 786053 140658

17 ₺